

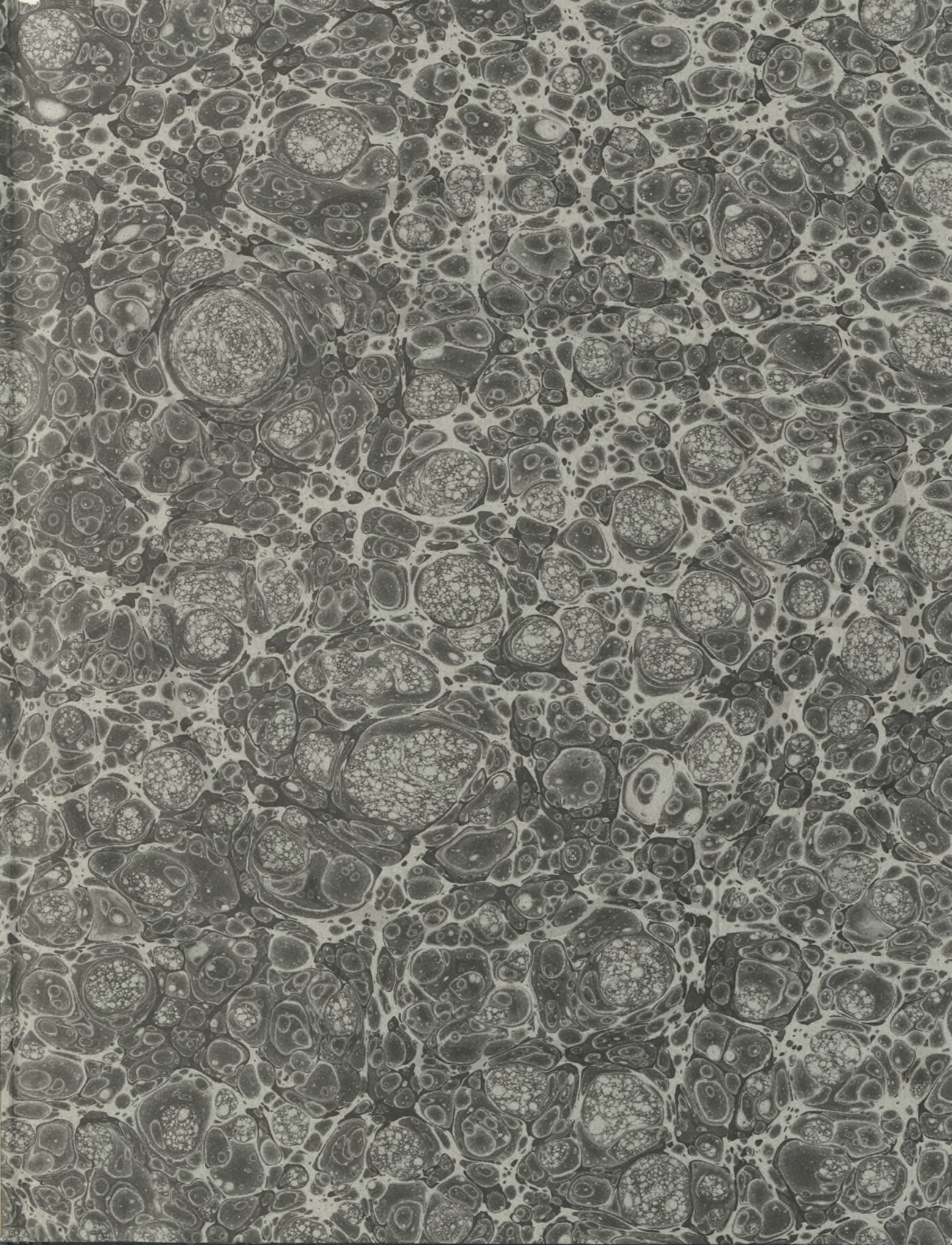
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ Κ. ΦΡΑΓΚΑΚΙ

Η

ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

3) ΥΦΑΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΑΦΙΚΗ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ Κ. ΦΡΑΓΚΑΚΙ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αρ. αριθ. 42111
Χρονολ. Είσαγ. 31-8-74
Ειδικότης Παλαιολογική και
*Αριθ. 391 ΦΡΑ

Η
ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ
ΤΗΣ
ΚΡΗΤΗΣ

Κρητ. 3) - ΥΦΑΝΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΑΦΙΚΗ

ΑΘΗΝΑΙ

1974

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ Κ. ΦΑΛΚΑΚΙ

~~~~~
Απαγορεύεται ή καθ' οιονδήποτε τρόπον χρησιμοποίησις άνευ άδειάς της Συγγραφέως.

Copyright 1974.

ΣΤΗΝ ΙΕΡΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΗΣ ΜΟΥ

ΕΛΕΝΗΣ ΜΑΘΙΑΝΑΚΗ

Ε. Κ. Φ.

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΛΕΩΝΙΔΑ Γ. ΜΑΝΟΛΙΚΑΚΗ

εις μνήμην τῆς συζύγου του

ΚΑΙΤΗΣ

1974

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ χωρική τῆς Κρήτης πάντα νοικοκυρά καὶ φιλόκαλλη, παράλληλα μὲ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν πρώτων καὶ βασικῶν ἀναγκῶν, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ντύσῃ τὴν οἰκογένεια καὶ τὸ σπιτικό της μὲ κάτι καλύτερο κι' ὁμορφότερο. Προχωρεῖ στὴν ἄνεση καὶ στὸ περιττὸ ποὺ ὁμορφαίνουν τὴ ζωὴ. Θέλει τὸν ἄντρα της καὶ τὰ παιδιά της *καλοκαταστεμένους* τὶς μεγάλες σκόλες καὶ τὸ σπίτι της *ὁμορφοστολισμένο*.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῆ πὼς αὐτὴν εἶχε στὸ μυαλό του ὁ Σολομώντας ὅταν ἔγραφε στὶς παροιμίες : «γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει ; τιμιωτέρα ἐστὶ λίθων πολυτελῶν... Ζητεῖ μαλλίον καὶ λινάριον καὶ ἐργάζεται εὐχαρίστως μὲ τὰς χεῖρας αὐτῆς. Ὁ λύχνος αὐτῆς δὲν σβήνεται ὅλην τὴν νύκτα. Βάλλει τὰς χεῖρας αὐτῆς εἰς τὸ ἀδράκτιον καὶ κρατεῖ ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς τὴν ἡλακάτην. Δὲν φοβεῖται χιόνα διὰ τὸν οἶκον αὐτῆς, διότι πᾶς ὁ οἶκος αὐτῆς εἶναι ἐνδεδυμένος διπλᾶ. Κάμνει εἰς ἑαυτὴν σκεπάσματα. Ὁ ἀνὴρ αὐτῆς γνωρίζεται ἐν ταῖς Πύλαις, ὅταν κάθεται μετὰ τῶν πρεσβυτέρων. Κάμνει λεπτὸν πανίον καὶ πωλεῖ καὶ δίδει ζώνας εἰς τοὺς ἐμπόρους. Τὰ ἔργα αὐτῆς ἐπαινοῦσιν αὐτὴν ἐν ταῖς Πύλαις».⁽¹⁾

Κι' ἀλήθεια ἀπὸ τὰ ἔργα της τὴ λέει ὁ κόσμος χρυσοχέρα καὶ χρυσονοικοκερὰ ⁽²⁾, ἀπὸ τὰ ἔργα ποὺ ἡ καλομάννα της τὴν ἔμαθε νὰ φτιάχνῃ, γιατί ἡ Κρητικιά, σὰν τὶς παλιές της προγονισσες, μεταδίδει ἀπὸ μάννα σὲ κόρη τὴν τέχνη τῆς «ταλασιουργίας» καὶ τῆς «ὑφαντικῆς» ⁽³ καὶ ^{3α}).

Σὲ κρητικὸ κείμενο τοῦ 17ου αἰῶνα ⁽⁴⁾ ὁ πατέρας μὲ θλίψη θυμᾶται τσὶ *προκοσύνες* τῆς πεθαμένης γυναίκας του, ποὺ δὲν καθότανε ποτὲ *στανροχειρισμένη*, μὰ ὄλημερνὶς

*«γῆ'πλαθε γῆ κοσκίνιζε γῆ'φαινεν ὧς τὸ βράδν
γῆ' πάλιν ἔξαινε μαλλιά γῆ' τῆ ρασάν ἐπάτει
κ' ἤκλωθε τόσα ὀνόστιμα κι' ἔτσι πολλὰ πιτήδεια».*

1. Παροιμίες λα' 10 - 31.
2. Καμώτρες τὶς λένε στὰ Δυτικά τῆς Κρήτης (Βαρδίδη, «Κρητ. Ρίμαι» — Τὸ τραγούδι τοῦ Δασκαλογιάννη» στ. 890).
3. Μαντινάδα : Ἄναθεμα τῆ μάννα σου ποὺ σ' ἔμαθε καὶ φαίνεις / κι' ὄντ' θὰ παίξης πεταλιὰ τὸ νοῦ τ' ἀθρώπου παίρνεις.
- 3α. Ἀπὸ δώδεκα χρονῶν μπαίνουν οἱ κοπέλλες στὸ τελάρο. Σὲ πολλὰ χωριά τῆς Κρήτης ὅταν γεννηθῆ κορίτσι στέλλουν γιὰ δῶρο μιὰ μικρὴ ρόκκα μὲ λίγο μαλλὶ ἐπάνω (συμβολίζει τὸ βασικὸ ἔργο μιᾶς γυναίκας). Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνας κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς γεννήσεως κοριτσιοῦ κρεμοῦσαν στὴν ἐξάπορτα ἔρια.
4. «Γύπαρις», βλ. Στυλ. Ἀλεξίου «Κρητικὴ Ἀνθολογία» σελ. 117, 111, στ. 15.

Τὸ *τελάρο* ⁽¹⁾ ἢ *ἀργαστήρι* ⁽²⁾ εἶναι τὸ ἐργαλεῖο ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ κάμη τὸ *ἀνυφαντικό* ποὺ εἶναι «κατ' ἐξοχήν» δουλειὰ κοριτσιίστικη. Τὸ *ἀνυφαντήριο* θέλει δύναμη, τεχνικὴ καὶ ψυχικὴ διάθεση. Ποιὰ ἐποχὴ τῆς ζωῆς τὰ ἔχει ὅλ' αὐτὰ τὰ χαρίσματα παρὰ ἢ κοριτσιίστικη, ποὺ τότες ἢ κοπελλιὰ *πετὰ μὲ τοῦ βοργιᾶ τὰ νέφη*; Μέσα στὰ στημόνια καὶ στὰ φάδια φαίνει καὶ τὰ ὄνειρά της καὶ μὲ τὰ στημόνια καὶ τὰ φάδια θὰ μπλέξη κι' ἐκείνον... Γιατὶ ὅταν δὲν τῆς κόβωνται οἱ κλωστές, ἢ λυγερὴ φαίνει καὶ τραγουδεῖ ἔτσι γλυκὰ ἀπού'ναι νὰ φουσίξ' ὁ νοῦς τ' ἀνθρώπου. Δίκιο εἶχε ὁ ριμαδόρος ποὺ πρωτοτραγούδηξε :

«ὁ σφουρισμὸς τοῦ μασουριοῦ κι' ὁ χτύπος τοῦ πετάλου
κι' ἀηδονισμὸς τσῆ λυγερῆς εἰς τσ' ὄρανοὺς διαβαίνου».

Ὅταν ὁμως κόβωνται οἱ κλωστές; Τότε καλύτερα εἶναι νὰ μὴ τὴν ἀκούσωμε νὰ λήη :

«ἀν ἄλεμά σας γιὰ πανιὰ κι' ἀπὸν σᾶς ἤβγαυε κι' ἐσᾶς...» ⁽³⁾.

Τὸ *τελάρο* μ' ὅλα τὰ βάσανα ποὺ ἔχει («τὸ κέντισμά 'ναι γλέντισμα κ' ἢ ρόκκα 'ναι σιργιάνι, μὰ τὸ παντέρμο τ' ἀργαλειὸ εἶναι σκλαβιὰ μεγάλη»), εἶναι ἢ ἀγαπημένη ἀπασχόληση τῶν κοριτσιῶν. Μ' αὐτὸ θὰ *σάσουν* τὴν *προῦκα* τους ⁽⁴⁾ «κι' ὁ Θεὸς θὰ πέψη τὸν καλὸ γαμπρό». Γιατὶ «ὁ γονιὸς δίδει τὴν προῦκα κι' ὁ Θεὸς πέμπει τὴ *Μοῖρα*».

Μὰ «ὄσες χτυποῦν τὸ πέταλο, ἀνυφαντοῦδες εἶναι»; Ὅχι βέβαια. Γι' αὐτὸ ἴσαμε νὰ μάθουν, παρακολουθοῦν τὴ μητέρα τους ἢ ζητοῦνε τὴ συνδρομὴ τῶν ἀνεγνωρισμένων ἀνυφαντοῦδων, ποὺ κατέχουν τὴν τεχνικὴ «στὴν ἐντέλεια» καὶ ξέρουں ὅλες τὶς περαμάτισσες παλιές καὶ καινούργιες ⁽⁵⁾.

1. Ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ *telaiο*.

2. Σπανιώτατα λέγεται ἀργαλειό. Ἡ λέξη ἀργαλειό ἀπαντᾷ κυρίως σὲ παροιμία. Ἀργαλειό λέγεται καὶ ἓνα πρόχειρο κατασκευάσμα γιὰ τὸ πάτημα τῆς ρασᾶς (ἴδε περαιτέρω).

3. Ὅταν συχνοσπᾶ τὸ στημόνι, ἢ διάστρουσα εἶναι διαλαλήστρα (κουτσομπόλα).

4. Μὲ τὸν ὄρο «προῦκα» ἐννοοῦν τὴ λινοστολὴ τοῦ σπιτιοῦ. Τὰ χωράφια κλπ. κτήματα ποὺ παίρνει μιὰ κόρη λέγονται *δοσιῖδια*. Τὰ ἐπιπλα λέγονται *μόμπιλα*. Κι ὅλα μαζί: στολίδια, ἐπιπλα, γυαλικά, κουζινικά, ρουχισμοί, λέγονται *κουμεσαρία* τοῦ σπιτιοῦ. Ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐλέγοντο *στάμπελα* *μόμπελα* (ἀκίνητα καὶ κινητά) Οἱ λέξεις εἰς ἔγγρ. τοῦ 1623 ἐν «Χριστ. Κρήτη» τόμ. 1ος σελ. 282). Παλαιότερα ἐγίνοντο καὶ προικοσύμφωνα. τὰ «προικοχάρτια». Ἡ λέξη *προικιά* καὶ σὲ κρητ. κείμενα («Γύπαρις» Ε' 229 κ.έ. «ἐδιάβηκαν οἱ παλαιοὶ χρόνοι τῶν περασμένων ὅπου προικιὸ κανεῖς βοσκὸς δὲν εἶχε γνωρισμένο». Ὁμοίως «Ἐρωτόκριτος» Α' 196: «ἐτοῦτα κι ἄλλα πλειάσχημα θὲ νᾶν' *προικιά* τοῦ γάμου», Ε' 856 «σκουληκοὶ νᾶ 'ναι τὰ προικιά κι ὁ τάφος μου νοδάρος». (10) Ἀθάνατα Ἔργα, ἔκδ. Παπαδημητρίου).

5. Οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀνυφαντοῦδες ὑφαίνουν *ξένα* ἐπὶ πληρωμῇ ἢ ὑφαίνουν μὲ δικά τους ὑλικά διάφορα εἶδη καὶ τὰ πουλοῦν. Καὶ κοπέλλες *καλῶν* οἰκογενειῶν, μετρίας ὁμῶς οἰκονομικῆς ἀντοχῆς, ὑφαίνουν μὲ ὑλικά δικά τοῖς καὶ τὰ ἀνυφαντικά τους τὰ πουλοῦν σὲ γυναῖκες μεταπράτισσες, ποὺ περιέρχονται τὰ χωριά καὶ τὰ ἀγοράζουσαν ἀπὸ τὶς κοπέλλες *μούφτι* (παρὰ τιμῆς) καὶ τὰ μεταπουλοῦν κτιτόπιν σὲ ἄνδρες μεταπράτες, ποὺ τὰ μεταφέρουσαν στὶς πόλεις καὶ τὰ πουλοῦν καὶ «βγάνουσαν τὸ ἓνα ἄλλο». Σὲ παλιότερες ἐποχές, ἄλλὰ καὶ σήμερα, ὑφαίνουσαν οἱ *Καλόγριες* *στά* *γυναικεῖα* *Μοναστήρια*. Κατὰ τὸ 1910 ἐλειτοῦργει εἰς τὸ Ἡράκλειον τὸ «ἀνυφαντήριο», στὸ ὁποῖο ἄπορες γυναῖκες ὑφαιναν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη κάποιου Συλλόγου Κυριῶν. Γυναῖκες ποὺ εἶχαν τὴν ὑφαντικὴ γιὰ βιοπορισμὸ «ἀλυφαντοῦδες», βρῖσκομε καὶ σὲ κρητικά κείμενα. (Σαχλικὴ «Γραφαί

Τὸ τελάρο εἶναι μόνιμα στεμμένο στὰ χωριάτικα σπίτια⁽¹⁾ κ' ἴσαμε προχθές καὶ στὰ σπίτια τῆς

καὶ στίχοι καὶ Ἑρμηνεῖαι», ἐν Ἀλεξίου «Κρητ. Ἀιθολογία» σελ. 32 IV, στ. 10 :

«εἶπέ μωρή, Κυρὸ Καλή, ποῦ τὸ ἄβρες τὸ λινάριν
νὰ πάγω νὰ πραγματευθῶ κανέναν κιντινάριν
νὰ κάμω πέτζες νὰ πουλῶ...».

«Καὶ μιὰ Μαρούλα ἀλυφαντοῦ ἦρθε χωρὶς ζωνάριν».

Ὅμοιως Ἀνωθίου «Συναξάριον τῶν Εὐγενικῶν Γυναικῶν» ἐν Ἀλεξίου, σελ. 35, στ. 8.

Ἐπὶ Βενετοκρατίας ὑπῆρχαν καὶ ἄνδρες ἐπαγγελματίαι ὑφανταί. (Βλ. Στεργ. Σπανάκη, «Ἡ Διαθήκη τοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου». Ἀνάτοπον ἐκ τοῦ Θ' τόμου Κρητ. Χρονικῶν, σελ. 431). Αὐτὸς ποῦ ὕφαινε ἐλέγετο ἀνυφαντής. Ἡ λέξις καὶ εἰς τὸν Ἑρωτόκριτον (100 Ἀθάνατα Ἔργα, Α' 1197). Ὑφίσταται σήμερον τὸ ἐπόνυμον Ἀνυφαντάκις.

1. Τὸ σπίτι τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Κρήτης, μονόσπιτο ἢ ἀνωγοκάτωγο, ἔχει συνήθως, κολλητὰ στὴν κυρίως οἰκοδομῇ ἓνα ἰσόγειο κτίσμα, τὸ παράσπιτο. Ἐκεῖ τοποθετεῖται ὁ **τζαερές** τῆς χρονιάς καὶ τὰ πρὸς πώλησιν εἰσοδήματα (κρασί, λάδι, σταφίδες). Σὲ μιὰ γωνιά καὶ πάντα κοντὰ σὲ παράθυρο στένεται τὸ τελάρο. Ἀλλὰ καὶ στὸ κυρίως σπίτι, στὸ μονόσπιτο, στένεται τελάρο, ἐὰν βέβαια εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο. Τὸ μονόσπιτο ἢ **μουτουπακόσπιτο** εἶναι ἓνα μεγάλο καὶ πλατὺ δωμάτιο, τὸ ὁποῖον συνήθως χωρίζεται μὲ καμάρα, ποῦ εἶναι ἀναγκαῖα, ἐπειδὴ τὸ οἰκοδόμημα εἶναι **μακροστέγιστο** καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ βρεθοῦν τόσο μακριὰ δοκάρια γιὰ τὴ σκεπὴ. Τὸ πρὶν ἀπὸ τὴν καμάρα τμήμα εἶναι τὸ μεγαλύτερο καὶ χρησιμοποιεῖται σάν αἴθουσα ὑποδοχῆς καὶ οἰκιακῆς χειροτεχνίας. Σὲ μιὰ γωνιά στένεται τὸ τελάρο κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρο ποῦ **δίδει** στὴν αὐλή. Κατὰ μῆκος τοῦ δεξιοῦ τοίχου βρίσκεται ἓνας καρφωτὸς (ἀκίνητος) καναπές («πετροπεζούλα» ἂν εἶναι λιθόκτιστος). Στὸν τοῖχο ἓνας **χωστός ντολάπης**. Πάνω ἀπὸ τὸν ντολάπη εἶναι ἓνα ράφι (τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ που λέγεται πάτερο), ποῦ διήκει καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ τοίχου, καὶ πάνω σ' αὐτὸ τοποθετοῦν γυαλικά (φλιτζάνια τοῦ καφέ καὶ τὴ **λάμπα**). Μεταξὺ τοῦ ντολάπη καὶ τοῦ ραφιοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ραφιοῦ ὑπάρχει ἓνα κενόν, τὸ ὁποῖον ἐπενδύεται μὲ ξύλο καὶ ἐκεῖ κρεμοῦν σειρὰ-σειρὰ τὶς **μακρόπετσες** τῆς φινιούρας-γιὰ στολισμὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ μετὰ ἀπὸ τὴν καμάρα τμήμα χρησιμεύει γιὰ **μουτουπάκι** καὶ γιὰ τὸν ὕπνο. Στὴ γωνιά εἶναι τὸ τζάκι, ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ τζάκι εἶναι ὁ στυμνοστήτης. Δεξιά, ἀμέσως μετὰ τὴν καμάρα, εἶναι μιὰ σκάλα στενὴ ξύλινη, τὰ **σκαλούνια** τῆς ὁποίας ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἀκουμποῦν στὸν τοῖχο τῆς καμάρας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη στὸ **παρμακλίκι** καὶ ὁδηγεῖ στὸ **σοφᾶ**, μιὰ ξύλινη καρφωτὴ ἐξέδρα (πατάρι), ποῦ χρησιμοποιεῖται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν ὕπνο. Κατὰ πλάτος τοῦ σοφᾶ ὑπάρχει ξύλινο κιγκλίδωμα, ποῦ στηρίζεται ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη στὸν τοῖχο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη σὲ μιὰ ξύλινη **δοκίδα**, ἢ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ κεφαλόσκαλο καὶ φθάνει ἴσαμε τὴν ὀροφή (εἶδος κίονος). Εἰς τὸν κίονα αὐτὸν τὸν κατακόρυφο εἶναι καρφωμένη ὀριζοντίως ἄλλη δοκίδα, ἢ ὁποία κατὰ τὸ ἄλλον ἄκρον ἀκουμπᾶ στὸν τοῖχο. Τούτῃ ἢ δοκίδα λέγεται **κοντάδα** καὶ χρησιμεύει γιὰ νὰ κρεμοῦν τὰ καλύτερα ὑφαντὰ οἱ νυφάδες, κυρίως τὶς πατανίες καὶ τὰ σακκιά πρὸς ἐπίδειξιν καὶ στολισμὸν. Τόσον τὸ συγκρότημα τοῦ σοφᾶ : σκάλα, χειρολαβὴ τῆς σκάλας, κιγκλίδωμα, δοκίδα, ὅσον καὶ τὸ ράφι καὶ ὁ ντολάπης εἶναι ἁπλὰ καὶ χωρὶς ἰδιαιτέρη τεχνικὴ. Πιθανὸν σὲ παλαιότερη ἐποχὴ τὰ ἀρχοντικά σπίτια νὰ ἦσαν αἰσθητικῶς διακοσμημένα καὶ νὰ κατεστράφησαν ἢ ἐκάησαν κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις. Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὰ βουνὰ μετὰ ἀπὸ κάθε ἀποκατάστασις ἡσυχίας, θὰ ἔσπευδαν νὰ ἐπισκευάσουν ὅπως-ὅπως τὶς ζημιές, καὶ ἔτσι θὰ ἔμεινε ἡ συνήθεια τοῦ ὑπλοῦ, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὶς **κασέλες**. Οἱ ἐλάχιστες παλαιότητες ποῦ ὑπάρχουν ἀκόμη, καὶ ποῦ πιθανῶς εἶναι τοῦ 17ου αἰ., ἔχουν θέματα διακοσμητικὰ συγγενῆ μὲ τὰ γνωστὰ θέματα τῶν κρητικῶν κεντημάτων (ρόδοσκες, δικέφαλοι ἄστροι). Ωἱ νεότερες δὲ εἶναι ἐντελῶς ἀπλές. Τοῦτο μόνον εἰς σπουδὴν καὶ βιασύνην τοῦ μαστόρου μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ γιὰ εἶναι ἐντελῶς ἀπότομη ἢ κατὰπτωσις τῆς τεχνικῆς. Ἐὰν δὲν ὑπάρχη σοφᾶς (πρᾶγμα σπάνιον), κρεμοῦν ἀπὸ τὰ μεσοδόκια σχοινιά, εἰς τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν

πολιτείας. Νύχτα μέρα τὸ χειμωνικὸ γκαϊρὸ γροικῆς τὸν κιλαϊδισμό τοῦ πετάλου κι' ὁ λύχνος δὲ σβήνει ποτὲς στὸ παρᾶσπιτο, στὸ πόρτεγο ἢ στὸν ὄντᾶ ποὺ εἶναι ἄγαρμενός με τὸ τελάρο.

ὀριζοντίως μία ρόβδο, τὴ ντέμπλα, ὅπου κρεμοῦν τὰ ὑφαντά. Ὁ φωτισμός τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ σπιτιοῦ γίνεται με τὸν ἀνηφορᾶ. Τοῦτος εἶναι ἀνοιγμα τῆς στέγης, ἐπίτηδες ἀφημένο τὴν ὥρα ποὺ γίνεται ἡ ἀνεστέριαση. Στὸ ἀνοιγμα αὐτὸ τοποθετοῦν τὴν ὥρα ποὺ γίνεται τὸ ρόδωμα τῆς σκεπῆς (ἡ κάλυψη διὰ στρώματος πηλοῦ), ἓνα πιθάρι ζεπατωμένο ποὺ ἐξέχει πρὸς τὰ ἔξω. Γιά νὰ μὴ μπαίνουν τὰ νερά τῆς βροχῆς εἶχαν ἓνα ἐργαλεῖο σὲ σχῆμα T, τὸ ὁποῖον ἦτο κινητὸν καὶ τὸ ἐτοποθέτουσαν στὸν ἀνηφορᾶ ἐξωτερικὰ καὶ ἔκλειε ἡ τρῦπα. Ὅταν ἤθελαν νὰ ἀνοίξουν γιά νὰ μῆ φῶς καὶ ἀέρας ἔστρεφαν λίγο τὸ κατακόρυφο ξύλο, ποὺ ἦταν μακρὸ ὅσο ἓνα κοντάρι τῆς σημαίας, καὶ ἀνεσηκῶντο τὸ ὀριζόντιο ξύλο τοῦ ἐργαλείου αὐτοῦ. Τὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας οἱ κοπέλλες ἐπικοινωνοῦσαν ἀπὸ τοὺς ἀνηφοράδες. Ἐβγαίναν ἐπάνω σὲ μιὰ ἀνεμόσκαλα τριπόδαρη καὶ ἐβγαζαν τὰ κεφάλια τους ἀπὸ τοὺς ἀνηφοράδες καὶ ἐροζονάρανε. Ἀπὸ τοὺς ἀνηφοράδες ὁμως ἐβγαίνανε καὶ κλεψᾶ καὶ δὲν ἐπαιρναν χαμπάρι οἱ γονεοὶ ντως. Μαντινάδα :

«Νὰ βάλω θέλω χερικὸ νὰ λέω μαντινάδες
νὰ βγάνω καὶ τσι κοπελλιές ἀπὸ σι' ἀνηφοράδες»

(δηλ. νὰ κλέβω τὰ κορίτσια. Πληροφ. Ἰω. Καλογιαννάκη).

Τὸ κάτωθεν τοῦ σοφᾶ κενὸν λέγεται τζερτζεμίνι (ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως ζέρι-ζεμίν = ὁ ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς χώρος. Πληροφ. Λάμπρου Λαμπρίδη ἐξ Ἰκονίου). Ἐδῶ τοποθετεῖται ἡ βαρελίκι τοῦ κρασιοῦ, ἓνα μικρὸ λαδοπίθαρο, μιὰ μικρὴ κουρούπα με ἐλιές, ἡ ἀνέμη, προσανάμματα κλπ. Στὸν τοῖχο κρεμοῦν τὴν πινακωτῆ, τὴ σκάφη τοῦ ζυμοτοῦ καὶ κρεμανταλιές (ὄρμαθούς) τὰ ρόγδια, τὰ κυδῶνια, τὰ μῆλα.

Τὸ δάπεδο ἑνὸς καμαρόσπιτου εἶναι κατὰ κανόνα χωματένιο. «Ἐκ πλητῆς γῆς». Οἱ εὐπορώτεροι ὁμως ἔκαναν τὸ δάπεδο με μίγμα ποὺ ἐλέγετο ἀστρακάσβεστο ἢ ἀστράκη. Με τέτοιο μίγμα ἐγένετο καὶ τὸ δάπεδο τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὁ πάτος τῶν πατητηριῶν. Ἡ ἀστράκη ἐγένετο ὡς ἐξῆς : ἐκοπάνιζαν βήσσαλα σὲ μέγεθος κουφέτου. Τὰ μαλάσσανε με ἀσβέστη καὶ τὸ μίγμα αὐτὸ ἔχυναν στὸ δάπεδο. Μετὰ δύο μέρες τὸ ἐκοπάνιζαν χύνοντας νερό, καὶ ξανὰ πάλι νερὸ καὶ κοπάνισμα, ἕως ὅτου ἐγένετο συμπαγὲς μέχρι σημείου νὰ μὴ σκάζη. Μόνον τῆς κουζίνας τὸ δάπεδο (τὸ μετὰ τὴν καμάρα), ὅσάκις τὸ οἰκόπεδο στὸ τμήμα αὐτὸ εἶναι ἐπικλινές καὶ ἐπιβάλλει ἓνα ὑπόγειο, τὸ λεγόμενο κατωφύγι, γίνεται ἀπὸ τάβλες καὶ ἀφήνουν ἀνοιγμα γιά τὴν κάθοδο. Τὸ ἀνοιγμα τοῦτο κλείει με μιὰ ὀριζόντια πόρτα ποὺ λέγεται τράπολα. Στὸ κατωφύγι κατεβαίνουν με ἀνεμόσκαλα. Ἐδῶ τοποθετοῦν τὰ ξύλα τῆς χρονιάς καὶ κυρίως τὰ προσανάμματα καὶ μεγάλα πιθάρια στὰ ὁποῖα κρύβουν τὰ μάλλινα, γιά νὰ μὴν τὰ τρώῃ ὁ κοτσιπίδας.

Ὅταν τὸ σπίτι εἶναι διώροφο, ἀνωγοκάτωγο, τότε τὸ τελάρο τοποθετεῖται στὸν ἐπάνω ὄροφο, ποὺ λέγεται κάμερα ἢ ἀνώι ἢ ὄντᾶς. Ἡ κάμερα ἔχει 2-3 παράθυρα κοντά-κοντὰ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, μάλλον στενόμακρα. Κοντὰ στὰ παράθυρα στένουν τὸ τελάρο. Οἱ μπουδιές τῶν παραθύρων εἶναι πρὸς τὰ μέσα. Ἐτσι στὸ πλάτωμά των τοποθετοῦν διάφορα σῦνεργα τῆς ὑφαντικῆς πρὸς διευκόλυνση. Ἄν τὰ παράθυρα ἔχουν ἀνεδιάδα (θέα) πρὸς τὸ δρόμο (πρᾶγμα σπανιώτατο), ἔχουν καὶ σιδερένιο κιγκλίδωμα. Σχεδιάσματα τοῦ Κλώντζα (1577) ἐν Gerola Monumenti Veneti nell'Isola di Creta (τόμ. I), ἔχουν σπῖτια κρητικὰ με παράθυρα ποὺ ἔχουν σταυρωτὲς σιδεριές εἴτε ψηλά εἶναι τὰ παράθυρα εἴτε χαμηλά.

Τὰ διώροφα σπῖτια τῆς Κεντρικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Κρήτης εἶναι συμπλήρωμα, προσθήκη κολλητὴ στὸ μονόσπιτο. Ἐχουν εἴσοδο ἀπὸ τὴν αὐλή. Ὁ πρῶτος ὄροφος μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα πόρτεγο (αἶθουσα ὑποδοχῆς), μπορεῖ ὁμως νὰ εἶναι καὶ μαγατζές (ἀποθήκη) ἢ καὶ ἀχύρι (σταυλός). Στις δύο τοῦτες τελευταῖες περιπτώσεις ἡ ἀνοδος στὸν ἐπάνω ὄροφο γίνεται με ἐξωτερικὴ πελεκένια σκάλα. Ὅταν ὑπάρχη καὶ μονόσπιτο καὶ ἀνωγοκάτωγο, πρὸς διάκριση λένε τὸ μονόσπιτο καμαρόσπιτο.

Τὰ διώροφα σπῖτια ἔχουν καὶ λωτζέττα, μιὰ βεράντα δηλ. ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι τὸ δῶμα τμήματος τοῦ ἰσογείου. Ἀλλὰ καὶ τὸ μονόσπιτο μπορεῖ νὰ ἔχη λωτζέττα με ἐξοδὸν ἀπὸ τὸν σοφᾶ. (Στὴν περίπτωση αὐτὴ λωτζέττα εἶναι ἡ σκεπὴ ἐνὸς παράσπιτου). Ἡ σκεπὴ κατὰ κανόνα εἶναι ἐπίπεδη. Μόνον τὰ νεώτερα σπῖτια ἔχουν στέγη ἐπικλινῆ, μονόρριχτη ἢ με δύο νερά ἢ με τέσσερα νερά καὶ φυσικὰ κεραμοσκεπῆ. Τὰ παλιὰ σπῖτια ἔχουν στέγη χωματένια (δῶμα), ἐπιστρωμένη με εἰδικὸ χῶμα τὴ λεπίδα (μάργα), τὴν ὁποῖα ἀπὸ αἰῶνων γνωρίζουν οἱ Κρητικοί. Ἡ λωτζέττα ἔχει χαμηλὸ στηθαῖον, ποὺ λέγεται ματζιπέτι, τὸ ὁποῖον στολίζουν με γάστρες με βασιλικούς καὶ καρεμφύλλια, ροδαρὲς καὶ καλὰ γκρεμόκλαδα (γαρυφαλλές). Τὸ στηθαῖο

«Όχι πώς τὸ τελάρο τῆς Κρήτης εἶναι καρφωμένο στὸ ἔδαφος, ὅπως γίνεται ἄλλοῦ (1), ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ μὴ μένη ποτὲ «ἀγγάρευτο» δὲ μετακινεῖται καὶ ποτὲ ἀπὸ τῆ θέσης του.

* * *

Οἱ Κρήσσοι ἀνέκαθεν, καθὼς κι ὅλες οἱ Ἑλληνίδες, ἐγνώριζαν τὸν «ίστόν», ἀλλὰ κατὰ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους εἶχαν φέρει τὴν ὑφαντικὴ σὲ ὕψιστο σημεῖο ἀκμῆς. Ὁ ποιητὴς τοῦ Ἑρωτοκρίτου θέλει τὸν κεντρικὸ ἥρωα (τὸν Ἑρωτόκριτο), ντυμένο μὲ ἄσπρη φαντὴ χρυσάργυρη φορεσιά, ἐνῶ τοὺς ἄλλους ἥρωες τοὺς δίδει ντυμένους μὲ χρυσοπράσινα ἢ ὀλομετάξωτα. Σὰν Κρητικὸς ποὺ εἶναι ὁ Κορνάρος τιμᾶ ξεχωριστὰ τὸ ροῦχο ποὺ ἔχει γίνει σ' ἓνα σπιτίσιο τελάρο, «μ'ἔτοια τέχνη καὶ μαστοριά» (2).

Τὸ χτύπημα τοῦ πετάλου ἀκουγότανε σ' ὅλη τὴν ὑπαιθρο, κι ὅλες οἱ Κρητικὲς ὕφαιναν τεχνικά. Ὅμως στὸ Μυλοπόταμο καὶ στὸ Μεγάλο Κάστρο ἡ ὑφαντικὴ εἶχε φτάσει στὸ τέλειο καὶ τὸ νάμι τῶν ἀνυφαντοῦδων' τους ξεπέρασε τὴν Κρήτη κ' ἔφτασε ἴσαμε τὰ Δωδεκάνησα, ὅπου ἀκόμη τραγουδοῦνε :

«Μιὰ Μυλοποταμίτισσα, μιὰν Καστρινὴ κοινοτέσα, ✓
μετάξι κλώθει κι ἀνελεῖ, μετάξι καλαμίτζει» (3).

Καὶ στὴν ἀλληλογραφία τῶν Γρηγοροπούλων (1499), συναντοῦμε στοιχεῖα ποὺ τὸ βεβαιώνουν. Ὁ Γρηγορόπουλος τῆς Καρπάθου (ὁ Μανουήλ), (4) ζητεῖ ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του τῆς Κρήτης νὰ τοῦ στείλουν ἐργαλεῖα τῆς ὑφαντικῆς καὶ μετάξια, ποὺ ἦσαν ἄφθονα στὴν Κρήτη καὶ γιὰ τὰ παρήγε τὸ νησί καὶ γιὰ τὸ οἱ Ἑβραῖοι ἔμποροι τὰ φέρνανε ἀπ' ἔξω (5).

αὐτὸ ἔχει σκοπὸ νὰ μὴν πέφτουν οἱ ἄνθρωποι ὅταν κοιμοῦνται τὰ καλοκαίρια. Στὶς λοτζέττες ἀπογιάζουν τὰ ράσινα οἱ κοπέλλες τὴν παραμονὴ τ' Ἄι Γιαννιοῦ τοῦ κληδόνου, γιὰ νὰ μὴν τὰ πειράξῃ ὁ κοτσιπίδας. Βγαίνουν στὶς λοτζέττες μὲ μιὰ πόρτα στενὴ ποὺ λέγεται λοτζεττόπορτα ἢ πορτοπούλα. Μία ἰδέα ἀπλοῦ ἀνωγοκάτωγου σπιτιοῦ τῆς ἐποχῆς του, μᾶς δίδει ὁ Κορνάρος στὸν Ἑρωτόκριτο (Γ' 385-404):

«Στὴν κάμεράν της ποὺ ἔτονε ἓνα ψηλὸν ἄνωγι
εἶχ' ἄλλη κάμερ' ὁμορφὴ εἰς ἐκείνης κατώγι.
Κ' εἰς τὴν ὀπίσω της μερὰ στοῦ κατωγιοῦ τὸ πλάγι
σπίτ' ἦτονε τοῦ Βασιλιοῦ σιτάρια νὰ φυλάγι.
Πολλὰ μεγάλο καὶ πλατὸ κ' ἦμιγε μετὰ κείνη
τὴν κάμερα τοῦ κατωγιοῦ, μὰ χαμηλὸν ἐγίνη.
Κ' ἦφτανεν ὡς τὴν μέση τση κ' ἐκεῖ ἔχαν καμωμένο
παραθυράκι ἀπόμικρο μὲ σίδερο φραμένο.
Κ' ἦγγιζε τὸ κατώφιλιο στὸ τέλος τοῦ δωμάτου
Κι ὅλᾳ ἔσανε μὲ μαστοργιὰ πολλὴ τοῦ χτισιμάτου
Τὰ σίδερα γιὰ βλέψηση στὸ παραθύριν ἦσα
διπλᾶ διπλᾶ τὰ κάμασι καὶ δυνατὰ περίσσα».

1. Βλέπε Μαρίας Ἰωαννίδου Μπαρμπαρίγου : «Οἰκίαι Ἀγ. Ἄννης», Λαογραφία, τόμ. ΙΔ' (1952), σελ. 143.
2. Ἑρωτόκριτος, Α' 523.
3. Μιχαηλίδου Νοάρου, «Δημοτικὰ τραγούδια Καρπάθου».
4. Ἐν Legrand Bibl. Hellenique, τόμ. 2ος, σ.σ. 277 καὶ 293.
5. Μαν. Σκλάβου, «Ἡ συμφορὰ τῆς Κρήτης» (Ἄλεξιου «Κρητ. Ἀνθολογία», σελ. 38, στ. 33, «ἡ Ὠβριακὴ ἐχαλάστηκε μὲ τὴ μεγάλη πρᾶξη μὲ πᾶσα εἶδη πραγματείας καὶ τὸ πολὺ μετάξι».

Καί σήμερα ἡ ὑφαντική στήν Κρήτη εἶναι σέ ἀκμή ἐν συγκρίσει μέ τήν ὑφαντική τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν περιφερειῶν (1). Ὅμως ἂν συγκρίνωμε τὰ σύγχρονα ὑφαντά τῆς Κρήτης μέ ὑφαντά της παλαιότερων περιόδων, μέ τὰ ὀλίγα τουλάχιστον πού σώζονται σέ Μουσεία (2), θά δοῦμε πῶς ὑπῆρξε στήν Κρήτη μιᾶ παλιότερη παράδοση, ἀνώτερη, πού δέ συνεχίζεται ἢ καί ἂν συνεχίζεται εἶναι σέ πολὺ ἀπλουστευμένη μορφή. Ὅστος ἡ ὑφαντική δὲν ἔμεινε στάσιμη. Ἡ νεώτερη ἀνυφαντοῦ πλάι στό «παραδεδομένον» ἐπινοεῖ καί δικά της θέματα σέ πλουσιὰ καί περαμάτισσες ἔτσι πού μαζί μέ τήν χαρακτηριστική ἄρμονία τῶν χρωμάτων δέ θά ἔκανε τήν προγόμισσά της νά κοκκινίξη...

Ἡ ὑφαντική τῆς Κρήτης ἂν καί παραλλάσσει κατὰ περιφερείας, στό σύνολό της εἶναι ἡ ἴδια, ὅπως συμβαίνει καί μέ τήν ἀνδρική φορεσιά.

Τὰ ὑφαντά τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν τῶν Δυτικῶν τμημάτων τοῦ νησιοῦ καί κυρίως τῶν Σφακιῶν εἶναι ἐπιβλητικότερα, σοβαρότερα, μέ χρώματα κυρίως μαῦρο, ἄσπρο, κόκκινο. Τό μαῦρο καί τό κόκκινο στήν περιφέρειά τούτη συναντῶνται καί σάν μπορντούρα, ἀκόμη καί σέ ἄσπρες μακρόπετσες. Οἱ Σφακιανές ἀνυφαντοῦδες ἀπεχθάνονται τήν ποικιλία τῶν χρωμάτων καί λένε περιφρονητικά τὰ ὑφαντά τοῦ Ἑρακλείου *Καστρινά μογιαλιδίκα* (ποικιλόχρωμα).

Στά ὄρεινά τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης (Κρούστας, Κρίτσᾶ Μεραμβέλλου) κυριαρχεῖ τό μπλέ καί κόκκινο μέ συνδυασμό τοῦ κίτρινου καί σπανιότερα τοῦ πράσινου. Στά πεδινά χρησιμοποιοῦν σήμερα καί τό γαλάζιο ἢ τό ἀνοιχτό σμαραγδι καί τό βερυκοκκί, προκειμένου γιά βαμβακερές κουβέρτες.

Στά Ἀνώγεια παρατηρεῖται τό κόκκινο, τό μπλέ καί τό μαῦρο, πού εἶναι, προκειμένου γιά μάλλινα, φυσικό μαῦρο μαλλί τοῦ προβάτου, χωρὶς νά περιφρονηται τό λουλακί, τό πορτοκαλί, τό ρόζ, τό κίτρινο, χρώματα πού ἀπαραιτήτως πρέπει νά συνταιριασθοῦν ἢ μέ μαῦρο ἢ μέ κόκκινο.

Στήν Κεντρική Κρήτη (Ἑράκλειον) ἐπικρατεῖ τό σκούρο κόκκινο, τό μπλέ φωτεινό, τό ἄσπρο, τό βυσσινί. Τό μαῦρο χρησιμοποιεῖται σέ ὀρισμένες κατακόκκινες πατανίες. Γιά πολλὰ εἶδη (χιράμια, βούργιες, ποδιές, κασελοσκεπάσματα) χρησιμοποιεῖται τό καφέ, τό ρόζ, τό πράσινο, σέ ποικιλία ἀποχρώσεων καί σχεδίων πού τὰ κάνουν χαρούμενα, δὲν χαίρουν ὅμως τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἀνυφαντοῦδων τῶν δυτικῶν νομῶν, οἱ ὁποῖες τὰ ὀνομάζουν *Καστρινές σαϊττοῦρες*. Δὲν ἤκουσα νά λένε κακὸ γιά τὰ κιλίμια τῆς Σητείας, πού ὑφαίνονται μέ μαστοργιὰ καί ἐπιβάλλονται μέ τὰ γεωμετρικά σχέδια καί τήν εὐγενική πολυχρωμία τους.

Περιώνυμα εἶναι τὰ ὑφαντά τῶν Σφακιῶν, ἀλλὰ καί τῶν Ἀνωγείων. Ἰδίως οἱ βούργιες τῶν Ἀνωγείων εἶναι σωστά καλλιτεχνήματα. Τό δημοτικὸ τραγούδι ἔχει ἀπαθανάτισει τήν τεχνική τῆς Σφακιανῆς :

*«Νοικοκεράδες τοῦ σπιθιοῦ, καμῶτρες γιά τῆ ρόγκα,
γερόντισσες νά κάθονται νά ξοίρουν εἰς τὴν πόρτα,
ἀνυφαντοῦδες γνωστικὲς νά κάνουν τὸ διασίδι,
κοράσια γιά τὸ ξόμπλιασμα καὶ νιὲς γιά τ' ἀργαστήρι» (3).*

1. Αὐτὸ τὸ εἶδαμε στήν Πανελλήνιο ἐκθεση λαϊκῆς τέχνης καί χειροτεχνίας τοῦ Ζαπτείου (1950). Ἡ κατεργασία τοῦ μαλλιοῦ τῶν ἄλλων περιφερειῶν πολὺ κατώτερη. Τὸ πανικὸ ἐν γένει πολὺ ἀνάμαλο. Οἱ οὐγίες ἄτεχνες. Χρώματα σχεδὸν κακοῦ γούστου. Ἐπὶ πλέον ἦσαν ὑφασμένα μέ χτένια στενά, ἔτσι πού γιά μιὰ κουβέρτα χρειάζεται νά συγκολληθοῦν πολλὰ φύλλα, πρᾶγμα πού χαλᾷ τὸ σύνολο.

2. α) Μουσεῖον Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Τέχνης (Ἀθῆναι). Τὰ ὑφαντά εἶναι πιθανῶς τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰ.

β) Ἱστορικὸν Μουσεῖον Κρήτης (Ἑράκλειον). Τὰ παλαιότερα ὑφαντά του φαίνεται νά εἶναι τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰ.

3. Βαρδίδη, «Κρητικαὶ Ρίμαι» — Τὸ τραγούδι τοῦ Δασκαλογιάννη, στίχ. 890 κ. ἔξ.

Δέν ξέχασε ὁμως καί τ' Ἀνώγεια. Τὸ νεώτερο δημοτικὸ τραγούδι θρηνεῖ γιὰ τὴν καταστροφή τους, μὰ θρηνεῖ καί γιὰ τὰ ὕφαντά τους, ποὺ τὰ *διαγομίσανε* οἱ Γερμανοὶ καί τὰ στείλανε στὴν πατρίδα τους :

«Κ' ἦρθανε τσ' Αἴγυπτος πουλιὰ γιὰ νὰ παραθερίσουν
στ' Ἀνώγεια δὲν εὐρήκανε τοίχους φωλιές νὰ χτίσουν.
Τὰ σπύθια σας τὰ ρίξανε καὶ τσι θροφές τσι πῆρα
τὰ ροῦχα σας τὰ πλουμιστὰ στὴ Γερμανία πῆγα».

Κι ἀκόμη :

«Μὰ οἱ μαῖρες οἱ Ἀνωγειανές κλαῖνε ντα τὰ προουκιά ντως
ὥστε νὰ στέκουν τὰ βουνὰ θὰ τὰ πονῆ' καρδιά ντως'
γιατι κι αὐτὰ τὰ πῆγανε πάνω στὴ Γερμανία
καὶ τέθιοι ἐπίσημα προουκιά ἄλλοῦ ποθές δὲν εἶδα.
"Ἄσ' το πὼς ἦσανε πολλὰ καὶ κάλοπλουμισμένα
μόνο'σανε στὸ μάρμαρο ὄλα συντερωμένα» (1).

Ὅμως κ' ἡ *κάθα κοπελλιὰ* τῆς Κρήτης θέλει νὰ βγάλῃ προύκα *μπενάμικη* καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἀνοφαντικὰ ποὺ ἀνὰ μὴν τὰ ἔχει ἄλλη. Σπᾶ τὸ νοῦ τζι νὰ βγάλῃ μιὰ καινούργια περαμάτιση ποὺ τὴν κρατεῖ κρυφὴ ἴσαμε τὴν ὥρα ποὺ θὰ στρωθοῦνε τὰ προουκιά της. Καὶ εἶναι τόσα αὐτὰ ποὺ πρέπει νὰ παρουσιάσῃ ἂν θέλῃ νὰ τὴν ποῦνε *χοντροπροουκισμένη* (2) : λινὰ, (3) μεταξωτά, παλετσερά, (4) ράσινα, σκουρα, ντουζίνες *ἀρίφνητες* (5) καὶ *τυλιχαρῆς* (6) ὄχι καὶ λίγες, ποὺ θὰ τὶς βροῦν καὶ τὰ *παιδόγγονά* της. Ἀκόμη καὶ *προσώμια* γιὰ τὸν ὄμο της, νὰ φέρνῃ τὸ νερὸ ἀπὸ τὴ βρύση, πρέπει νὰ ἔχει καμμιὰ δεκαριά.

Οἱ *φτωχοποῦλες* φροντίζουν καὶ ὑφαίνουν λίγα κι ἀπ' ὄλα. μὲ τὴν παρηγοριὰ πὼς «τὰ πολλὰ προουκιά δὲν φέρνουνε τὴ μοῖρα». Καμμιὰ φορὰ «εἶναι τσῆ μοίρας τως γραμμένο» καὶ παίρνουν γαμπρὸ *πλοῦσο* ποὺ δὲ ζητεῖ προουκιά, μόνο θέλει τὴν *κοτζάκαρη* νὰ ἔναι *προουκοκάμουσα* (7), «ἀνδρεία» σὰν τὴν γυναῖκα τῶν Παροιμιῶν.

Τὰ προουκιά φυλάσσονται σὲ μεγάλα *ἀφόργια* πιθάργια, τὰ ὁποῖα σκεπάζονται μὲ βαρειές

1. Βλ. **Εὐαγγ. Φραγκάκι**, «Τὸ Δημοτικὸ τραγούδι τῆς Κρήτης». «Ἑλλην. Δημιουργία», ἔτος Γ', τόμ. Ε', σελ. 768 - 770.
2. Χοντροπροουκισμένη ἢ βαροπροουκισμένη λέγεται ἡ νύφη ποὺ παίρνει πλούσια λινοστολή.
3. Λινὰ ἢ λινούδια. Ὁ ὄρος σήμερον δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ὕλην. Μὲ τὸν ὄρο λινὰ σήμερα ἐννοοῦν καὶ τὰ βαμβακερὰ ὕφαντὰ τὰ ὁποῖα παλιότερα ἐλέγοντο «βελεσερά». Βελεσί ἐλέγετο κυρίως τὸ πανὶ ποὺ ὕφαιναν γιὰ νὰ κάμουν τὶς ἀνδρικές ἀποξώβρακες. Ὁ ὄρος βελεσί ἔχει πλέον ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὸ κρητικὸ λεξιλόγιον.
4. Μὲ τὸν ὄρο *παλετσερά* χαρακτηρίζουν τὰ χοντρά εἶδη ποὺ γίνονται ἀπὸ λινάρι. Ἡ λ. *παλέτσα* καὶ παρ' Ἐρωτ. Δ 581, *παλέτσι* Ε 999.
5. Ἀμέτρητες δωδεκάδες. Σεντόνια, στρώματα, μεντέρια, μαζελάρες, μαζελαρομάννες, τραπεζομάντηλα, τραπεζόπετσες, μακρόπετσες, μαζελαρόφυλλα, κασελοσκεπάσματα, φελιτσάδες, πατανίες, ἀνάπλες, μονάπλες, μπαγκάλια, χιράμια, προσώμια, βούργιες, βουργίδια, μουζουρόβουργιες, σακκιά, ντρουβάδες, τσουλοπατανίες.
6. *Τυλιχαρῆς* = τόπια ὕφασμάτων βαμβακερῶν καὶ μεταξωτῶν (50 - 100 πῆχες τὸ καθένα) γιὰ τὶς βράκες καὶ τὰ πουκάμισα τοῦ γαμπροῦ.
7. Πρβλ. καὶ τὴν παροιμίαν : «Καλλιὰ νύφη προουκοκάμουσα παρά προουκοφέρουσα».

πλάκες. Φυλάσσονται όμως και στις κασέλες. Προσέχουν να μην ανοίξουν νύχτα την κασέλα, πρό πάντων αν έχη μέσα άσπρα ρούχα, γιατί «πάνε οί ανεράιδες και τωσέ φθιοϋνε και γεμίζουνε στύματα»^(1 και 1^α).

Ό Άγιος Εϋθύμιος είναι ό προστάτης τών ανυφαντούδων και ή μέρα πού τον γιορτάζει ή Έκκλησία είναι «σκόλη άμετάπχιαστη». Τήν ήμέρα αυτή δέ βάζουν πεταλιά «μαγάρι και να στέκη ό γαμπρός άπ' δξω!»⁽²⁾. Επίσης δέν υφαινουν όλο τó δωδεκάμερο «γιατι θα βροντά συρματικώς όλο τον άποδέλοιπο χειμώνα»...

1. Είναι περίεργο ότι οί λεκέδες αυτοί έχουν σχήμα πεταλούδας.

- 1α. Όταν καμιά κοπέλλα πεθάνη άνόπαντρη, τότε ή μητέρα της **διαμοιράζει** τά προικιά. Συνήθως τά παίρνουν οί εξαδέλφες, γενικά οί «έδικολογιές», αλλά και σε μοναστήρια στέλλουν για τούς ξενώνες των. Καμιά φορά τά πουλούν μαζεμένα στους τελίληδες, οί όποιοι τά τελαλίζουν στα παζαρια, και τά πουλούν. Κατάρα : «Έ!, πού να πουληθοϋνε τά προικιά σου στοϋ τελάλη».
2. Η έκ μητρός μάμμη μου διηγείτο ότι : «μιά φορά μιά γυναίκα υφαινε τήν ήμέρα της γιορτής του Άγίου. Μιά γειτόνισσα πού ήκουσε τó χτύπο του πετάλου έμπήκε και της είπε να σταματήσει «γιατ' είν' ή μέρα τ' Άγίου Φτύμιου». «Είντα γκισάς ό θύμος;» είπε ή άνυφαντοϋ περιπαιχτικά και «κειά πού πήε να περάση τή σαίτα τση ξέφυγε κ' έχίθηκε τó δεξό τζ' άμάτι».

ΤΟ ΑΡΓΑΣΤΗΡΙ Ή ΤΕΛΑΡΟ

Πρὶν νὰ ἐρευνήσωμε τὶς ὑφαντικὰς ὕλες, τὰ θέματα καὶ τὰ εἶδη τῶν ὑφαντῶν καὶ τοὺς τρόπους τῆς ὑφάνσεως, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γνωρίσωμε τὸν κρητικὸ Ἴστό.

Δὲν ἔχομε εἰκόνες ἢ γραπτὰς μαρτυρίας οὔτε καὶ σώματα παλαιῶν ἰστῶν, γιὰ νὰ δοῦμε πὼς ἦταν τοῦτος παλαιότερα, ἀλλὰ ἡ σημερινὴ μορφή του, πού ἀνάγεται τουλάχιστον σὲ 10 γενεάς, ἐπιτρέπει νὰ εἰκάσωμε πὼς θὰ ἦταν ὅμοιος ἢ τουλάχιστον ὀλίγον διάφορος ἀπὸ τὸν ὀριζόντιο ἴστό τῆς Κρήτης τῆς Βυζαντινῆς περιόδου (1).

Τὸ ἀργαστήρι ἢ τελάρο γίνεται κυρίως ἀπὸ κυπαρισσόξυλο πού πάντα ἀφθονοῦσε στὴν Κρήτη. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μαυρομουρνιά γίνεται καὶ ἀπὸ καρυδιὰ καμμιὰ φορά, φτάνει νὰ ᾿ναι πολυκαιρισμένο τὸ ξύλο, γιὰ νὰ μὴ σκεβρώνη. Γιὰ νὰ μὴ λαθρακιᾶ τὸ κυπαρίσσι πρέπει νὰ κοπῆ Γενάρη μῆνα καὶ στὴ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ (2). Τὸ τελάρο κατασκευάζεται ἀπὸ καλὸ τεχνίτη, γιὰτὶ πρέπει νὰ ἰσοροποῖ ἀπόλυτα ὁ σκελετὸς καὶ γιὰ νὰ συγκροτῆ τὸ πέταλο.

Τὸ τελάρο (3) ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐξῆς κομμάτια :

α) Ἀπὸ τὸν σκελετό. Τὸν ἀποτελοῦν : Τὰ δύο μεργιά (4) πού ἔχουν μᾶκρος περίπου 2 μέτρα καὶ πᾶχος 12-15 πόντους. Στηρίζονται στὰ πόδια ἢ ποδάργια (5) πού ἔχουν ὕψος 45-50 πόντους. Κάθε μερὶ ἔχει κατακόρυφα 2 ξύλα πού λέγονται κολῶνες. Κάθε κολῶνα ἔχει ἓνα βαθούλωμα πού λέγεται κοράτσα (6). Κάτω ἀπὸ κάθε κοράτσα ὑπάρχει μία τρύπα. Οἱ κολῶνες συνδέονται μεταξύ τους μὲ ἓνα ξύλο πού τοποθετεῖται στὴν κορυφή τους ὀριζόντια καὶ σχηματίζεται ἓνα μεγάλο πεπλατυσμένο Π, ἢ κορατσίνα. Τούτῃ ἔχει 2 βαθουλώματα τὰ λάσφυρα. Τὰ δύο μερῖα συνδέονται μεταξύ τους μὲ 2 ξύλα

1. Ἐγνωρίζαμε τὴν ὑπαρξὴ ὀρθίου ἰστοῦ ἀπὸ τοὺς Τουριοκρήτες, μουτάφδες, πού ὕφαιναν τὰ χαράκια καὶ τοὺς χοντροὺς ντρουβάδες, μὲ τρίχα τῆς κατσίκας (Τὰ χαράκια ἦσαν πελώρια σουβάλια, γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἀχύρου, οἱ ντρουβάδες ἦσαν ταγάρια).

2. Μόλις κοπῆ τὸ κυπαρίσσι ξεφλουδίζεται γιὰ νὰ ἀναπνή. Τὸ κυπαρίσσι κόβεται, ἀλλὰ δὲ φυτεύεται σὲ λίγωση, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὅλα τὰ δένδρα : «στὴ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ ἄλλο δέντρο δὲν πιάνει / μόνο τσ' ἀγάπης τὸ δέντρο πού πάντα ρίζες κάνει» (*Ἐρωτ. Β' 315).

3. Χρησιμοποιῶ τὸν ὄρο τελάρο πού μεταχειρίζεται ἡ οἰκογένειά μου καὶ πού χρησιμοποιῶ κι ἐγὼ ἀπὸ μικρὸ παιδί.

4. Μηροί. Ἡ λέξις ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀνθρώπινο σῶμα.

5. Ἐπὶ ἀνθρώπων ἡ λέξις εἶναι συνήθως γένους ἀρσενικοῦ, ὁ πόδας.

6. Κοράτσα ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ = θώραξ. Πάνω στὴ κοράτσα στηρίζονται τὰ ἀντιά.

πλάτους 10 πόντους και πάχους 3 πόντους, πού λέγονται κλειδιά. Ἡ ὅλη σύνδεση τοῦ σκελετοῦ γίνεται μὲ κυλινδρική ξυλαράκια, τοὺς πύρους. Ὁ σχηματιζόμενος κενὸς χώρος μετὰ τὴν συναρμολόγησιν τῶν μεριῶν λέγεται πατητηρόλακκος. Στὸ δεξιὸ μερὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀνυφαντοῦς, καρφώνεται ἓνα σανιδάκι πού λέγεται ντάκος. Πλάι στὸν ντάκο καρφώνεται ἓνα χονδρὸ καρφί, πού λέγεται μπρόκα. Ἀνάμεσα ντάκο καὶ μπρόκα δένεται ἓνα λεπτὸ σχοινάκι πού ἀγκαλιάζει τὸ μερὶ σὰν βραχιόλι καὶ λέγεται κορδόνι.

β) Ἀπὸ τὰ βοηθητικὰ ἐξαρτήματα τοῦ σκελετοῦ. Τοῦτα εἶναι :

1. Τὸ πέταλο, πού χρησιεύει γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ χτενιοῦ καὶ γιὰ τὸ σπρώξιμο τοῦ ὑφαδίου, ὥστε νὰ στερεώνεται τοῦτο καλὰ στὸ στημόνι. Τὰ μέρη τοῦ πετάλου εἶναι : πανωμάσελο, κατωμάσελο καὶ μπράτσα τοῦ πετάλου. Ἀνάμεσα στὸ πανωμάσελο καὶ κατωμάσελο τοποθετεῖται τὸ χτένι. Μπράτσα εἶναι οἱ δύο ξύλινες πῆχες πού βρίσκονται στὶς δύο ἄκρες τοῦ πανωμάσελου (Ἔτσι τὸ πέταλο ἔχει σχῆμα ἀναστραμμένου Π).

2. Οἱ πῆχες, ξύλα κυλινδρική πού τοποθετοῦνται μέσα στὰ λάσφυρα καὶ χρησιμεύουν γιὰ νὰ κρέμονται ἀπ' αὐτὰ οἱ μίτοι καὶ τὸ πέταλο.

3. Τὰ ἀντιὰ. Εἶναι δύο. Τὸ ἓνα λέγεται πισάντι καὶ δέχεται τὸ στημόνι· τὸ ἄλλο μπροστάντι (τὸ πρὸς τὴν ἀνυφαντοῦ) καὶ δέχεται τὸ ὑφαινόμενο πανικό. Τὰ μέρη τοῦ ἀντιοῦ εἶναι : κεφαλή, σῶμα, κῶλος. Ἡ κεφαλή τοῦ ἀντιοῦ ἔχει 4 τρυπες, ἀνοιγμένες κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μὴ συμπίπτουν σὲ κανένα σημεῖο. Ἀπ' αὐτὲς περνοῦν οἱ σφίχτες. Τὸ ἀντι καθ' ὅλον τὸ μῆκος του ἔχει ἓνα κοίλωμα πού λέγεται αὐλακός.

4. Τὸ ἀντιράδι, ξύλο πού τοποθετεῖται στὶς 2 τρυπες πού ἔχουν οἱ πισινὲς κολῶνες κάτω ἀπὸ τὶς κοράτσες. Χρησιμεύει ὡς βοηθητικὸν κατὰ τὸ τύλιγμα τοῦ στημονιοῦ στὸ πισάντι καὶ γιὰ νὰ δέχεται τὸ φαμένο πανικό. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὀλιγοστεύει ὁ ὄγκος τοῦ πανικοῦ, πού κατ' ἀρχὴν τυλίσσεται στὸ μπροστάντι, καὶ δὲν ἐμποδίζει τὴν ἀνυφαντοῦ.

5. Τὸ τελαροσάνιδο ἢ κωλοσάνιδο εἶναι ἡ σανίδα πάνω στὴν ὁποία κάθεται ἡ ἀνυφαντοῦ.

6. Οἱ πατητῆρες καὶ τὸ πατητηρόξύλο. Τὶς πατητῆρες πτεῖ ἡ ἀνυφαντοῦ καὶ προκαλεῖται ἡ κίνησις τῶν μίτων. Οἱ πατητῆρες γίνονται ἀπὸ πανὶ διπλὸ καὶ τρίδιπλο καμμιά φορά σὲ πλάτος 6-7 πόντων καὶ ἀπὸ ξύλο τοῦ ἰδίου πλάτους, πού πατεῖ στὸ ἔδφος. Τὸ πάνω τμήμα τῆς πατητῆρας στερεώνεται σ' ἓνα ξύλο, τὸ ὁποῖον κρεμοῦν στοὺς μίτους μὲ βαστάγια καὶ λέγεται πανωπατητηρόξύλο. Τὰ ξύλινα τμήματα τῶν πατητῆρων (τὰ ἐπὶ τοῦ ἔδάφους) συνδέονται μεταξὺ τους, χάμω στὸ πάτωμα, μ' ἓνα κυλινδρικό σίδερο διαμέτρου ἑνὸς πόντου, τὴ βέργα. Ἡ βέργα εἶναι λίγο μικρύτερη καὶ ἀπὸ τὶς ἄκρες τῆς προσδέεται βασταγερά σ' ἓνα κοντό, μακρὸ ὄση εἷνχι ἢ ἀπόσταση τοῦ ἑνὸς μεργιοῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ὁ κοντὸς αὐτὸς προσδέεται στὰ μπροστινὰ πόδια τοῦ τελάρου.

Ἔτσι στερεώνονται καλά οἱ πατητῆρες καὶ δὲν ξεσέρονουν ἀπ' ἐδῶ κι ἀπ' ἐκεῖ τὴν ὥρα ποῦ ὑφαίνει ἢ ἀνυφαντοῦ. Ὁ κοντός αὐτός λέγεται *κατωπατητηρόξυλο*.

7. Οἱ *μίτοι*. Τὸ σύνολον τῶν ἀπὸ χονδρὸ νῆμα ἐξαρτημάτων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων περνοῦν οἱ κλωστὲς (στήμονες), πρὶν περαστοῦν εἰς τὸ χτένι. Οἱ *μίτοι* συντελοῦν εἰς τὸ ἀνοιγοκλείσιμο τῶν διασταυρωμένων νημάτων τοῦ στημονιοῦ, ὅταν προκληθῇ ἡ κίνησις τους ἀπὸ τὶς πατητῆρες. Τὸ κάθε ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐξαρτήματα λέγεται *μιτάρι*. Μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθοῦν 2-14 μιτάρια, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τοῦ ἀνυφαντικοῦ. Τὰ μιτάρια πλέκονται ἀπὸ ἔμπειρες γυναῖκες ποῦ *πεδηξεύονται* σὲ τούτη τὴ δουλειά. Πλέκονται μετὰξὺ 2 καλαμιῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται *μιτοκάλαμα*, μὲ τὴ βοήθεια ἐργαλείου ποῦ ὀνομάζεται *μιτοτίρα*. Ἡ ἀπόσπαση ἀνάμεσα στὰ 2 μιτοκάλαμα εἶναι περίπου 20 πόντους.

8. Τὰ *χτένια*. Γίνονται ἀπὸ τοὺς *χτενιάδες*, ἄνδρες εἰδικευμένους, ποῦ ἔχουν τὴν τέχνη αὐτὴ γιὰ βιοπορισμό. Γυρίζουν στὰ χωριά καὶ πουλοῦνε τὰ χτένια τους διαλαλῶντάς τα ρυθμικά : « Ὅσοοοοο χτενιάς ; ὀσοοοοο χτενιάς ». Τὰ χτένια γίνονται ἀπὸ καλάμι ἢ ἀπὸ σφάκα. *Πελεκοῦνε* τὸ καλάμι λεπτό-λεπτό καὶ τὸ κάθε κομματάκι λέγεται *ἀντόντι*. Ὁ σκελετός του γίνεται μὲ 4 καλάμια λεπτά. Ἀνάμεσα στὰ καλάμια αὐτὰ τοποθετοῦνται τὰ δόντια. Στις ἄκρες βάζουν τὸ ξύλο ποῦ εἶναι πλάτους περίπου 2-3 πόντους. Τὸ μετὰξὺ δύο δοντιῶν διάστημα λέγεται *θύρα*. Ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τοῦ διαστήματος ἔχομε χτένια *ἀρόθυρα*, γιὰ πατανίες χοντρές, καὶ *σφιχτά*, γιὰ λεπτὰ νήματα. (Τὸ ἀρόθυρο χτένι στὰ Ἀνώγεια λέγεται *σιμί*). Ἀνάλογα μὲ τὸ πλάτος τοῦ χτενιοῦ ἔχομε χτένια 10 *λιγαδουρῶ*, 12 *λιγαδουρῶ*, 14 *λιγαδουρῶ* (λιγαδούρα εἶναι δέσμη 100 κλωστῶν στημονιοῦ), πλάτους περίπου 1 πῆχ. καὶ 4/8. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ χτένια ὑπάρχουν καὶ τὰ *ἀξαργητάρικα* δηλ. τὰ εἰδικὰ χτένια : *ζωνόχτενα* (γιὰ ζῶνες), *βουργιδόχτενα* (γιὰ βούργιες).

9. Οἱ *καβαλλάρηδες* ἢ *καδκλλάροι*. Εὐλίνοι μακαράδες (τροχαλίες), διὰ μέσου τῶν ὁποίων κινοῦνται τὰ βαστάγια ποῦ συγκρατοῦν τοὺς μίτους.

10. Τὰ *σκαντάλια*. Εὐλαράκια ποῦ συνδέουν τοὺς μίτους μὲ τοὺς πῆχες.

11. Οἱ *σφίχτες*. Εἶναι 2 : *μεγάλος σφίχτης* καὶ *μικρὸς σφίχτης*. Ὁ *μεγάλος* εἶναι ἓνα κονταρόξυλο (κοντός) μὲ *μάκρος* 3 πῆχες, ὁ δὲ *μικρὸς* ἔχει *μάκρος* 40 πόντους. Ὁ *μεγάλος σφίχτης* περνᾷ ἀπὸ τὶς τρυῖπες ποῦ ἔχει ἢ κεφαλὴ τοῦ *πισαντιοῦ* καὶ στερεώνεται στὸ *καρφὶ* ποῦ εἶναι στὸ δεξὶ μερὶ τοῦ *τελάρου*, (τὴ *μπρόκα*). Ἔτσι εἶναι πάντα *καλοτεντωμένη* ἢ *ἀπλωσά* (οἱ κλωστὲς ἀπὸ *πισάντι* ἕως *χτένι*). Ὁ *μικρὸς σφίχτης* ἔχει 2 τρυῖπες ἀπὸ τὶς ὁποῖες περνᾷ *χοντρὸ βιστάι* ποῦ περνᾷ ἀπὸ τὸ *κορδόνι* καὶ δένεται σ' αὐτό. Ὁ *μικρὸς σφίχτης* βοηθεῖ στὸ *τέντωμα* τοῦ *πανιοῦ*, ποῦ ὑφαίνόμενον τυλίγεται στὸ *μπροστάντι*.

12. Τὰ *σταυροκάλαμα*· καλάμια ποῦ περνοῦνται στὸ *στημόνι* καὶ μένουν πάντα στὴν *ἀπλωσά* καὶ χρειάζονται γιὰ νὰ μὴ *χαλᾷ* ἢ *σταύρωση* ποῦ γίνεται κατὰ τὸ *διάσιμο*.

13. Οἱ *γκάρδιοι*· 2 καλαμάκια πολὺ λεπτά καὶ ἴσια, ποῦ μπαίνουν μέσα στοὺς *αὐλακούς* τῶν ἀντιῶν.

14. Τὰ ντοντόνια. Δύο βάρη, συνήθως πέτρες με τρύπα, πού στερεώνονται με βαστάγια από τὰ σταυροκάλαμα, διασκελίζουν τὸ πιασάντι καὶ κρέμονται (ντοντονίζουν) στὸν ἀέρα. Προορισμός τους εἶναι νὰ συγκρατοῦν τὰ καλάμια σὲ ὠρισμένη πάντοτε ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς μίτους.

15. Ἀνεδεματοκάλαμο. Ἐνα καλάμακι γεμισμένο με κλωστή ἴδια με τοῦ στημονιοῦ, τὸ ὁποῖον μ' ἓνα βασταγάκι πού περνᾷ ἀπὸ μέσα του κρεμιέται ἀπὸ τὶς πῆχες. Ἡ κλωστή πού εἶναι τυλιγμένη στὸ καλάμακι αὐτὸ λέγεται ἀνέδεμα. Ἀπ' αὐτὴν τὴν κλωστή κόβει ἡ ἀνυφαντοῦ καὶ ἐπανασυνδέει με ἀνυφαντόκομπο τὶς κλωστὲς τοῦ στημονιοῦ ὅταν σπάσουν⁽¹⁾.

16. Τὸ καρόλι. Μιά ἄδεια κουβαρίστρα ξύλινη, πού χρησιμεύει σὰν βοηθητικὸς καβαλλάρης σὲ ὠρισμένα εἶδη ὑφαντικῆς. Τὰ παλιὰ χρόνια πού δὲν ὑπῆρχαν κουβαρίστρες ἐτοποθέτουσαν ἓνα ξύλινο κάτσουνα (ἀγκρίστρι) σὲ σχῆμα γαλλικοῦ σὲ (C).

γ) Ἀπὸ τὰ βοηθητικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτα εἶναι :

1. Τὸ ροστέλλο. Μεγάλο ξύλινο χτένι με ἀραιὰ δόντια. Ἐχει μάκρος 1 μέτρο περίπου. Ἡ ἀπόσταση μεταξύ τῶν δοντιῶν εἶναι περίπου ἓνας πόντος. Τὸ ροστέλλο χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν τακτοποίηση τοῦ στημονιοῦ, ὥστε τὸ πλάτος του νὰ εἶναι σόμετρο.

2. Οἱ ξύγκλες. Ἐργαλεῖο πού κάνει νὰ τεντώνεται τὸ ὑφαινόμενο ὕφασμα, ὥστε νὰ γίνονται ὁμορφες καὶ στρωτὲς οἱ νούγιες⁽²⁾. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 2 μαγλινὲς ξύλινες πῆχες καλλιτεχνικὰ φτιασμένες μήκους περίπου 1 μέτρο καὶ πλάτους περίπου 2 πόντους καὶ πάχους λιγώτερο ἀπὸ 1 πόντο, πού συνδέονται μεταξύ τους χιαστί (σὰν ἀνοιγμένο ψαλίδι). Στὶς ἄκρες ἔχουν ἓνα σιδερένιο περικάλυμμα με κοκκαράδακια (ὀδοντωτά), πού λέγεται χωνί. Καθὼς ὑφαίνει ἡ ἀνυφαντοῦ καρφώνει τὶς ξύγκλες στὸ ὑφαινόμενο πανί,

1. Ὁ ἀνυφαντόκομπος δένεται κιντὰ ἰδιάζοντα τρόπον με τὴ βοήθεια τῶν ὀνύγων γι' αὐτὸ λέγεται καὶ νυχόκομπος σὲ ἄλλες περιφέρειες (Μολδαί π.χ.). Ὁ κόμπος αὐτὸς εἶναι λεπτός γιὰ νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ χτένι. Παροιμία : «Ἡρθ' ὁ κόμπος εἰς τὸ χτένι» = ἡ κατάσταση ἐφτασε στὸ ἀπροχώρητο. Ἡ παροιμία καὶ εἰς κρητ. κείμενον τοῦ ΙΖ' αἰ. «Ὁ Φαλλίδος» στ. 90. «Ἡρθ' ὁ κόμπος εἰς τὸ χτένι / κ' ἡ ψυχὴ μ' ἀπολιγαίνει».

Π ὥ ς γ ἵ ν ε τ α ἰ ὁ ἀ ν υ φ α ν τ ὁ κ ὀ μ π ο ς : Πιάνομε σφιχτὰ μιὰ ἄκρη ἀπὸ τὸ κάθε νῆμα πού θέλομε νὰ συνδέσωμε (2 νῆματα) μεταξύ δείκτου καὶ ἀντίχειρος τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Τυλίγομε με τὸ ἀριστερὸ χέρι τὴν ἐλεύθερη ἄκρη τοῦ ἑνὸς νήματος ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ γύρω γύρω ἀπὸ τὸν ἀντίχειρα, ὥστε νὰ αἰχμαλωτισθοῦν οἱ πιασμένες ἄκρες μέσα στὸν κύκλο. Κατόπιν τυλίγομε δεύτερο κύκλο μόνον περίξ τῶν πιασμένων ἄκρων, χωρὶς νὰ συμπεριληφθῇ ὁ ἀντίχειρ. Σπρώχνομε τὶς ἄκρες με τὸ νύχι τοῦ ἀντίχειρος τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ νὰ περάσουν μέσα ἀπὸ τὸν μεγάλο κύκλο. Ταυτόχρονα ὁ ἀντίχειρ τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τραβιέται πρὸς τὰ πίσω καὶ με τὴ βοήθεια καὶ τῶν δύο ὀνύγων περνοῦν οἱ πιασμένες ἄκρες ἀπὸ τὸν μεγάλο κύκλο. Τραβοῦμε τὶς ἄκρες καὶ σπρίγγομε τὸν κόμπο, ὁ ὁποῖος εἶναι πολὺ λεπτότερος ἐν συγκρίσει με τὸν κοινὸν κόμπο, τὸν λεγόμενον γ α ἱ ὀ ο υ ρ ὁ κ ὀ μ π ο ς.

2. Ἡ οὐγία τῆς Κρητικῆς εἶναι ἴσως ἡ μοναδικὴ πού γίνεται σήμερον σὲ ἐγγώριο τελεῖο. Εἶναι δείγμα ψημιδωσύνης (ἐπιτηδεύτητος). Παροιμία : «Θῶργιε νοῖγικ ἐπικρινε πανί, θῶργιε μάννα ἐπικρινε παιδί» (= ἀνάλογα με τὴν οὐγία εἶναι καὶ τὸ ὄλον πανί, ἀνάλογα με τὴ μάννα εἶναι καὶ τὸ παιδί).

ἔτσι ὥστε οἱ 2 ἄνω αἰχμές νὰ εἶναι πολὺ κοντὰ μὲ τις κλωστὲς τῶν στημόνων, οἱ δὲ κάτω αἰχμές νὰ εἶναι καρφωμένες στὸ ὑφασμένο πανί (πού ἔχει μπροστά της ἡ ἀνυφαντοῦ). Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ πανί δὲν νταντουλιάζει (δὲν εἶναι χαλαρὸ) καὶ οἱ νούγιες γίνονται σοθετές.

3. Ἡ σαίττα. Ξύλινο ἐργαλεῖο σκαφοειδὲς πού κινεῖται ἐναλλάξ ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ διὰ μέσου τοῦ στήμονος καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν διασταύρωσιν τοῦ ὑφιδίου καὶ τῶν στημόνων. Εἶναι μαγλινὴ (λεία) γιὰ νὰ γλυστρᾷ. Εἰς τὸ κοίλωμά της μπαίνει ἡ κερκίδα ἢ μασουρολάτης, λεπτὸς σιδερένιος ὀβελίσκος, πέριξ τοῦ ὁποῦ στρέφεται τὸ μασούρι γεμᾶτο μὲ κλωστὴ (ὑφάδι). Τὸ ἐλίσσόμενον νῆμα βγαίνει ἀπὸ μιὰ τρυπούλα πού βρίσκεται στὴ μιὰ πλευρὰ τῆς σαίττας, ἐνῶ ἡ ἀντικρινὴ της τρυπούλα στομπώνεται μ' ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὴ ράχη ἑνὸς φτεροῦ⁽¹⁾. Χρησιμοποιοῦνται καὶ 2 ἢ περισσότερες σαίττες, ὅταν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν ὑφασμα μὲ ὀριζόντιες ραβδώσεις⁽²⁾.

4. Ὁ κλέφτης. Λεπτὸ καλαμάκι πού σχίζουσι στὰ δύο. Τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ κομμάτια λειαινεται. Κατόπιν τοῦ κάνουν μιὰ κόκκα (βαθειὰ ἐντομή), ἡ ὁποία βοήθει νὰ περάσουν οἱ στήμονες στὶς θύρες τοῦ χτενιοῦ.

5. Ἡ μαρκοβελόνα. Βελόνα μεγάλη μὲ στρογγυλευμένη αἰχμή.

6. Τὸ μασουροκάλαθο. Καλάθι μέσα στὸ ὁποῖον βάζουν τὰ γεμᾶτα μασούρια. Τοποθετεῖται πάνω στὸ τελαροσάνιδο στὸ δεξιὸ πλάι τῆς ἀνυφαντοῦς.⁽³⁾

7. Τὸ γκουροψάλιδο. Ἀτσαλένιο ψαλίδι ἐγχώριας κατασκευῆς, μετρίου μεγέθους, πού χρησιμοποιεῖται κυρίως γιὰ τὸ κούρευμα τῶν προβάτων. Ἐνα μετρίου μεγέθους γκουροψάλιδο χρησιμοποιεῖται καὶ στὴν ὑφαντικὴ γιὰ τὸ κόψιμο τοῦ πανιοῦ. Τὰ γκουροψάλιδα κατασκευάζονται κυρίως στὴν Ἱεράπετρα, ἐξ οὗ καὶ ἡ φράσις «κόβγει ἢ γλῶσσα τζης σάν τὸ Γεραπετρίτικο ψαλίδι». Τὸ κάτω μέρος τοῦ ψαλιδιοῦ εἶναι ἐξωτερικὰ καμπύλον, ἐσωτερικὰ δὲ κοῖλον, «ἔχει ἓναν αὐλακό».

8. Ἡ ἀνυφαντόπηχη. Σιδερένιος πῆχυς τοῦ ὁποῦ τὸ μᾶκρος εἶναι περίπου 75 πόντοι, ὅση δηλ. ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τὸ λακκί τοῦ λαιμοῦ ἕως τὴν ἄκρη τῶν δακτύλων. Μ' αὐτὴν μετροῦν τὸ μῆκος τοῦ στημονιοῦ καὶ τὸ ὑφασμα πού ὑφάνουν. Λέγοντας π.χ. «ἦσυρα ἑκατὸ πῆχες ἀνυφαντικὴ» ἐννοοῦν 100 ἀνυφαντόπηχες. (Ὁ πῆχυς τοῦ ἐμπορίου λέγεται «ἐνταζές»).

9. Ἡ μπαγκέττα. Λεπτὸς ἢ χονδρύτερος ὀβελίσκος σιδερένιος μῆκους περίπου 80

1. Τοῦτο λέγεται φτεροὸ καὶ θεωρεῖται τὸ 101ον ἀντικείμενον ἀπὸ τὰ 101 πού χρειάζονται γιὰ τὴν ὑφαντικὴ. Ἐτσι νομίζουν οἱ ἀνυφαντοῦδες, ὅτι χρειάζονται 101 ἀντικείμενα. Ἐγὼ δὲν μπόρεσα νὰ ἀνακλύρω τόσα πολλὰ παρ' ὅλο πού χρονια ἔχω παρτηρήσει πολλὰ τελάρα. Ὅνομασις ἀνεκάλυφα πολλές, ἀλλὰ καὶ 101 εἶναι ὑπερβολή.

2. Οἱ «τσουλοπχανίες» (κουρελοῦδες) ὑφάνονται χωρὶς σαίττα. Τὸ στριμμένο κουρέλι τυλίσσεται κατὰ μῆκος ἑνὸς ὀβελίσκου μῆκους 20 πόντων.

3. Σ' αὐτὸ τοποθετεῖ ἡ ἀνυφαντοῦ καὶ τὰ μασούρια πού ἀδειάζουν ἐκάστοτε.

πόντους, πού χρησιμοποιεῖται στήν ὑφανση ὀρισμένου εἴδους πατανίας, τοῦ κουσκουσέ.

10. Ἡ κομποδέτρα ἢ κομποδετήρα. Ἐνα κομμάτι ὑφαντοῦ ἕως μία πήχη, πού ἀπό τὸ ἓνα ἄκρον, κατὰ πλάτος, ἔχει κορδονάκια ὅπου προσδέονται οἱ κλωστὲς πού περισσεύουν, ἀφοῦ περασθοῦν οἱ στήμονες στὸ χτένι, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄκρον ἔχει φουκάρι μέσα στὸ ὁποῖον περνᾷ ὁ γκάρδιος, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖται στὸν αὐλακὸ τοῦ μπροσταντιοῦ κατὰ τὴν ἑναρξὴ τῆς ὑφάνσεως.

Ἐργαλεῖα βοηθητικὰ γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ὑφαντικῶν ὑλῶν

Ἡ προετοιμασία τῶν ὑφαντικῶν ὑλῶν ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τῆς ὑλης. Γενικὰ ὅμως κάθε ἀνυφαντοῦ πρέπει νὰ ἔχη τὰ ἐξῆς ἐργαλεῖα :

1. Τὰ χερσόχτενα. Δύο σιδερένια ἐργαλεῖα μὲ δόντια, πού χρησιμεύουν γιὰ τὸ διαχωρισμὸ τοῦ μαλλιοῦ - χεροχτένισμα. Αἰνίγμα : «εἶναι δυὸ καλογεράκια καὶ σέρνει ὁ γεῖς τ' ἄλλοῦ τὰ γένεια».

2. Ἡ ρόκκα (ἡλακάτη)⁽¹⁾. Ἡ ρόκκα εἶναι δύο εἰδῶν α) φουκόροκκα πού γίνεται ἀπὸ καλάμι. Στὴν κορυφή, πού ἔχει ἓνα ἰδιάζον σχῆμα, τοποθετεῖται ἡ τουλούπα τὸ μαλλι ἢ τὸ λινάρι καὶ δένεται μὲ μπλάβο λουρίδι πού λέγεται ροκκόδεμα. β) ἡ χαχαλωτή (μὲ 4 χαγάλια). Εἶναι ἓνα διχαλωτὸ ξύλο ἀπὸ σφάκα ἢ ἀπὸ μελισσαντροῦ τὴν χρησιμοποιοῦν κυρίως γιὰ τὰ χοντρά μαλλιά.

3. Τὸ ἀρδάχι εἶναι τὸ ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖον κλώθουν ξύλινο, διωγκωμένο στὴ μέση, ἢ ἄτρακτος. Στρέφοντάς το μὲ τὸν ἀντίχειρα καὶ τὸν δείκτη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ, κλώθεται ἡ ὑφαντικὴ ὑλη, πού ἔρχεται ἀπὸ τὴ ρόκκα. (Ἡ ὑφαντικὴ ὑλη γίνεται περίπου σὰν νῆμα μὲ τὰ δάκτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ). Παροιμία : Ἡ καλὴ νοικοκερά μὲ τὸ κουτάλι κλώθει = δὲ χρειάζεται νὰ ἔχη ἄριστο ἀρδάχι. Τὸ ἀρδάχι ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἀντικείμενα : α) τὴν κυρίως ἄτρακτον β) τὸ ἀγκινάρι μεταλλινὴ φορητὴ θηκούλα πού μπαίνει στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἀρδαχτιοῦ καταλήγει σὲ ἀγκιστρο. Τὰ ἀγκινάρια γίνονται «στὰ μέσα χωργιά» (Βιάννον - Ἱεράπετραν) γ) τὸ σφεντύλι· εἶναι ξύλινο ἐξάρτημα καμωμένο ἀπὸ ξύλο καρδιᾶς ἢ πλατάνου. Ἐν ἐλλείψει καρφώνουν ἓνα μεγάλο κρομμύδι ἢ μιὰ μεγάλη πατάτα⁽²⁾ καὶ⁽³⁾. Τὰ ἀρδάχια κρέμονται στὴν ἀρδαχτερή⁽⁴⁾, μιὰ πλουμιστὴ

1. Ρόκκα ἐλέγετο καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν. Βλέπε Βάγινερ Κάρμινα «Περὶ γέροντος νὰ μὴ πάρη κορίτσι» σελ. 109 στ. 103 «φωνάζει σῦρε φέρε μου μωρὴ γοργὸν τὴ ρόκκα».

2. Οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ἔλεγαν ἀδράκι. Βλ. Βάγινερ Κάρμινα «περὶ γέροντος κλπ.» στ. 105 «τρέχει ἡ κοπέλλα φέρνει το κι' ἄς λημονᾷ τ' ἀδράκι».

3. Εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν Γρηγοροπούλων συναντοῦμε τίς λέξεις ἀρδάκια καὶ σφενδύλια. Τοῦτα τὰ τελευταῖα «κοκκαλένα, βαρά» (Λεγκράν Βιβλ. Ἑλληνικ. τ. 2 σελ. 277).

4. Πιστεῖται ὅτι τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων τὰ ἀρδάχια χορεύουν πάνω στὴν ἀρδαχτερή «ἀπὸ τὴ χαρὰ ντιος πὼς δὲ θὰ τὰ πιάσουν οἱ γυναῖκες ὅλο τὸ Δεκεμβέρο».

μπάντα ἕως μισή πήχη μάκρος, πού κρέμεται στὸν τοῖχο καὶ ἀποτελεῖ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ διάκοσμο τοῦ χωριάτικου σπιτιοῦ.

4. Τὸ τυλιγάδι.⁽¹⁾ Τοῦτο εἶναι μιὰ ξύλινη ράβδος πού ἔχει στὰ ἄκρα σχίσσιμο· ἀπ' ἐκεῖ περνοῦν ὀριζοντίως 2 πασσαλίσκοι πού δίδουν στὸ ὄλον ἐργαλεῖον τὸ σχῆμα ἐνὸς πεπλατυσμένου κεφαλαίου Π. Κρατῶντας μὲ τὸ δεξι χέρι τὴ ράβδο καὶ κινῶντας τὴν ρυθμικὰ ἀνακυκλίζουν τὸ νῆμα πού εἶναι τυλιγμένο στὸ ἄρδαχτι. Τὸ ὄλον νῆμα ὅταν γεμίση τὸ τυλιγάδι, σχηματίζει μιὰ μεγάλη θηλειὰ μὲ πολλὰ κλωτῆς (κούκλα ἢ κούτσα), πού δένεται κατὰ τὰ δύο ἄκρα γιὰ νὰ μὴ ξεχουρδίζεται.

5. Ἡ ἀνέμη. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 2 κομμάτια. Τὴν κυρίως ἀνέμη πού γίνεται ἀπὸ καλάμια γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν τὶς κούτσες, τὸ νῆμα ἅμα τὸ βγάλουν ἀπὸ τὸ τυλιγάδι, γιὰ νὰ τὸ περιελίξουν στὰ μασούρια καὶ β) ἀπὸ τὸν ἀνεμόποδα. Ὁ ἀνεμόποδας εἶναι θάση ξύλινη (κούτσοιο βραχὺ) ἢ καὶ πέτρινη, στὸ μέσον τῆς ὁποίας ὑπάρχει κοίλωμα, μέσα στὸ ὁποῖο στηρίζουν (κατακόρυφα) ἓνα κοντὸ πού ἔχει στὴν κορυφή καρφωμένο ἓνα καρφὶ μὲ δίχως κεφαλὴ. Γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ καρφὶ περιστρέφεται ἡ ἀνέμη καὶ ἐκτυλίσσεται τὸ νῆμα πού θὰ τυλιχθῇ στὰ μασούρια.

6. Τὸ σκαμνί, ὅπου κάθεται ἡ γυναῖκα πού καλαμίζει.

7. Τὸ θρομύλι.⁽²⁾ Ἐύλο ἐπίμηκες μήκους περίπου μιᾶς πήχης, πλάτους ἕως 4 δάκτυλα, πάχους ἕως τρεῖς πόντους. Στὸν ἄκρον (κεφαλή) ὑπάρχει ἓνα κοίλωμα ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιστρέφεται ὁ ἄρδαχτος. Ἡ γυναῖκα πού καλαμίζει τοποθετεῖ τὸ θρομύλι ἀπάνω στὸ σκαμνί, κάθεται ἀπάνω στὸ θρομύλι καὶ ἀρχίζει νὰ περιστρέφῃ τὸν ἄρδαχτο. Θρομύλια κάνουν καὶ ἀπὸ πέτρα· «συναντίζει κιαμμιὰ βολὰ νὰ βρῆς πέτρα στρογγυλὴ νὰ ἔχη καὶ λακκουδάκι». Στὴν περίπτωσι αὐτῇ ὁ ἄρδαχτος περιστρέφεται στὴν τρυπὰ τῆς πέτρας. Ἡ γυναῖκα τότε κάθεται σ' ἓνα σκαμνάκι, ἐπειδὴ ἡ πέτρα ἔχει τὸ βάρος τῆς καὶ δὲν κινεῖται.

8. Ὁ ἄρδαχτος. Ἐνας ὀβελίσκος μήκους περίπου 70 πόντους μὲ διάμετρο λιγώτερο ἀπὸ 1 πόντο. Τοῦτος ἔχει στὴν κορυφὴ ἡμικωνικὸν σχῆμα πού λέγεται κεφαλὴ. Σ' αὐτὴν δένουν ἓνα βασταγάκι, τὸ ὁποῖον πιάνεται μὲ τὸν πρῶτο κύκλο τῆς κλωστῆς πού θὰ στρίψωμε στὸ μασούρι, τὸ ὁποῖον ὡς γνωστὸν περνᾷ στὸν ἄρδαχτο. Ἐτσι τὸ πρῶτο μασούρι δὲ φεύγει ἀπὸ τὴ θέσι του.

9. Καλαμονκάνια καὶ μασούρια. Τὰ καλαμονκάνια εἶναι μεγάλα λειασμένα χον-

1. Ὁμοίως στὴν ἀλληλογραφίαν Γρηγοροπούλων στὴ σελ. 293 συναντοῦμεν τὴν λέξιν τυλιγαδόπουλον. Εἰς τὰ Δυτικὰ τῆς Κρήτης λέγεται πασοῦλι.

2. Παρὰ Σαχλίχη τὸ ἐργαλεῖον φέρεται ὡς ὀρθομύλι (Βάγκνερ Κάριμνα) (Γραφαὶ καὶ Στίχοι) στ. 537. Μὲ τὸ θρομύλι πιάζουσι τὰ κοριτσάκια «τσι κουτσοῦνες» (κούκλες).

δρά καλάμια περίπου 20 πόντους μάκρος και διαμέτρου 1 1/2 έως 2 πόντους, εις τὰ ὅποια περιελίσσεται τὸ νῆμα πού ξετυλίσεται ἀπὸ τὴν ἀνέμη. Τὰ μασούρια εἶναι μικρὰ καλαμάκια μήκους 7 πόντους περίπου και διαμέτρου λιγώτερο ἀπὸ 1 πόντο. Τοποθετοῦνται στὸν ἄρδαχτο 3-4 (τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο). Ἀφοῦ γεμίση τὸ πρῶτο μασούρι, πού εἶναι στερεωμένο μετὰ τὸ βασταγάκι τοῦ ἄρδαχτου, δὲν κόβουν τὸ νῆμα, ἀλλὰ περνοῦν δεύτερο μασούρι και συνεχίζουν τὸ καλάμισμα, ἔπειτα τρίτο κ.ο.κ. Στὸ τελευταῖο μασούρι κόβουν τὸ νῆμα ἀπὸ τὴν ἀνέμη και βγάζουν τὰ μασούρια, κόβοντας τότε τὴν κλωστή πού τὰ συνδέει. Τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν περιπτώων κινήσεων.

10. Ἡ καλαντάρα. Ἐργαλεῖο πού χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸ «διάσιμο». Εἶναι ἓνα ξύλο πού τὸ στηρίζουν στὸν τοῖχο. Ἀπ' αὐτὸ κρέμονται τρία σχοινάκια μετὰ βαρίδι στὸ ἄκρον. Σ' αὐτὰ δένονται ὀριζοντίως κάτι ψιλὰ καλαμάκια, εις τὰ ὅποια περνοῦν τὰ καλαμουκάνια, πού ἔχουν τὸ νῆμα πού θὰ γίνῃ στημόνι. (Ἐπάρχει και καλαντάρα πού δὲν ἀκουμπάει σὲ τοῖχο).

Υ Φ Α Ν Τ Ι Κ Ε Σ Υ Λ Ε Σ

Ἐστερα ἀπὸ τὰ φύλλα τῆς συκῆς και τὰ δέρματα, ὁ ἄνθρωπος, ὡς γνωστόν, ἔμαθε νὰ ὑφαίνῃ. Πρῶτη ὑφαντικὴ ὕλη πού χρησιμοποιήθη ἦταν τὸ μαλλί, τοῦλάχιστον στίς ψυχρότερες χῶρες, ὅπου τὸ πρόβατο ἦταν ὁ σύντροφός του.

Οἱ Κρητες ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἐχρησιμοποίησαν τὸ μαλλί και τὸ λινάρι, ἀργότερα δὲ τὸ βαμβάκι και τὸ μετάξι, ὅταν πιά θέλησαν νὰ «στολιστοῦν».

Τίς ἴδιες ὕλες χρησιμοποιοῦν και σήμερα στὸ τελάρο οἱ Κρητικοποῦλες κι ἀξίζει νὰ ἐρευνήσωμε τὴν κάθε μιὰ τους χωριστά.

α) Μ α λ λ ι

Ἡ Κρήτη μετὰ τὰ αἰγοπρόβατά της εἶναι τόπος ἐριοπαραγωγός. Τὸ μαλλί ἦταν ἀνέκαθεν ἡ κυριώτερη ὑφαντικὴ ὕλη, ἰδίως γιὰ τοὺς ὀρεινοὺς και τοὺς ριζίτες⁽¹⁾. Τὸ μαλλί τοῦ προβάτου εἶναι αὐτὸ πού χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ὑφανση τόσο τοῦ ὑφάσματος γιὰ φορεσιὰς καθημερινές, ὅσον και γιὰ σκεπάσματα και διακοσμητικὰ εἶδη.

Ἡ ρασά, τὸ ρασίδι, οἱ πατανιές παντός εἶδους, οἱ βούργιες και τὰ σακκιά κι ὅλα ὅσα νοοῦνται μετὰ τὸν ὄρο «ράσινα», γίνονται ἀπὸ τὸ μαλλί τοῦ προβάτου.

Ἐτσι ἡ «ταλασιουργία», τὸ πλύσιμο, ξάσιμο, κλώσιμο τοῦ μαλλιοῦ εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς κυριώτερες ἀσχολίες τῶν γυναικῶν. Μετὰ τὴν προεργασία αὐτὴ κάνουν ἔτοιμα τὰ μαλλιά γιὰ τὴν ὑφανση.

1. Χωρὶς νὰ ἀποκλείεται και ἡ χρῆση τοῦ λινοριοῦ, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζαν λόγω τῶν σχέσεών τους μετὰ τοὺς Αἰγυπτίους.

Δέν είναι λίγες και οι άστές που κάνουν αυτή τη δουλειά, έκαναν μέχρι χθές, θα πρέπει να πούμε. Τούτες όμως είναι υποχρεωμένες καμμιά φορά να αγοράζουν και νταμπακόμαλλα (1) από τα νταμπακαριά (2), τα όποια όμως είναι σκληρά και σπασάρικα και κατάλληλα μόνο για έντελώς πρόχειρα άνυφαντικά. Η ποιότητος του μαλλιού εξαρτάται από την ηλικία των άρνιων (προβάτων). Έτσι τα ξεχωρίζουν σε γεροντόμαλλα και άρνιές. Τα γεροντόμαλλα είναι μακρύτερα και πιό βασταγερά, οι άρνιές είναι μαλλιά λεπτότερα, αλλά κοντότερα.

Τής κουτάλας (ώμοπλάτης) τα μαλλιά είναι τα καλύτερα. Τα μαλλιά των άλλων τμημάτων του άρνιου είναι κατώτερα και ιδίως τής κοιλιās, οι κουλουρίδες, έπειδή λερώνουν από τα ούρα και είναι σπασάρικα.

Ένα γέρικο άρνι μπορεί να δώση και μιá όκά μαλλι άνίπλυτο. Όταν πλυθούν τα μαλλιά φυραίνουν. Ανάλογα με το μαλλόρουπο (3) που έχουν μπορεί να φυράσουν και να μείνουν τα μισά μετά το πλύσιμο.

Τόν Άπρίλη, άμα ζεστομερίση ό καιρός, κουρεύονται τα πρόβατα. Όσοι έχουν πολλά κουράδια και μετόχια (4) προσκαλούν και τους γνωστούς τους, συχνά δέ και φίλους τους από τις πολιτείες και ή δουλειά αυτή παίρνει τή μορφή διασκέδασης. Σε προσκαλούν λέγοντας «έλᾶστε άπόυ θα νά 'χωμε κουρές», που σημαίνει πώς μαζύ με το κούρεμα θά'χωμε γλέντι και χορό, άρνι του πυρόλακκου(5) και νερό κρούσταλλο από το κουτσουναρί.

1. Τα μαλλιά που χρησιμοποιούν οι χωρικές λέγονται κουραδίστικα ή κουραδιάρικα (κουράδια = τα ποίμνια, δηλ. τα κουρευόμενα ζώα). Η λέξις και στη «Θυσία του Άβραάμ» Κριτ. έκδ. Μέγα 1954 σέ 165 στ. 259. Κουράδια και έν «Γύπαρις» (Άλεξ. Κρητ. Άνθολογ. σελ. 121 στ. 3). Κουρά = το κόψιμο των μαλλιών των προβάτων. Η λέξις και εις Όνειρ. Άχμέτ. σελ. 172 : «εί δέ εῦρη τις έριον από κουράς προβάτων...».
2. Νταμπακαριά = βυρσοδεψεία. Ήσαν και είναι έγκατεστημένα εις τάς άγραίās συνοικίας των πόλεων, λόγω τής δυσωδίας που συνάδευε την κατεργασίαν των δερμάτων. Η δυσωδία προήρχετο το μέν εξ αυτών τούτων των δερμάτων το δέ εκ τινων χρησιμοποιουμένων ύλικών. Στα παιδικά μου χρόνια μετεχειρίζοντο πλην των άλλων ύλικών και κόπρανα σκύλων, τα όποια ειδικοί συλλέκται, Τούρκοι κυρίως, οι λεγόμενοι κοπρολόγοι, περιτρέχοντες τους δρόμους, συνέλεξαν με καλάμνια. Έκτός τούτων έχρησιμοποιούν και τρυγιά (κατακίθι οίνου). Ο κατεργαζόμενος τα δέρματα έλέγετο και λέγεται στην Κρήτη : νταμπάκης. Η λ. ταμπάκος με την έννοιαν βυρσοδέψης άπαντᾷ και παρά Σαχλίχη (Γραφαί και Σπήλιου) έν Κάριμνα σελ. 91 στ. 354 α άμμ' έρχετον κι' έφέρνε μου τους άγροικους ταμπάκους».
3. Μαλλόρουπος = το φυσικό λίπος των μαλλιών. Υπάρχει και το ρήμα μαλλορουπιχιάζω έν χρήσει, προκειμένου περι γυναικείας κόμης. Φρ. αās πχιάζω νά λουστῶ κι' έμαλλορουπιχιάσαν τα μαλλιά μου». Στα Άνώγεια και στη Δυτική Κρήτη λέγεται μαλλόρουπος ή μαρρόλυπος. Έχουμε και το ρήμα ξερρουπιχιάζω = μουσκείω άποβραδής τα ρούχα στο κρύο νερό, και το πρωί τα τρίβω χωρίς σαπούνι δια νά φύγη ό ρύπος (Κατόπιν τα πλύνουν με ζεστό νερό).
4. Οι λέξεις και στον Έρωτόκριτο Β 638, 641, 678, 2354. Η λ. κουράδι και εις τον Γύπαριν (έν Άλεξίου «Κρητ. Άνθολογία») σελ. 121 στ. 3).
5. Έκτός από τα σουβλιστά άρνιά, που τα ψήνουν σπανιότερα στα μητάτα, κάνουν και βραστά, που τα βράζουν σε πελώρια καζάνια τα λεγόμενα λαβέτζα. Άλλά το κούλερ τής κουράς είναι το άρνι του πυρόλακκου. Οι βοσκοί ανοίγουν λάκκουκς και τους χτίζουν έσωτερικά ξερολιθιά. Άνάβουν μέσα κλαδιά και πυρώνουν οι πέτρες μέχρι νά άσπρίσουν. Τις καθαρίζουν μάν' μάνι. Έχουν σφάζει τα σφρχτά, άρνι ή κριάρια, και έχουν αφαιρέσει τα σπλάχνα. Άλατίζουν το ζωο καλά καλά και το ξαναβάζουν μέσα στο ύγρό δέρμα του. Το θέτουν ύστερα στον πυρόλακκο τον όποιον χτίζουν τώρα και από πάνω. Άνάβου

"Όταν δὲν εἶναι πολλή βαροχειμωνιά, γιὰ νὰ ἁλαφρώσουνε τὰ πρόβατα ἀπὸ τὸ βάρος, τοὺς κόβουν ἀπ' ἐδῶ κι ἀπ' ἐκεῖ λίγα μαλλιά, ἰδίως ἀπὸ τὰ σημεῖα ὅπου λερώνονται ἀπὸ τὰ οὖρα καὶ τὰ περιττώματα. "Ἔτσι στίς κουρές τὰ μαλλιά δὲν εἶναι πολυλερωμένα. Τὸ σύνολο τοῦ μαλλιοῦ ἐνὸς προβάτου λέγεται *μποκάρι* (1). Τὰ μποκάρια δένονται ἓνα ἓνα, ἀμέσως μετὰ τὸ κούρεμα τοῦ κάθε προβάτου, γιὰ νὰ μὴ ξεχουρδίζεται τὸ μαλλί.

Σακκιά καὶ φάρδους καὶ χαράργια (2) ἀμέτρητα γεμίζουν με μαλλιά καὶ τὰ πηγαίνουν στὰ σπίτια τους (3) κι' ἀπὸ τὴ στιγμή αὐτὴ ἀρχίζει ἡ δουλειὰ τῆς γυναίκας. Μιὰ γυναῖκα δὲν ἐπαρκεῖ ὅταν εἶναι πολλὰ τὰ μαλλιά, γι' αὐτὸ κάνουν δανεικούς μεταξὺ τους κι' ἀλληλοβοηθοῦνται.

* * *

Πρῶτα πρῶτα χωρίζουν τὰ μαλλιά κατὰ ποιότητα καὶ τὰ ἐκθέτουν στὸν ἥλιο, γιὰ νὰ στεγνώσῃ λίγο ὁ μαλλόρουπος. "Ἄμα ἀρχίσῃ νὰ *μωχραιῶ* τὰ μαζεύουν καὶ τὰ βάζουν μέσα στὸ σπίτι. Τὴν ἄλλη μέρα θὰ γίνῃ τὸ πλύσιμο. Χρειάζεται πολὺ νερὸ ἢ δουλειὰ αὐτή. Ἀποφεύγουν τὸ βλυχὺ νερὸ, τὸ πηγαϊδίστικο, καὶ κουβαλοῦν με τὶς στάμνες νερὸ βρυσικό. Πηγαίνουν ὅλες μαζὺ με τὰ προσώμια στὸν ὄμο κι ὅλη ντὴ στράτα τρχουδοῦνε ἢ λένε ἀστεῖα καὶ γελοῦν. "Ἄν ἡ πηγὴ εἶναι μακρὰ, πηγαίνουν οἱ ἄντρες καὶ κουβαλοῦν τὸ νερὸ, φορτώνοντας τὰ σταμνιά στὰ ζῶα τους.

Στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ, ἂν εἶναι μεγάλη, ἢ στὸ *περδιγάρι* ἢ στὸ *ξεροπήκι* ἂν εἶναι μικρὴ, ἔχουν μεγάλα καζάνια, τὰ *σιντεροτσικάλα* ἢ *μπουγαδοτσικάλα*, τὰ ὁποῖα γεμίζουν νερὸ. Ἀνάβουν δυνατὴ καὶ συνεχῆ φωτιά, γιὰ νὰ ἔναι ὑψηλὴ καὶ σταθερὴ ἡ θερμοκρασία τοῦ νεροῦ. "Όταν ἀρχίσῃ τὸ νερὸ νὰ πετᾷ ἀγκιναρίδες, δοκιμάζουν ἂν εἶναι κατάλληλο, ρίχνοντες μέσα ἓναν ἀσκουλαμὸ μαλλί. "Ἄν ὁ ἀσκουλαμὸς βουλήσῃ κι ἀνεβῆ ἀμέσως στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, τότε τὸ νερὸ εἶναι ἔτοιμο κι' ἀνεσύρουν τὸν ἀσκουλαμὸ με τὴ *σιντεροκουτάλα*. Βάζουν μάνι μάνι τὰ μαλλιά σὲ μιὰ σκάφη ξύλινη καὶ τὰ ζεματίζουν με τὸ νερὸ, γυρίζοντάς τα καλὰ καλὰ μ' ἓνα ξύλο, γιὰ νὰ ζεματισθοῦν τελείως. Τὰ ἀφήνουν λίγη ὥρα μέσα στὸ ζεστὸ νερὸ καὶ ἔπειτα τὰ ξεπλύνουν με *φτώχλιο* νερὸ ἀλύ-

φωτιά χωριστὰ καὶ τὰ κάρβουνα τὴ ρίχνουν στὸ λάκκο ἐπάνω. "Ἔτσι πυρώνει καὶ ἀπὸ πάνω, λιώνει τὸ ξύγκι σιγὰ σιγὰ καὶ ρουφᾷ τὸ κρέας τῆν οὐσία. Τὸ ἀφήνουν νὰ σιγοψήγεται περίπου 3 ὥρες. Ἀνοίγουν ὕστερα τὸ λάκκο, σχίζον τὸ δέρμα με προσοχὴ, στρώνουν κλαδιά ἢ θύμους καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω. Τὸ κόβουν κομμάτια καὶ πρίζοντας ὁ νοικοκύρης με τὸ χέρι προσφέρει στοὺς καλεσμένους του λέγοντας στὸν καθένα ἀκαλῶς καὶ καλῶς ἀρίστην.

1. Ἐκ τοῦ πόκος, ποκάριον.
2. Σακκιά εἶναι τὰ ὑφαντὰ τσουβάλια. Φάρδοι εἶναι τὰ τσουβάλια τὰ ἀγοραστά. Χαράγια εἶναι μεγάλα σακκιά ἴσαμε ἀνάστημα ἀνθρώπου καὶ περισσότερο, ὑφανμένα με τρίχες κατσικιῶν ποὺ κουρεύονται ἐπίσης τὴν ἀνοιξή. Με τὴν καταικτόνεια γίνονται καὶ ντρουβάδες (παγάγια), πανιὰ γιὰ τὶς φάμπρικες ποὺ πιέζουν τὶς ἐλιές (στρασοῦργια) καὶ σχοινιά. "Όλα αὐτὰ τὰ ὑφαίνουσι οἱ σκράτητες. "Στὰ παιδικὰ μου χρόνια μόνο Τούρκοι σαρὰτσῆδες ὑπήρχαν.
3. "Όταν ἔχουν μεγάλες ποσότητες μαλλιῦ τὶς πουλοῦν στὰ παζάρια, ἐμποροπανηγύρεις, ποὺ ἐγίνοντο ἤδη ἀπὸ τουρκοκρατίας σὲ ὀρισμένα κεφαλοχώρια.

πητο⁽¹⁾. "Υστερα κάνουν την ἀραίωση. Τὰ ξαίνουν δηλ. χονδροειδῶς καὶ τὰ ἀπλώνουν νὰ στεγνώσουν. "Όταν στεγνώσουν τελείως, τὰ βάζουν σὲ καθαρά ὑφαντὰ σακκιά καὶ τὸ χειμῶνα πιά θὰ τὰ ξάνουν στὶς ἀποσπερίδες.

Στὶς ἀποσπερίδες⁽²⁾ συγκεντρώνονται ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ γειτόνισσες καὶ συγγενεῖς καὶ βοηθοῦν στὸ ξάσιμο. Ξαστουργιά (τὰ) λέγονται αὐτὲς οἱ ἀποσπερίδες ποὺ εἶναι σὰν κοσμικὴ συγκέντρωση. Ξαίνοντας, ροζονάρουνε⁽³⁾, λένε παραμύθια, τραγουδοῦν ἢ κουσκουσουρεύουν καὶ πότε στὸ ἕνα σπίτι πότε στὸ ἄλλο, σπρώχνουν τὶς ἀτέλειωτες χειμωνιάτικες νύχτες⁽⁴⁾ καὶ «φεύγει κι' ἀπὸ μπρός τως ὁ στιβὸς τὰ μαλλιὰ».

Ἄφου ξάνουν τὰ μαλλιὰ, τὰ χεροχτενίζουν μὲ τὰ χερόχτενα. Βάζουν ξέχωρα τὸ χοντρὸ μαλλί, τὶς κορκίδες, καὶ ξέχωρα τὸ ψιλὸ μαλλί, τὴν τυλιξὰ ἢ ἀλεκατσὰ καὶ τὰ κάνουν τουλουῦρες, γιὰ νὰ τὶς κλώσουν ἀργότερα.

Τὸ ψιλὸ, ὁ ἀθέρας τοῦ μαλλιοῦ, κλώθεται στὴ φουκόροκκα καὶ δένεται μὲ τὸ ροκκόδεμα γιὰ νὰ μὴ φεύγη.

Τὸ χοντρὸ μαλλί, οἱ κορκίδες, κλώθεται στὴ χαχαλωτὴ ρόκκα. Τούτῃ ἢ ρόκκα εἶναι «τὸ σιργιάνι», γιὰτὶ τὴ φορτώνουν βαρὰ βαρὰ μὲ χοντρὸ μαλλί, τὴν παίρνουν στὸ χέρι καὶ βγαίνουν ἔξω. Οἱ χωργογύρες πηγαίνουν στὴν ἐξοχὴ ἢ στὴ γειτονικὴ, κλώθοντας στὸ δρόμο. Μόνο σὲ ἀλώνι δὲν κάνει νὰ πάη ἢ γυναῖκα ποὺ κλώθει, γιὰτὶ διώχνει τὸν «καιρὸ» καὶ δὲν μποροῦν νὰ λυχνίσουν. Ἄμα δοῦν καμμιά γυναῖκα μὲ βαροφορτωμένη ρόκκα νὰ πηγαίη στὸ δρόμο, τὴν πειράζουν καὶ τῆς λένε «καὶ εἶντα στὴν προξενειὰ σὲ πέψανε ;»⁽⁵⁾. Μόνο τὴν Παρασκευὴ δὲν κλώθουν «γιὰτὶ δὲν κάνει».

1. Τὸ νερὸ ποὺ περιέχει τὸ μαλλόρουπο δὲν τὸ πετοῦν. Τὸ κρατίζουν καὶ καθαρίζουν λερωμένα βαμβακερὰ ρούχα. Στὴν Ἀττικὴ μὲ τὸ μαλλόρουπο βάζουν βαμβακερὰ νήματα. Ἡ ἐκ πατρὸς μάμμη τῆς ἑτεροθαλῆς ἀδελφῆς μου Ἐλένης Μαθιανᾶκη, ἢ γιὰτὶ τ' Ἀλισαβάνι, ὅπως τὴν ἐλέγαμε, ποὺ πῆθανε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1915 στὸ Ἀλάγι Πεδιάδος σὲ ἡλικία 112 ἐτῶν, μᾶς εἶπε κάποτε, ἐξηγώντας μας τὸ αἰνίγμα «σικίω νίω τὸν καρπὸ, βγάνω νύφη καὶ γαμπρό, πεθερὰ καὶ πεθερὸν» (καρῶδι πράσινο), ὅτι καὶ τὰ μαλλιὰ τὰ νίζανε δηλαδὴ τὰ ἐκαθαρίζαν. Σήμερα κανεὶς ἀπ' ὅσους ρώτησα ἀπὸ περιέργεια, δὲν ξέρει τὴ σημασίαν τῆς λέξεως αὐτῆς. Μόνο τὸ αἰνίγμα ξέρουν. Κρίμα ὅτι τὸ κρητικὸ λεξιλόγιό ἀποβάλλει σιγὰ σιγὰ λέξεις ποὺ τίς εἶχε ἀπὸ Ὀμηρικῆς ἐποχῆς.

2. Ἐσπερίδες λέγονται στὰ δυτικά. Ἄποσπερνὲς τίς λέει ὁ Κορνάρος (Ἐρωτ. Γ' στ. 24).

3. Ἡ λέξις καὶ εἰς μαντινάδα : «Ἀῦριο εἶναι Κυργιακὴ ποῦ θὰ τὰ πᾶς τὰ βούγια / νὰ ῥθῶ νὰ ροζονάρωμε, ἀγάπη μου καινούργια». Ἡ λέξις καὶ παρὰ Σαχλίκη «Γραφαὶ καὶ Στίχοι» (ἐν Ἀλεξίου «Κρητ. Ἀνθολογία» σελ. 32 στ. 10) καὶ παρὰ Φωσκόλω («Φορτουναῖος» ἐν Ἀλεξίου σελ. 142 στ. 25).

4. Οἱ ἀποσπερίδες στὴν Κρήτη εἶναι συνδυασμένες μὲ προσφορὰ ἐργασίας ὁμαδικῆς. Οἱ προσκεκλημένοι ἢ καὶ ἀπροσκάλεστοι φίλοι ἐργάζονται ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ σπιτικοῦ ποὺ τοὺς φιλοξενεῖ. Στὸ Μεραμβέλλο οἱ ἀποσπερίδες λέγονται «τσακίστρες» ἐφ' ὅσον θὰ σπάζουν ἀμύγδαλα, ποὺ εἶναι τὸ κύριον προϊόν τῆς ἐπαρχίας, «ἐξάστρουσες» ἢ «ξαστουργιὸν» ὅταν θὰ ξαίνουν μαλλιὰ, ἀκαθαρίστρες» ὅταν θὰ καθαρίζουν σιτάρη γιὰ γάμους ἢ κάλλυβα.

Στὶς κοινὲς ἀποσπερίδες πάει καθεμὴ μὲ τὴ δουλειὰ τῆς. Κλώθουν, πλέκουν ἢ κεντοῦν.

5. Τοῦτο γιὰτὶ παλαιότερα ἢ γυναῖκα ποὺ πῆγαινε στὰ σπιτικὰ νὰ ντὰ κὰ ρῆ προξενειὰ, ἢ προξενήτρα δηλ., ἔβαζε πολὺ μαλλὶ στὴ ρόκκα τῆς, γιὰ νὰ μὴν ξερῆ ὅσα θὰ ἔμενε στὴν ἐπίσκεψιν, ἐπειδὴ δὲν ἔλεγε ἀπ' εὐθείας τὸ σκοπὸ τῆς, ἀλλὰ ἀπὸ λόγον ὡς λόγον, μὲ τὰ ροζοναμένα θὰ ἔφερνε τὸ θέμα.

“Αμα γεμίση τὸ ἀρδάχτι ἀνελίσουν τὸ νῆμα στὸ τυλιγάδι⁽¹⁾. Προσέχουν ὅμως νὰ μὴν ἀνελουῦν τὴν Πέμπτη τὸ βράδυ, οὔτε καὶ στοῦ ἐχθροῦ τὸ σπίτι ἂν τύχη νὰ βρεθοῦν : «Στοῦ ντουχιουμάνη τὴν αὐλή, τὴν Πέφτ’ ἀργὰ μὴν ἀνελῆς».

«Τὴν Πέφτ’ ἀργὰ μὴν ἀνελῆς
τὴν Παρασκευή μὴν κλώθης
ἂ θεὸς νὰ δῆς τὸ πεθυμᾶς
κι ἂ θέλῃς νὰ προκόψῃς».

Κάθε τυλιγαδιά τῆς τυλιζᾶς τὴ δένουν εἰς 2 σημεῖα μὲ κλωστὲς γιὰ νὰ μὴ ξεχορδίζετα⁽²⁾. Ὑστερα βράζουν νερὸ νὰ χοχλακᾶ⁽³⁾ καὶ τὸ χύνουν ἀπάνω στὸ τυλιγάδι λίγο λίγο, ἴσαμε νὰ γραθοῦνε ὄλες οἱ κλωστὲς καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ στεγνώσῃ κκλὰ καλὰ. Παίρνει τὸ ὄνομα ρασὰ καὶ μ’ αὐτὴν, ἐν συνδυασμῷ μὲ βαμβακερὴ κλωστή, ὑφαινόνται τὰ ράσινα σεντόνια. Ὑφαίνουν ἀκόμη καὶ τὸ ὕφασμα ρασὰ καὶ τὶς πατητὲς πατανίες⁽⁴⁾.

Τὶς κορκίδες, τὸ χοντρὸ μαλλί, ὅταν τὶς κλώσουν μὲ χαχαλωτὴ ρόκκα καὶ γεμίση τὸ ἀρδάχτι, τὶς ἀνελουῦν στὸ τυλιγάδι καὶ βρέχουν τὸ νῆμα μὲ κρυγιὸ νερὸ (κρῦο), τὸ στεγνώνουν, τὸ βγάζουν ἀπὸ τὸ τυλιγάδι καὶ τὸ κάνουν ἀλυσίδι (κοῦκλες). Ὅταν κλώσουν ὄλες τὶς κορκίδες, πλύνουν τὸ νῆμα πολλὰς φορὲς μὲ ζεστὸ νερὸ καὶ σαπούνι. Ἀφοῦ πλυθοῦν ὅλα τὰ ἀλυσίδια, μπαίνουν βρεγμένα στὴν ἀνέμη, ἀπ’ ὅπου πάλι ξαναμπαίνουν στὸ τυλιγάδι καὶ γίνεται τὸ ἀνεκύκλισμα. Τὰ στεγνώνουν ἔπειτα καὶ τὰ βγάζουν ἀπὸ τὸ τυλιγάδι. Σημειωτέον ὅτι ὅταν εἶναι ἐξαιρετικὴ ἀνάγκη, ἡ ἐργασία αὐτὴ γίνεται μὲ δαυεικούς, δηλ. βοθητικὰ μὲ συνεργασία πολλῶν ἀνυφντοῦδων, ποὺ φέρνουν μὲζῦ τους καὶ τὰ τυλιγάδια τους. Πρέπει νὰ εἶναι καλὰ στεγνὰ τὰ νήματα, γιὰ νὰ μὴ κατσουριδιοῦνε, γιὰτὶ μέσα στὴν κατσουρίδα δὲν πιάνει ὁ μπογιᾶς (ἡ δικφῆ) ὅταν θὰ τὰ βῆψουν. Ἄν καμμιά πατσαριστῆ (καταπιαστῆ) νὰ βῆψῃ ἀσαπούνιστα μαλλιά, δὲν πιάνει ὁ μπογιᾶς⁽⁵⁾. Τὸ νῆμα ἀπὸ τὶς κορκίδες χρησιμοποιεῖται σὰν ὑφάδι γιὰ ὅλα τὰ ὑφντά, ἐκτὸς ἀπὸ σεντόνια.

1. Πιστεύεται ὅτι ἔχει καῦκο (ἐραστή) ἢ γυναικία ποὺ ἀνελεῖ καὶ τὸ μαλλί ξεφεύγει ἀπὸ τὸ τυλιγάδι τῆς.
2. Γιὰ νὰ μὴ φεύγουν ἀπὸ τὴν κανονικὴ τους θέση, γιὰ νὰ μὴ μπερθεύουν. Ἡ λέξις καὶ ἐπὶ ἀνθρωπίνης κόμης ἢ γενειάδος. Ἐπίσης ἐπὶ περὶ ὄματος ὀρνίθων. (Ξεχορδισμένη κεφαλή, χούρδα ὀρνίθα ἢ χούρδης πετεινός = τὰ πουλερικὰ ποὺ δὲν ἔχουν στρωτὸ τὸ πτέρωμα). Ἐπώνυμον Χουρδάκις. Ἡ λέξις καὶ στὴ «Θυσία» (Κριτ. ἐκδ. Μέγα σελ. 167 στ. 302 καὶ Ἐρωτ. Α' στ. 578 «καὶ καθ' ἀργὰ τῆ βάνησι μακραῖς ξεχορδισμέναις» (τὶς γενειάδες).
3. = νὰ κοχλάζῃ.
4. περὶ αὐτῶν ἀλλαγῶν.
5. Γιὰ τὴν κατεργασία καὶ χρῆση τοῦ μαλλιῶ τοῦ προβάτου πρὸς Βυζαντινοῖς, ἔχομε πληροφορίαν ἀπὸ τὴν «Διήγ. Παιδιόφρ. Τετρ. ζῶων» (Βάγγελος Κάρμινος σελ. 158 στ. 484 κ.ε.) : Βυρτζίζουσι, κτενίζουσι καὶ νήθουσι τὸ νῆμα / καὶ ἔκτοτε τὸ βᾶψουσι πᾶσαν λογῆν καὶ χρόαν / κόκκινα, μαῦρα, κίτρινα, ὀξέα, γερωνῆτα... Χρῶνται τα εἰς κινάρια καὶ εἰς τὰ στρώματά των (στ. 495)... τὰ δ' ἄλλα πάντα τὰ χοντρά τὰ ἀπομειναρέα / κάμνουν βαρέα στρώματα καὶ παραπλωμένα / κέντουκλα καὶ δρομάκια, φέλετρα εἰς τὰς σέλλας / καπάσια, σαρούζια, σαρκούλια καὶ τᾶλλα.

Ἡ προπαρασκευὴ τοῦ μαλλιῦ — χεροχτένισμα καὶ κλώσιμο — εἶναι δουλειὰ τῆς γριούλας. Γριούλα βλέπει κατὰ κανόνα νὰ κάθεται στὸ κατώφλιο τῆς πόρτας ἢ δίπλα στὸ τζάκι ἢ ἀκόμη καὶ στὸ δρόμο νὰ κλώθῃ :

*Νοικοκεράδες τοῦ σπιτιοῦ καμῶτρες γιὰ τὴ ρόκκα
γερόντισσες νὰ κάθονται νὰ κλώθουν εἰς τὴν πόρτα (1).*

Οἱ ὑπόλοιπες δουλειές διάσιμο, ὕφανσις, ξόμπλιασμα, εἶναι δουλειὰ τῆς μεσοκαιρίτισσας καὶ τῆς κοπέλλας :

*Ἀνυφαντοῦδες γνωστικὲς νὰ κάνουν τὸ διασίδι
κοράσια γιὰ τὸ ξόμπλιασμα καὶ νιές γιὰ τ' ἀργαστήρι. (2)*

Κατὰ πληροφορίαν τοῦ Ἰω. Καλογιαννάκη ἀπὸ τὸ χωρίον Πρινιάς Μονοφατσίου, τὸ μαλλὶ τοῦ μικροῦ ἀρνιοῦ τὸ στοιβάζουν στὸ χωριό του μὲ τὸ δοξάρι, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ κοντὸ καὶ δὲν τὸ πιάνουν τὰ χερότεχνα. Τὸ δοξάρι εἶναι ἐργαλεῖο πού τὸ χειρίζονται μόνον ἄντρες καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἐξῆς μέρη : α) ἓνα καμπύλο ξύλο — τὸ δοξάρι — πού τὸ κάνουν ἀπὸ χλωρὸ ξύλο καὶ τὸ λυγίζουν σὲ ζεστὸ νερό. Τοῦτο ἐφαρμόζεται σ' ἓνα ξύλο μὲ 4 τρυῖπες (βλέπε σχῆμα), β) τὴν κόρδα, δηλ. χονδρὴ χορδὴ, πού στερεώνεται κι' αὐτὴ στὸ ξύλο μὲ τὶς τρυῖπες, γ) τὸν γκάρδιο, ἓνα ξυλαράκι ἀπὸ λυγαριά (λυγίζει εὐκολα), πού τοποθετεῖται ὀριζοντίως, μεταξὺ κόρδας καὶ δοξαριοῦ, δ) ἀπὸ ἓνα χαμηλὸ σκαμνὶ τὸ ὁποῖον στὴν ἄκρῃ ἔχει βίδες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐφαρμόζεται τὸ πλατὺ τμήμα τοῦ δοξαριοῦ, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον τμήμα (τοῦ σκαμνιοῦ) χρησιμεύει γιὰ νὰ στηρίζεται τὸ πόδι τοῦ στοιβαχτῆ, ε) τὸ λαγοῦτο· τοῦτο εἶναι ἓνας κόπανος (πλήκτρο) ἀπὸ πολὺ σκληρὸ ξύλο καὶ μοιάζει μὲ γουδόχερο. Ὁ στοιβαχτῆς στηρίζει τὸ ἀριστερό του πόδι στὸ σκαμνὶ, κρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι τὸ μέσον τοῦ δοξαριοῦ καὶ χτυπᾷ τὴν κόρδα μὲ τὸ λαγοῦτο πάνω στὸ σωρὸ τὸ μαλλὶ (μὲ τὸ δεξιὸ χέρι). Μὲ τὰ χτυπήματα τοῦ λαγοῦτου κραινεται ἡ κόρδα καὶ μὲ τοὺς κραδασμοὺς ξαίνεται τὸ μαλλί. (Ὑπάρχουν καὶ περιφερόμενοι στοιβαχτάδες).

β) Λινάρι.

Πότε ἀκριβῶς ἄρχισε ἡ καλλιέργεια τοῦ λινاريوῦ στὴ χώρα τοῦ Μίνωος δὲν ξέρομε. Πάντως εἶναι βέβαιον πὼς οἱ παλαιότατοι Κρήτες ἐφόρουν καὶ λινὰ φορέματα.

Οἱ κλιματολογικὲς συνθῆκες τῆς Κρήτης εὐνοοῦν τὸ λινάρι καὶ πολὺ πιθανὸν νὰ

1. Βαρδίδη : Κρητικαὶ Ρίμαι «Τὸ τραγούδι τοῦ Δασκαλογιάννη», στ. 890-91.

2. Βαρδίδη, ἐνθ' ἄνωτ. 892-3.

άρχισε ή καλλιέργειά του από τότε πού μαθεύτηκε ή χρήση του από τούς Αίγυπτίους.

Τή χρήση του λιναριού έχομε μαρτυρημένη από κρητικά και άλλα κείμενα τής εποχής τής Βενετοκρατίας⁽¹⁾, όποτε και καλλιέργεια και εισαγωγή - έξαγωγή και διαμετακόμιση λιναριού έγίνετο στην Κρήτη.

Τό έκλεκτής ποιότητας λινάρι, τό πρώτης διαλογής, έλέγετο σκούλα⁽²⁾. Μ' αὐτήν ύφαιναν τīs πέτσες⁽³⁾, έσώρρουχα, άκόμη και φορέματα, τά όποία οί κοπέλλες έκεντοϋσαν ή έβαφαν μόνες τούς. Με τά χονδρά ύπολείμματα ύφαιναν ύφάσματα χονδροειδή, τά λε-

1. α) Σαχλίκη «Γραφές και Στίχοι και έρμηνείαι» (έν 'Αλεξίου Κρητ. 'Ανθολογία σελ. 32 στ. 11).

β) Περί έξαγωγής καλών λιναριών από τά Χανιά όμιλουή οί Κατάλογοι Πάζη (Ε.Ε.Κ.Σ. τ.Γ' σελ. 281). 'Όμοίως περί εισαγωγής εις 'Ηράκλειον έν Δαμιέττης (σελ. 250). 'Εξ Αιγύπτου μεταφέροντο και εις τήν Βυζαντινήν επικρατίαν καλής ποιότητος λινάρια, τά όποία έλεγαν οί Βυζαντινοί «σκουλιάν». (Βλέπε Wagner Carmina «Περί γέροντος» σελ. 10' και «τ' 'Αλεξανδρινόν σκουλί ένείνω τό σέ δώκα».) Σκουλί σήμεραν στην Κρήτη σημάζει δέσημη τριχών άπλεκτων. Κατ' αναλογίαν χρησιμοποιείται ή λέξις και για τά μάραθα : «Σκουλί σκουλί τό μάραθο, γεμίζ' ή γρά τόν κάλαθο».

2. Σαχλίκη Γραφ. και στ. έν Wagner Carmina σελ. 95 στ. 410 «οί άλλες έπιστεύασιν λινάρην ένι ή σκούλα». Σήμεραν ή λέξις σκούλα δηλοϊ τά βαμβάκια πού σχηματίζονται κάτω από τά κρεβάτια, όταν ένα σπίτι δέν σκουπίζεται συχνά.

3. Πέτσες = έν του Ιταλ. pezza = τεμάχιον. 'Η λέξις παρά Σαχλίκη (έν 'Αλεξίου σ. 32 στ. 11) «ειπέ μορή κυρά Καλή πού τό 'βρες τό λινάρι / νά πάγω νά πραγματευτώ κανέναν κιντινάρην / νά κάμω πέτσες νά πουλώ».

Πέτσα έλέγετο ή σάρπα (έτόλ) πού έφόρουσιν οί Κρήτες τής ύπαίθρου κατά τό τέλος του 15ου αι. (έκάλυπτε τόν αυχένα και έπερτε έλεύθερη πάνω στο στήθος). 'Εξακολούθησαν νά τήν φορούν και μετά τήν εισαγωγή τής βράκας. Οί νέοι και γαμπροί έφόρουσιν πέτσες θαυμάσιες και δέν μπορούσαν νά εμφανισθούσιν σέ χορούς και ξεφάντωσες χωρίς πέτσα : «Ποτέ μου δέν έχόρεψα γιατί δέν είχα πέτσα», λέει ένας παραπονεμένος τραγουδιστής (Συλλογή Κριχέρη σελ. 294). Μιά τέτοια ένδειξη έχομε σέ κρητικό κέντημα του 17ου αι. «ό νέος με τό βιολι» (έν Α. j. B. Wace «Medit and Near Eastern Embroideries, London 1915»). 'Η πέτσα επί Τουρκοκρατίας έλέγετο και τζεβερές, έφ' όσον ήτο κεντημένη με χρυσοκλωστές. Τό κέντημα του τζεβερέ ήταν μονοπρόσωπο, δηλ. δέν είχε καλή και άνάποδη όψη. 'Εφορείτο στους ώμους μέχρι των άρχών του 19ου αι. Μαντινάδα : Ψ'ηλέ, λιγνέ μου τσελεπή με τόν τζεβερέ στο νόμο / έσύ 'σ' άπού τσι μάρανες τσ' όμορφες μέσ' τόν κόσμο». Μαρ. Λιουδάκι, Λαογρ. Κρήτης, Α' Μαντινάδες, σελ. 24. Βλ. και Εύ. Κ. Φραγκάκι «'Η Λαϊκή Τέχνη τής Κρήτης Α' 'Ανδρική Φορεσιά σ. 45 - 47.

Τις πέτσες ύφαιναν οί νέες για τούς άρραβωνιαστικούς και τούς άγαπημένους των και τīs ήθελαν λεπτές, διάφανες, λουλουδιένες :

«Μιά γκόρη ρόδα μάζωνε κι' άθους έκορφολόγα
νά σάση πέτσες με τσ' άθους μεντήλια με τά ρόδα».

'Η πέτσα μπορούσε νά είναι και κεντητή και νά 'χη άπάνω τό βυζαντινό σύμβολο, τό δικέφαλο άετό, όπως μεζ λέει τό δημοτικό τραγούδι :

«σάν τραγουδάκι ν' άκουσα... ύξω και νά παράκουσα.

Πρόβαλε μάνα μου νά δής, νά πά νά 'ρθής και νά μου πής
νά κάμω πέτσα γαζωτή νά πέψω του τραγουδιστή
νά κάμω κι' άλλη νάχη ά η τ ό νά πέψω του πολυχαπώ».

Μετά τό α' τέταρτο του 19ου αι. ή πέτσα εκάλυψε τό φέσι των Κρητών και ήτο άπλή και λευκή, βαμβακερή ή μεταξωτή. (Βλ. Μ. Χουζμούζη Βυζαντιού «Κρητικά» σελ. 24 : «οί άνδρες φορούσι φέσι τυλιγμένο με λευκόν τι περικάλυμμα «Πέτσα»). 'Αργότερα ή πέτσα του κεραλιού όνομάστηκε «σαρκίκι», ή δέ πέτσα του προσώπου, ή διακοσμητική, έλέχθη και Π ε σ κ ι ρ ι ('Ανώγεια).

Σήμεραν τά προσόψια λέγονται μακρόπετσες (διά τό μήκος), τραπέζοπετσες δέ οί πετσέτες του φαγητού. Οί πολυτελείς μακρόπετσες κρεμούνται για διακόσμηση κάτω από τό ράφι, ή στρώνονται σαν chemin de table σ' ένα μακρόστενο τραπέζι, τό όποιον τοποθετείται κοντά στον τοίχο και τό όποιον είναι μ ό μ π ι λ ο (έπιπλο) και δέ χρησιμοποιείται για φαγητό.

γόμενα «παλέτζια», πού ἦσαν φορεσιά τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων. Μὲ παλέτζι ἔντυσε ὁ Ρήγας τὴ θυγατέρα του Ἀρετούσα ὅταν τὴν ἔρριξε στὴ φυλακὴ⁽¹⁾. Ἡ λέξη εἶναι σὲ χρῆση καὶ σήμερα, γιὰ νὰ δηλώσῃ μιὰ χονδροειδῆ πατανία :

*«Ἔσα, γιαλέσα, νὰ πᾶμε στὰ Καλέσσα,
νὰ κλέψουμε τὴν κοπελλιὰ πού φαίνει τὴν παλέτσα».*

Σήμερα ὑφαίνουν πέτσες διακοσμητικὲς γιὰ τὸ στόλισμα τοῦ σπιτιοῦ (τοίχους, τραπέζια), ἐσώρρουχα καὶ σεντόνια τὰ λεγόμενα λινούδια⁽²⁾, μὲ καλῆς ποιότητος λινάρι· κουβέρτες, φασκιὲς γιὰ τὰ μωρά, στρωματσόπανα, ἀθομαντῆλες, σακκιὰ γιὰ τ' ἄχερα κι ὅλα ὅσα περιλαμβάνονται στὸν ὄρο παλετσερά, ὑφαίνουν μὲ τὸ ἀπολίναρο, πού λέγεται καὶ στουπί⁽³⁾.

Τὸ λινάρι παρὰ τὴ δύσκολη κατεργασία του, καλλιεργεῖται καὶ σήμερα στὴν Κρήτη. Ὅμως οἱ Κρητικοποῦλες τὸ χουν στὸ στομάχι :

*«Παρακαλῶ σε Μοῖρα μου, πέψε μου πλοῦσον ἄντρα,
μόνο λιναρομπάμπακα Μοῖρα μου, νὰ μὴν ἔχη,
γιὰ νᾶχω χέργια ἀπαλά»⁽⁴⁾.*

Λινάρι ἔκλωθαν καὶ οἱ Βυζαντινὲς νοικοκυράδες. Ἡ γυναῖκα τοῦ Πτωχοπρόδρομου, μὲ θυμὸ λέει «ἔχεις με φιλονήτριαν καὶ κάμνω τὸ λινάρι»⁽⁵⁾.

Ἀλήθεια, γιὰ τὸ κλώσιμο τοῦ λιναριοῦ ταιριάζει ἡ παροιμία «κακὴ δουλειὰ ἴν' ἦ ρόκκα».

Ἀπὸ τὸ ἄχτι πού ἔχουν οἱ Κρητικὲς στὸ λινάρι, κατήντησε νὰ περιμένουν θλίψη ὅταν τὸ δοῦνε στ' ὄνειρό τους. Λινάρι δὲν βάζουν στὸ σπίτι τους τὸν πρῶτο χρόνο τοῦ γάμου, οὔτε ὅμως καὶ μαλλί :

*«Μὰ τὸ μαλλί εἶναι μαλιὰ καὶ τὸ λινάρι θλίψη,
γιὰ κεῖνο πλειὰ καλύτερα γιὰ ὀφέτος νὰ μοῦ λείψη».*

(Τὸ μαλλί εἶναι εὐκολόκλωστο, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε μιὰ συνωροβλοημένη δὲν ἔχει

1. Ἐρωτ. Α' 999 «μὲ τὸ παλέτζι ντύθηκα κ' εἰς τ' ἄχερα κοιμοῦμαι».

Ἐρωτ. Δ' 581 «μὲ τὴν παλέτσα τὴ χοντρή καὶ μ' ἄχερα τῆς κάνει / στρώμα, καὶ μέσα στὸ σακκὶ πέτρες κι' ἀγάθιθ βάνει».

2. Λινούδια λέγεται, κατ' ἐπέκτασιν, καὶ ἡ ὅλη λευκὴ οἰκοπελιή, ἔστι καὶ ἂν γίνεται ἀπὸ βαμβυκερὸ νῆμα, ἴσως, διότι τὸ βαμβυκερὸ νῆμα ὅταν εἶναι ἄπλυτο (τὸ μὴ λευκασμένο τοῦ ἐμπορίου) ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ λιναριοῦ.

3. «Σεντόνι στούπινο» συναντοῦμε εἰς κρητ. ἔγγραφο τοῦ 1623 (Χριστ. Κρήτη, τόμ. 1ος, σελ. 112).

4. Συλλογὴ Κριάρη. Βλέπε περαιτέρω.

5. P. Pr. I 94.

διάθεση νά κάνη χοντροδουλειές, οὔτε δά και ἀνάγκη ἔχει «περίτουμου νά'χη και βαρὰ προύκα, ἀπού τηνέ φτάνει νά περάση ὡστὲ νά ζῆ και νά'ναι»).

* * *

Ἡ καλλιέργεια, συγκομιδὴ και κατεργασία τοῦ λιναριοῦ γίνεται ὡς ἐξῆς (1) :

Τὸ λινάρι σπέρνεται τὸ φθινόπωρο. Τὸ καλοκαίρι, ὅταν ὠριμάσουν τὰ στάχυα, τὰ ξεπατώνουν. Τὸ λινάρι δὲ θερίζεται (2). Τὸ κάνουν μάτσα μάτσα και τὰ συγκεντρώνουν σὲ σοπατερὸ μέρος ἢ στὸ δῶμα τοῦ σπιθιοῦ και τὸ στένουν πυραμίδες. Τὸ ἀφήνουν και ξεραίνεται καλά. Ὑστερα τὸ ξετινάσσουν ἀπάνω σὲ μπαγκάλες και πέφτει ὁ σπόρος. Μετὰ τὸ κάνουν λινοβροχιά· τὸ πηγαίνουν δηλαδὴ στὸν ποταμὸ ἢ σὲ κανένα κόλυμπο ἢ και στὸ γυρογάλι, τὸ πετρώνουν καλά μὲ πλάκες ἢ μὲ τάβλες ἀγκόνες και τὸ ἀφήνουν στὸ νερὸ νά σαπίση καλά 20 - 25 μέρες. «Λένε πὼς πίνει δυὸ ὄρες νερὸ τὴν ἡμέρα». «Μὲ τὸ σάπισμα βρωμεῖ ἀπὸ χίλια μίλια ἀλλάργο». Τὸ στεγνώνουν κ' ὕστερα τὸ σπαθίζουν. Τὸ σπάθισμα γίνεται ἀπὸ γυναῖκες χεροδύναμες, «ἀλλὰ τώρα ἐγενήκανε οἱ ἄντρες εὐγενεῖς και κάνουν αὐτοὶ τούτηνιὰ τὴ δουλειά».

Γιὰ τὸ σπάθισμα χρειάζονται δύο ἐργαλεῖα : α) ἡ σπάθη ἢ σπαθόβεργα (3) και β) ἡ ξυλογαῖδάρα. Ἡ σπάθη εἶναι ἓνα ξύλο πλακωτὸ, πλάτος ἴσαμε 15 πόντους «μὲ χερουλί σὰν τὴν κοπανίδα πὸ κοπανίζουν τὰ ρούχα στὸν ποταμὸ», πάχος 6 - 7 πόντους. Ἡ ξυλογαῖδάρα εἶναι ἓνας στῦλος φυτευτὸς και στὸ ἐπάνω μέρος βάζουν ἓνα ξύλο καρφωτὸ πὸ «ἐξέχει ἀπὸ τὸ στῦλο σὰν τὴν πατερίτσα» (γίνεται δηλ. σὰν ἓνα κεφαλαῖο Τ). Ζουλοῦνε τὸ λινάρι κ' ὕστερα ἀρχίζουν και τὸ σπαθίζουν. Τὸ θέτουν ἀπάνω στὸ στῦλο τῆς ξυλογαῖδάρας και σπαθίζουν μισὸ μισὸ τὸ μάτσο λυγισμένο και φεύγουν τὰ λινόξυλα (4) και μένουν οἱ νίνες. Τὶς χοντροστρίβουν και τὶς κάνουν στρουμπγιά (κοῦκλες). Ὑστερα ἀρχίζει τὸ κοπάνισμα. Ἐχουν ἓνα κουτσούρι σὰν τοῦ χασάπη και βάζουν ἀπάνω τὰ στρουμπγιά και μ' ἓνα κόπανο τὰ κοπανίζουν και μαλακώνουν. Ὑστερα τὰ ξαίνουν σὰν τὸ μαλλί

1. Κατὰ πληροφορίας τοῦ Ἰωάννου Καλογιαννάκι ἀπὸ τὸ χωρίον Πρινιζ Μονοφατίου και τῆς Σοφίας Παπαδάκι ἀπὸ τὴ Σητεία, τοὺς ὁποίους εὐχαριστῶ. Ἐχωριστὰ εὐχαριστῶ τὸν Κκλογικινάκι, τὸν κύρ Γιάννη, πὸ μὲ πολλὴ κατανόηση κ' ἀκούραστα χίλιες φορὲς μ' ἐβοήθησε δίνοντάς μου πληροφορίες μὲ ἀκρίβεια, ἰδίως ἀπὸ τότε πὸ κατὰλαβε πὼς προσφέρει μιὰ ἐθνικὴ ὑπηρεσία μὲ τὶς πληροφορίες του.

2. Αἰνιγμα : σπέρνω δὲ θερίζω. Ἀλωνίζω, δὲ λιχνῶ. Καλλιὰ ἔχω τ' ἄχρα παρὰ τὸν καρπὸ.

3. Στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη λέγεται κουταλίδα και εἶναι μετάλλινη. Ἡ γυναῖκα πὸ χτυπᾷ τὸ λινάρι λέγεται κουταλίστρα.

4. Τὰ ἄχυρα τοῦ λιναριοῦ λέγονται λινόξυλα. Εἶναι πολὺ εὐφλεκτα. Ἐξ αὐτοῦ ἡ παροιμία : δὲν κάνει ἡ φωτιά μὲ τὰ λινόξυλα = δὲν ἐπιτρέπεται νά ὑπάρχη φωτιά κοντὰ σὲ λινόξυλα. Μεταφορικῶς λέγεται ἡ παροιμία μὲ τὴν ἔννοιαν «δὲν ἐπιτρέπεται νά συγχρωτίζονται τὰ κορίτσια μὲ τοὺς νέους».

Ἡ λέξις και στὸν Ἐρωτόκριτο Α 282 «εἴκολε και τὰ κάρβουνα κ' ἡ σπῖθα ἀναλαμπάνει / τ' ἄχρα τὰ λινόξυλα πούρ' και νά τὰ φτάνει» και Δ' 744. Ὁμοίως και εἰς τὴν Ἐρωφίλη Δ' 134 «φωτιά μὲ τὰ λινόξυλα νά'ν ἀνακατωμένη».

καὶ τὰ χεροχτενίζουν μ' ἓνα ἐργαλεῖο ποῦ λέγεται *δαγκάνα* ἢ *χτενιάς*. Τοῦτος εἶναι ἓνας ταμπλάς ξύλινος καὶ τοῦ καρφώνουν καρφιά κυκλοτερῶς πυκνά πυκνά (ὅπως ἡ βούρτσα τῶν μαλλιῶν). Καρφώνουν τὸ χτενιᾶ ἀπάνω στὸ κουτσούρι καὶ σέρονουν ἀπάνω στὸ χτενιᾶ τὸ λινάρι καὶ τὸ χεροχτενίζουν (1). Τὸ ψιλὸ ψιλὸ λινάρι ποῦ βγαίνει μετὰ τὸ χεροχτένισμα λέγεται σήμερα *σκουλούδι* (2), παλέτσι δὲ τὰ χονδρὰ ὑπολείμματα τοῦ νήματος.

Τὸ σκουλούδι κλώθεται σὲ φουκόροκκα, τυλιγμένο καὶ δεμένο μὲ ροκκόδεμα «καὶ φεύγει ἀπὸ τὴ ρόκκα μὲ ρέγουλα» (= λίγο λίγο, ἀλλὰ κανονικά).

Γιὰ νὰ μαλακώσῃ τὸ νῆμα τοῦ λιναριοῦ καὶ νὰ γίνῃ κατάλληλο γιὰ δαντέλλες ἢ γιὰ ὕφανση, τὸ ψήνουν καὶ τὸ ἀφήνουν στὸ ἀπὸ. Ἐν συνεχείᾳ τὸ ἀπυργιάζουν ὅπως καὶ τὰ μεταξωτὰ (3) καὶ παίρνει χρῶμα ἐλαφρὸ ροθυθί. Τὸ νῆμα αὐτὸ μπορεῖ καὶ νὰ βαφῆ (4). Ὅταν τὸ χοντροκλωσμένο λινάρι βαφῆ δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ μαλλί, μόνο ἀπὸ τὴ γυαλάδα (λάμψη).

Ἡ ἐποχὴ ποῦ σπαθίζεται τὸ λινάρι λέγεται *λιναροβγάσματα* :

«Δὲ μοῦ βολεῖ νὰ σ' ἀγαπῶ καὶ τὰ μεταξαριά 'ναι
καὶ τὰ λιναροβγάσματα καὶ τὰ κονγκιά ξερά 'ναι» (5).

τραγουδεῖ ἡ κοπελλιὰ στὸ ντελῆ-κανῆ της.

γ) Μπαμπάκι

Τὸ βαμβάκι, τὸ ὁποῖον ὡς ἔριον ἀπὸ ξύλο ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (6) εἰσήγετο στὴν Αἴγυπτο ἀπὸ τὰς Ἰνδίας καὶ ἤτκν εἰς κοινὴ χρῆση ἐπὶ Πτολεμαίων. Στὴν Ἑλλάδα (Ἡλεία) ἐκαλλιεργήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν β' μ. Χ. αἰῶνα. Ἡ καλλιέργειά του ἔγινε γνωστὴ στὴ Βυζαντινὴ ἐπικράτεια γύρω στὸν 9ο αἰῶνα. Ἡ Νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ Ὀνειροκριτικὸν τοῦ Ἀχμέτ, ὁ Σουΐδας κλπ. μαρτυροῦν τὴ χρῆση καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ μπαμπακιοῦ. Ἦδη πρὸ τοῦ Βυζαντίου, ἡ Αἴγυπτος εἶχε ἀρχίσει νὰ τὸ καλλιεργῆ. Στὴν Κρήτη ἔγινε γνωστὸ ἴσως πρὸ τῆς Ἀραβοκρατίας, ἐφ' ἧσον ὁ ὅρος μὲ τὸν ὁποῖο μᾶς τὸ κάνει γνωστὸ γιὰ πρώτη φορὰ κρητικὸ κείμενο εἶναι βυζαντινῆς προελεύσεως.

1. Μ' αὐτὸ παρομοιάζει ὁ ἐρωτευμένος τὴν ἑαυτοῦ : «τοῦ λιναριοῦ τὰ βάσανα τοῦ λιναριοῦ τὰ πάθη / ἤσυρα 'γὼ που-λάκι μου γιὰ τὴ δική σ' ἀγάπη».
2. Στὸ χωριὸ Φερραγιανὰ Μονοφατισίου, κατὰ πληροφορίαν Εὐκθυίας Κλουβιδάκη, τοῦτο λέγεται *σκουῦλος*.
3. Περὶ αὐτοῦ εἰς τὸ περὶ μπόλιας.
4. Τεμάχιον πατανίας ἀπὸ βαμμένο λινάρι ἔχω δωρήσει εἰς τὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
5. Ἀργαὶ Ἰουτίου.
6. Ἡροδότης Γ' «Θάλειαν» παρ. 47 :... κεκοσμημένον δὲ χρυσῶ καὶ ἐρίοισι ἀπὸ ξύλου» (ἐξ αὐτοῦ ὀνομάσθη καὶ ἐριόζυλον ὁ βάμβαξ).

«Έβαμπάκι», τὸ ἀναφέρει ὁ κρητικὸς στιχουργὸς τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνα Στέφανος Σαχλίκη (1). Σὲ μεταγενέστερα ἀπὸ τὸν Σαχλίκη κείμενα ἀναφέρεται τὸ βαμβάκι σὰν κλωστή μικρῆς ἀντοχῆς (2), πρᾶγμα ποὺ θεδαιώνει τὴ χρήση του. Τὸ θαμβάκι δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς Μεσαιωνικοὺς ξένους περιηγητὰς ποὺ ἐπεσκέφθησαν τὴν Κρήτη. Μόνον ὁ Δάππερ κάνει λόγο γιὰ τὸ θαμβάκι, ἀλλὰ ὁ Δάππερ ἤντησε ἀπὸ πολλὰς πηγές, παλαιὰς καὶ σύγχρονες του καὶ οὐδέποτε ἐπεσκέφθηκε τὴν Κρήτη (3). Οἱ Κατάλογοι τοῦ Βαρθολομαίου Πάξη, παρουσιάζουν κίνηση ἐξαγωγῆς θαμβακιοῦ καὶ θαμβακερῶν νημάτων ἀπὸ τὸν Χάνδακα καὶ τὰ Χανιά (4), ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει ἐντατικὴ καλλιέργεια, ἐπιτρέπει ὅμως νὰ εἰκάσωμε πὺς πρόκειται περὶ διαμετακομίσεως, ὅπως ἐγένετο καὶ γιὰ ἄλλα εἶδη, χωρὶς θεβαίως νὰ ἀποκλείη καὶ τὴ σποραδικὴ καὶ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν οἰκιακῶν ἀναγκῶν τῶν χωρικῶν καλλιέργεια. Κατὰ τὸ τέλος τῆς Βενετοκρατίας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας θὰ ἐκαλλιεργήθη στὴν Κρήτη ἐντατικώτερα τὸ θαμβάκι. Στοματικὲς πληροφορίες «ἀπὸ δεῦτερο χέρι» (5), μᾶς κάνουν γνωστὸ τὸν τρόπο τῆς συλλογῆς καὶ τῆς κατεργασίας τοῦ μπαμπακιοῦ. Ἡ συλλογὴ τῶν βαβουλιῶν, τὸ ξεβαβούλισμα (λίτρα), τὸ ξάσιμο, τὸ κλώσιμο, ἐγένοντο μὲ τὸ χέρι.

Ὅσο προκομμένη καὶ νὰ ἔταν ἡ γυναῖκα ἐνὸς «νοικοκύρη», ἐνὸς εὐκατάστατου χωρικοῦ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα μόνη της. Πιστεύω πὺς γιὰ τὸ μπαμπάκι θὰ ἐγένετο ὅ,τι γίνεται σήμερα γιὰ τὸ μαλλί, πὺς θὰ ἔκαναν «δανεικούς» ἢ ἀκόμη πὺς θὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ φτωχὲς γυναῖκες μεροκαματιάρες ποὺ «ἔκαναν λίτρες», γιὰ νὰ κερδίζουν τὴ ζωὴ τους, καὶ γιὰ νὰ ταΐζουν τοὺς ἀνεπρόκοφτους ἄντρες τους, ὅπως λέει καὶ ἡ μαντινάδα :

«Μὰ μετὰ μένα ἔλα σὺ τὰ δῆς χαρὰ μεγάλη,
νὰ κ' ἀνῆς λίτρες (6) νὰ μὲ ζῆς, ὡς ἤκανε κι ἡ ἄλλη».

1. «Ἀφήγησις παράξενος» ἐκδ. Συν. Παπαδημητρίου, Ὀδυσσός, 1895 στ. 186 : «... ἄλλος φουστάνι δίμιτον ἄσπρον ἐξ ἔβαμπάκιου».
2. Ἐρωτ. Δ' «1301 κ' εἰς μιὰ μπαμπακερὴ κλωστή νὰ κρεμαστῇ τυχεῖναι» κ.ά.
Ἐρωτ. Β' 446 «κ' εἰς μιὰ μπαμπακερὴ κλωστή κρέμομαι σὰν τὸ λέσι».
Φορτ. Γ' 390 «κ' εἰς μιὰ μπαμπακερὴ κλωστή πολλὰς φορὰς κρεμοῦμαι».
Ροδυλῖνος Γ' 71 «γιατὶ εἰς κλωστή μπαμπακερὴ κρέμομαι ὡσάν τὸ λέσι». (Πρόκειται θεβαίως γιὰ τὸ χειροποίητο νῆμα ἀπὸ θαμβάκι).
Καὶ σήμερον ἡ φράσις : «κρέμεσαι σὲ μιὰ μπαμπακερὴ κλωστή».
3. Ὁ Πιερ Μπελὸν μνημονεύει ἀμυγδαλιές, πορτοκαλιές, ροδιές, δὲν κάνει λόγο γιὰ θαμβάκι. Ὁ Μᾶρκος Boschini μιλεῖ γιὰ αὐτάρια τῆς Μεσσαρῆς, γιὰ φρούτα, γιὰ μετὰξι, δὲν ἀναφέρει θαμβάκι.
4. Βλέπε : Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, «Τὸ ἐμπόριον τῆς Βενετίας μετὰ τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἐμπορικῶν καταλόγων τοῦ Βαρθ. Πάξη (1557)», ἐν Ἐπετ. Ἐταιρ. Κρητ. Σπουδῶν, τόμ. Γ', σελ. 272, 275.
5. Οἱ πληροφορίες ἐδόθησαν ἀπὸ τίς : Μαρίαν Ζουλομυτάκη, ἐτῶν 25, ἐκ τοῦ χωρίου Ζωφόροι - Πεδιάδος, Γαλάτειαν Παπαδιᾶ, ἐτῶν 45, ἐκ Καλέσα-Μαλεβιζίου, Εὐκλυθίαν Κλουβιδάκη, ἐκ Πρινη-Μονοφατσίου, κάτοικον Ἀταιπάδων τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας, Ἐλένην Μαθιανάκη, ἀδελφὴν μου, ἐκ Μαρίας Ζαχαριουδάκη ἐξ Ἀλαγνίου Μονοφατσίου.
6. Ἡ μαντινάδα καὶ εἰς Μαρ. Λιουδάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 294. Ἡ Λιουδάκη ἐξηγεῖ : «κάνω λίτρες = ξενοκλώθω. Ἴσως στὰ Ἀνατολικά τῆς Κρήτης νὰ κατέληξε ὁ ὄρος λίτρα νὰ σημαίνει κλώθω ἕνα μαλλιά. Στὸς Κεντρικοὺς Νομούς ἐσήμαινε καὶ σημαίνει ἐκκοκισμένος βᾶμβαξ. Λίτρα ἢ λίντα σημαίνει στὴν Πελοπόννησον τὸν ἐκκοκισμένον βᾶμβακα. (Βλ. Φυτολ. Λεξικὸν Π. Γ. Γενναδίου, σελ. 163, στ. 1).

Τὸ κλώσιμο τοῦ μπαμπάκιου ἔδιδε τὸ νῆμα, τὸ *χερομπάμπακο* ἢ *χερίστικο μπαμπάκι*, πού ἦταν ψιλὸ καὶ σοθετὸ (ισόπυχο), χωρὶς μπαμπουνάδες, κητάλληλο γιὰ κάθε εἶδος ἀνυφαντικὸ, ἀλλὰ πρὸ πάντων γιὰ τὸ πχνὶ τῆς ἀποξώβρακας τῶν ἀνδρῶν, πού κατὰ τυλιχταρὲς τὸ ἔστελναν στὰ ἀστικά κέντρα γιὰ βύψιμο. Οἱ γυναῖκες ἐσυνωρίζοντο ποιά θὰ κλώση ψιλότερο τὸ μπαμπάκι της, γιὰ νᾶναι ὁμορφότερη ἢ βράκα τοῦ ἀντρός της, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν διάφοροι κρητικοὶ μῦθοι (1).

Γιὰ τὴν κατεργασία τοῦ βαμβακιου δὲν ἔχομε πολλές πληροφορίες· ὥστόσο τὸ γεγονός πὼς ἡ Κρητικοπούλα δὲ θέλει νά'χη λιναρομπάμπακα πού χαλοῦν τὰ χέρια, ἐπιτρέπει νὰ εἰκάσωμε πὼς τὸ ξεβαβούλιασμα καὶ ὁ ἐκκοκκισμὸς τοῦ βαμβάκιου ἐγένοντο μὲ τὸ χέρι. Χρόνο πολὺ θὰ ἤθελε αὐτὴ ἡ δουλειά, μὰ πὼς θὰ περνοῦσε κι ὁ καιρὸς μιᾶς γυναίκας ἐκεῖνα τὰ χρόνια;

Ἄν καὶ ἔχομε τὴν πληροφορία πὼς ἡ γυναίκα τοῦ Πτωχοπρόδρομου (2) ἐστοίβαζε βαμβάκιν καὶ ἔκανε ὑποκαμισόβρακκ, δὲν ξέρομε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐστοίβαζαν οἱ Βυζαντινές. Ὅσο γιὰ τὶς Κρησες, ἴσως νὰ ἔξαιναν τὸ βαμβάκι σὲ τουλοῦπες. Ἀργότερα θὰ τὸ ἐστοίβαζαν μὲ δοξάρι περιφερόμενοι στοιβαχτάδες, ὅπως οἱ στοιβαχτάδες τοῦ μαλλιου. Βέβαιον εἶναι πὼς οἱ Κρητικοπούλες ἦσαν «ψιλονήτριες» κι ἐκλωθαν τὴν κλωστή *ξέφιλη*. Τὸ κλώσιμο ἐγένετο χωρὶς ρόκκκ. Θὰ εἶχαν μιὰ τουλούπα μπαμπάκι στὴν ἀριστερὴ φούχτα τους καὶ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ δείχτου καὶ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τῶν δυὸ χειρῶν ἔκαναν ἓνα πρῶτο στρίψιμο καὶ ἐτχημάτιζαν τὸ νῆμα. Τὸ στρίψιμο στὸ ἀρδάχι θὰ ἐγένετο ὀριζόντια· καθισμένες οἱ γυναῖκες θὰ εἶχαν τὸ ἀρδάχι πάνω στὸ γόνατο· τὸ ἀρδάχι ἐκινεῖτο ὀριζόντια, δὲν ἦταν μετέωρο, ἐπειδὴ ἡ βαμβακερὴ ἴνα καὶ δύσκολα συνδέεται καὶ μικρῆς ἀντοχῆς εἶναι καὶ θὰ ἔσπαζε «ντὶς τὴν ὥρα» ἀπὸ τὸ θᾶρος τοῦ ἀρδαχτιου (3). Κατὰ τὶς πληροφορίες μου, μετὰ τὸ κλώσιμο τὸ νῆμα ἐτυλιγαδιάζετο, ἐζεματίζετο πάνω στὸ τυλιγάδι καὶ θρεμένο ἐπερνοῖταν στὴν ἀνέμη, ἀπ' ὅπου πάλι ἐτοποθετεῖτο στὸ τυλιγάδι καὶ ἐγένετο τὸ ἀνεκύκλισμα («Ἐτσι τὸ νῆμα «δὲν κάνει πετεινούς, δὲν κατσοουριδιᾷ»). Ἐδεναν τοὺς κυκλίσκους σὲ δύο σημεῖα, γιὰ νὰ μὴ μπερδεύῃ τὸ νῆμα, τὸ ἄφηναν νὰ στεγνώσῃ στὸ τυλιγάδι καὶ τὸ ἐφύλασσαν στὸν μαγατζέ μαζὺ μὲ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ καὶ τὸ ἐχρησιμοποιοῦν «ἐν κειρῶ» (4). Εὐνόητο πὼς εἶχεν πολλὰ τυλιγάδια καὶ πὼς ὅλο τὸ καλοκαίρι ἐχρειάζετο γι' αὐτὴ τὴ δουλειά.

1. Βλ. Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκι, «Συμβολὴ στὰ Λαογραφικὰ τῆς Κρήτης» σελ. 101, 153.

2. «Προδρομικά» Hesseling et Pernot I, 94.

3. Ἐτσι εἶδα νὰ κλώθῃ στὸ χωρίον Ἀρχιλοχάρι, ὅταν μικρὴ πῆγα στὸ παζάρι, μιὰ γουόλα. Τὸ γεγονός μου ἔκανε ἐντύπωση, γιὰτὶ ὁ τρόπος τοῦ κλωσίματος διέφερε ἀπὸ τὸν «παραδεδομένο» σκαλιζὸ τῆς μνήμης μου, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ θυμηθῶ ἂν ἦταν βαμβάκι ἢ ὕλη, πιστεύω ὅμως ὅτι ἦταν βαμβάκι.

4. «... καὶ τὸ μπαμπάκι τ' ἀκλωστο καὶ τ' ἄλλο τὸ κλωτμένο
λινάρι πού'χα ἀστριφτο καὶ τ' ἄλλο τὸ στριμμένο
μυλλιά ἔκασμένα μιὰ ὁκὰ ὁμοφορτενισμένα
γιὰ πέ μου εἶναι τὰ'καμες; τίνος τὰ'χεις δοσμένα;
καὶ τὸ μπαμπάκι τ' ἄβγχοτο καὶ τ' ἄλλο τὸ βγαρμένο
πὼς δὲ μου λὲς τί τὸ'καμες; τίνος τὸ'χεις δοσμένο!»

ἴβει ὁ ἀντρας ἐλέγχοντας τὴ «ρμμοσπιτοῦ» γυναίκα του, πού τῆς εἶχε ἐμπιστευθῆ «τὸ ἔχει ντου καὶ τὰ καλά ντου».
(Κριάρη, ἐνθ. ἀν., σ. 362-64).

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. γίνεται γνωστὸ στὴν Κρήτη τὸ θαμβακερὸ νῆμα τοῦ ἐμπορίου, τὸ *πανωμερίτικο μπαμπάκι*.

Οἱ γυναῖκες ἐλευθερώνονται ἀπὸ μιὰ κοπιαστικὴ δουλειὰ κι' εὐκολα βρίσκουν στὴν ἀγορὰ ὄργο ⁽¹⁾, ἀνάλογο μὲ τὸ εἶδος τοῦ πκνιοῦ ποῦ θέλουν νὰ ὑφάνουν. Ἔτσι ζητοῦν ἀπὸ τὸν ἔμπορα : μπαμπάκα, μπαμπάκι, κλωστή (ἢ κενάρι) καὶ βάμμυκτα.

Μπαμπάκα (ἢ). Εἶναι μαλακὴ θαμβακερὴ κλωστή σὲ διάφορα νούμερα πάχους τῶν 12, τῶν 16, τῶν 18 νουμερῶ. Ἡ ψιλότερη εἶναι τῶν 18 νουμερῶ. Χρησιμοποιεῖται σὰ φάδι στὶς πετσέτες καὶ τὰ τραπεζομάντηλα τοῦ φαγητοῦ. Ἡ χονδρύτερη (4 ἢ 5 νουμερῶ), χρησιμοποιεῖται γιὰ στρώματα, σακκιά καὶ ὠρισμένου εἴδους πατανίες, τὶς μπελεντένιες ἢ δεξιμαῖτες (ὄλομπάμπακες ἢ μαλλοδάμβακες). Ἡ μπαμπάκα εἶναι σὲ δύο ἀποχρώσεις : λευκὴ καὶ χάρτζικη (ὀλίγον κρέμ).

Μπαμπάκι. Σὲ 2 χρώματα : *μαλτέζικο μπαμπάκι*, ὀλίγο κρέμ, καὶ *χάσιχο μπαμπάκι*, ὀλάσπρο. Τὸ πακέτο ἔχει ἓνα ὠρισμένο ἀριθμὸ κοῦκλες ποῦ λέγονται *ντουράδες* ⁽²⁾. Ὁ κάθε ντουρᾶς εἶναι μοιρασμένος σὲ κυκλάκια ποῦ λέγονται *μονά*. Ἔτσι ἔχομε μπαμπάκι τῶν : 6 ντουραδῶ ποῦ κάθε ντουρᾶς ἔχει 4 μονὰ καὶ εἶναι χονδρὸ μπαμπάκι τῶν 7 ντουραδῶ, 8, 9, 10, 12, 14, 16 ποῦ ἔχουν ἀνὰ 5 μονὰ.

Κλωστή ἢ κενάρι. Λευκὴ κλωστή δίκλωνη ἢ τρίκλωνη. Μ' αὐτὴν γίνονται σεντόνια, τὰ *κεναράτα*. Πλέκονται καὶ δαντέλλες μὲ τὸ βελονάκι ἢ μὲ τὶς δυὸ βελόνες καὶ δὲν ξεχωρίζουν ἀπ' αὐτὲς ποῦ πλέκονται μὲ *καρόλι*.

Βάμματα ἢ λογάδια ἢ βροχοί. Εἶναι νήματα χρωματιστὰ (μπλέ, κόκκινα) καὶ λέγονται καὶ «τοῦ λαδιοῦ μπαμπάκια», γιὰτὶ ἔχουν λιπανθῆ μὲ λάδι ἐλαίνης ⁽³⁾. Ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ σκοῦρα ἀνυφαντικὰ (στρωματσόπανα, σακκιά), ἐφ' ὅσον εἶναι μαλακὰ (ἄστριφτα). Ὅταν εἶναι στριμμένα χρησιμοποιοῦνται γιὰ στημόνι σὲ ὠρισμένα εἶδη μάλλινης πατανίας, καὶ στὶς τσουλοπατανίες, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ στερεά.

Μεταξομπάμπακο. Εἶναι ἡ λεγομένη σήμερον μερσεριζὲ κλωστή, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἓνα πανὶ σανζάν, βάζοντας π.χ. στημόνι κόκκινο, ὑφάδι μπλέ ἢ στημόνι πράσινο, ὑφάδι γκρι.

1. Ὅλα τὰ θαμβακερὰ νήματα τὰ ὁποῖα λέγονται γενικῶς φάδια ἔταν τυλιχτοῦν στὸ ἀντί, λέγονται σήμερα ὄ ρ γ ο. Ὁ ὄργο κατ' ἐπέκτασιν λέγεται καὶ τὸ πιάσντι ἔταν εἶναι γεμᾶτο. Παροιμία : «Κάνε τὴ δουλειά σου καὶ τὸ ὄργο σου ψηλά». Ὁ ὄργο λέγεται καὶ τὸ λινάρι μετὰ ἀπὸ τὸ κλώσιμο. Φράσις : «ἤκαμα ὄργο τὸ λινάρι». Ἡ λέξις ὄργον καὶ εἰς τὴν Ἀλληλογραφίαν Γρηγοροπούλων ἐν Legrand Bibliographie Hellenique 2. 277 «βάψατε καὶ τὸ ὄργον ἱεράνιον». Στὰ δυτικὰ τὸ ὄργον λέγεται *κ ά μ α τ ο ς*.

2. Διὰ τὸ σχῆμα ἐκ τοῦ ντουρᾶς = ἡ σουλτανικὴ ὑπογραφή.

3. Θυμίζει λίγον τοὺς «στὶλβοντας ἐλαίω χιτῶνας» τοῦ Ὀμήρου (Ἰλιάδος Σ 596)· λογάδια λέγονται διότι σήμερον ὑπάρχουν βάμματα καὶ ἄλλων χρωμάτων (σομόν, ρόζ, θαλασσί).

δ) **Μετὰξι**

Ἡ πιὸ ἀγαπημένη ὑφαντικὴ ὕλη στὴν Κρήτη εἶναι τὸ μετὰξι. Εἶναι τόσο ἀγαπητὴ ὕλη ποὺ τὴν παίρνουν στὰ χέρια μὲ σεβασμὸ, σὰ νὰ κρατοῦν *Ἁγία Μυστήρια*.

Μεταξωτὴ φωνάζανε μιὰ φορὰ κ' ἓναν καιρὸ μιὰ λεπτοκαμωμένη μοναχοκόρη, ἄσχετο πὼς τὸ βαπτιστικὸ της ἦταν ἄλλο.

Τὸ μετὰξι δὲν εἶναι φυτικὴ οὐσία, ὅπως τὸ λινάρι καὶ τὸ βαμβάκι. Βγαίνει ἀπὸ μιὰ ζωντανὴ ὑπαρξή, ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ὑπομονὴ καὶ στοργή, «ἔχει φροντίδα». Σὰν τέτοιο ποὺ εἶναι, ποιὸς ἄλλος μπορεῖ νὰ ἀσχοληθῆ μαζύ του πρὰ ἢ νέα κοπέλλα μὲ τοὺς ἄπειρους θησαυροὺς τῆς καρδιάς;

Πρῶτα πρῶτα θὰ βάλῃ στὸ μοσκομυρισμένο καὶ παρθενικὸ της κόρφο τὸν κουκουλόσπορο, γιὰ νὰ ζεσταίνεται· ἀνοιξὴ καιροῦ τὸν βάζει, τότε ποὺ ἀνοίγουν καὶ οἱ ἄσπρες μουνιές μὲ τὰ τρυφερὰ φυλλαράκια, πρώτη τροφή τοῦ μεταξιοῦ. Τὴν ἡμέρα τῶν Ἁγίων Σαράντα θὰ πάῃ στὸ *Μαναστήρι* νὰ τὸν βασιτᾶ ἀπάνω της γιὰ νὰ φκολοθῆ ὁ σπόρος, νὰ πετύχῃ τὸ μεταξαργιό, νὰ γεμίσῃ σαράντα καλαμωτές. Μόλις ἀνοιξὴ ὁ σπόρος, ἢ κοπέλλα θὰ ταῖσῃ τὰ σκουληκάκια μὲ τρυφερὰ φυλλαράκια ψιλοκομμένα μὲ τὸ ψκλιδάκι καὶ θὰ ψιθυρίσῃ «Στ' ὄνομά Σου, Θεέ μου». *Γχαρεύει* τὸν ὄντᾶ ποὺ τὸν ἔχει ἤδη διαρμισμένο καὶ μπαντανισμένο καὶ μοσκοβολᾶ. Βάζει τὰ σκουληκάκια σὲ μιὰ καλαμωτὴ, μακρὰ ἀπὸ καπνὸ, ἀπὸ κουφούς, ἔχνη, μιανὰ, ἔντομα, θόρυβο. Παραστέκει προσεκτικὰ, χαρίζοντας σὲ τοῦτα τὰ σκουληκάκια τὴν πρώτη δόση ἀπὸ τὴ στοργὴ τῆς τρυφερῆς της καρδιάς. Εἶναι, «σὰν ἀπὸ θὰ πῆς», τὸ πρῶτο της μωρό, ποὺ θὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν τροφή καὶ γιὰ τὴν πάστρα του. Δὲ λυπᾶται κόπο κι οὔτε τσῆ βολεῖ νὰ κάμῃ ἄλλη δουλειά. Καματερὴ καὶ σκόλη πηγαίνει νὰ βρῆ φύλλο.

Ὅσο μεγαλώνουν τὰ σκουληκάκια τὰ ἀραιώνει, καὶ οἱ καλαμωτές πληθαίνουν. Καμμιά φορὰ γιὰ νὰ τοὺς δώσῃ ἄνεση ξεκρεμᾶ καὶ τὶς μεσόπορτες τοῦ σπιτιοῦ, τὶς ἀκουμπᾶ σὲ στρίποδα ἀσπρισμένα μὲ ἀσβέστη καὶ τὰ τοποθετεῖ⁽¹⁾.

Πρῶτὴ βράδυ μουρμουρίζει «τὴ γηθειὰ τοῦ μεταξοῦ», γιὰ νὰ μὴν «κοιμηθῆ» τὸ μετὰξι, «ἀπὸ κακὸ ἀμάτι»· διαδίδει μιὰ μεγάλη ψωμαθιά γιὰ νὰ ρεοσύρῃ τὸ μεταξαργιὸ καὶ ἢ ψὴ τζη τρέμει ὡσὰν τὸ φυλλοκάλαμο.

Νὰ τὴ γηθειὰ τοῦ μεταξοῦ :

«Ἀδάμης ὁ πρωτόπλαστος 12 χρόνους ἤκαμε μέσα στὴ γῆς χωσμένος. Καὶ στὰ 12 χρόνια ἤνοιξε τὸ μικιὸν ντου δαχτυλάκι κ' ἤβγαλε τρία σκουληκάκια. Ἐνα χρυσό, ἓν' ἀργυρὸ κι' ἓνα μεταξωμένο. Ἡ Παναγία πέρασε καὶ δὲν ἐρέχτηκε μουνδὲ χρυσό, μουνδ' ἀργυρὸ, μόνο

1. Κιμμιὰ φορὰ, ὅταν τὸ μετὰξι πικρὴ πηθῆνῃ, δανεῖζουν σὲ φίλες τους μιὰ ποσότητα μεταξοσκώληκος. Τότε αὐτὴ ποὺ δανεῖζεται δίδει ἓν ἄλλο τι (ἓνα φράγκο, μιὰ μπακίρα, ἓνα μικρὸ νόμισμα ὅπωςδήποτε) «τάχατες νὰ τ' ἀγοράσῃ γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ τὸ μεταξαργιὸ αὐτῆς ποὺ τὸ δανεῖζει».

τὸ μεταξωμένο. Τὸ ἔπηρε καὶ τὸ ἔβαλε στὸ μανικάκι τῆς. Ἐπῆεν ἔτο στὸ σπῆτι τῆς. Ἐγεμίσανε ἀνώγεια καὶ κατώγεια, πόρτες καὶ καλαμιωτές. Καὶ περάσανε τρεῖς μυτοῦσες, τρεῖς κακοστομοῦσες. Εἶπανε δὲν εἶπανε τὸ μετὰξι ἐκοιμήθηκε. (*) Κ' ἡ Παναγιά ἔαστέναξε καὶ εἶπενε : — Ἀραγες, δὲν εὐρέθηκε ἄθροπος βαπτισμένος, μωρωμένος, τῆς Μεγάλης Πέφτης μεταλαβωμένος, νὰ πιάση ἀσήμι καὶ χρυσάφι γῆ τοῦ σταργιοῦ τῆ ῥάπη, νὰ βλοήση τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ μεταξοσκουλήκα νὰ σηκωθῆ νὰ φάη ; — Ναῖσκες, Κερά Λέσπουνα, κ' εὐρέθηκε. Τὸ μετὰξι ἐξύπνησε, τρώει καὶ χυμίζεται, τὸ κακὸ σκοοπίζεται.

Τί χαρὰ νοιώθει ὅταν γερὸ κι' ἀδηφάγο τὸ σκουλήκι τρώει μ' ἕναν ὑπόκωφο θόρυβο πὸ τῆς χαϊδεύει τ' ἀφτιά !

Τὰ μεστωμένα καὶ νευρᾶτα σκουλήκια τὰ προωθεῖ γιὰ τὸ σκάλωμα, δίδοντάς τους νὰ τρῶνε φύλλα τῆς μαυρομουρνιαῶς. Βάζει στὴν καλαμιωτὴ χλωροὺς ἀγροδούρους, κοντογονάτους ἢ κλαδιὰ τοῦ ντρογιᾶ ἢ τῆς ἐλιᾶς. Τώρα τὸ σκουλήκι ἀνήσυχο ἀνασηκῶνει τὴν κεφαλὴ του καὶ σπρωγμένο ἀπὸ τὸ ἔνστικτο ἀρχίζει νὰ σκαλώνῃ. Ἀρχίζει νὰ δουλεύῃ καὶ δὲ θέλει πιά τροφή. Ὅταν τὰ κουκούλια πλεχτοῦν παίρνη κ' ἡ καρδιὰ τῆς κοπέλλας μιὰν ἀνεκρέμαση. Χαλάλι οἱ κόποι, οἱ ἀνησυχίες, τὰ βάσανα. Μὰ κι ὅταν ἀρρωστήση ; καημὸς καὶ σύθρηνα... «Κανεὶς δὲν ξέρει εἶντα παθαίνει ἔτσά καλὰ τοῦ ἔργου. Καὶ δὲ φτάνει ἢ λύπη μόνον ἔναι καὶ τὰ λόγια !. Ἡ φιλενάδα ἢ ἀντίδικη φωνάζει πεισματικά ἀπὸ τὴν ἀντικρυνὴ λοτζέττα : τὸ μετὰξι⁽¹⁾ θέλει τάξη κι' ὅποια δὲ γκατέχει νὰ κατατάξῃ»⁽²⁾. Μὰ δὲν κατατάσσει. Τὴν ἄλλη χρονιά, καὶλωμένη ἀπὸ τὴν πρώτη, προσέχει ἀκόμη περισσότερο τὰ σκουλήκια τῆς. Ἡ πράξη τῆ βοηθεῖ. Καὶ τὸ σκουλήκι τῆς «τρώει καὶ χυμίζεται» καὶ δίδει κόσκινα κόσκινα τὰ κουκούλια⁽³⁾.

Τὰ κουκούλια ἔχουν δύο εἰδῶν σχῆμα. Τὸ ἕνα κάνει σελάδα στὴ μέση, τὸ ἄλλο δὲν κάνει. Τὸ πρῶτο εἶναι ἀρσενικό, τὸ ἄλλο θηλυκό. Μόλις μαζευτοῦν τὰ κουκούλια ἀπλώνονται σ' ἕνα καθαρὸ τραπέζι ἢ σὲ σοφρᾶ καὶ ξεδιαλέγονται τὰ πιὸ μεστωμένα, «τὰ νευρᾶτα», γιὰ τὸ σπῆρο τῆς ἐπόμενης χρονιάς. Τὰ μελονιαζοῦν περνῶντας τὴ βελόνκα ἄκρα ἄκρα στὴ νίνα, γιὰ νὰ μὴν τρυπηθῆ τὸ κουκούλι καὶ κρεμοῦν τὴν κρεμανταλιὰ σὲ μέρος ἀερινὸ νὰ μὴν τὰ βλέπη ἥλιος. Τὰ ὑπόλοιπα τὰ βάζουν στὸν ἥλιο «νὰ λιαστοῦνε», νὰ ψοφήση ὁ σκουλήκας, γιὰ νὰ μὴν τρυπήσουν. Γιατὶ «ἄμας τρυπήση τὸ κουκούλι χαλᾶ καὶ

(*) Ἀποφεύγουν νὰ προφέρουν τὴν δυσόφωνον λέξιν ἀρρώστησε.

1. Μετὰξι εἶναι ἡ ὕλη — τὸ νῆμα — ἀλλὰ κατ' ἐπέκτασιν ὀνομάζεται μετὰξι καὶ τὸ σκουλήκι.
2. Ὅταν ἀρρωστήση τὸ μετὰξι λένε κατ' εὐφημισμὸν ἐκοιμήθηκε, γιὰ νὰ μὴ ἀρρωστήσουν καὶ ἄλλα σκουλήκια πὸ ἐκτρέφουν συμμακά σὲ ἄλλα σπῆτια. Πράγματι κοιμᾶται τὸ μετὰξι ὅταν πρόκειται νὰ ἀλλάξῃ πουκάμισο. Τὸ μετὰξι παθαίνει 2 ἀρρώστιες. Στὴ μιὰ ψοφᾶ «ἐλιγο πρὸς ἐλιγο», στὴν ἄλλη ψοφᾶ ὄλο μαζί, παθαίνει «τ' ἀξάφνικό ντου». Εἶναι τότε φριχτὸ στὴ θέα, ὀλοκίτρινο καὶ βρωμεῖ «ὡσάν τζὶ ἔφτὰ σκύλους».
3. Ἐγὼ εἰς ἡλικίαν 12 ἐτῶν ἀνέθρεφα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐκ πατρὸς γιαγιάς μου ὠραῖο μετὰξι. Ἐδίδαξα καὶ στὰ παιδιὰ μου τὴν ἐκτροφή μεταξοσκουλήκατος κατὰ τὴ γερμανικὴ κατοχὴ, γιὰ νὰ ἀπασχολοῦνται καὶ νὰ λησιμενοῦν τὴ σκλαβιά.

δὲν ξεπαραλεῖ». Ἐξ ἄλλου τὰ τρύπια κουκούλια βουλοῦνε καὶ πᾶνε στὸν πάτο τοῦ καζανιοῦ κατὰ τὸ βγάλσιμο τοῦ μεταξιῦ.

Τὰ ἄλιαστα κουκούλια στὶς 10 μέρες ἀπάνω τὰ τρυποῦν οἱ περισσότερες καὶ βγαίνουν ἐξω. Τὶς ζευγαρώνουν τότε καὶ γεννοῦνε τὸ μεταξόσπορο, τὸν ὁποῖον φυλάσσουν γιὰ τὴν ἐπόμενη ἀνοιξη⁽¹⁾. Τὴν ὥρα ποὺ μαζεύουν τὸ σπόρο, ἂν ἔχουν καμμιά συγγενῆ ἄβγια τῆς δίδουν καὶ καταπίνει μεταξόσπορο καὶ γεννᾷ πκιδί. Ὅμως ὅσα πκιδιά κι' ἂν γεννήσῃ θὰ νά'ναι «σαφὶ ἀσιρνικά»⁽²⁾.

Τὸ μεταξὶ εἶναι δυὸ λογιῶν αὐτὸ ποὺ γεννᾷ μιὰ φορά τὸ χρόνο καὶ τὸ ἄλλο ποὺ γεννᾷ δυὸ φορές, δίφορο. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ σπόρος ἀνοίγει ἀπάνω στοὺς 9 μῆνες, στὴ δεύτερη ἀνοίγει ἀμέσως. Δὲν τὸ προτιμοῦν ὅμως τὸ δίφορο γιὰτὶ εἶναι κακανέθρεφτο⁽³⁾.

Τὰ λιασμένα κουκούλια τὰ πηγαίνουν στὴ μεταξοῦ. Οἱ μεταξοῦδες εἶναι εἰδικευμένες γυναῖκες, λιγοστὲς πάντοτε. Δὲν ἔχουν μεταξοῦδες ὅλα τὰ χωριά. Συνήθως οἱ γυναῖκες πηγαίνουν σὲ πολὺ μακρινὰ χωριά καὶ εἶναι τυχερὲς ὅταν βροῦνε σειρὰ στὴν καλὴ μεταξοῦ, γιὰτὶ μὲ τὸ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτὴν τὸ χόντρος τοῦ μεταξιῦ τρέχουν ὅλες οἱ γυναῖκες κοντὰ τῆς⁽⁴⁾.

Ὁ τρόπος ποὺ βγαίνει τὸ μεταξὶ στὴν Κρήτη καὶ σήμερ ἀκόμη εἶναι πρωτόγονος. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ γίνεται καταγυναικῶντας. Ἐνα χτιστὸ καζάνι μπακιρένιο (ποὺ πρέπει νὰ συχογανώνεται) καὶ μιὰ σβίγα μὲ χερουλί (μάγγανο) εἶναι τὰ κύρια ἐργαλεῖα. Ἡ σβίγα εἶναι λεπτὴ σὰ τροχός. Γιὰ τὸ βγάσμα τοῦ μεταξιῦ χρειάζεται καὶ ἄλλη μιὰ γυναῖκα γιὰ βοηθός.

1. Στὰ παιδικὰ μου χρόνια (γύρω στὰ (1910) ἐπωλεῖτο σπόρος καὶ στὸ ἐμπόριο, μέσα σὲ χαρτονένια στρογγυλά κουτάκια ποὺ εἶχαν στὸ σκέπασμα τρυπίτσες, γιὰ νὰ ἀναπνέῃ ὁ σπόρος. Ἀπέναντι στὸ σπίτι μας ὁ γείτονας μας Γεώργιος Βαρθάκις ἦταν κουκουλέμπορος. Ἀγόραζε δι' ἀντιπροσώπων τὰ κουκούλια ἀπὸ τὶς χωριατοπούλες καὶ τὰ ἐστελνε στὸ ἐξωτερικό, ἔκανε δὲ καὶ εἰσαγωγὴ κουκουλόσπορου. Κυρίως ἀπὸ τὴ Βηρυττὸ ἔφερνε τὸ σπόρο, ὅπως ἤκουα νὰ λέῃ ἡ γριά οἰκονόμος του ἡ κυρὰ Καντίκα. Ὁ βερουθιανὸς σπόρος ἐθεωρεῖτο ὁ καλύτερος. Ἐπολοῦσε τὸ σπόρο ἔχοντας μέτρο μιὰ δακτυλήθρα τοῦ ραψίματος. Πολλὲς φορές ἐβλεπα ἀπὸ τὴ λοτζέττα μας τὶς κρεμανταλὲς τὰ κουκούλια ποὺ τὶς ἐβαζαν μέσα σὲ σακκούλια ἀπὸ τουλπέντι. Ἐρωτοῦσα τὴν κυρὰ Καντίκα τί τὰ κάνουν καὶ μοῦ ἔλεγε πῶς θὰ τὰ θερμίση. Ὡς μὲ πληροφορεῖ δὲ ἡ ἀδελφὴ μου Ἐλένη Μαθιανᾶκη ποὺ ἦταν μεγαλύτερη καὶ παρηκολούθει καλύτερα, τὰ ἐξέθεταν σὲ ἀτμούς βραστοῦ νεροῦ γιὰ νὰ ψοφήσουν τὰ σκουλήκια τῶν κουκουλιῶν ἐπειδὴ δὲν ἦτο βέβαιος ὁ ἀγοραστὴς ἂν οἱ χωριατοπούλες τὰ εἶχαν καλολιασμένα.
2. Ἄν ἐξ ἄλλου μιὰ γυναῖκα γεννᾷ μόνο θηλυκὰ παιδιὰ, τρώει τὸν κουκουλόσπορο καὶ γεννᾷ ἀρσενικά καὶ ἀντιθέτως.
3. Τὰ τρύπια κουκούλια δὲν τὰ πετοῦν ἀλλὰ τὰ φυλάσσουν καὶ κάνουν ἐργόχειρα. Συνδυάζουν κομμάτια κουκουλιοῦ (κομμένα μὲ σχῆμα), μὲ κέντημα μεταξοβελονιά καὶ κάνουν ὠραῖες παντόφλες, καθροθῆκες, βουρτσοθῆκες, μαξιλαράκια κλπ.
4. Σπανίως ἡ μεταξοῦ παίρνει χρήματα. Συνήθως τῆς πηγαίνουν τυριά, ἀβοτάρους, μαγεροψήματα, σταφίδες, λάδι, μαλλιά ἀκατέργαστα σὲ σεβαστὲς ποσότητες, πρᾶγμα ποὺ τὴν συμφέρει καλύτερα, γιὰτὶ ἀντρέπεται ἡ κάθε μιὰ νὰ πᾶ καὶ νὰ βαστᾷ ἕνα λίγο τιμ. Ἐκτός ἀπ' αὐτὰ τῆς φέρνουν καὶ δαυλοὺς γιὰ τὸ καζάνι. Ἐχουν μαζὺ τους καὶ μαγευμένα φαγητὰ γιὰ νὰ φᾶνε ὅλες μαζὺ τὸ μεσημέρι. Γιὰτὶ κάνουν λημερῖδα ὀλόκληρῃ πηγαίνοντας στὴ μεταξοῦ. Καμμιά φορά χρειάζεται νὰ κάμουν καὶ ξωμόνη, ὅταν δὲν βροῦν σειρὰ, ὅχι σπάνιο νὰ κάμουν καὶ δυὸ ξομονές. Στὴν περίπτωση αὐτὴ κοιμοῦνται στὴν αὐλὴ ἢ στὸ περδινάρι τῆς μεταξοῦς πάνω σὲ παχειὰ στρώματα ἀπὸ ἀγροδούρους.

Βάζουν τὰ κουκούλια στὸ καζάνι μὲ θερμό, μὲν καὶ πολλὰ ζεματιστό, καὶ τὰ κουκούλια ἀρχίζουν ν' ἀνελουῖνε. Τότε ἡ μεταξοῦ παίρνει ἓνα λεῖο καλάμι καὶ τὰ χτυπᾷ μέσα στὸ νερὸ καὶ βγαίνουν οἱ νῖνες. Παίρνει 10-15 κουκούλια καὶ στρίφνει τὶς ἴνες τους καὶ τὸ νῆμα αὐτὸ τὸ δένει στὴ σβίγα (1). Ἡ βοηθὸς καθισμένη στὴ σβίγα ἀρχίζει νὰ τὴν γυρίζει. Ἡ μεταξοῦ κάθετα ὅλη τὴν ὥρα κοντὰ στὸ καζάνι κατατέρνει τὸ πάχος τοῦ νήματος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι σόπαχο (2). Στὸ τέλος πιά μένουν τὰ σκουλήκια καὶ τὰ βγάζουν μὲ μιὰ τρυπητὴ κουτάλα.

Τὰ κουκούλια μετροῦνται μὲ τὶς κνισόρες. Μιὰ κνισάρα μεστωμένα κουκούλια δίδει ἓνα στρουμπὶ μετάξι (μία κούκλα).

Τὸ μετάξι ὡς νῆμα εἶναι ἄσπρο ἢ κόκκινο, ἀναλόγως τῶν κουκουλιῶν (3). Τὸ κόκκινο μετάξι θεωρεῖται ποιοτικῶς καλύτερο.

Ὅταν ἡ ποσότης τῶν κουκουλιῶν εἶναι μικρὴ, τὰ ψήνουν μόνες τους οἱ κοπέλλες. Βάζουν νερό, σαποῦνι καὶ κουκούλια ὅλα μαζὺ στὸ σιντεροτσικαλο καὶ τὰ βράζουν. Τὰ κουκούλια τρυποῦν καὶ βγαίνουν τὰ σκουλήκια. Ὅλη αὐτὴ τὴ μᾶζα τὴν κρεμοῦν καὶ στεγνώνει καὶ τὴν παίρνουν ἔλιγη ἔλιγη καὶ τὴν κλώθουν. Τὸ μετάξι τοῦτο δὲν εἶναι ὁμοιόμορφο, οὔτε λεπτό. Παρουσιάζει ἐξογκώματα, ἐπειδὴ τὰ κουκούλια εἶναι μὲν ἀπαλεμένα, ἀλλ' ὄχι τελείως ἀναλυτά. Αὐτὸ τὸ νῆμα λέγεται κουκουλήθρα καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ὕφανση τραπεζομάντηλων, τὰ ὁποῖα ἅμα καπνισθοῦν μὲ ἀπύρι γυκλίζουν, ἀλλὰ ἔρχονται παραδευτερότερα.

* * *

Ἡ ἐκτροφή τοῦ μεταξοσκούληκα ἐγένετο σὲ εὐρεῖα κλίμακα στὴν Κρήτη ἐπὶ Βενετοκρατίας καθὼς καὶ στοὺς μετέπειτα αἰῶνες.

Ὁ Μπουνιαλῆς στὸ Θρηνο του γιὰ τὸ Κάστρο θρηνεῖ καὶ γιὰ τὰ μετάξια (4). Ἀλλὰ καὶ οἱ κατάλογοι τοῦ Πάξη ἀναφέρουν ἐξαγωγὲς μεταξιοῦ (5). Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Σαβαρὺ (6) γράφει πὼς τὰ μετάξια τῆς Κρήτης εἶναι ἀρίστης ποιότητος. Ἀκόμη λέει πὼς στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀκρωτηρίου (Χανιά) «οἱ καλόγρηες ἐξέτρεφον βόμβυκας». Ὁ Χουρ-

1. Κάθε κουκούλι βγάζει καὶ 500 πῆχες νῖνα, μπορεῖ καὶ παρὰ πάνω.

2. Ἀνάλογα μὲ τὸ πάχος ποῦ θέλει ἡ κάθε μιὰ, παίρνει ἡ μεταξοῦ καὶ 20 ἴνες. Οἱ ἴνες κολλοῦν ἀμέσως καὶ γίνονται κλωστή γιατί ἔχουν τὴ μετὰξόκωλλα. Ἡ μεταξωτὴ κλωστή ἔχει μεγαλύτερη ἀντοχὴ στὸ τσίτωμα τῆς ἀπλωσῆς στὸ τελάρω ἀπὸ κάθε ἄλλη κλωστή.

3. Χρυσὰ εἶναι ἀλλὰ τὸ λένε κόκκινο. Ὅταν ψήνεται γίνεται ἄσπρο.

4. Βλ. Μπουνιαλῆ «Ὁ Κρητικὸς πόλεμος», ἐν Ἀλεξίου σελ. 157 XIII στ. 13.

5. Ε.Ε.Κ.Σ. τ. Γ', σελ. 272, 275.

6. Claude Savary «Lettres sur la Grèce».

μούζης Βυζάντιος γράφει πώς οί γυναῖκες τοῦ χωρίου Μαργαρίτες (Μυλοπόταμον) ὕφαιναν μεταξωτά ὑφάσματα. Κι ὁ Κοντυλάκης μας ⁽¹⁾ γράφει πώς «ἡ γυναικεία Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννης ὁ Καλογράδος» ἤκιμαζε πρὸ τοῦ 1821 εἰς χειροτεχνήματα. Εἶχε περὶ τὰς 100 μοναχάς, ὅπου κατεσκευάζαν διαφανῆ μεταξωτά ὑφάσματα (χαχιλαμάδες).

Τὸ μετάξι τὸ χρησιμοποίησε ἡ Κρητικοπούλα γιὰ νὰ ὑφάνῃ ὅ,τι πολυτελέστερο μπορεῖ νὰ γίνῃ. Σὰν κόρη ὕφαινε τὴν ἀνάλαφρη κι' ἀερένια μπολίτσα ⁽²⁾ πού σκίαζε τὰ λαμπερά της μάτια, τὰ μεταξωτά της πουκάμισα, τὸ προνκάριο κρεβματοστρώσι της, τὴν πέτσα Ἐκείνου . . . Σὰν παντρεμένη,

τοῦ γιοῦ τῆς τὸ ποκάμισο τ' ἀφέντη τὸ ζωνάρι,
καὶ τοῦ μωροῦ τῆς κοπελλιοῦ φασκιὰ καὶ ζιπονάρι.

Πῶς πρέπει νὰ καλαμιζέται καὶ νὰ κλώθεται τὸ μετάξι

Στὰ παλιότερα χρόνια πού οἱ κοπέλλες ἔκαναν πολὺ μεταξαργιό, εἶχαν ἀξαργητά-ρικα σύνεργα γιὰ τὸ μετάξι. Ἐπειδὴ ἡ περιφέρεια τοῦ στρουμπιοῦ (κούκλας) εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν περιφέρεια τῆς ἀνέμης, πάνω στὴν ὁποία θά'πρεπε νὰ περαστῇ τὸ στρουμπὶ γιὰ νὰ καλαμιστῇ, εἶχαν τὰ ἀνεμάκια. ⁽³⁾ Πάνω σ' ἓνα πλακωτὸ σανίδι, σχετικοῦ βάρους, εἶχαν καρφώσει, στὸ ἀριστερὸ τμήμα του, μιὰ μικρὴ ἀνέμη· σ' ἄλλο ἐπίσης πλακωτὸ ὀλόϊ-διο σανίδι, στὸ δεξιὸ τμήμα του, εἶχαν καρφώσει ἄλλη μικρὴ ἀνέμη. Αὐτὰ τὰ δυὸ ξύλα τὰ ἐπλησίαζαν ἢ τὰ ἀπεμάκρυναν ἀνάλογα μὲ τὴν περιφέρεια τοῦ στρουμπιοῦ καὶ ἐκαλάμιζαν. Ἐπερνοῦσαν τὴ νίνα τοῦ μεταξιοῦ ἀπὸ τὸ μάτι μιᾶς βελόνας, ἔδεναν τὴν ἄκρη σ' ἓνα καλαμουκάνι κι ἐκαλάμιζαν μὲ τὸν ἄρδαχτο ἢ μὲ τὸ τσικρίκι ⁽⁴⁾. Ὅταν τὸ μετάξι εἶχε μπκμπουνάδες καὶ δὲν περνοῦσεν ἀπὸ τὸ μάτι τῆς βελόνας, ἔκοθεν τὸ νῆμα, εὔρισκην

1. «Ἐβδομάς» ἔτους 1887, ἀρ. 29.

2. Μπόλια, μπολίτσα, σκέπη = πέπλος πού ἐκάλυπτε τὴν κεφαλὴ καὶ ἔπεφτε ἐμπρὸς ἀνεμιστὸς (ἔχι δεμένος). Ἡ Κρήσσα ἔδιδε μεγάλη σημασία στὴν μπόλια της. Ὡραία εἰκόνα δίδει τὸ «Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν Γυναικῶν» (ἐν Ἀλεξίου) σελ. 35).

Τὴ λέξη μπόλια συναντοῦμε καὶ στὸν Φορτουναῖον τοῦ Ξανθοῦδιδου (Πρᾶξις Ε' στ. 36).

3. Ἡ ἀείμνηστη ἀδελφὴ μου Ἑλένη Μαθιανάκη, διδασκάλισσα, μὲ ἔχει πληροφορήσει ὅτι θυμόταν καλὰ τὴ μητέρα μας νὰ ἐπεξεργάζεται τὸ μετάξι μὲ τὸν τρόπο πού θὰ ἀκολουθήσῃ. Τὸ ἐπεξεργάζετο κατὰ τὸ διάστημα τῆς χηρείας της. Ὅταν ὑπανδρεύθη τὸν πατέρα μου καὶ ἀπέκτησε καὶ ἄλλα παιδιά, λόγω φόρτου ἐργασίας, ἐχάρισε τὰ ἐργαλεῖα της εἰς ἀνεψιάν της κάτοικον τοῦ χωρίου Ἀλάγνι. Σήμερα οὔτε ἕγνος τῶν ἐργαλείων αὐτῶν σώζεται. Βλέπε εἰκονιζόμενον ἐνταῦθα σχέδιον.

4. Τσικρίκι = ἐργαλεῖον γιὰ τὸ γέμισμα τῶν μασουριῶν· χρησιμοποιεῖται κυρίως ἀπὸ τίς ἐξ ἐπαγγέλματος ἀνφαντοῦδες τῶν πόλεων. (Τὸ ροδάνι). Τὸ τσικρίκι εἶχε τροχό, τὸ δὲ νῆμα ἐτοποθετεῖτο στὴν ἀνέμη.

ἀπόλυτα ισόπαχο τμήμα του, ἔδεναν τις ἄκρες καὶ ἐσυνέχιζαν τὸ καλάμισμα. Μετὰ τὸ κλάμισμα, τὰ καλαμουκάνια, ἂν ἔπρεπε νὰ κλωσθῆ τὸ νῆμα, ἔμπαιναν σὲ μιὰ σκάφη μὲ κρῦο νερὸ (1). Κατόπιν ἡ σκάφη ἐτοποθετεῖτο κάτω ἀπὸ ἓνα ἐργαλεῖο πού εἶχε σχῆμα πεπλατυσμένου κεφαλαίου Π. Τὰ κατακόρυφα ξύλα τοῦ ἐργαλείου ἐστηρίζοντο σὲ μιὰ ξύλινη βάση ὅπως τὸν ἀνεμόποδα τῆς ἀνέμης, ἢ σὲ πέτρινη βάση. Κατὰ μῆκος τῆς συνδετικῆς ράβδου τοῦ Π εἶχαν καρφώσει 4-5 σιδερένιους γάντζους ἢ καὶ κρίκους. Ἐπαιρναν ἀπὸ κάθε καλαμουκάνι τὴν ἄκρη τοῦ νήματος, τὴν ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὸν κρίκο, τὴ σιδηρὴ θελειά, καὶ τὴν ἔδεναν σ' ἓνα ἀρδάχτι. Ἔτσι ἐγένετο γιὰ ὅλα τὰ καλαμουκάνια, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κρίκων. Τὰ ἀρδάχθια ἦσαν ἀξαργιτάρικα, εἰδικὰ γιὰ τὸ κλώσιμο τοῦ μεταξιοῦ· ξύλινα πάντοτε, δὲν εἶχαν ἀγκινάρι ἀλλὰ χαρακτὸ κροσὲ στὸ ἐπάνω τμήμα τους ὅπως λ.χ. τὰ βελονάκια τῆς δαντέλλας (crochets). Ἀνάλογα μὲ τοὺς κρίκους διέθεταν 4-5 ἀρδάχθια. Ἄμα τελείωνε τὸ δέσιμο τῆς κλωστῆς καὶ στὸ τελευταῖο ἀρδάχτι, ἐπλησίαζαν στὸ ἐργαλεῖο. Ἐδίδαν μιὰ στροφή στὸ πρῶτο ἀρδάχτι, κατόπιν στὸ δεύτερο κ.ο.κ. Ὄταν ἐστρίβοντο ὅλα τὰ ἀρδάχθια, ξανάρχονταν στὸ πρῶτο πού ἡ στρίψη του εἶχε τελειώσει· ἐτύλισσαν τὴ στριμμένη κλωστή στὸ ἀρδάχτι, τὴν ἐστερέωναν, ἔδιδαν μιὰ στρίψη καὶ προχωροῦσαν πρὸς τὸ δεύτερο. Τὸ στρίψιμο τοῦ μεταξιοῦ ἐγένετο ἀριστερά, ὄχι δεξιὰ ὅπως γίνεται γιὰ τις ἄλλες ὑφαντικὲς ὕλες.

Σήμερα πού ἡ ἐκτροφή τοῦ μεταξοσκώληκα τείνει νὰ ἐγκαταλειφθῆ, σήμερα πού τὸ ἀγοραστὸ φλὸς πάει νὰ ἐκτοπίσῃ τὸ ἀληθινὸ μετάξι, ὅλα εἶναι ἀπλοποιημένα. Τὰ ἀνεμάκια ξεχάστηκαν· στὴ μεγάλη ἀνέμη δένονται προχειρῶς δυὸ σταυρωτὰ καλάμια γιὰ νὰ εὐρυνθῆ ἡ περιφέρειά της· σ' αὐτὰ τὰ προσθετὰ καλάμια ἐκτείνεται τὸ στρουμπὶ καὶ τὸ μετάξι κλώθεται σὲ κοινὸ ἀρδάχτι. Πολὺ φοβοῦμαι πὼς μιὰ μέρα σὰν παραμῦθι θὰ λένε οἱ γριοῦλες στὰ ἐγγονάκια τους, γιὰ τὸ εὐλογημένο ἐκεῖνο σκουλήκι, πού μεγάλωνε στὸν ὄντᾶ μιὰ φορά κι ἓναν καιρό . . .

ε) Σ ύ ρ μ α

Τὸ σύρμα, χρυσὴ ἢ ἀσημένια κλωστή ἀπὸ γνήσια πολύτιμα μέταλλα, ἐχρησιμοποιοῦν οἱ Κρῆσες στὴν ὑφαντικὴ γιὰ ὠρισμένες διακοσμητικὲς λεπτομέρειες (2) καθὼς καὶ γιὰ τὸν διάκοσμο τοῦ ζιπονιοῦ τους.

1. Καὶ ὅταν τὸ μετάξι χρησιμοποιῆται ὡς ὑφάδι, τοποθετεῖται κατὰ τὴν ὑφανση (τὰ μασούρια) μέσα στὸ νερό. Μαλακάνει προσωρινῶς ἡ μεταξόκλω, ἀλλὰ κατόπιν στεγνώνει πάνω στὸ ἀντί. Μόνο μὲ τὰ ἀλλεπάλληλα ψήσιμα φεύγει ἡ κόλλα. Ὅσο πιὸ βρεμμένη εἶναι ἡ ἴνα τοῦ μεταξιοῦ, τόσο πιὸ πῖ τ ἡ δ ε ἰ ο γίνεται τὸ πανί. Τὸ μεταξωτὸ πανί φεύγοντας ἀπὸ τὸ ἀντί εἶναι μὲν κολλᾶτο, ἀλλὰ δὲν ἔχει καμμιά γυαλάδα. Γιὰ νὰ γυαλίσῃ πρέπει νὰ ἀπυργιστῆ. (Βλ. παρακάτω).

2. Διάκοσμος βούργιας, μπρόστοποδιᾶς, μακρόπετσας.

Τὸ σύρμα, γνωστὸν καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς (1), φαίνεται εἰς τοὺς Καταλόγους Πάξη (2) εἰσαγόμενον στὸν Χάνδακα ἐκ Βενετίας «ὡς κλωσμένο χρυσάφι».

Καὶ σήμερα χρησιμοποιεῖται σύρμα, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ παλαιὸ καὶ μαυρίζει γρήγορα. Χρησιμοποιεῖται μόνο στὸ διάκοσμο τῆς βούργιας τύπου Ἀνωγείων, γιατί πρέπει νὰ διατηρηθῇ ἡ παράδοσις, ἔστω κι ἂν ἡ λάμψη ποὺ προσδίδει τὸ νεώτερο σύρμα εἶναι προσαερινή.

στ) Τὰ ξεπαραλίδια

Εἶναι νήματα παλιὰ ἀπὸ κάλτσες πλεκτὲς ποὺ ἔχουν γίνει ἄχρηστες. Ξηλώνουν τὶς κάλτσες συνήθως τὰ μικρὰ κορίτσια ἢ καὶ ἀγοράκια, ὅταν οἱ μητέρες τους θέλουν νὰ τὰ κρατήσουν φρόνιμα. Δένουν κόμπους, ἐνώνουν τὶς χαλασμένες κλωστὲς σὲ κουβάρια. Τὰ τριμμένα αὐτὰ νήματα κλώθονται ἀπὸ τὶς γριουῖλες καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ ὑφάδι. Μ' αὐτὰ ὑφαίνουν τὰ λεγόμενα σκουράκια, δηλ. εὐτελῆ πανικὰ γιὰ πρόχειρα τραπεζομάνηλα, πετσέτες τῆς κουζίνας ἐνὸς παλιοῦ νοικοκυριοῦ.

Ξεπαραλίδια γίνονται καὶ ἀπὸ φάρδους καινούργιους καλῆς ποιότητος. Βάφονται σὲ διάφορα χρώματα σκοῦρα καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ὑφανση εὐτελῶν σκεπασμάτων μπαγκάλια ἢ ἀνάπλες, ποὺ παίρνουν μαζὺ τους στὴν ἐξοχή, γιὰ σκέπασμα ἢ γιὰ τὴ συλλογὴ τοῦ ἐλαιοκάρπου.

ζ) Τὰ τσοῦλια

Εὐτελής, ὑφαντικὴ ὕλη, ἀπὸ παλιὰ τριμμένα φορέματα ἢ ἀποκόμματα ποὺ περισσεύουν. Μ' αὐτὰ ὑφαίνουν τὶς «τσοουλοπατανιές». Ὅταν αὐτὲς προορίζονται γιὰ προυκάρικες, τὰ τσοῦλια γίνονται ἀπὸ καινούρια τσίτια, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἐπουλιοῦντο μὲ τὴν ὀκᾶ.

Τὰ κουρέλια κόβονται σὲ λουρίδες πλάτους ἐνὸς πόντου, συρράπτονται μεταξὺ τους καὶ γίνονται κουβάρια. Ὑστερα κλώθονται ψιλὰ ψιλὰ καὶ χρησιμοποιοῦνται σὰν ὑφάδι. Σήμερα κόβουν τὶς νάυλον ἢ καὶ μεταξωτὲς κάλτσες, τὶς κουβαριάζουν καὶ τὶς χρησιμοποιοῦν μαζὺ μὲ ὑφασματένια τσοῦλια.

1. Βλ. Κουκουλέ, Βυζ. Βίος καὶ Πολιτ., τόμ. Β Π, σελ. 26. Ὁ ὅρος σύρμα καὶ εἰς μαντινάδα «σύρμα κρατεῖς καὶ σέρνεις με μαγνήτη καὶ τραβᾷς με / πέ μου ἀγαπημένο μου παίζεις με γι' ἀγαπᾷς με». Ἡ λέξις καὶ ὡς ἐπίρρημα Φρ. «σύρμα νὰ τὸ λές νὰ μὴν τὸ ξεγάσης (δικακῶς νὰ τὸ λές...)». Ὑπάρχει καὶ τὸ ἐπίρρημα συρματικῶς = ἀδιάκοπα.

2. Βλ. Καταλόγους Πάξη ἐν ΕΕΚΣ τ. Γ' σελ. 273 «Lira una di oro filado fa in Candia lira una». Οἱ κατάλογοι ἀναφέρουν καὶ νήματα χρυσοῦ κατασκευασμένα στὴ Φλωρεντία, ὡς εἰσαγόμενα εἰς Κέρκυραν. (Πάξη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 288).

ΠΡΟΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΥΦΑΝΣΗΣ

Πρώτο στάδιο είναι τὸ καλάμισμα, ἢ περιέλιξις δηλ. τοῦ νήματος στὰ εἰδικὰ καλάμια, τὰ καλαμουκάνια. Τοῦτο γίνεται μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀνέμης, τοῦ ἄρδαχτου καὶ τοῦ θρομυλιοῦ. Ἄν τὸ νῆμα πού θὰ χρησιμοποιήσωμε γιὰ στημόνι εἶναι ὄργο (λινὸ ἢ μάλλινο) τὸ καλάμισμα γίνεται ἀμέσως. Ἄν ὅμως χρησιμοποιηθῇ μπαμπάκι ἀγοραστό, πρέπει νὰ γίνῃ μιὰ προπαρασκευή.

Παίρνομε τὸν ντουρᾶ καὶ τὸν χωρίζομε σὲ μονά. Βάζομε στὸ στόμα μας νερὸ καὶ μπουχιουρντίζομε τὸ μπαμπάκι⁽¹⁾. Ὑστερα βάζομε στὴν παλάμη μας ἕνα ἕνα τὰ μονά καὶ τὰ χτυποῦμε. Κατόπιν τὰ βάζομε σὲ μία λεγγέρα νὰ στραγγίζουν. Ἄπ' ἐκεῖ παίρνομε ἕνα μονὸ καὶ τὸ περνοῦμε σ' ἕνα γάντζο ἢ καρφὶ σχήματος Γ, πού τὸ ἔχομε καρφώσει στὸν τοῖχο ἢ μᾶς βοηθεῖ κάποια ἄλλη γυναῖκα κάνοντας γάντζο τὸ δείχτη τοῦ χεριοῦ τῆς καὶ τεντώνοντας τὸ μπαμπάκι (γιατὶ μὲ τὸ βρέξιμο σγουραίνει), τὸ στρίβομε ὅπως κάνομε τὰ κορδόνια. Ἔτσι κάνομε γιὰ ὅλα τὰ μονά. Τὰ ἀφήνομε σ' ἕνα τσέστο δυὸ μέρες νὰ στεγνώσουν καὶ κατόπιν τὰ περνοῦμε ἕνα ἕνα στὴν ἀνέμη, ὅπου τεντώνουν καὶ γίνονται σὰν τὴν κλωστή τῆς κουβχρίστρας. Παίρνομε τότε τὸν ἄρδαχτο καὶ τὰ καλαμουκάνια, καθίζομε στὸ σκαμνὶ καὶ στὸ θρομύλι καὶ ἀρχίζομε νὰ καλαμίζωμε. Θὰ χρειασθῇ νὰ γεμίσωμε 20 καλαμουκάνια. Στὸ κάθε καλαμουκάνι περιτυλίσομε δύο μονά. «Στὸ πρῶτο καλαμουκάνι βάζομε ἕνα κομματσουλάκι ψωμί γιὰ νὰ χορτάσῃ τὸ διασίδι».

Τὸ νῆμα πού ἐτυλίξαμε στὰ καλαμουκάνια θὰ γίνῃ τὸ στημόνι⁽²⁾. Ἐὰν τὸ νῆμα πού προορίζεται γιὰ στημόνι κλωστή, παίρνει τὸ ὄνομα τριπλίκι. Τὸ δεύτερο στάδιο εἶναι τὸ διάσιμο⁽³⁾. (Ὁ τρόπος πού περιπλέκονται μεταξύ τους οἱ στήμονες λέγεται διάσιμο). Τοῦτος εἶναι ἀπλὸς ἢ σύνθετος, καὶ λέγεται «σταύρωση τζιμπιστή» ἢ ἀπλῆ σταύρωσις, δεκαδοσταύρωση δὲ ἢ σύνθετη.

Τὸ διάσιμο γίνεται ἀπὸ εἰδικευμένες γυναῖκες, οἱ ὁποῖες «πληρώνονται ἀκριβὰ γιὰ νὰ σοῦ διαστοῦνε». Τὶς καλὲς διάστρουσες τὶς προσκαλοῦνε κι ἀπὸ ξένα χωριά.

Μὲ τὸ ἀπλὸ διάσιμο ὑφαίνονται σκέτα πανικά· μὲ τοὺς σύνθετους συνδυασμοὺς (δεκαδοσταύρωση), ὑφαίνονται ὠρισμένα εἶδη πατανίας, τραπεζομάντηλα, πετσέτες πολυτελείας κ.ἄ.

Τὸ διάσιμο γίνεται σὲ ἀνοιχτὸ χῶρο, στὸν περίβολο ἑνὸς σπιτιοῦ ἢ καὶ στὸ δρόμο.

1. Μπουκίωνουν τὸ στόμα τους μὲ μπόλικο νερὸ καὶ κατόπιν τὸ ἀφήνουν καὶ φεύγει λίγο (ἐκτοξεύεται). Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ εἶδα καὶ χωρικούς στὶς Κορφές Μαλεβιζίου νὰ πλύνουν τὰ χέρια τους διότι, λέει, τὸ νερὸ ζεσταίνεται καὶ ἀφρίζει καλύτερα τὸ σαποῦνι.

2. Τὸ στημόνι, κατὰ πληροφ. Εὐάνθ. Κλουβιδάκη, λέγεται στὴ Μεσσαρᾶ φασίδι.

3. Διάσιμο = τὸ διάζεσθαι. Ἡ λ. εἰς λεξ. »Σουῖδα» εἰς λέξιν ἄσμα (διάζομαι τὸν στήμονα). Ἡ λέξις κοινὴ γιὰ ὅλες τὶς ἐλληνικὰς περιφέρειας. Βλέπε καὶ "Ἀγῆ Θέρου τὰ τραγοῦδια τῶν Ἑλλήνων Α' σελ. 197 «ἢ ἀνυφάντρα» στ. 2. Ἡ γυναῖκα πού διάζεται λέγεται διὰ σ τ ρ ο ῦ σ α.

Πάντως χρειάζεται ένας μακρὺς τοῖχος ἐξωτερικός, γιὰ νὰ τοποθετήσωμε τὴν καλαντάρρα καὶ νὰ καρφώσωμε τὰ καρφιά. Ἀφοῦ τοποθετήσωμε τὴν καλαντάρρα δένομε ὀριζοντίως στὰ σχοινάκια τῆς ψιλᾶ καλαμάμια (γκάρδιους), εἰς τὰ ὁποῖα ἔχομε περάσει τὰ καλαμουκάνια. Στὸν ἴδιο τοῖχο, παρὰ πέρα ἀπὸ τὴν καλαντάρρα καὶ ἀριστερά τῆς, καρφώνομε χοντρά καρφιά μὲ πλατειᾶς κεφαλές, εἰδικὰ κατασκευαζόμενα ἀπὸ τοὺς κιλιγκίρηδες⁽¹⁾. Τοῦτα θὰ δέχονται τὶς κλωστῆς. Τραβοῦμε δυὸ τρεῖς κλωστῆς καὶ τὶς φέρνομε στὸ πρῶτο ἐπάνω καρφί ἀριστερὰ καὶ τὶς στρίβομε γύρω ἀπὸ τὸ καρφί. Ὑστερα μετροῦμε μὲ τὴν ἀνυφαντόπηχη τὶς πῆχες τῆς τραβηγμένης κλωστῆς καὶ βρίσκομε πὼς εἶναι 10 πῆχες⁽²⁾ ἀπὸ τὴν καλαντάρρα ἕως τὸ καρφί. Στὸ σημεῖο αὐτὸ κάνομε μιὰ μουτζαλιά. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ λέγεται πηχόθεμα. Παίρνομε ὕστερα τὶς ἀρχές τῶν κλωστῶν ἀπ' ὅλα τὰ καλαμουκάνια καὶ τὶς δένομε σ' ἓνα μασούρι πού τὸ κρατοῦμε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ διασίματος στὸ δεξιὸ χέρι καὶ τραβοῦμε τὶς κλωστῆς. Τὶς περνοῦμε ἀπὸ τὸ ἓνα καρφί στὸ ἄλλο σὲ πορεία ζίγι-ζάγα, μὴ ἀραλείποντας τὴ σχετικὴ μουτζαλιά, πού θὰ τὴν βλέπη κατὰ τὴν ὕφανση ἢ ἀνυφαντοῦ, νὰ ξέρη πόσες πῆχες στημόνι τῆς μένει ἀκόμη νὰ ὑφάνη. Ταυτόχρονα μὲ τὴν τοποθέτηση τῶν νημάτων στὰ καρφιά γίνεται καὶ ἡ σταύρωση. Ὅταν ἀδειάσουν ὅλα τὰ καλαμουκάνια, δένουν τὴν κάτω σταύρωση, γιὰ νὰ μὴ χαλάση, περνοῦν ἓνα καλαμάκι στὸ νῆμα τοῦ πρώτου ἐπάνω καρφιοῦ, τοῦ ἐξ ἀριστερῶν, ὅπου εἶναι σχηματισμένη μιὰ θηλειά. Κατόπιν ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ξετέλεψη τῶν κλωστῶν (πού εἶναι στὸ κάτω καρφί ἐκ δεξιῶν) κάνουν ἀλυσίδι τὸ διασίδι, βγάζοντάς το προσεκτικὰ προσεκτικὰ ἀπὸ τὰ καρφιά καὶ ὅταν φτάσουν στὸ πρῶτο ἐπάνω ἐξ ἀριστερῶν καρφί, ὅπου ὑπάρχει ἡ θηλειὰ μὲ τὸ περασμένο μέσα τῆς καλαμάκι, δένουν τὶς κλωστῆς γιὰ νὰ μὴ χαλάση ἢ ἐπάνω σταύρωση. Ἔτσι ἀλυσιδιασμένο τὸ διασίδι μεταφέρεται στὸν ὄντᾶ, στὸ πόρτεγο ἢ ἢ στὸ παράσπιτο, ὅπου εἶναι στεμένο τὸ τελάρρο, ἔτοιμο νὰ δεχτῆ τὸ διασίδι-στημόνι πλέον.

Πρὶν βάλουν κλωστὴ ἐπάνω στὸ τελάρρο, ἂν τύχη κι ἔχουν ἄρρωστο στὸ σπῖτι ἢ στὴν ἀδερφωσά, τοῦ κάνουν τὸ πέρασμα: τοποθετοῦν προχείρως τὸ πέταλο στὸ τελάρρο, σηκώνουν τὸ πανωμάσελο σὲ τόσο ὕψος ὅσο νὰ χωρῆ νὰ περάση ἀνθρώπινο σῶμα. Δυὸ Μαρίες ἀπάρθενες, πρωτογόνατες, εἰδοποιημένες ἀπὸ πρὶν, βρίσκονται κοντὰ στὸ τελάρρο. Γυρίζουν ἀνατολικά καὶ κάνουν τρεῖς μετάνοιες. Ὑστερα ἡ μιὰ Μαρία παίρνει τὸν ἄρρωστο στὰ χέρια καὶ μπαίνει μέσα στὸν πατητηρόλακκο καὶ στέκεται πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ πέταλο. Ἡ ἄλλη Μαρία κάθεται στὸ τελαροσάνιδο. Τότε αὐτὴ πού κρατεῖ τὸν ἄρρωστο τὸν περνᾶ μέσα ἀπὸ τὸ πέταλο καὶ λέει: «Δέξου τονε μάννα ντου». Τὸν παίρνει ἡ καθι-

1. Ἀντὶ γιὰ καρφιά χρησιμοποιοῦνται καὶ τζένια (ξύλα - παλούκια).

2. Συνήθως τὰ καρφιά εἶναι τοποθετημένα μονίμως καὶ ἡ ἀπόστασις εἶναι καθωρισμένη (10 πῆχες) ἀπὸ τὸ πρῶτο ἄνω ἐξ ἀριστερῶν καρφί ἕως τὴν καλαντάρρα. Καὶ ἂν ὁμως βγάλουν τὰ καρφιά μετὰ ἀπὸ κάθε διάσιμο, μένουν οἱ τρύπες καὶ τὰ ξανακαρφώνουν στὶς ἴδιες.

στή και λέει: «Καλῶς τον τὸν υἱό μου τὸν καλογιό μου, τὸν ξαναγεννημένο μου». Τοῦτο γίνεται τρεῖς φορές και ὁ ἄρρωστος γίνεται ἐφτάγερος.

Μετὰ τὸ διάσιμο ἀρχίζει τὸ τρίτο στάδιο, τὸ *τύλιμα*. Γιὰ τὸ τύλιγμα χρειάζονται τρεῖς γυναῖκες. Μία στὸ μπροστάντι γιὰ νὰ «τιμονεύγη με ρέγουλα τὸ διασίδι», ἄλλη γιὰ νὰ ὀδηγῇ τὸ διασίδι στὴ διαδρομὴ του και νὰ χειρίζεται τὸ ροστέλλο και τρίτη γιὰ νὰ στρέφη με τὸν σφίχτη τὸ πισάντι και νὰ ταχτοποιῇ τοὺς στήμονες ποὺ περιελίσσονται σ' αὐτό. Στὸ στάδιο τοῦ τυλίγματος χρησιμοποιοῦνται και τὰ τρία ἀντιὰ (μπροστάντι, ἀντιράδι και πισάντι). Στὴ θέση του τὸ καθένα περιμένει νὰ ἐκτελέσῃ τὸν προορισμὸ του.

Παίρνομε τὸ διασίδι (ποὺ εἶναι ἀλυσιδιασμένο) και τὸ θέτομε χάμαι, ἔξω ἀπὸ τὸ σκελετὸ τοῦ τελάρου, πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ θέση ποὺ καθίζει ἡ ἀνυφαντοῦ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ βάζουν μιὰ *κούτρουλη καθέγλα* και καθίζει ἡ πρώτη γυναῖκα, ἔχοντας ἐμπρὸς της τὸ μπροστάντι. Παίρνει τὴν *ξετέλεψη* τοῦ διασιδιοῦ/και τὴν *περνᾶ* ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ μπροστάντι. Ἡ δεύτερη γυναῖκα παίρνει τὴν *ξετέλεψη* και τὴν *περνᾶ* ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ ἀντιράδι, (στὸ μεταξύ ἡ πρώτη γυναῖκα ἀπολᾶ διασίδι σιγὰ σιγὰ, τὸ ἀλυσίδι ξεπλέκεται μόνο του) ὕστερα τὴ φέρνει πρὸς τὰ ἐπάνω, ὥστε ἡ *ξετέλεψη* νὰ ἀγκαλιάσῃ τὸ ἀντιράδι· τὴν κατευθύνει τότε πρὸς τὴν πρώτη γυναῖκα, ἡ ὁποία παίρνει τὴν *ξετέλεψη* και τὴν *περνᾶ* πάλι ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ μπροστάντι, ἔτσι ποὺ, πρὸς στιγμὴν, ἡ ἀρχίνηξη (ἀρχή) και τὸ ἀνελίσσόμενο διασίδι εἶναι παράλληλα. Κατόπιν φέρνει τὴν ἀρχίνηξη πρὸς τὰ ἐπάνω τὴν κάνει νὰ ἀγκαλιάσῃ τὸν προστάντι και τὴν πρᾶξιζει στὴ δεύτερη γυναῖκα ποὺ τὴ φέρνει τώρα στὸ πισάντι, ὅπου στέκεται ἡ τρίτη γυναῖκα, ἡ ὁποία παραλαμβάνει τὴν ἀρχίνηξη, ἀπλώνει τὶς κλωστὲς στὸ πλάτος τοῦ πισαντιοῦ και τὶς πλακώνει μ' ἓνα γκάρδιο χώνοντάς τον μέσα στὸν αὐλακό. Στρέφει τὸ ἀντὶ με τὴ βοήθεια τοῦ μικροῦ σφίχτη δυὸ ἕως τρεῖς φορές, ὥστε νὰ στριμωχτῇ ὁ γκάρδιος με τὶς κλωστὲς, και νὰ μὴ πέφτῃ, σοθέτοντας ἐν τῷ μεταξύ τὶς κλωστὲς σ' ὅλο τὸ πλάτος τοῦ ἀντιοῦ. Τότε ἡ δεύτερη γυναῖκα παίρνει τὸ ροστέλλο και τὸ καρφώνει στὸ διασίδι ποὺ ἔρχεται, ἀναγκάζοντάς το (τὸ διασίδι) νὰ ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ροστέλλου, διὰτι βεβαίως τὸ διασίδι ἔρχεται μάτσο (μαζευτό). Τὸ ροστέλλο τὸ χειρίζεται ἡ δεύτερη γυναῖκα και τὸ κρατεῖ στὴ θέση του μέχρι τέλος τοῦ τυλίγματος.

Τὰ τρία ἀντιὰ κινοῦνται τώρα ταυτοχρόνως. Τὸ μὲν πισάντι στρέφεται ἀπὸ τὴν τρίτη γυναῖκα, τὸ δὲ ἀντιράδι και μπροστάντι ἀπὸ τὸ «τανιζόμενον» στημόνι-διασίδι ποὺ περιελίσσεται τὸ πισάντι. Ἡ πορεία ποὺ κάνει τὸ διασίδι και ἀπὸ τὸ μπροστάντι διέρχεται διὰ τοῦ ἀντιραδιοῦ και τοῦ μπροσταντιοῦ και καταλήγει στὸ πισάντι, λέγεται *ἀντιπέρασμα*.

Ὅταν κοντεύῃ πιά νὰ τελειώσῃ τὸ διασίδι, ἡ πρώτη γυναῖκα *περνᾶ* στὴ θελειὰ τοῦ στημονιοῦ ἓνα σχοινὶ μακρὺ, βγάζοντας τὸν γκάρδιο ποὺ ἦτο στὴ θηλειὰ και ἀπολύοντας λίγο λίγο τὸ σχοινί, ἐξαντλεῖ ὅλο τὸ διασίδι, ἐξαποστέλλοντάς το πρὸς τὸ ροστέλλο. Λίγο πρὶν φθάσῃ ἡ τελειώση τοῦ διασιδιοῦ (θελιὰ) στὸ ροστέλλο, ἡ δεύτερη γυναῖκα τοποθετεῖ τὰ σταυροκάλαμα ὀριζοντίως μεταξύ ροστέλλου και πισαντιοῦ ἀνάμεσα στὶς σταυρωμένες κατὰ τὸ διάσιμο κλωστὲς, παράλληλα μεταξύ τους και θὰ μείνουν μο-

νίμως στη θέση αυτή. Δένει τώρα την άκρη της θελειᾶς περιστρέφοντας γύρω της ένα σπάγγο, δένει μεταξύ τους, από τις άκρες τους, τὰ σταυροκάλαμα, για νὰ μὴ φεύγουν ἀπὸ τὴ θέση τους, καὶ λύνει τὸ σχοινί, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει καὶ τὸ τέλος τοῦ διασίματος. Πρὶν λύση τὸ σχοινὶ λέει: «πέντε δέκα τὴν ἡμέρα, καὶ ἑκατὸ τὴν ἑβδομάδα, κ' ἡ ἀνυφαντοῦ τριγῶνα, κ' ἡ σαΐττα χελιδόνα». Τότε ἡ γυναῖκα ποὺ εἶναι στὸ πisanτι ρωτᾶ: «Καὶ τῆ γειτονιάς τ' αὐθιά»; (Ἀπαντᾷ ἡ προηγούμενη): «Μολύβι νὰ μὴν τὴνέ γροικᾷ»⁽¹⁾. Τώρα ἀρχίζει τὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο στάδιο, περαμάτισμα ἢ μιτοχτένιασμα.

Κατ' ἀρχὴν δὲν πρέπει νὰ συμπέση Σάββατο: «Σαββάτο μὴν περαματᾶς, Τρίτη νὰ μὴν ξυφαίνης / ἄ θές νὰ δῆς τὸ πεθυμᾶς κ' ἐκεῖνον π' ἀνιμένεις».

Ὄταν τελειώση τὸ τύλιγμα παίρνουν τὸ πisanτι μὲ τὸ τυλιγμένο στημόνι καὶ τὸ τοποθετοῦν προσωρινὰ ἐπάνω στὶς κορατσίνες, στερεώνοντάς το μὲ τὸν σφίχτη, γιὰ νὰ μὴν πέφτη

Ἡ θελιά τοῦ στημονιοῦ ἔρχεται κατακόρυφα.

Δυὸ γυναῖκες μπαίνουν τώρα μέσα στὸν πατητηρόλακκο δηλ. ἐντὸς τοῦ κενοῦ ποὺ σχηματίζεται ὅταν στεθῆ (συναρμολογηθῆ) τὸ τελάρο, καὶ παίρνουν τὰ μιτάρια καὶ τὰ τοποθετοῦν προσωρινὰ ἐπάνω στὰ μεριά τοῦ τελάρου καὶ κατόπιν κάθονται σὲ χαμηλὰ σκαμνάκια ἢ μιὰ ἐμπρὸς κ' ἡ ἄλλη πίσω ἀπὸ τοὺς μίτους. Κόβουν λίγη κλωστή ἀπὸ τὴ θελιά τοῦ στημονιοῦ καὶ ἀρχίζουν νὰ περαματοῦν. Ἡ μιὰ δίδει τὶς κλωστὲς καὶ ἡ ἄλλη τὶς παίρνει καὶ τὶς περνᾷ στὰ μιτάρια. Ἐδῶ στὸ πέρασμα τῶν μιταριῶν εἶναι ἡ τέχνη γιὰ νὰ σχηματίζονται τὰ δεξίματα κατὰ τὴν ὕφανση, (μὲ τὴ βοήθεια βεβλίας καὶ τῆς πατητήρας). Ὄταν τελειώση τὸ πέρασμα στοὺς μίτους, τοποθετοῦνται καὶ αὐτοὶ προσωρινὰ πάνω στὶς κορατσίνες. (Οἱ κλωστὲς κρέμονται ἀπὸ τοὺς μίτους). Τότε ἡ μιὰ γυναῖκα τὶς δίδει στὴν ἄλλη καὶ τὶς περνᾷ στὸ χτένι μὲ τὸν κλέφτη. (Τὸ χτένι εἶναι ἤδη τοποθετημένο στὸ πέταλο, ἀλλὰ ἔχουν σηκώσει τὸ πανωμάσελο καὶ τὸ ἔχουν προσωρινὰ δεμένο ὥστε νὰ περαστοῦν οἱ κλωστὲς). Ἡ περαμάτιση χρειάζεται τέχνη καὶ ἐπιδεξιότητα⁽²⁾.

Ὄταν τελειώση τὸ περαμάτισμα κατεβάζουν τὸ πisanτι ἀπὸ τὶς κορατσίνες καὶ τὸ τοποθετοῦν στὴ φυσικὴ του θέση. Δένουν τοὺς μίτους μὲ βιστάγια καὶ τὰ περνοῦν στοὺς καβχλλάρηδες. Κατεβάζουν τὸ πανωμάσελο νὰ πάη στὴ θέση του, ν' ἀγκαλιάση τὸ ἐπάνω τμήμα τοῦ χτενιοῦ. Στὸ κάτω μέρος τῶν μιταριῶν κρεμοῦν μὲ βιστάγια τὸ πανωπατητηρόζυλο. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πατητήρων εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ δέξιμο. Στὸ ἀπλὸ πανὶ

1. Γιατὶ βεβλίας εἶναι πολὺ ἐνοχλητικὸς ὁ θόρυβος τοῦ πετάλου, πρὸ πάντων τὴν νύχτα. Μολύβι εἶναι μιὰ ἔκφρασις ποὺ σημαίνει αὐτὰ σφραγισμένα μὲ μέταλλο — κουφά.

2. Ἀπ' αὐτὸ βγήκε ἡ φράση «γιὰ πότες τὰ μιτοχτενιάσανε!» ποὺ δηλώνει τὴν κατάπληξη γιὰ κάτι ποὺ ἔγινε μυστικά καὶ τεχνήντως (συνοικέσιο, ἀγοραπωλησία, διαθήκη κλπ.). Κυρίως ὅμως λέγεται ἐπὶ συνοικεσίων, ὅταν ἕνας πλούσιος νέος ἀρραβωνισθῆ ἢ παντρευτῆ ξαφνικά μιὰ φτωχὴ νέα.

π.χ. δένεται μία πατητήρα στα δύο μπροστινά μιτάρια και άλλη μία πατητήρα στα δύο πισινά μιτάρια.

Ἐποὺ τακτοποιηθοῦν μιτάρια και πατητήρες, δένουν τις κλωστές τοῦ στημονιοῦ ποὺ κρέμονται ἀπὸ τὸ χτένι, στα κορδονάκια τῆς κομποδέτρας, περνοῦν ἓνα γκάρδιο ἀπὸ τὸ φουκάρι της και τὸν τοποθετοῦν στὸν αὐλακὸ τοῦ μπροσταντιοῦ, τεντώνουν μὲ τὸ μεγάλο σφίχτη τὸ στημόνι και μὲ τὸ μικρὸ σφίχτη τὴν κομποδέτρα, βάζουν τὸ τελαροσά- νιδο και κάθετοι ἢ ἀνυφαντοῦ.

Τὸ μασουροκάλαθο μὲ τὰ γεμάτα μασούρια εἶναι πλάϊ της, καθὼς και ἡ σαίττα. Κάνει τὸ σταυρὸ της ἢ ἀνυφαντοῦ, λέει «στ' ὄνομά Σου, Θε μου» και παίρνει τὸ μασούρι, τὸ περνᾷ στὴ σαίττα⁽¹⁾ κι' ἀρχίζει νὰ ὑφαίνει δοκιμαστικῶς, γιὰ νὰ δῆ ἂν σογκροῦη τὸ πέταλο⁽²⁾. Τότε οἱ παριστάμενες λένε: «σίντερο ἢ ἀνυφαντοῦ και κόρδα τὸ πανί τζη. Μὲ τὴν ὑγειά σου νὰ φαίνης νὰ ξυφαίνης και τοῦτο και σ' ἄλλα πολλά».

Ἡ πρώτη πῆχη πανιοῦ ποὺ θὰ ὑφανθῆ λέγεται κομπόδεση. Δὲν πρέπει νὰ χρησι- μοποιηθῆ γιὰ ἀνδρικό πουκάμισο ἢ βράκα, γιὰτι δένεται ὁ ἀνδρας και δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτε- λέση τὰ συζυγικά του καθήκοντα.

Ἄμα ὑφάνουν 2-3 πῆχες πανί, λύνουν τὴν κομποδέτρα και τὴν φυλάσσουν γιὰ ἄλλη φορὰ.

Γιὰ νὰ μὴ μαζεύεται πολὺ ὑφασμα στὸ μπροστάντι και ἐμποδίζει τὴν ἀνυφαντοῦ, ξετυλίγει τὸ ὑφασμένο ροῦχο και τὸ περνᾷ μαζευτὸ κάτω ἀπὸ τοὺς μίτους, τὸ τυλίσσει στὸ ἀντιράδι και τὸ κάνει τυλιχταρά.

(Ὅταν πρωτοκαθήση μιὰ κοπέλλα στὸ τελάρο γιὰ νὰ μάθῃ, δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ πανικό της στρῶμα, γιὰτι θὰ ἀργήσῃ νὰ παντρευθῆ. Γι' αὐτὸ συνήθως ἀρχίζουν μὲ σκέτο πανί, ποὺ εἶναι ἄλλωστε και τὸ εὐκολώτερο).

Ὅταν τὸ στημόνι φτάσῃ στὸ τέλος του, πέφτει ὁ γκάρδιος. Τότε ἂν τὸ ἀνυφαν- τικό εἶναι διπλοσαραντισμένο, ἂν δηλ. ἔχουν περάσει 80 και πλέον ἡμέρες ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἐνάρξεώς του, ἢ ἀνυφαντοῦ μελετᾷ τὸν γκάρδιο γιὰ καμμιά ἔγκυο γνωστή της. Ση- κώνεται ἀπὸ τὸ τελάρο και πορίζει στὴν αὐλόπορτα. Ἄν ἐκεῖνη τὴ στιγμή περνᾷ ἄντρας, ἢ ἔγκυος θὰ γεννήσῃ ἀγόρι· ἂν περνᾷ γυναῖκα θὰ γεννήσῃ κορίτσι.

Μετὰ τὸ πέσιμο τοῦ γκάρδιου, μένει ἀκόμη στὴν ἀπλωσὰ 2,50 ἕως 3 πῆχες στη- μόνι. Γιὰ νὰ μὴν πάῃ χαμένο τὸ κάνουν ἀνεκρέμαση⁽³⁾ δένουν δηλ. τὴν θελιὰ τοῦ στη-

-
1. Πιστεύεται ὅτι ὅταν συχνοπέφτη ἡ σαίττα, ἢ ἀνυφαντοῦ πεινᾷ: «ἡ σαίττα θέλει φάδι κ' ἢ ἀνυφαντοῦ νὰ φάῃ».
  2. σογκροῦει = ἰσοκτυπᾷ. Τὸ ἀπλὸ ρῆμα κρούω εἰς τὸν Ἑρωτ. Α 428 ὁμοίως εἰς «Φαλλίδον» (= Ἀλεξίου, σελ. 149 στ. 20) Σήμερον τὸ ρῆμα ἀκούεται μόνον ὡς σογκροῦει.
  3. Ἡ κρητ. διάλεκτος ἔχει τὴν λέξιν ἀνεκρέμαση και μὲ ἄλλην σημασίαν. Ἀκούονται π.χ. οἱ φράσεις: ἀνεκρεμᾷ ὁ καιρὸς (= πρόκειται νὰ γίνῃ εὐδία)· ἔχομε καιροῦ ἀνεκρέμαση (= διακοπὴν κακοκαιρίας). Κατ' ἀναλογίαν λένε ἀνεκρέμαση και μιὰ χαρὰ ποὺ θὰ πάρῃ κανεὶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς δυστυχίας του· «ἤπηρ' ἢ καρδιά μου μιὰν ἀνεκρέμαση». Ἡ λέξις εἰς τὸν Ἑρωτόκριτον, Β 1308.

μονιού σὲ ἓνα ξύλο πού λέγεται *ἀνεκρεμαστόβεργα*. Τῆ βέργα αὐτῆ δένουν σὲ ἓνα σχοινί, τὸ ὁποῖον περιελίσσουν στὸ πισάντι ἐν εἴδει στημονιού καὶ στερεώνουν τὸ πισάντι μὲ τὸ μεγάλο σφίχτη. Ἡ ἀνυφαντοῦ ὑφαίνει, παίρνει «γκόρφο» (1/4 στροφῆς) καὶ κατεβαίνει τὸ στημόνι. Ὅταν τοῦτο πλησιάσῃ στοὺς μίτους, σταματᾷ νὰ ὑφαίνη καὶ κόβει τὶς κλωστές. Ἡ ἀνυφαντοῦ ἐξύφανε . . .

Οἱ κλωστὲς πού μένουν στὴν ἄκρα τοῦ πανικοῦ λέγονται *κρουσὲς ἢ ἀλπεδόνες*⁽¹⁾. Τὶς κόβουν, τὶς στρίβουν καὶ τὶς χρησιμοποιοῦν γιὰ ράψιμο.

Ἡ ἀνεκρέμαση πρέπει νὰ ὑφανθῆ αὐθημερόν, γιατί ὅσες ὥρες μείνει στὴν ἀπλωσὰ τόσες ἡμέρες θὰ ψυχομαχῆ ἡ ἀνυφαντοῦ στὸν ὑστερό τζη τράτο. Βιάζεται ἄλλωστε νὰ ξυφάνῃ γιὰ νὰ στέσῃ καινούριο ἀνυφαντικό. Δὲ μοιάζει τῆς βαρσαροῦς πού δὲν εὔρισκε μέρα διαθέσιμη γιὰ τελάρο, παρὰ ἔλεγε :

Τῆ Δευτέρα εἶναι σκόλη καὶ τὴν Τρίτη πάλι σκόλη.

Τὴν Τετάρτη στὸ ἀδερφῆς μου καὶ τὴν Πέμπτη στὸ ἀπατῆς μου.

Τὴν Παρασκευὴ φουρνίζω, τὸ Σάββατο ξεφουρνίζω.

καὶ τὴν Κυριακὴ ἀνερώτα «πχιάνετε κεράδες ρόγκα ;».

1. Ἡ λέξις ἀρπεδόνη παρ' Ἡροδότῳ Γ' 47.

Ἐξετάζοντας τὰ θέματα τῆς ὑφαντικῆς, παρατηροῦμε πὼς εἶναι εἰς τὸ σύνολό τους γεωμετρικά. Ἡ καμπύλη ἀποκλείεται τεχνικῶς καὶ ἀποδίδεται τετραγωνισμένη. Ὁμοίως καὶ ἡ πλαγία γραμμὴ, ἡ ὁποία ἀποδίδεται διὰ καθέτου γραμμῆς τοποθετουμένης καταλλήλως.

Στὰ παλιότερα ὑφαντὰ κυριαρχεῖ ὁ ρόμβος, ὁ σταυρὸς καὶ ἡ ἀπλῆ ράβδωσις, πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ χρησιμοποίησιν νημάτων διαφορετικοῦ χρώματος ἢ διαφορετικῆς ὕλης.

Στὰ μεταγενέστερα ὑφαντὰ, κυρίως στὰ σεντόνια, ἐπικρατεῖ τὸ τετράγωνο, πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν κατάλληλη τοποθέτησιν διαφορετικῆς ὕλης ὑφαιδίου καὶ στημονίου. Καμμιά φορὰ καὶ ἡ θρησκεία δίδει θέματα ὑφαντικῆς. Ὁ "Αἰ Γιώργης μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ κόσμημα μιᾶς πατανίας τοῦ λούσου. Γίνεται στὴν ὕφανση κουσκουσές⁽¹⁾, γιὰ νὰ ἐξέχη καὶ νὰ φαίνεται καλύτερα. Ἡ πατανία εἶναι κατάλευκη. Ἡ διαφορὰ τῆς ὑφαντικῆς ὕλης προβάλλει τὸ θέμα τὸν σὺρ τὸν (ton sur ton)⁽²⁾.

Τὰ νεώτατα τῶν ὑφαντῶν (τέλους τοῦ 19ου αἰ.), ἰδίως οἱ πατανίες καὶ οἱ πάντες, παρουσιάζουν ἓνα νεωτερισμὸ ὡς πρὸς τὰ θέματα. Οἱ κοπέλλες ξομπλιάζουν μὲ ποικίλα χρώματα ἀνθρώπινες φιγούρες, πού ἐναλλάσσονται μὲ τὸ δένδρο τῆς ζωῆς, μὲ καράβια, μὲ πουλιά, μὲ ζῶα, μὲ λουλούδια, μὲ γάστρες.

Εἶναι τῶρα τὸ τέλος τῶν Ἐπαναστάσεων καὶ οἱ ἀνυφαντοῦδες ἔχουν τὴν ἡρεμία πού τοὺς χρειάζεται γιὰ νὰ ἐπινοοῦν καὶ νὰ ἐκτελοῦν θέματα πολὺπλοκα. Τὸ μέγαλο γεγονός τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ πρίγκηπα Γεωργίου, πού συγκλονίζει τὴν Κρητικὴν ψυχὴ, δὲν ἀφήνει ἀδιάφορη τὴν δροσερὴν Κρητικοπούλα. Ἔτσι δὲν εἶναι σπάνιο τὸ θέμα τῆς ἀπεικονίσεως, σὲ πάντες ἰδίως, τῆς θρυλικῆς αὐτῆς μορφῆς, τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας⁽³⁾ ἢ τοῦ βαρκάρη πού πλέει πρὸς τὴν Κρήτη φωνάζοντας «Ζήτω Κρήτη Ἐλευθέρα»⁽⁴⁾.

1. Περὶ αὐτοῦ κατωτέρω.

2. Τὸ θέμα αὐτὸ τὸ εἶδαμε στὸ χωρίον Πλακιάτισσα Μονοφαταίου. Ἐνταῦθα δίδεται λεπτομέρεια ἀπὸ ἡμικατεστραμμένο σεντόνι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου, ὅπου εἰκονίζεται, ὡς πιστεύω, τὸ "Ἅγιον Δισκοπότηρον καὶ ἡ Ἁγία Τράπεζα καὶ ἐκκλησία. Προφανῶς ἡ ὕφαντρα τῆς ὁποίας μόνον τὰ ἀρχικὰ διακρίνονται, προῦριζε τὸ σεντόνι γιὰ κάλυμμα τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς. Ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τῆς Μιμῆς Φραγκῆτι τῷ 1954. Τῷ 1967 ὅτε ἐπεσκέφθηκα τὴν Ἱ. Μονήν, τὸ σεντόνι δὲν ὑπῆρχε πλέον, θὰ εἶχε λυώσει καὶ τὸ πέταξαν.

3. Εἰς τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον Ἡρακλείου ἔχουν συγκεντρωθῆ πολλὰ τέτοια πάντες ἀπὸ διάφορες περιοχὰς τοῦ νησιοῦ. Φυσικὰ σήμερὰ δὲν ὑφαίνονται τέτοιαι πάντες.

4. Τέτοια πάντα εἶχε ἡ σύζυγος τοῦ ἐκ μητρὸς θεοῦ μου πατὴρ Ἑλένη Μιγάδη καὶ τῆς τὴν εἶχε δωρήσει συγγενῆς τῆς ἀπὸ τὸ χωρίον Ρογδιὰ Μαλεβιζίου. Ἐχάθη κατὰ τὴν διαρπαγὴν πού ἐγινε ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Γερμανῶν στὸ Ἡράκλειον τῷ 1941, ὡς μὲ πληροφορεῖ ἡ ἐξαδέλφη μου Μαρία Δ. Μιγάδη.

Ἐξ ἄλλου ἡ κυκλοφορία τῶν βιβλίων «Καλλιγραφίας» (1) ποὺ ἔρχονται τώρα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὴ Σύρα, τὴ Σμύρνη, ὠθεῖ στὴν ἀντιγραφή ξενικῶν θεμάτων (2). Ὅμως τί κι ἂν τὰ σχέδια εἶναι ξενικά; Ἡ Κρητικοπούλα ποὺ τὰ ξόμπλιασε στὸ τελάρο τῆς ἔβαλε κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς, τὸ χρῶμα τῆς καὶ τὴν τεχνικὴ τῆς.

Στὶς μέρες μας, ὅπου ἡ κρητικὴ ὑφαντικὴ ἔχει προσαρμοσθῆ στὶς σύγχρονες ἀπαιτήσεις καὶ ἔχει ἐκβιομηχανισθῆ (3), δὲν εἶναι σπάνιο νὰ δῆ κανεὶς καὶ στὸ τελάρο τῆς χωριατοπούλας τὸν πρίγκηπα τῆς Κνωσοῦ, τὰ χταπόδια καὶ τοὺς γρύπες, ὀλόϊδια σὲ χρῶμα καὶ σὲ κίνηση ὅπως τὰ ἔχουν δώσει οἱ πανάρχαιοι πρόγονοὶ τῆς.

1. Ἐντυπα μὲ διάφορα σχέδια καμβᾶ καὶ ψηφία τοῦ ἀλφαβήτου γιὰ τὸ μαρκάρισμα τῶν πετσετῶν, σεντονιῶν καὶ ἄλλων ἀσπρορούχων.
2. Εἰς τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον Ἡρακλείου ὑπάρχει πάντα μὲ φιγούρες ποὺ φοροῦν ξενικὲς φορεσιές. Εἰκονίζει γάμον εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ ἕνας ἄγγελος εὐλογεῖ τοὺς νυμφευομένους. Ἐπίσης εἰς τὸ Μουσεῖον Λαϊκῆς Τέχνης ὑπάρχει πάντα μὲ θέμα μαθητὰς ποὺ εἰσέρχονται σ' ἕνα μεγαλόπρεπο σχολεῖο, μὲ γερμανικὴ ἐπιγραφή. (Ἡ πάντα καὶ ἄπειρα ἄλλα εἶδη κρητικῆς ὑφαντικῆς καὶ κεντητικῆς ἔχουν περιέλθει στὸ Μ.Α.Τ. τῆ φροντίδι τῆς ἀειμνήστου διευθυντρίας τοῦ Ἄννης Ἀποστολάκη. Ἡ Κρήτη τῆς ὀφείλει εὐγνωμοσύνη, διότι μόνο διὰ τῶν ὑφαντῶν αὐτῶν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἡ ἐξέλιξις τῆς κρητικῆς ὑφαντικῆς. Συγκεντρωμένα ὅπως εἶναι, ἀποτελοῦν ἕνα γνώμονα διὰ τὸν ἐρευνητὴν. Εὐνόητον ὅτι τὸ Μ.Α.Τ. Ἀθηνῶν ἐξακολουθεῖ νὰ πλουτίζεται μὲ ὠραία ὑφαντὰ τῆς Κρήτης, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι πολὺ νεώτερα τῶν τῆς Ἀποστολάκη, ὅπως πολὺ νεώτερα εἶναι καὶ τὰ ὑφαντὰ τοῦ Ἱστορικοῦ Μουσεῖου Ἡρακλείου Κρήτης.
3. Ἐργοστάσια Καστρινογιάννη, Καλούτση κ.ἄ. Ἡ Καστρινογιάννη πρώτη εἶχε τὴν ἐμπνευση νὰ ἀντιγράψῃ καὶ νὰ προσαρκύσῃ στὴν τεχνικὴ τοῦ τελάρου Μινωικὰ σχέδια, θέματα ἀπὸ τοιχογραφίας Βυζαντινῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Κρήτης καὶ ἄλλα.

Τ Α Ρ Α Σ Ι Ν Α

Με τὸν ὄρο *ράσινα* ἐννοοῦν στὴν Κρήτη, κάθε τι ποῦ ὑφάινεται μὲ μαλλί. Κάθε μάλλινο εἶδος ἐξυπηρετεῖ κ' ἓνα σκοπό. Ἡ ρασὰ εἶναι τὸ ὕφρασμα γιὰ τὴν ἐντυμασὰ τῶν ὄρεινῶν. Οἱ πατανίες εἶναι γιὰ τὸ στρώσιμο τοῦ κρεβατιοῦ, γιὰ τὸ στόλισμα τῆς κοντάδας, γιὰ τὸ στρώσιμο τῶν ζώων ὅταν πηγαίνουν στὰ πανηγύρια (φελιτσάδες), γιὰ τὸ μάζεμμα τῆς ἐλιάς (ἀνάπλες). Τὰ σακκιά εἶναι γιὰ τὸν καρπὸ καὶ γιὰ τὸ ἀλεύρι, οἱ βούργιες καὶ τὰ βουργιάλια γιὰ τὴ ράχη τοῦ βοσκοῦ καὶ τοῦ στρατοκόπου. Τὰ προσώμια εἶναι γιὰ τὸν ὤμο τῆς λυγερῆς.

Ἄξιζει νὰ ἐξετάσωμε ξεχωριστὰ τὸ καθ' ἓνα ἀπ' αὐτά :

1) Ρ α σ ἄ .

Ἐφρασμα ποῦ θέλει στημόνι καὶ ὑφάδι μαλλί, εἶναι ἡ ρασὰ. Με τὴ ρασὰ κάνουν οἱ ὄρεινοὶ (ἀορίτες) τοὺς γαμπάδες, τὰ ράσα ἢ ρασίδια, τὰ ρασοκάποτα, τὶς ρασόκαρτες (1 καὶ 1α).

1. γαμπᾶς ἢ ράσο = καπότο μακρὸ, μὲ προσερχιμμένη κουκούλα, καμωμένο ἀπὸ τὸ ὕφρασμα ρασὰ, βάρους ἴσαμε καὶ 10 ὀκάδες. Ρασοκάποτο = κοντὸ καπότο χωρὶς μανίκια. Στενὸ καὶ σχεδὸν ἐφαρμοστὸ στὸ σῶμα, μὲ προσερχιμμένη κουκούλα, φοριέται τὶς βροχερὲς ἡμέρες ὡς εὐχρηστότερο. Κυρίως φοριέται στοὺς δυτικούς νομούς τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς βοσκούς. Ρασόκαρτες — ρασόκαρτα. Οἱ ὄρεινοὶ τῆς Κρήτης καὶ οἱ ριζίτες, συνηθίζουν νὰ φοροῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνωστὴ φουφουλωτὴ βράκκα, ἓνα εἶδος κυλότας καμωμένης ἀπὸ ρασὰ. Εἶναι ἄβαφη (λευκὴ) μπαίνει μέσα στὸ στιβάνι καὶ φοριέται τὶς στεγνὲς μέρες τοῦ χειμῶνα καὶ ὀλόκληρο τὸ καλοκαίρι. Γιὰ τὶς βροχερὲς ἡμέρες ὑπάρχει καὶ ἄλλος τύπος ρασόκαρτας. Εἶναι ἓνα πλατύτατο πανταλόνι καμωμένο πάντοτε ἀπὸ ἄσπρη ρασὰ καὶ δὲν μπαίνει ποτὲ μέσα στὸ στιβάνι, τὸ ὁποῖον καλύπτει κατὰ τὸ ἥμισυ. Σκοπὸς τούτης τῆς ρασόκαρτας εἶναι νὰ προφυλάξῃ τὰ πόδια ἀπὸ τὸ νερὸ τῆς βροχῆς. Λόγω τῆς ποιότητος τοῦ ὕφρασματος, τὸ νερὸ γλυστρᾷ καὶ πέφτει ἐπάνω στὸν ταρσοῦ τοῦ στιβανιοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπίσης κάνουν ἀδιάβροχο, ἀλείφοντάς το μὲ λίπος. Τὴ ρασόκαρτα δὲν τὴν βγάδουν ποτὲ οἱ βοσκοὶ, γιὰτὶ κοιμοῦνται «συνέντυτοι». Φορῶντας τὴν ρασόκαρτα καὶ τυλιγμένοι μέσα στὸ γαμπᾶ τους, οἱ ὄρεινοὶ τῆς Κρήτης κοιμοῦνται ὅπου λάχη καὶ μόνο ὅταν βρέχῃ μπκίνουν σὲ κανένα σπήλιον μέχρι νὰ περάσῃ ἡ βροχὴ. Γιὰ προσκέφαλο βάζουν τὸν ἀχώριστο σύντροφό τους, τὸ βουργιάλι τῆς ράχης τους, ποῦ πάντα γεμᾶτο εἶναι μὲ κρέας, τυρὶ καὶ παξιμάδι. Δὲν τοὺς μέλλει γιὰ τὴ φθορὰ ποῦ θὰ πάλουν τὰ ρούχα τους, ἢ κριζάκη νὰ ἔναι καλὰ νὰ τοὺς ὑφάνῃ ἄλλα. Ἔτσι κάνουν ἔλοι οἱ ὄρεινοὶ μας, ἔτσι λένε κ' οἱ στίχοι τοῦ Πτωχοπρόδρομου :

«Κάππα μου πάλιν κάππα μου παλαιοχαρβαλωμένη
κάππα μου ὄνταν σ' ἔθεικεν ἡ Βλάχα νὰ σὲ φάνῃ
πολλὰ δάκρυα σὲ γέμισεν καὶ στεναγμούς μεγάλους
Ἐσὲν ἔχω καὶ πᾶπλωμαν, κάππα καὶ ἀπανωφόριον
ἐσένα καὶ ποκάμισον, ἐσὲν καὶ ἐπιβαλτάρην».
(Π. Πρ. ἐν Ἐσλινῶν καὶ Περνὸ σελ. 83 στ. 258 κ.έ.).

- 1α. Περὶ τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἀνδρῶν βλ. Εὐ. Κ. Φραγκιάκι «Ἡ Λαϊκὴ τέχνη τῆς Κρήτης—Α' Ἀνδρική φορεσιά».

“Αμα ὑφανθῆ ἡ ρασὰ πρέπει νὰ πατηθῆ, γιὰ νὰ πετάξῃ χνουδι καὶ νὰ γίνῃ ἀδιάβροχη. Πρέπει νὰ εἶναι «Παχειοχνουδάτη».

Τὸ πάτημα τῆς ρασᾶς γίνεται ὡς ἐξῆς :

Ἔχουν ἓνα χονδροειδὲς ἐργαλεῖο ποὺ λέγεται κούνια⁽¹⁾ ἢ γούβελος, καμωμένο ἀπὸ σκαλισμένο κορμὸ δένδρου σὲ σχῆμα βάρκας. Τὴν κούνια αὐτὴ τὴ στήνουν ὄρθια, λίγο ἐπικλινῶς, σὲ μιὰ γωνιὰ τῆς αὐλῆς. Γιὰ νὰ μὴν τσουρῶν τὴν στερεώνουν ἀπὸ κάτω μὲ δυὸ μάσκουλα. Στὰ πλάγια τῆς κούνιας καρφώνουν μιὰν ἀργαστηρωσὰ (σκαλωσιά), γιὰ νὰ ἀκουμπᾶ ὁ πατητῆς τοὺς ἀγκῶνες του.

Ζεσταίνουν νερὸ καὶ κάνουν παχειὰ σαπουνάδα, γιὰ νὰ περιχύνουν σιγὰ σιγὰ τὴ ρασὰ.

Βάζουν τὴ ρασὰ διπλωμένη ἐπάνω σ’ ἓνα σοφρᾶ, τὴν βρέχουν, τὴν σαπουνίζουν καὶ τὴν θέτουν μέσα στὴν κούνια. Ὑστερα μπαίνει μέσα στὴν κούνια καὶ ὁ πατητῆς καὶ στέκεται ὄρθιος. Κάποιος ἄλλος χύνει λίγη λίγη τὴ σαπουνάδα. Ὁ πατητῆς πκτεῖ μὲ τὶς φτέρνες τὴ ρασὰ. Τὸ πάτημα μπορεῖ νὰ διαρκέσῃ καὶ τρεῖς ἡμέρες. Γίνεται «μεροῦ νυχτοῦ», χωρὶς διακοπὴ. Γιαυτὸ χρειάζονται δύο πατητάδες γιὰ νὰ μεταλλάσσονται⁽²⁾. Ὅταν ἀρχίσῃ νὰ ξεροπαθιέται, δηλαδή νὰ μὴ ρουφᾶ πλιὰ νερὸ, τότε πετάγεται τὸ χνουδι. Γιὰ νὰ δοῦν ἂν εἶναι καλὰ πατημένη ἡ ρασὰ, τὴν κάνουν ρολὸ καὶ μετροῦν μιὰ πῆχη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ρόλου καὶ στήνουν τὸν ρόλο πάνω στὸ σοφρᾶ. Ἄν ὁ ρόλος στέκεται καὶ δὲν πέσῃ, δὲ χρειάζεται ἄλλο πάτημα.

Στὴ Μεσσαρᾶ παθιέται ἡ ρασὰ μὲ τὸ ἀργαλειό⁽³⁾ καὶ^{3α}. Τοῦτο εἶναι ἓνα πρόχειρο κατασκευάσμα. Χρειάζονται δύο τάβλες ἀγκόνες καὶ ἓνα μακρουλὸ κασσόνι ἢ μιὰ παληοκασέλα. Τὸ πάτημα μὲ τὸ ἀργαλεῖο γίνεται μέσα στὸ σπίτι. Συνήθως μάλιστα στὸ παράσπιτο. Ἡ μιὰ σανίδα τοποθετεῖται σὰ σουβκατεπὶ ὥστε νὰ ἀκουμπᾶ στὸν τοῖχο. Ἡ ἄλλη σανίδα καρφώνεται πρόχειρα στὸ δάπεδο κοντὰ κοντὰ στὴν πρώτη σανίδα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τούτης τῆς σανίδας τοποθετοῦν τὸ κασσόνι καὶ τὸ γεμίζουν πέτρες γιὰ νὰ μὴ κουνιέται. Στὶς στενὲς πλευρὲς τῆς σανίδας τοποθετοῦν ἀπὸ ἓνα σακκὶ ἄχερα. Ἡ ρασὰ ζεματίζεται καὶ τρίβεται μὲ σαποῦνι ἐνῶ συγχρόνως τυλίσσεται πλατὺ ρολὸ κ’ ὕστερα

1. Κούνια λέγεται ἐπειδὴ καμμιά φορὰ βάζουν μέσα καὶ τὰ μωρὰ καὶ τὰ κουνοῦν (Πληρ. Μαρίας Ζουλομυτάκη ἀπὸ τοὺς Ζωφύρους Πεδιάδος).— Στὴν Ὑπᾶτη κι’ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὴν κατεργασία τῶν μάλλιων ποὺ προορίζονται γιὰ φορεσιὲς λέγεται «μυτάνι». Ντιστρίλλα λέγεται ἡ ξύλινη δεξαμενὴ εἰς τὴν ὁποῖαν πέφτει τὸ νερὸ ἀπὸ ἓνα βιγέλι (βαρέλι) καὶ τρίβει τὸ ὕφασμα στρέφοντάς το γρήγορα γρήγορα. Ἡ πρᾶξι λέγεται νεροτριβὴ καὶ τὰ ρούχα λέγονται «ροῦχα τῆς νεροτριβῆς». (Πληροφορία Καλλιόπης Νόκκα).

2. Ἐναλλάσσονται διότι ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀπαιτεῖ πολὺ κόπο καὶ δὲν ἐπιτρέπεται διακοπὴ τοῦ πατήματος, διότι μειώνει τὴν ποιότητα τοῦ χνουδιοῦ.

3. Πληροφορία Ἰω. Καλογιαννάκη.

3α. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ διδασκάλου Ἐμμ. Τσατσικωνάκη ἐτῶν 75 καὶ στὸν Ἀποκόρωνα ἐπατοῦσαν ἄλλοτε τὴ ρασὰ «θεσμένοι χάμαι» οἱ πατητάδες.

τοποθετείται μέσα στο άργχειό δηλ. επάνω εις την σανίδα του δαπέδου. Μπαίνουν μέσα οί πατητάδες και ήμικεκλιμένοι πάνω στα τσουβάλια, όντας ό ένας απέναντι στον άλλο και άκουμπώντας τó ένα τους χέρι στη σανίδα του τοίχου και τó άλλο στο κασσόνι, πατούν με τίς φτέρνες τή ρασά. Για τó πάτημα με τόν τρόπο τούτο χρειάζονται δύο ζεύγη πατητάδες, για να έναλλάσσονται και να μη διακοπή τó πάτημα. "Αν διακοπή τó πάτημα «χοντροπετσά ή ρασά και δέν πετᾶ χνούδι». Τó πάτημα με τó άργχειό γίνεται τó χειμωνικό γκαιρό που βρέχει και δέν μπορούν οί ρεσπέρηδες να πᾶνε σσι δξωτάρικες δουλειές».

Οί νοικοκεράδες του σπιθιού περιποιούνται τούς πατητάδες φθιάνοντας τηγανίτους ή μυζηθρόπιττες. Μαζεύονται και κοπελλιές και άργόσχολοι συγγενεΐς «και κάνουνε σεΐρι». 'Ο δίσκος με τή ρακή και τὰ κουλουράκια (1) και τ' άμύγδαλα «πάει κι έρχεται όλημερούσιος τση μέρας». «'Αργά πάλι», τó κρσι και τó όφτó στα κάρβουνα (2) κάνουνε τó πάτημα ξεφάντωση. «Κιαμιά βολά πχει κι ό λυράρης όντε δά να 'χουμε μονιταρισμένες τσι ρασές και τσι προυκάρικες πατανίες (3) και οί κοπελλιές κάνουνε και κιανένα τζαμπάκι (χορεύουν επ' όλίγον), νᾶναι τὰ προυκιά καλορρίζικα και καλοκαρδισμένα».

Σήμερα έχει γίνει ειδικό εργοστάσιο στην 'Αργυρούπολη 'Αποκορώνου, όπου απ' όλες τίς περιφέρειες στέλνουν τίς ρασές τους και τίς πατούν.

Στα παλιά τὰ χρόνια τή ρασά τήν έπατοΐσαν γυναΐκες που θα ήσαν μπορεζάμενες. Τήν πληροφορία αυτή μας τήν δίδει ό ποιητής του Γύπαρη (4).

'Η ρασά του άορίτη είναι κατά κανόνα λευκή. Οί καμπίτες όμως τήν βάφουν μαύρη ή καφεδιά. 'Η ρασά βάφεται μετά από τó πάτημα. Για τή μαύρη ρασά χρησιμοποιούν μαλλιᾶ μύρων άρνιων. 'Εν δέν γίνη σόχρωμη ή ρασά, τότε τήν βάφουν κι αυτή, (μαύρη πάλι) με φυτικές οΐσιες (5).

Στους άνκτολικούς νομούς, όπου ή θερμοκρασία δέν είναι πολύ χαμηλή, δέν συνηθίζεται ή ρασά για τήν ένδυμασία. Γι' αυτό λένε τούς δυτικούς ρασοτυλιμένους. Ειδικά τούς 'Αποκορωνιώτες τούς λένε «οί 'Αποκορωνιώτες, τὰ ράσα μας». 'Οπωσδήποτε δέν θ' άκούση κανείς 'Αποκορωνιώτη να λέη «άχη, πώς είργασα...» (ένοιωσα κρυό).

1. Σύνηθες τρατάρισμα στα χωριά ή ρακή με τὰ κουλουράκια. Τó έθιμο αυτό συναντούμε και στον «Φορουνάτο» (έν 'Αλεξίου σ. 142 στ. 23).

2. Λέγοντας όφτó στα κάρβουνα δέν έννοούν μόνο τó κρέας, αλλά και χταπόδι ξερό, μπακαλιάρο ξερό (άμούσκευτο), καβρούς, χοντρούς χοχλιούς κλπ.

3. Περὶ πατητής πατανίας βλέπε περαιτέρω.

4. Βλ. «Γύπαρης», έν 'Αλεξίου Κρητ. 'Ανθολ. σελ. 117 στ. 19 «... ή μάνα σου... γή πάλιν έξαινε μαλλιᾶ γή τή ρασάν έπάτει».

5. 'Ο τρόπος βαφής εις τó ειδικόν τμήμα τής παρούσης μελέτης.

2) Πατανίες

Πατανίες λέγοντας στην Κρήτη έννοοῦν κυρίως τις χοντρές κουβέρτες, τις κοπέρες τῶν Βυζαντινῶν (1). Εἶναι διαφόρων εἰδῶν καὶ ποιότητων. Γίνονται μονές δίφυλλες, καὶ τριοφυλλάτες (2).

Οἱ κυρίως πατανίες εἶναι βαρύτερες καὶ πολυτελέστερες ἀπὸ τις ἀνάπλες (3), τὰ μπαγκάλια (4) καὶ τὰ χιράμα (5) καὶ χρειάζονται τέχνη τόσο στὸ διάσιμο, ὅσο καὶ στὸ περαμάτισμα καὶ στὴν ὕφανση. Μιὰ πατανία καλὴ γαρνίρεται ἀπὸ τις τρεῖς πλευρὲς μὲ δαντέλλα ποὺ καταλήγει σὲ φοῦντες ἢ κούμαρα (6) καὶ εἶναι στὸ βάρους ἀσήκωτη.

α) Πατανίες πατητές. Ἔχουν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ πάτημα ποὺ τοὺς γίνεται, γιὰ νὰ πετάξουν γνουδι, ὅπως καὶ ἡ ρασά (7). Τὸ ψιλὸ μιλλί (ὄργο ἢ τυληξά) μπαίνει στημόνι. Οἱ κορκίδες μπαίνουν ὑφάδι. Στὴν πατητὴ πατανία χρειάζονται 4 μέτροι καὶ 4 πατητῆρες. Ἡ πατητὴ πατανία μπορεῖ νὰ εἶναι ξομπλιαστή, σταυρωτὴ, ὀρθοστήμονη. Ξομπλιαστή εἶναι ὅταν ξομπλιάζεται κατὰ τὴν ὕφανση, σταυρωτὴ, δηλ. καρουδάτη (μεγάλα καρρῶ), ὅταν κατὰ τὸ διάσιμο μπαίνει μαζὺ μὲ τὸ ἄσπρο καὶ μαῦρο ὄργο, ὥστε κατὰ τὴν ὕφανση νὰ γίνεται σταύρωση μὲ τὸ ὑφάδι, ὀρθοστήμονη ὅταν κατὰ τὸ διάσιμο μπαίνει εἰς ὠρισμένες ἀποστάσεις ἀντὶ μαλλιοῦ μπαμπάκι ἄσπρο, τὸ ὁποῖον δὲν βάφει μὲ τὴν μαλλομπογιὰ καὶ μένει λευκὸ καὶ σχηματίζονται λουῖρες (ρίγες) ὀρθοστήμονες. Ξομπλιάζεται μὲ ξόμπλι περαστό (8). Πατεῖς τις δύο ἀκραῖες πατητῆρες καὶ κάνεις ξόμπλι μὲ μαῦρο μαλλί. Μετὰ πατεῖς τις 2 μεσαῖες πατητῆρες καὶ περνᾷς ἄσπρη σαίττα, τὸ κανονικὸ δηλ. ὑφάδι. Ἡ πατητὴ ὑφαίνεται κατὰ κανόνα μὲ ἄσπρο ὄργο, καὶ κατόπιν βάφεται κόκκινη ἢ μένει λευκή. Ὅλα τὰ ξόμπλια, οἱ λουῖρες καὶ τὰ κερρῶ ἐπιτυγχάνονται μὲ τὴ βοήθεια μαύρου μαλλιοῦ ἢ λευκοῦ μπκμπακιοῦ, τὰ ὁποῖα μένουν ἀνεπηρέαστα ἀπὸ τὴν κόκκινη βαφή. Τὸ πλάτος τῶν τετραγώνων τῆς πατητῆς εἶναι καθωρισμένο. Στὸ διάσιμο βάζουν 25 ζευγάρια μαύρους στήμονες καὶ 25 ζευγάρια λευκοῦς. Ἡ ὀρθοστήμονη λούρα γίνεται, «κατὰ τὴν ὄρεξη τῆς ἀνυφαντοῦς», πλατύτερη ἢ στενώτερη.

Ἄμα ὑφανθῆ ἡ πατανία πλέκουν τὰ κρόσσια τῆς σὰν κοτσιδούλες (κουρλάκια) καὶ

1. Ἡ λέξις πατανία εἶναι τουρκικὴ.

2. Τὸ φύλλο λέγεται καὶ πετσὶ στὴ Μεσσαρά καὶ στὰ ἑρνεῖνὰ χωριὰ τοῦ Μαλεβιζίου. Ἔτσι ἔχομε πατανίες μὲ δύο πετσά, μὲ τρία πετσά.

3. Τὰ ἀνάπλια τῶν Βυζαντινῶν (βλ. Κουκουλέ Β.Β. καὶ Η. Β' 11, σελ. 74).

4. Ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ bagaglio.

5. Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ χιράμ.

6. Μικρὰ σφικτὰ πομπὸν (βλ. παρακάτω).

7. Τὸ πάτημα τῆς πατανίας γίνεται ἀκριβῶς ὅπως καὶ τῆς ρασᾶς.

8. Ἄλλαχοῦ γράφομεν πῶς γίνεται τὸ ξόμπλι.

στρουφίζουν τις άκρες της, χώνοντας μέσα τὰ κουρλάκια, και ράβουν προχείρως τὸ στρίφωμα. Ἔτσι τὰ κουρλάκια δὲν ἔχουν φόβο νὰ ξεχουρδιστοῦνε ἢ νὰ φθχροῦνε κατὰ τὸ πάτημα. Ἀφοῦ πατηθῆ ἡ πχτανία θὰ βαφτῆ κόκκινη. Μερικὲς γριὲς τὴ βάφουν και καφεδιά. Μετὰ ἀπὸ τὸ βάψιμο ξυλώνουν τὰ στριφώματα και βγαίνουν τὰ κουρλάκια, τὰ ὁποῖα σιδερώνουν ἕνα ἕνα και μετὰ τὰ κάνουν ραφτῆ δεσά. Τὰ ράβουν δηλαδὴ μεταξύ τους σταυρωτὰ και σχηματίζεται ἕνα εἶδος δαντέλλας πὺ καταλήγει σὲ φουνταλάκια.

Μιὰ καλοξομπλιασμένη ἢ και σταυρωτῆ πατητῆ πατανία θεωρεῖται ἀπὸ τῆς καλύτερες τῆς κρητικῆς ὕφαντικῆς.

β) *Βελέντζες*. Χοντρές πατανίες πὺ γίνονται μὲ μαλλὶ και μπαμπάκι. Διπλοκλώθουν μπαμπάκι τῶν 8 ντουραδῶ και τὸ βάζουν στημόνι. Ὑφάδι μπκίνει μαλλὶ ἀπὸ ἀρνιὲς. Ἄμα ὕφανθῆ κεντᾶται σταυροβελονιά⁽¹⁾, ἀλλὰ ἐνίστε και κατὰ τὴν ὕφανση χοντροξομπλιάζεται. Βάφεται κόκκινη, ἀλλὰ δὲν παθιέται.

γ) *Καρπέτες*. Πατανίες πολὺ χονδρὲς, μὲ χονδροκλωσμένο μαλλί⁽²⁾. Ἡ καρπέτα κεντᾶται μετὰ τὴν ὕφανση μὲ χρωματιστὰ «μαλλάκια» τοῦ ἐμπορίου σὲ χονδρὰ ἐντυπωσιακὰ σχέδια (τριαντάφυλλα συνήθως). Δὲν θεωρεῖται πρώτης τάξεως πατανία.

δ) *Κιλιμάτες*. Ὑφαίνονται στὰ μονότρικα ἢ μονά. Δηλαδὴ σὲ κάθε θύρα τοῦ χτενιοῦ μπαίνει μιὰ κλωστή. Γιὰ τὴν ὕφανσή τους χρησιμοποιοῦνται χτένια πολὺ ἀρόθυρα (8 ἢ 9 λιγαδουρῶ), οἱ στήμονες εἶναι ἀραιοί, καθίζει πολὺ ὕρᾶδι και γίνονται πολὺ βαρειές. Γίνονται συνήθως λουρωτὲς μὲ ὀριζόντιες ραβδώσεις σὲ ἐναλλασσόμενα χρώματα κόκκινο και ἄσπρο ἢ κόκκινο και μαῦρο. Μπορεῖ νὰ εἶναι λουρωτὲς, νὰ ἔχουν ὅμως και ξόμπλι χονδρὸ στὶς ἄκρες. Στημόνι μπαίνει μπαμπάκι χονδρὸ τῶν 8 ντουραδῶ, πὺ κλώθεται διπλό.

Μπορεῖ νὰ γίνουν και μὲ στημόνι τυλιξᾶς, ἀλλὰ εἶναι πολὺ βαρειές στὴν περίπτωση αὐτῆ και χρησιμοποιοῦνται σήμερα γιὰ χαλιά. Στὰ Ἄνωγεικ λέγονται *κιλιμοβελέντζες*. Μιὰ κιλιμοβελέντζα - χαλί, γαρνίρεται γύρω μὲ δεματικὸ (κορδὸνι μάλλινο), και στὶς γωνιὲς ἔχει ἀνὰ τρία κούμαρα. Μπορεῖ νὰ ξομπλιαστῆ και μὲ τὸ ξόμπλι πὺ γίνεται στὶς βούργιες. (Περὶ βούργιαις περαιτέρω). Τὸ ξόμπλι μπορεῖ νὰ γίνῃ και στὶς τέσσερις πλευρὲς και ὁ κάμπος νὰ εἶναι μονόχρωμος⁽³⁾.

1. Τὸ κέντημα διαφέρει ἀπὸ τὸ ξόμπλι κατὰ τοῦτο, ὅτι γίνεται μετὰ τὴν ὕφανση, ἐνῶ τὸ ξόμπλι ἢ πλουμι γίνεται κατὰ τὴν ὕφανση.
2. Καρπέτα ἐλέγετο και ἡ γυναικεία φούστα ἐπὶ Βενετοκρατίας. Ἡ λ. ἐν «Φορτουνάτος» (Ξανθοῦδίδου) Πρ. Ε' στ. 4 κ.έ. βλ. Ε.Κ. Φραγκάκι. «Ἡ Λαϊκὴ Τέχνη τῆς Κρήτης Β' Γυναικεία Φορεσιὰ». Βλέπε και Π. Βλαστοῦ «Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ» σελ. 156-7. Καρπέτια ἐν Ducange Vestis stragula glossae greecobarb. ἱμάτιον, ροῦχον. Carpita ἐν λεξ. Boerio = gonella (in volgare) = φούστα.
3. Κιλίμι θαυμαστῆς τεχνικῆς, ποιικιλίας χρωμάτων και θεμάτων, πὺ θυμίζουν θέματα βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν, ἔχει ἡ κ. Ζηνοβία Μαραγκουδάκη, κάτοικος Καστελλίου Κισσάμου τὸ ἔχει ἐκ κληρονομίας ἀπὸ τὴν προιάμμηνη της. Ὑπολογίζω ὅτι θὰ ἔχει ὕφανθῆ πρὸ 130 ἐτῶν.

ε) *Μπελεντένιες* ἢ δεξιμαῖτες. Εἶναι πατανίες ἐλαφρότερες ἀλλὰ χαρούμενες. Γίνονται σὲ διάφορα σχέδια (*δεξιματα*) στὰ ὁποῖα ἐπικρατεῖ ὁ Σταυρός. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ δεξιματος γίνεται στὸ περαμάτισμα, συμπληρώνεται ὅμως μὲ τὶς πατητῆρες. Χρειαζονται 4 μιτάρια καὶ 4 πατητῆρες τὸ ὀλιγώτερο. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πατητῆρων αὐξάνει ἀναλόγως τοῦ πολυσυνθέτου ἢ μὴ τοῦ δεξιματος. Μπορεῖ νὰ φθάσῃ ἴσαμε 12. Οἱ πατανίες ποὺ ἔχουν τὸ ἀπλὸ δέξιμο λέγονται *πιπτάτες*. Σὲ κάθε μιτάρι κρεμιέται μία πατητῆρα. Πατῶντας τὶς ὠρισμένες πατητῆρες ἀνοίγει τὸ στημόνι καὶ περνᾷ ἢ σαίττα. Ἀνάλογα μὲ τὸ δέξιμο, πατᾷ ἢ ἀνυφαντοῦ δύο ἢ τρεῖς πατῆρες μαζὺ καὶ ἐναλλάξ. Στημόνι μπαίνει κατὰ κανόνα μπαμπάκι τῶν 8 ντουραδῶ. Ὑφάδι: μία σαϊθιά μαλλί, μιὰ μπαμπάκι. Εἰδικὰ στὴ Μεσσαρᾷ ὑφαίνονται καὶ οἱ λεγόμενες *ρασοδεξιμαῖτες* ποὺ ἔχουν στημόνι μαλλί. Εἶναι βρειές. Δὲν πατιοῦνται. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις τὸ στημόνι εἶναι λευκὸ. Παλιότερα τὸ μαλλὶ τοῦ ὑφαιδίου ἦταν κατὰ κανόνα κόκκινο. Σήμερα μπορεῖ νὰ εἶναι σκοῦρο τριανταφυλλί (βιὲ ρόζ), σκοῦρο κίτρινο, ἀνόικτὸ καφέ ἢ καὶ κανελλί. Παλιότερα οἱ πενθοῦσες οἰκογένειες τὶς εἶχαν μὲ μαλλὶ μαῦρο¹ καὶ^{1α}). Οἱ πλέον νεωτερίζουσες ὑφαίνουσι *μπελεντένιες* γιὰ *counre lits* μὲ στημόνι βαμβάκι καὶ ὑφάδι φλὸς τοῦ ἐμπορίου σὲ χαρούμενα χρώματα. Ἐπίσης ὑφαίνουσι ὀλόλευκες μὲ κλωστή *μερσεριζέ*.

στ) *Κουσκουσελίδικες*. Τοῦτες, εἶναι τὸ κορύφωμα τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ψημιοδισύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπομονῆς. Γιὰ τὶς πατανίες αὐτὲς λένε: «τοῦτες χρειάζονται νοῦ καὶ κρασί». Ἡ *κουσκουσελίδικη* εἶναι πατανία κοπιαστικὴ μὰ περιζήτητη. Γίνεται κυρίως στὰ Ἀνώγεια, ἀν καὶ τὴν συναντοῦμε καὶ σ' ὅλη τὴν Κρήτη σὲ πιὸ ἀπλουστευμένη μορφή, ὡς πρὸς τὰ σχέδια καὶ τὴν ποικιλία τῶν χρωμάτων.

Χρησιμοποιοῦνται σὰν ἐπίστρωμα τοῦ κρεβατιοῦ, ἀλλὰ καὶ σὰν *φελισάδες*⁽²⁾, γιὰ τὸ στρώσιμο «τῶ χτημάτω» (φοράδας, μουλαριοῦ, γαιῖδρου), ποὺ *καβχλικεῦει* ἢ *νύφη* καὶ ὁ *γαμπρός* ἢ ὅσοι πηγαινάν στὶς πόλεις ἢ ὅσοι πηγαινάν καὶ πηγαίνουν στὰ *πανηγύρια* ἔφιπποι.

Οἱ *κουσκουσελίδικες* πατανίες εἶναι τὰ *ναρθήκια*⁽³⁾ τῶν Βυζαντινῶν, τὰ σύγχρονα

1. Τοῦτες τὶς εἶχαν «γιατὸ χτήμα» δηλ. γιὰ τὸ στρώσιμο τοῦ ζώου, ἐπὶ ἐπὶ γαίανην στὴν πόλη ἢ σὲ ἄλλο χωριὸ τὶς ἔστρωναν στὸ σαμάρι τοῦ ζώου. Οἱ βαρέως πενθοῦντες ἔβρασαν μαῦρα καὶ τὰ χαλινάρια τῶν ἀλόγων τους. Καὶ ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι τὸν γείτονά μας Μιχαὴλ Κουκοσίλην ἀπὸ τὸ χωριὸν Κορφῆς Μαλεβιζίου, ὅτι ἐπῆγαινε στὰ κτήματά του, κατὰ τὸ 1910, μὲ μαῦρη πατανία καὶ μὲ μαῦρα τὰ χαλινάρια τῆς φοράδας του, ἐπειδὴ πενθοῦσε τὸν μονάκριβο γιὸ του.

1α. Παρόμοια φαίνονται νὰ εἶναι τὰ σκεπάσματα τῶν κρεβατιῶν τῆς τελευταίας τῶν βασιλείων ἐν Κουκουλέ «Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμὸς», τόμος Δ', πινάξ ΙΑ' ἐκ Millet, «Hautes Etudes», No 1054, 1119, 1121.

2. Ἐκ τοῦ Βενετικοῦ Felzade ποὺ σημαίνει τὸν πολυτελεῆ τάπητα τῆς γόνδολας.

3. Π.Π. (Ἔσλιν καὶ Περνὸ) I, 4 «Καὶ κάμνω καὶ τὰ μαλλωτὰ κάμνω καὶ τὰ ναρθήκια».

συρματερά τῆς Βοιωτίας (1). Γιατὶ πρέπει νὰ τὸ ποῦμε : τέτοιου τύπου ὑφαντὰ ὑφαίνονται καὶ στὴν Κόρινθο καὶ στὴ Βοιωτία καὶ στὴ Μακεδονία (2), ἀλλὰ . . . «πόρρω ἀπέχουν».

Κουσκουσελίδικες πατανίες ὑφαίνονται καὶ βαμβακερές, ἀλλὰ σήμερον πολὺ σπανιώτερα ἀπὸ ἄλλοτε (3). Τὸ βαμβακερὸ νῆμα ὡς ὑφάδι εἶναι πολὺ λεπτὸ καὶ μπελαλίδικο γι' αὐτὸν τὸν τύπο ὑφαντῶν. Ἐν τούτοις τόσον ἡ ἀείμνηστος ἐκ μητρὸς μάμμη μου ὅσον καὶ τὸ Μουσεῖον Λαϊκῆς Τέχνης ἔχουν μαξιλαροθῆκες γιὰ ἐπίσημο κρεβτοστρώσι ἀπὸ κουσκουσέ, μὲ νῆμα βαμβακερό. Ἡ δὲ μητέρα μου ὑφαίνει βαμβακερὸ λευκὸ κουσκουσέ καὶ τὸ εἶχε νὰ σκουπίζεται ὅταν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ χαμάμι (πεστεμάλι).

Ἔτσι οἱ Κρητικοποῦλες ὑφαίνουν σήμερα πατανίες κουσκουσελίδικες ποὺ ἔχουν στημόνι μπαμπάκι καὶ ὑφάδι μαλλί. Τὸ μαλλὶ πρέπει νὰ εἶναι ὅσο γίνεται ἐκλεκτότερο καὶ νὰ παρουσιάζη ὅταν βαφῆ τέτοιες ἀνταύγειες ποὺ νὰ μοιάζη σὰν μετάξι. Ὅταν εἶναι βυμμένο κόκκινο τὸ μαλλὶ φαδιάζεται μὲ κόκκινο μπαμπάκι τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ ὀλόλευκη μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ πολυλοῖσιμη, μὲ ποικιλία δηλ. χρωμάτων.

Μιὰ τέτοια πατανία μπορεῖ νὰ εἶναι σόσκουλη, δηλ. νὰ μὴ παρουσιάζη σχέδια, ἀλλὰ νὰ εἶναι μὲ συνεχεῖς τοὺς βρόγγχους, μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι καὶ μὲ *τερτίπι*, δηλ. μὲ σχέδιο, ὡς ἡ εἰκονιζομένη ἐδῶ.

Πῶς γίνεται ὁ κουσκουσές. Κουσκουσέ λέγοντας οἱ Κρητικοποῦλες ἐννοοῦν τοὺς βρόγγχους (θηλιές) ποὺ εἶναι καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ ὑφαντοῦ τοῦ τύπου αὐτοῦ (4).

Τὸ στημόνι εἶναι «στὰ διπλά», δηλ. δυὸ κλωστὲς περασμένες σὲ κάθε θύρα τοῦ χτενιοῦ. Περνάς δυὸ σαϊθιές καὶ χτυπᾷς τὸ πέταλο. Ὑστερα περνᾷς μιὰ σαϊθιά χωρὶς νὰ χτυπήσης πέταλο. Ἐχεις ἓνα σιδερένιο βιτσάλι, σόπαχο, «μουδὲ καὶ πολλὰ παχὺ (5), ποὺ λέγεται *μπαγκέττα* (6). Αὐτὸ τὸ βιτσαλάκι τὸ βάνεις ἀπάνω στὸ πανὶ ποὺ φαίνεις ἀπάνω ἀκριβῶς στὴν ἀχτύπητη σαϊθιά. (Ἡ πατητήρα πατημένη, οἱ κλωστὲς τοῦ στημονιοῦ ἀνοιχτές). Παίρνεις μὲ τὸ δάκτυλο τὸ μαλλὶ ποὺ εἶναι περασμένο καὶ ἀπάτητο καὶ τὸ

1. Τὰ λάσια ἢ σκουλάτα τῆς ἀειμνήστου Ἄννης Ἀποστολάκη («Κοπτικὰ κεντήματα τοῦ ἐν Ἀθήναις Μουσεῖου Κοσμητικῶν Τεχνῶν», σελ. 24—32).
2. Εἰς τὴν Ἐκθεσὶν Θεσσαλονίκης παρατηρήσαμεν ὑφαντὰ τοῦ τύπου κουσκουσέ ἐκ τῶν ὡς ἄνω περιφερειῶν, ἐπίσης καὶ εἰς τὴν λουτρόπολιν τῆς Αἰδηψοῦ. Οἱ βρόγγχοι ἀκανόνιστοι καὶ ἀραιοί. Κατωτάτης χρωματικῆς ἀρμονίας, ἐμοιάζαν μὲ παλιὰ καὶ ξεβαμμένα. Τὰ κουσκουσελίδικα στὴ Θράκη λέγονται σκουλάτα, στὴ Μακεδονία λέγονται βεργωτά.
3. Τὴν τεχνικὴν τοῦ κουσκουσέ ἢ τουλάχιστον τὴν χρῆσιν ὑφασμάτων τῆς τεχνικῆς αὐτῆς, ἐγνώριζαν οἱ Κρητῆς ἀπὸ πολὺ παλιὰ, λόγῳ τῶν σχέσεών των μὲ τοὺς Αἰγυπτίους. Ὑφάσματα βαμβακερὰ τῆς τεχνικῆς αὐτῆς παρατήρησα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ.
4. Εἰς τὴν Μεσοαρχῇ οἱ βρόγγχοι λέγονται καὶ σκουλιά. Ἐξ αὐτῶν λέγεται καὶ σόσκουλη ἢ μονόχρωμη καὶ ἄνευ θέματος κουσκουσελίδικη πατανία.
5. Σὰν ἓνα μακρόνι λεπτούτσιστο· ἀλλὰ προκειμένου γιὰ βαμβακερὸ κουσκουσέ ἢ μπαγκέττα εἶναι πιὸ λεπτή· ἔχει περίπου τὴ πάχος μιᾶς φουρκέττας. Οἱ κουσκουσεῖδες ποὺ γίνονται σήμερα, γιὰ τὸ ἐμπόριο, γίνονται μὲ πολὺ χονδρὴ μπαγκέττα.
6. Ὁ νάρθηξ τῶν Βυζαντινῶν, τὸ σύρμα τῆς Βοιωτίας, ἢ βέργα τῆς Μακεδονίας.

περνᾶς πόντο πόντο καὶ γίνεται θελιά στο βιτσάλι· τὸ γερμίζεις ὅλο θελιές. Κλειῖς τὴν πατητήρα καὶ περνᾶς 2 σαϊθιές σκέτο. Χτυπᾶς πέταλο γιὰ νὰ στερεώσουν οἱ θελιές καὶ τότε τραβᾶς τὴν μπαγκέττα καὶ χύνονται οἱ θελιές. Περνᾶς μιὰ σαϊθιά καὶ δὲ χτυπᾶς πέταλο, ξαναβάνεις ἕνα ἕνα πόντο στὴν μπαγκέττα, κλειῖς τὴν πατητήρα, περνᾶς δυὸ σαϊθιές, χτυπᾶς πέταλο, χύνεις τοὺς πόντους, κι «ἐτσὰ τὸ κάνεις ἴσαμε νὰ θές» . . .

Ἔτσι γίνεται μιὰ σόσκουλη κουσκουσελίδικη, δηλ. μιὰ πατανία χωρὶς σχέδιο, με ἀδιάκοπους βρόγχους. Ἄν θέλῃ καμμιά νὰ κάμῃ θέμα διακοσμητικὸ σὲ μιὰ μονόχρωμη πατανία τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἀφήνει στὴν πρέπουσα θέση ὑφάδι, χωρὶς νὰ σηκώσῃ πόντους γιὰ τὴν μπαγκέττα. Δηλ. μένει σκέτο-ἴσιο τὸ ὑφάδι στὰ σημεῖα ποὺ πρέπει νὰ μείνῃ σκέτο· «τὸ σκέδιο ποὺ ἔχεις ὀμπροστάς σου μολογᾷ ἀμοναχό ντου (σοῦ ὑποδεικνύει ποὺ θὰ ἀφήσῃς σκέτο) (1). Καλουπχιάζεις πόντους ὅπου σοῦ δείχνει τὸ σκέδιο».

Ἔως ἐδῶ δὲν εἶναι καὶ τόσο δύσκολο, γιὰτὶ ἐφ' ὅσον ἡ πατανία θὰ γίνῃ μονόχρωμη, περνιέται μόνο μιὰ σαϊττα. Τὸ δύσκολο εἶναι ὅταν πρόκειται νὰ γίνῃ θέμα με χρωματιστὲς κλωστὲς (τρίγωνα, τετράγωνα, φύλλα, λουλούδια, πουλιά). Πολλὲς φορὲς στὴν ἴδια σειρά, με τὸ ἴδιο ἄνοιγμα τῶν στημόνων, πρέπει νὰ περάσῃ ἡ σαϊττα ποὺ θὰ κάμῃ τὸν κάμπο (φόντο) καὶ ἐν συνεχείᾳ πρέπει νὰ περαστῇ τὸ χρωματιστὸ ὑφάδι ποὺ θὰ κάμῃ τὸ θέμα. Τὸ ὑφάδι δὲν πρέπει νὰ φανῇ σὲ ἄλλο σημεῖο, παρὰ μόνο σ' ἐκεῖνο ποὺ πρέπει. Στὴ περίπτωση αὐτὴ ἡ ἀνυφαντοῦ θὰ χρησιμοποιήσῃ τὶς μαρκοβελόνες, βελόνες λίγο πλατειές (ὄχι κυλινδρικές) ξύλινες ἢ μετάλλινες, ποὺ εἶναι ἀπὸ πρὶν περασμένες με τὸ μαλλὶ τὸ χρωματιστὸ (σὲ διάφορα χρώματα). Ἡ ἀνυφαντοῦ περνᾷ δυὸ σαϊθιές καὶ χτυπᾷ πέταλο, ὕστερα περνᾷ μιὰ σαϊθιά δίχως νὰ χτυπήσῃ. Παίρνει τὴ βελόνα καὶ ἀρχίζοντας ἀπὸ κάτω (ἀνάποδη τῆς πατανίας) περνᾷ στὸ ὠρισμένο σημεῖο τὸ χρώμα ἢ τὰ χρώματα ποὺ πρέπει, καλουπχιάζει μ' αὐτὰ πόντους καὶ τοὺς περνᾷ στὴν μπαγκέττα (ἡ ὁποία τώρα μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι σόγεμη ἢ καὶ νὰ εἶναι σόγεμη, ἀλλὰ νὰ ἔχῃ πόντους διαφόρων χρωμάτων· πόντους με τὸ χρώμα τοῦ φόντου, καὶ πόντους με τὸ χρώμα τοῦ κοσμήματος)· χτυπᾷ τὸ πέταλο, περνᾷ δυὸ σαϊθιές ἀπὸ τὸ βασικὸ χρώμα, χύνει τοὺς πόντους καὶ προχωρεῖ.

Εἶναι τόσο δύσκολη ἡ δουλειὰ αὐτὴ καὶ ἔχει τόση ξάργητα ποὺ μιὰ καλὴ ἀνυφαντοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ ὑφάνῃ δέκα πῆχες σκέτο πανὶ τὴν ἡμέρα, ἀπ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ὑφάνῃ πάνω ἀπὸ «μιὰν ἀπιθαμὴ τῆ χειμωνικὴν ἡμέρα» (δηλ. 0,20 μ.) (2 καὶ 2α).

1. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ σχεδίου γίνεται συνήθως ἀπὸ ἄλλη πατανία.

2. Τμῆμα τέτοιας πατανίας κατασκευῆς Ἀνωγειῶν, ἔχω προσφέρει εἰς τὸ Αζογρ. Μουσεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

2α. Εὐνόητον ὅτι μόνον ἡ μὴ ὄψις τῆς πατανίας ἔχει τὰ σκουλιὰ· δὲν εἶναι δηλ. ὅπως οἱ σημερινὲς πετσέτες τοῦ προσώπου ποὺ δίδει τὸ ἐμπόριο, οἱ ὁποῖες ἔχουν τὸ σκουλι καὶ ἀπὸ τὶς δύο ὄψεις.

Οι πατανίες αυτές γαρνίρονται στις δύο στενές πλευρές ἢ ἂν εἶναι γιὰ κρεβάτι στις 3 πλευρές, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρόσθετη μάλλινη δαντέλλα μὲ τὰ κούμαρα (1), καὶ μὲ δεσά. Ἄφηνουν μακρὰ κρόσσια κατὰ τὴν ὕφανση καὶ κατόπιν τὰ δένουν καὶ σχηματίζεται δαντέλλα. Ἄν τὰ κρόσσια εἶναι λίγα καὶ ἡ δεσὰ πού θέλουν νὰ δέσουν εἶναι πολυσύνθετη, ράβουν κι ἄλλες κλωστὲς ἀνάμεσα στοὺς στήμονες ὅταν πρόκειται νὰ τοὺς δέσουν (2).

ζ) *Χιράμες καὶ χιράμια*. Εἶναι ἑλαφρὲς πατανίες πού γίνονται μὲ στημόνι μπαμπάκι, ὑφάδι μαλλὶ καὶ μπαμπάκι σὲ ἐναλλασσόμενες ραβδώσεις πλατειῆς ἢ στενωτέρες. Ἡ ράβδωσις λέγεται *λούρα* ὅταν εἶναι πλάτους πάνω ἀπὸ δύο πόντους, *ζαβίδι* δὲ ἂν εἶναι πολὺ στενὴ. Ἔχομε *χιράμια* λουρωτὰ καὶ *χιράμια* ζαβιδᾶτα. Ἡ ἐναλλαγή τῶν χρωμάτων λέγεται *ζαβίδωμα*. Ὑφαίνονται στὰ μονὰ (2 μίτοι, δύο πατητῆρες· σὲ κάθε θύρα τοῦ χτενιοῦ περνᾷ μιὰ κλωστή). Θέλουν πολὺ χτύπημα στὸ πέταλο. Ὑφαίνονται καὶ στὸν τύπο *δίμιτα* (4 μίτοι, 4 πατητῆρες). Πατεῖς τὴν πρώτη πατητῆρα καὶ περνᾷς σαῖττα, μετὰ πατεῖς τὴν τρίτη πατητῆρα καὶ σταυρώνει, ὕστερα πατεῖς τὴν δεύτερη πατητῆρα καὶ περνᾷς τὴν σαῖττα (ἐπιστροφή σαῖττας) καὶ μετὰ πατεῖς τὴν τέταρτη πατητῆρα. Στὰ *δίμιτα* ὑφαίνονται καὶ *σακκιά* καὶ *βουργίδια*· τὰ *δίμιτα* ὑφαντὰ παρουσιάζουν δύο ὄψεις· ἡ καλὴ ὄψις μόνον παρουσιάζει τὰ χρώματα.

Τὰ *χιράμια* μπορεῖ νὰ ὑφανθοῦν μὲ τὸ μαλλὶ στὸ φυσικὸ τοῦ χρώμα καὶ μὲ ράβδωσι ἀπὸ λευκὴ μπαμπάκι ἢ μὲ χρωματιστὸ μαλλὶ : κόκκινο μὲ ἄσπρη μπαμπάκι, μπλε μὲ ἄσπρη μπαμπάκι. Στις στενές πλευρές μπαίνει δαντέλλα πλεκτῆ, συνήθως βυμβακερῆ, (κεναρένια), ἢ *τραπουζάνι* (3) πού πλουτίζεται μὲ *φουνταλάκια*. Χρησιμεύουν σὰν περιποιημένα ἐπιστρώματα τοῦ κρεβατιοῦ καλοκαιρινὰ ἢ φθινοπωρινά.

Μικρούτσικα *χιραμάκια* ὑφαίνονται εἰδικὰ γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ τύλιγμα τῶν βρεφῶν.

η) *Μπαγκάλια* (4) καὶ *ἀνάπλες* (5). Γίνονται ἀπὸ μαλλὶ κατωτάτης ποιότητος ἐν συνδυασμῷ μὲ μπαμπάκι ὅπως τὰ *χιράμια*, σὲ ραβδώσεις ἐναλλασσόμενες μὲ ποικιλία χρωμάτων. Ἄλλὰ καὶ *ξεπαραλίδια* ἀπὸ *φάρδους* χρησιμοποιοῦνται σὰν ὑφαντικὴ ὕλη ἀντὶ γιὰ μαλλί. (Βάφουν τὰ *ξεπαραλίδια* σὲ διάφορα χρώματα). Εἶναι πολὺ ἑλαφρά, δὲ ζεσταίνουν.

1. Ἡ δαντέλλα τῆς πατανίας πλέκεται μὲ μαλλὶ ἀπὸ ἄρνιες.

2. Δεσὲς γίνονται καὶ στίς πέτσες (βλ. παρακάτω).

3. Δὲν εἶναι δαντέλλα μὲ γλώσσες, ἀλλὰ *τραντές* (entre deux), πού πλέκεται μὲ τὸ βελονάκι. Ἄπλὸ τὸ πλέξιμο, παρουσιάζει συνέχεια τετραγώνων. Στὴν ἄκρη προστίθεται μιὰ φτωχὴ φουντίτσα. *τραπουζάνι* = παραφθορὰ τῆς τουρκικῆς λέξης *τραπεζάν* = ξύλινος σταυρωτὸς φράκτης μᾶς βεράντος, τὰ ξύλινα σταυρωτὰ κάγκελα τοῦ σοφῆ τοῦ Δωδεκανησιακοῦ σπιτιοῦ, ὅμοια μὲ τὰ καφάσια τῶν παραθύρων τῶν τούρκικων σπιτιῶν.

4. Μπαγκάλια ἐκ τοῦ ἰταλ. bagaglio.

5. Οἱ ἀνάπλες ἐλέγοντο *ἀνάπλια* ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς. (βλ. Ἄχμετ «Ὁνειροκριτικόν», ἐκδ. Drexl, σελ. 204 : «ἐάν εὔρε σινδόνας ἢ ἀνάπλια στρωμνῆς αὐτοῦ...»).

—Οἱ ἀνάπλες στὸ Μεραμβέλλο λέγονται *μονάπλες*.

Χρησιμοποιούνται ως σκεπάσματα από τους χωρικούς που κοιμούνται στο ύπαιθρο τους καλοκαιριάτικους μήνες, και για τή συγκομιδή του ελαιοκάρπου. Μονόφυλλα μπαγκαλία, τὰ μπαγκαλάκια, χρησιμοποιούνται σαν μακατιλίκια (σκεπάσματα του στρωτού κρητικού καναπέ και της πετροπεξούλας) των γέρικων νοικοκυριών. Μικρά σκουρα μπαγκαλάκια ύφαινονται για τὸ τύλιγμα των βρεφῶν, όταν τὰ παίρνουν στην έξοχή με τὴν ἀτζιγκανόκουνια. Σ' αὐτὰ δὲν μπαίνουν φούντες, δένονται με ἀπλούστατη δεσὰ ἢ γαζώνονται στὶς ἄκρες.

3) Τὰ σακκιά.

Εἶδος ἀπαραίτητο για κάθε γεωργὸ νοικοκύρη εἶναι τὰ ράσινα σακκιά, με τὰ ὁποῖα μεταφέρει τὸν καρπὸ ἀπὸ τὸ ἀλώνι. Εἶναι χωρητικότητος 50 - 60 ὀκάδων «τὸ πρῶτο μπόι τὰ σακκιά», ἀναλόγως τοῦ εἰδικοῦ βάρους τοῦ καρποῦ.

Με τὰ σακκιά μεταφέρουν καμμιά φορά και ζωντανὰ γουρουνόπουλα ὅταν θέλουν νὰ τὰ προσφέρουν σὲ κάποιον που μένει παραχωριοῦ ἢ και στὴ χώρα: «Οὔτσι οὔτσι τὸ γουρουνάκι ὡστὲ νὰ τὸ βάλωμε στὸ σακκάκι». (Ἡ πκροιμία λέγεται μεταφορικῶς).

Ἡ χρῆση τοῦ σακκιοῦ και ὁ ὅρος μαρτυρεῖται και στὸ κείμενο τοῦ Φαλλίδου: «τίς μοῦ τό 'θελεν εἰπεῖ / νὰ 'μπω μέσα στὸ σακκί»⁽¹⁾.

Τὰ σακκιά ύφαινονται με στημόνι βαμβακερὸ και ύφάδι μάλλινο. Γίνονται ζαβιδᾶτα⁽²⁾ με ἐναλλασσόμενες ὀριζόντιες ραβδώσεις σὲ χρώματα συνήθως κόκκινο, καφέ, μουσταρδί. Στὶς ἄκρες ράβονται με τροχὸ και εἶναι πολὺ καλαίσθητα.

Ὁ τροχὸς εἶναι εἶδος βελονιάς που γίνεται ἀπ' εὐθείας ἀπάνω στὶς ἄκρες των σακκίων και τὰ συρράπτει, ἀλλὰ και τὰ κοσμεῖ. Ὁμοιάζει με γαῖτάνι⁽³⁾. Στὶς κάτω γωνίες συρράπτονται στρογγυλὲς φούντες.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο και με τὰ αὐτὰ ύλικά ύφίνονται και οἱ μουζουρόβουργιες που ἔχουν χωριτηκότητα μικρότερη, εἶναι εὐχρηστότερες και χρησιμοποιούνται για νὰ μεταφέρουν τὸ ἄλεσμα στὸ μῦλο. Οἱ μουζουρόβουργιες λέγονται και σακκοῦλες⁽⁴⁾.

1. Φαλλίδος ἐν Ε.Ε.Β.Σ. τ. Δ' στ. 88. Κατὰ τὸν ἀείμνηστον Κουκουλέν (Ε.Ε.Κ.Σ. Γ' σελ. 84) μία των δεινῶν ποιῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἦτο νὰ σακκισθῇ τις, νὰ τεθῇ δηλ. ἐντὸς σάκκου μετὰ βαρέος λίθου και νὰ ριφθῇ εἰς τὴν θάλασσαν και νὰ πνιγῇ. Σήμερον ἔχομε τὸ ρῆμα σακκιάζω = γεμίζω τὰ σακκιά. Μεταφορικῶς ἢ φράσις «τονὲ σακκιάσανε» = τὸν κατὰφεραν νὰ δώση μιὰ υπόσχεση: γάμου, ἀγοραπωλησίας, διαθήκης. «Σακκιάζει ἄχρα» λέγεται ἐπὶ κακῶν χορευτῶν.

2. Στὴν πόλη τοῦ Ἡρακλείου λέγονται και βεργάδα.

3. Ὑπέρχει και ἄλλος τροχὸς ἀπλούστερος, ὁ ὁποῖος γίνεται συνήθως με ἄσπρο και κόκκινο βέμμα και λέγεται «τῆ πέρδικας τ' ἀμάτι».

4. Ἡ λέξις και εἰς Θουσίαν τοῦ Ἀβραάμ. (Κριτ. ἐκδ. Γ. Μέγα, σελ. 165, στ. 255). Καὶ παρὰ Σαχλίκη «Γραφὶ και στίχοι ἐν Βάγκνερ, σελ. 104 ἐν ὑποσημειώσει «βαστοῦν κι' ἀγκούρια περισσὰ γεμάτην μιὰν σακκοῦλα». Φράσις «τὸν ἔβαλε στὴ σακκοῦλα κ' ἔδεσε και τὸν πόρο». Λέγεται ἐπὶ γυναικὸς που ἔχει μεγάλην ἐπιρροὴν στὸν ἄνδρα της.

Σακκιά και μουζουρόβουργιες ύφαινονται στον τύπο δίμιτα που ομοιάζει με το γνωστό μας πανί του έμπορίου (δίμητο, κουτίλ) χρησιμοποιούνται 4 μίτοι, 4 πατητήρες 2 κλωστές σε κάθε θύρα του χτενιού, σχηματίζονται λοξές γραμμές στην καλή όψη· δηλ. τα ύφαντά αυτά έχουν καλή και ανάποδη όψη· δεν είναι όπως οι μπόλιες «ό,τι άπάνω ό,τι κάτω» που έχουν δηλ. και τις δύο όψεις ίδιες. Παλαιότερα οι κοπέλλες εξόμπλιαζαν και τα είδη αυτά⁽¹⁾. Σήμερα κοντεύουν να εκλείψουν, γιατί τα αντικαθιστούν τα τσουβάλια του έμπορίου. Έκτίθενται κι αυτά στην κοντάδα και θεωρούνται ισάξια με τις καλές πατανίες.

4) ΒΟΥΡΓΙΕΣ ΠΛΟΥΜΙΣΤΕΣ

Άλλη κατηγορία σακκούλας είναι οι πλουμιστές ή ξομπλιαστές βούργιες, που ύφαινονται στα Σφακιά και στα Άνώγεια, θαύμα τεχνικής και χρωματικής άρμονίας.

Είναι βούργιες πολυτελείας. Ύφαινονται από τις βαρές ξομπλιάστρες, ειδικευμένες άνυφαντούδες, άν και λίγο πολύ όλες οι κοπέλλες των παραπάνω περιφερειών μαθαίνουν την τεχνική τους.

Οι βούργιες αυτές ξομπλιάζονται μόνο από τη μιá επιφάνεια, δηλ. από το μέρος που φαίνεται. Το πίσω μέρος είναι με άπλες λούρες ή και ζαβίδια.

Χρησιμεύουν για το διάκοσμο του σπιτιού· κρεμούνται στους τοίχους ή και κάτω από το ράφι και για την τοποθέτηση τροφίμων όταν πηγαίνουν σε πνηγύρια.

Μικρότερες ξομπλιαστές βούργιες, τα βουργιάλια ή βουργίδια, που είναι ο άχώριστος σύντροφος του όρεινού, φοργιούνται από τους γαμπρούς. Τα κρεμούν στη ράχη και πάνε⁽²⁾. Τα σηκώνουν άνετα, γιατί από μικροί έχουν συνηθίσει. Το έθιμο αυτό πρακτικερείται στους όρεινούς της Κρήτης από εκατοντάδων έτων⁽³⁾.

Στις πόλεις μέσα, όπου είναι περιζήτητες, οι ξομπλιαστές βούργιες τοποθετούνται

1. Δίμιτα προσώμια, βουργιάλια, βούργες (λουρωτά) υπάρχουν στο Μουσείον Λαϊκής Τέχνης Άθηνών με άπλο ξόμπλι εξαιρετικής τέχνης.

2. Τοποθετούν μέσα το προσφάι τους, και ό,τι άλλο χρειάζεται για μιá πορεία.

3. 'Ο Ένετος Προβλεπτής Γαρζόνι σε έκθεσή του για τους Σφακιανούς κάνει λόγο για τα βουργιάλια. Βλέπε έκθ. Γαρζόνι Fol 10 εν Pashley (II) «Travels in Crete» σελ. 287 «hanno per suo costume il portare certo sacco alle spalle dove portano i suoi bisogni in maniera accomodato che non sentono alium impaccio» = Συνειθίζουν να φέρουν κάποιο σάκκο στην ώμοπλάτη όπου φέρουν τα αναγκαία δι' αυτούς, διευθετημένον κατά τέτοιο βολικό τρόπο, ώστε δεν αισθάνονται κανένα εμπόδιο». Βλ. και Μπουνιαλζ, 'Ο Κρητ. πόλεμος, σελ. 226, στ. 11-12. Όμοίως «Τό τραγούδι του Άληδάκη», εν Βαρδίδη, «Κρητ. Ρίμακι» στ. 315 και Άντωνιάδου «Κρητ. ης» σελ. 53. Παλιότερα οι Σφακιανοί είχαν στους ώμους μεγάλες βούργιες που έχωροσαν ένα άρνι. Τις γέμιζαν με πραμάτειες και περιέρχοντο την Κρήτη και τις πουλούσαν. Μαντινάδα : Φαρμάκι να πουλιούντανε στού Σφακιανού τη βούργια / να πάρω και να ψακωθώ, άγάπη μου καινούργια· «Καινούργι' άγάπη και παλιά, καλλιά 'χω την καινούργια / γιατί' ή καινούργια μου 'καμε μιá μπλουμισμένη βούργια».

στη ράχη μιᾶς πολυθρόνας ἢ ρίχνονται σὰν ριχτάρι στὰ ἀκουμπηστήρια ἐνὸς καναπέ (δὲν παραγεμίζονται μὲ βαμβάκι). Οἱ κοπέλλες τῶν πόλεων, τώρα πού εἶναι μόδα, τὶς κρεμοῦν στὸν ὦμο σὰν «ταγάρι».

Οἱ Ἀνωγειανὲς κυρίως συνεχίζουν σήμερα τὴν παράδοση καὶ ὑφαίνουν ξομπλιαστὲς βούργιες μὲ βαρὰ ξόμπλια. Ἔτσι ἔχομε :

βούργια Ἀνεγνώσταινα προφανῶς ἀπὸ τὴν πρώτη πού ἐπενόησε τὸ μοτίβο τῆς βούργιας αὐτῆς (1)

βούργια σκουτέλα

βούργια ἀμυγδαλάτη (2)

βούργια ξόμπλι Σφακιανὸ (2)

βούργια Ἀνεγνώσταινα Σκουτέλα (2^α)

βούργια σκουτέλα κι Ἀνεγνώσταινα (2^α)

βούργια μαυροτροχάτη.

Πλουμιστὲς βούργιες ὑφαίνονται καὶ στὴ Μεσσαρᾶ ἀπὸ μερικές καλὲς ἀνυφντοῦδες, πού ἔμαθαν τὴν τεχνικὴ ἀπὸ Ἀνωγειανὲς οἰκογένειες πού ἔχουν μετοικήσει ἐκεῖ, ἀλλὰ... ἄλλα ἢ τ'ἄλλα...

Μιά βούργια ἔχει συνήθως κτὰ σειρὰν τὰ ἐξῆς θέματα: σχέτο, ζερβός, σχέτο, χοχλιδάκι (ἢ φασούλι), μεσόροδο, χοχλιδάκι, σουφρόξομπλο (3), ἀνοιγοσφαλιστὸ (4), σουφρόξομπλο, χοχλιδάκι, μεσόροδο, χοχλιδάκι, σχέτο, ζερβός, σχέτο.

Κέντρον δηλ. τοῦ ὄλου ξομπλιάσματος εἶναι τὸ ἀνοιγοσφαλιστὸ καὶ ἔχει ἐκατέρωθεν σουφρόξομπλα κλπ.

Μιά βαροπλουμισμένη βούργια μπορεῖ νὰ ἔχη κὶ 4 σουφρόξομπλα. Ἡ γνήσια

1. Σήμεραν τὸ ἐργαστάσιον Καστρινογιάννη στὸ Ἡράκλειον ἔχει ἓνα τύπο στὸρ μὲ τὸ ὄνομα «στὸρ τῆς Εὐτυχίας» ἀπὸ τὴν πρώτη κοπέλα πού ἐξετέλεσε τὸν τύπο αὐτό.

2. Βούργια ἀμυγδαλάτη καὶ ξόμπλι Σφακιανὸ δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ παρά τὰς ἐρεῖνας μου. Μὲ πληροφοροῦν γνωστὲς μου Ἀνωγειανὲς ὅτι δὲν ὑφαίνουν σήμερα βούργιες μὲ τὰ μοτίβα αὐτά, ὅσες δὲ ὑπῆρχαν προπολεμικά διηρέπησαν ἀπὸ τοὺς Γερμανούς.

(2α) Σύνθετες βούργιες. Συνυπάρχει δηλ. εἰς τὴν αὐτὴν βούργια τὸ μοτίβο Ἀνεγνώσταινα καὶ τὸ μοτίβο σκουτέλα. Ὅταν σὲ μιὰ βούργια ὑπάρχουν 2 Ἀνεγνώσταινες καὶ μία σκουτέλα, ἡ βούργια λέγεται Ἀνεγνώσταινα - σκουτέλα, ὅταν εἶναι 2 σκουτέλες καὶ 1 Ἀνεγνώσταινα τότε ἡ βούργια λέγεται σκουτέλα κι Ἀνεγνώσταινα.

3. Τὰ σουφρόξομπλα εἶναι δύο εἰδῶν : σχέτο σουφρόξομπλο καὶ βαρὺ σουφρόξομπλο.

4. Ἀνοιγοσφαλιστὸ λέγεται στὴ Μεσσαρᾶ τὸ θέμα «Ἀνεγνώσταινα», καθὼς καὶ τὸ θέμα «σκουτέλα». (Πληρ. Κλεάνθης Τζωρτζοκάκη ἀπὸ τὸ χωρίον Φαραγκιανὰ Μονοφατσίου).

Ἐνεγνώστεινα ἔχει 3 ὁμώνυμα μοτίβη (ἄνεγνώστεινα) καὶ 4 σουφρόξομπλα. Ἡ γνήσια σκουτέλα ἔχει στή μέση τὸ μοτίβο «σκουτέλα», δύο σουφρόξομπλα καὶ δύο μεσόροδα (βλ. εἰκόνες).

Δύο ἐπομένως εἶναι τὰ κύρια μοτίβη : ἡ Ἐνεγνώστεινα καὶ ἡ σκουτέλα. Μὲ συνδυασμὸ αὐτῶν τῶν μοτίβων ἔχομε τὶς βούργιες : Ἐνεγνώστεινα - σκουτέλα μαυροτροχάτη μὲ 2 σουφρόξομπλα, σκουτέλα Ἐνεγνώστεινα μὲ 4 σουφρόξομπλα, σκουτέλα Ἐνεγνώστεινα μὲ 2 σουφρόξομπλα.

Γιὰ τὶς βούργιες αὐτὲς χρειάζεται χτένι ἀξαρογητάρικο (στενὸ τῶν 4 λιγαδουρῶ). Περαιματῶς δυὸ κλωστὲς στοὺς μίτους, δυὸ σὲ κάθε θύρα τοῦ χτενιοῦ. Στημόνι μπαίνει κόκκινο μπαμπάκι τοῦ λαδιοῦ κλωσμένο. Ὑφάδι μπαίνουν μαλλάκια, βάμμα καὶ ρασά. Τὰ μαλλάκια καὶ τὸ βάμμα εἶναι γιὰ τὸ ξόμπλι. Ἡ ρασά γιὰ τὸν κάμπο.

Τὸ ξόμπλιασμα γίνεται ὀριζοντίως, ἀλλὰ τελειωμένη ἡ βούργια ἐμφανίζει τὸ πλουμι σὲ κάθετες ραβδώσεις. Τοῦτο διότι ἡ μία οὐγία γίνεται βάση καὶ ἡ ἄλλη πόρος τῆς βούργιας.

Στὴν ἴδια βούργια ὑπάρχουν ταυτοχρόνως δύο εἶδη ξομπλιοῦ : περαστὸ καὶ καθελιστό (1).

Οἱ βούργιες ράβονται στὰ πλάγια μὲ τροχό. Ὅταν ὁ τροχὸς τῆς βούργιας γίνεται μὲ μαῦρο νῆμα λέγεται μαυροτροχάτη.

Στὸν πόρο γαρνίρονται μὲ βαστάγια ἢ δεματικά, τὰ χειλοβάσταγα, τὰ ὁποῖα συρράπτονται κατ' ἀποστάσεις ἐπὶ τῆς οὐγίας ποὺ εἶναι ἐνισχυμένη ἐσωτερικὰ μὲ στενὸ πάνινο μαργέλι γιὰ νὰ περνᾷ τὸ μεγάλο βουργιοδόσταγο, μὲ τὴ βοήθεια δὲ τῶν δύο ἐπιτυγχάνεται τὸ κλείσιμο τοῦ πόρου.

Δεματικά ὑπάρχουν 4 εἶδη : α) ἄρπαχτὸ (2) β) στρογγυλὸ γ) κουρλάκι δ) στρουφιχτό. Τὸ μεγάλο βουργιοδόσταγο δένεται στὶς ἄκρες μὲ κόμπο διακοσμητικὸ, ποὺ ἐμεῖς οἱ ἄλλοι Κρητικὲς οὔτε νὰ δέσωμε οὔτε νὰ λύσωμε μποροῦμε. Ὁ κόμπος αὐτὸς λέγεται βουργιδοκόμπος. Μετὰ ἀπὸ τὸν κόμπο προστίθεται μιὰ πελώρια πλούσια φούντη. Ταυτόχρονα μὲ τὰ χοντρά βαστάγια περνοῦν καὶ λεπτότερα βοηθητικὰ βασταγάκια ποὺ καταλήγουν σὲ μικρὲς φουντίτσες.

Κυρίαρχο χρῶμα στὸ σῶμα μιᾶς βούργιας εἶναι τὸ κόκκινο, ἀλλὰ τὸ ξόμπλι γίνεται σὲ ποικιλία χρωμάτων (ρόδινο, πορτοκαλλί, κόκκινο, πράσινο, κίτρινο, μαῦρο, μελιτζανί, σκουρο λουλακί, ἄπυρο). Ἀνάμειχτα ὑπάρχουν καὶ σύρματα χρυσᾶ ἢ ἀσημένια. Ἐξιοθαύμαστος εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῶν χρωμάτων.

Οἱ πλουμιστὲς βούργιες εἶναι τὸ κουλέρ τῶν Ἀνωγείων περιζήτητες ἀπὸ τοὺς

1. Εἰς χωριστὸν κεφάλαιον τὰ περὶ ξομπλιῶν.

2. Τὸ ἄρπαχτὸ δεματικὸ τὸ ἔχουν σὺν «προβασκάνιο» καὶ τὸ ἔχουν σὲ καλὸ νὰ κρατοῦν ἀπάνω τους ἕνα κομμάτι ἢ νὰ τὸ συρράψουν στὴν μπροστοποδιά τους «προφυλάσσει ἀπὸ μείκκα καὶ σατανικά». (Πληρ. Εὐαγγελίας Κλουβιδάκι, ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀτσιπάδες Μονοφατίου).

ξένους περιηγητάς, οἱ ὅποιοι παλαιότερα ἦσαν μεγάλης οἰκονομικῆς ἀντοχῆς, «λόρδοι», καὶ μποροῦσαν νὰ πληρώσουν μιὰ τέτοια βχροξομπλιασμένη καὶ λιγόβριστη βούργια. Σήμερα ὑφαίνουν στὰ Ἀνώγεια βούργιες ἀπλούστατες γιὰ τὸ ἐμπόριο. Ὅσες διεσώθησαν βρίσκονται σὲ μουσεῖα καὶ σὲ ἰδιωτικὲς συλλογές.

Τὸ *ξόμπλιασμα* ἢ *πλούμισμα*. *Ξόμπλιασμα* ἢ *πλούμισμα* εἶναι τὸ «κοσμεῖν» κατὰ τὴν ὕφανση. *Ξομπλιαστό* ἢ *πλουμιστό* λέγεται τὸ ἀνυφαντικὸ πού ἔχει κοσμηθῆ κατὰ τὴν ὕφανση, ἐν εἶδει κεντήματος, μὲ πολύχρωμα νήματα (ἐνυφασμένη διακόσμησις).

Ἡ διακόσμησις αὐτὴ γίνεται μὲ τὴ βοήθεια τῆς μικροβελόνας ἢ μὲ τὸ χέρι. Τὰ ἐγχρωμα νήματα στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση εἶναι τυλιγμένα σὲ κυκλίσκους, (πλακωτὰ κουβαράκια ἢ κυκλάκια).

Ξόμπλι ἢ *πλουμι* γίνεται στὰ ράσινα (πατανίες, σακκιὰ πολυτελείας, βούργιες πολυτελείας) ἀλλὰ καὶ σὲ ὠρισμένα βαμβυκερὰ (μακρόπετσες). Γίνεται μὲ *μαλάκι ἀγοραστό* πού εἶναι μαλακό. Μπορεῖ νὰ γίνῃ ὅμως καὶ μὲ *βαμβυκερὸ νῆμα* ἢ καὶ μὲ *μετάξι* (ἀνάλογως τοῦ εἴδους τοῦ ἀνυφαντικοῦ πού θὰ πλουμιστῆ), *βυμμένο* μὲ φυτικὲς οὐσίες στὸ σπῆτι. Σήμερα γίνεται μὲ κλωστὲς τοῦ ἐμπορίου μερσεριζὲ ἢ καὶ *κουβάρες* (1 καὶ 1α).

Τὸ *ξόμπλι* τοῦ τελάρου εἶναι πολὺ δυσκολώτερο ἀπὸ τὸ κέντημα «σταυροβελονιά». Ἡ *πεῖρα* βοηθεῖ τὴν *ξομπλιάστρα* (2) νὰ ἀποδώσῃ ἓνα σχέδιο δίχως λάθη.

Τὸ *ξόμπλι* γίνεται κατὰ τρεῖς διαφορετικοὺς τρόπους, καὶ λέγεται : *ξόμπλι περαστό*, *ξόμπλι καθελιστό*, *ξόμπλι τριοπατήτρο*.

α) *Ξόμπλι περαστό* : Εἶναι τὸ ἀπλούστερο *ξόμπλι*. Περνοῦμε τὴ βελόνα στοὺς στήμονες, ὅπως κάνομε τὸ ἀπλὸ *μαντάρισμα*, (χωρὶς τὴν κάθετη σειρὰ τοῦ *μανταρίσματος*), ἓνα ἀπλὸ τρύπωνμα. Περνοῦμε δυὸ τρεῖς φορές τὴ βελόνα, ἀνάλογα μὲ τὸ πάχος πού θέλομε νὰ ἔχῃ τὸ *ξόμπλι*.

β) *Ξόμπλι ἢ πλουμι καθελιστό* : Εἶναι ἓνα εἶδος *πισωβελονιάς*. Πιάνομε τρεῖς κλωστὲς *στημόνι* τὴν κάθε φορά (3).

1. Οἱ ὄροι *πλουμιῶ*, *πλουμιζῶ*, *πλουμιστός*, *ξομπλιάζω*, *ξόμπλια* μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ «κοσμεῖν», γνωστοὶ καὶ στοὺς Βυζαντινοὺς, ἀπαντῶνται καὶ εἰς τὰ Κρητικὰ κείμενα : Δριμυτηνοῦ «Βοσκοπούλα» (ἐν Ἀλεξίου «Κρητικὴ Ἀνθολογία», σελ. 51 στ. 12 : «ἐπέφταν οἱ ἄθλι κ' ἐπεριχούσαν / τὰ κάλλη τῆς ἀφέντρας μου ἐπλουμουῦσαν». Φωσκόλου «Φορτουῶτες» (Ἀλεξίου ἐνθ. ἀνωτ, σ. 143, στ. 20). Κορνάρου : «Ἐρωτόκριτος» Α1372, Α1424. *Ξόμπλι* ἐπὶ Βενετοκρατίας ἔλεγαν οἱ Κρητεῖς καὶ τὸ σχέδιο τῶν ἐργοχείρων πού οἱ κοπέλλες *ἐγάζωναν* (ἐκεντοῦσαν). (Ἐρωτ. Α' 63)-545). Μὲ τὴν ἔννοιαν *exemplum* — *υπόδειγμα* — σχέδιο, ἐπίσης στὸν Ἐρωτόκριτο Α13 (ἀνὰ πάρη *ξόμπλι* καὶ *ἀρμυγιά*), Α 160' ἀμὴ θέλης μὲ τὰ πάθη σου *ξόμπλι* ἀλλωνῶ νὰ δώσης»). «Θυσία» (Κριτ. ἔκδ. Μέγα 1954, σελ. 203 στ. 963 ἀνὰ παίρνουν *ξόμπλι* ἀπὸ σέ, τὸν Πλάστη νὰ δοξάζουν). Τὶς λέξεις *ξομπλιάζω*, *ξομπλιάστρα* χρησιμοποιοῦμε σήμερα καὶ μεταφορικῶς, π.χ. «στέκει ἀπόξω ἀπ' τὸ χορὸ καὶ *ξομπλιάζει*» (βρίσκει ἐλαττώματα).

1α. Τὰ *ξόμπλια* τῶν *βαμβυκερῶν* ὕφαντῶν τοῦ Μ.Α.Τ.Α. εἶναι ἀφαντάστου λεπτότητος· καμωμένα μὲ ἐγχρωμο ἄκλωστο *βαμβυκερὸ νῆμα* κινοῦν τὸ θαυμασμό.

2. Οἱ πολὺ ἔμπειρες *ξομπλιάστρες* πού κάνουν πολύπλοκα *ξόμπλια* λέγονται «*βαρὲς ξομπλιάστρες*».

3. Τὸ θέμα «*χοχλιδάκι*» τῆς *πλουμιστῆς* βούργιας φαίνεται σὺν *ἀλυσιδοβελονιά*, ἀλλὰ εἶναι *ξόμπλι καθελιστὸ* δυὸ σειρές. Ἀνάμεσα στὶς δύο σαίτιες περνιέται μιὰ σαίτιτῶν *βάμμα*.

γ) Πλουμί ή ξόμπλι τριοπατήτηρο. Γίνεται στον τύπο του άνυφαντικού που λέγεται μπόλιες. Στον τύπο αυτό έχουμε 4 μιτάρια, δύο πατητήρες. Δηλ. σε κάθε πατητήρα είναι δεμένα δύο μιτάρια. "Όταν πρόκειται να άρχιση το ξόμπλι (συνήθως δέν ξομπλιάζεται καθολικά το πανί), όποτε τα δύο πισινά μιτάρια είναι κανονικά δεμένα σε μία πατητήρα, προσδένουμε στο τελευταίο μιτάρι (το προς το πισάντι) ακόμη μία πατητήρα. ("Έτσι οι πατητήρες γίνονται τρείς, έξ ού και το πανικό λέγεται τριοπατήτηρο). "Έχομε τώρα 4 μιτάρια, τρείς πατητήρες⁽¹⁾.

Το τριοπατήτηρο ξόμπλι γίνεται κατά δύο τρόπους: ό ένας τρόπος είναι να είναι όρατοι οι κόμποι του κεντήματος (καλή όψις ή από κάτω), ό άλλος να μη είναι όρατοι οι κόμποι (καλή όψις από πάνω). Καλύτερα είναι να είναι ή άνάποδη όψις από πάνω, γιατί ή άνυφαντοό στερεώνει τους κόμπους πιθήδεια.

"Όταν θέλωμε να ξομπλιάσωμε με τον πρώτο τρόπο (κόμποι από πάνω), πατοόμε την πρόσθετη τρίτη πατητήρα και κατεβαίνουν οι στήμονες που είναι περασμένοι στο τελευταίο μιτάρι. (Τούτο το τελευταίο μιτάρι λέγεται βαρδιάνος ή άρφανός). Οι ύπόλοιποι στήμονες που άντιστοιχοούν προς τους δύο μπροστινούς μίτους και τον ένα πισινό σηκώνονται επάνω. Οι επάνω στήμονες θα χρησιμοποιηθοούν σαν καμβάς, με τη διαφορά πως εδώ δέν θα διασταυρώνωνται οι χρωματιστές κλωστές, όπως γίνεται στην σταυροβελονιά (κέντημα χειρός ή μετρητό), ούτε θα έχωμε λοξές βελονίες. Η άνυφαντοό έχει στερεωμένο το έξαμο σ' ένα κορδονάκι που έχει δέσει στα μπράτσα του πετάλου, βλέπει και άντιγράφει. Περνά με τη βελόνα ή με το δάκτυλο τις χρωματιστές κλωστές στα σημεία που χρειάζεται, τις στερεώνει δένοντας κόμπους, τις κόβει, ξεπατεί την τρίτη πατητήρα, πατεί τις δύο άλλες περνώντας δύο σαϊτιές άσπρο ή ό,τι άλλο χρώμα έχει προορίσει για τον κάμπο, ξαναπατεί την τρίτη πατητήρα για το πλούμισμα κ.ο.κ.

"Όταν θέλη να κάμη το ξόμπλιασμα με το δεύτερο τρόπο (καλή όψη από πάνω), δένει την τρίτη πατητήρα στον έμπροστινό μίτο τον προς το μέρος της. Πατεί τις δύο άλλες πατητήρες και κατεβαίνουν οι στήμονες. Κεντά επί του στήμονος του πρώτου μίτου (προς τον όποιον άντιστοιχεϊ ή προστεθεϊσα τρίτη πατητήρα), ό όποιος στήμονας μένοντας επάνω χρησιμεύει σαν καμβάς⁽²⁾.

Το πλουμί μπορεί να γίνη με κλωστές διαφόρων χρωμάτων. "Άλλοτε τα νήματα του πλουμιού ήσαν βαμβάκερά ή μεταξωτά: σήμερα χρησιμοποιοούν κουδίες του έμπορίου. (Μπορεί να είναι και μονόχρωμο το πλουμί του ίδιου χρώματος προς το ύφάδι και στημόνι, αλλά από διαφορετική ύλη για να διακρίνεται, ton sur ton)⁽³⁾.

1. Τα τριοπατήτηρα στα Σφακιά λέγονται «τσή άνοιξης» (δηλ. του άνοιγματος). Πληρ. Χρ. Κόριακα

2. Για να κινηται ελεύθερα το μιτάρι που φέρει την τρίτη, πρόσθετη πατητήρα, περνούμε τα βαστάγια του σε δυό ξύλινες κουβρίστρες (καρόλια), δια μέτου των όποϊων κινοούνται τα βαστάγια του μίτου και δέν προσκόπτει το άνεβοκατέβασμα.

3. Τις πληροφορίες για το τριοπατήτηρο έχω από την άείμνηστη άδελφή μου Έλένη Μαθιανάκη, ή όποια ύφαινε το πλουμί αυτό επί πολλά χρόνια εξαιρετικά ώραία, μοναδικά θα μπορούσα να πώ. Δημιουργία της (επίνοήσις σχεδίου και εκτέλεσις) είναι το εικονιζόμενον εις το έξώφυλλον τραπεζομάνδηλο με τα παγώνια.

Πῶς γίνεται τὸ ἀρπαχτὸ δερματικὸ (gans noué à la main). Χρειάζονται δύο ἄτομα γιὰ τὸ πλέξιμό του (1). Ἀπὸ τὸ δείκτη μέσο καὶ πρᾶμεσο τῆς μιᾶς χειρὸς (Α΄) περνοῦμε ἀνὰ μίαν κλωστή (νὰ ἀγκαλιάσῃ ἢ κλωστή τὰ δάκτυλα). Ἀπὸ τὸ δείκτη καὶ τὸ μέσο τῆς ἄλλης χειρὸς (Β΄) περνοῦμε ἐπίσης ἀνὰ μίαν κλωστή (σύνολον 5 κλωστῆς). Τίς ἄκρες (10 μονὲς κλωστῆς) τίς κρατεῖ ἢ βοηθός. Ἔως ἐδῶ ἡ ἐργασία λέγεται διάσιμο. Ὁ παράμεσος τῆς Β΄ χειρὸς ποὺ δὲν ἔχει κλωστή παραλαμβάνει τὴ θηλιά τοῦ μέσου δακτύλου τῆς αὐτῆς χειρὸς, ὁ δὲ μέσος μετὰ τοῦ μεγάλου δακτύλου εἰσέρχονται εἰς τὴν θηλίαν τοῦ δείκτη καὶ ἔτσι τρία δάκτυλα εἶναι στὴν ἴδια θηλιά. Ὁ δείκτης τῆς Β΄ χειρὸς λυγισμένος σὰν κροσέ (βελονάκι) παραλαμβάνει ἐκ τῶν κάτω τῆ θηλιά τοῦ παραμέσου τῆς Α΄ χειρὸς, τὴν περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴν ἰδικήν του τὴν στιγμὴν ποὺ ἀποσύρεται ὁ μέγας δάκτυλος, ἔτσι ὥστε ἔχομε ἀνὰ μίαν θηλιά εἰς τὸν δείκτην, μέσον καὶ παράμεσον τῆς Β΄ χειρὸς καὶ ἀνὰ μίαν εἰς τὸν δείκτην καὶ μέσον τῆς Α΄. Ὁ παράμεσος τῆς Α΄ χειρὸς παραλαμβάνει τὴν θηλίαν τοῦ μέσου τῆς Α΄ κ.ο.κ.

Σημειωτέον ὅτι μπορεῖ νὰ γίνῃ δερματικὸ πολλῶν πήχεων, ὁπότε ἐκεῖνος ποὺ κρατεῖ τίς ἄκρες τῶν νημάτων χτενίζει τὸ δερματικὸ, δηλαδὴ τὸ τεντώνει, τὸ στρώνει γιὰ νὰ εἶναι ἰσόπαχο καὶ πλακωτό. Ὅσο δὲ μακραίνει τὸ δερματικὸ, γιὰ νὰ στρώνη καλύτερα, τὸ χώνει στὴ ζώνη τῆς ἢ βοηθός. (Προτιμοῦν ἄνδρα βοηθὸ ἐπειδὴ ἡ ζώνη ἢ ἀνδρική σφίγγει καλύτερα).

(Ἡ περιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὴν αἰμίμηστον θυγατέρα μου Δήμητραν Κ. Φρχγκάκι Φιλόλογον. Ὁ τρόπος τοῦ πλεξίματος μᾶς ὑπεδείχθη ἀπὸ τὴν Εὐκνήϊαν Κλουβιδάκι ἀπὸ τίς Ἀτσιπάδες Μονοφατσίου).

1. Βλέπε σχεδιάσμα.

ΤΑ ΛΙΝΟΥΔΙΑ

Με τὸν ὄρο λινούδια, ὅπως εἶπαμε κι ἄλλοῦ, νοοῦνται σήμερα ὅλα τὰ λευκὰ ὑφαντά, ἀσχέτως ἂν δὲν γίνωνται ὅλα ἀπὸ λινάρι.

Στὰ λινούδια περιλαμβάνονται: πρῶτο τὸ «κρεβατοστρώσι»⁽¹⁾ δηλ. τὸ στρώμα, τὰ μαξελάρια⁽²⁾ ἢ προσκέφαλα⁽³⁾ ἢ προσκεφαλάδια⁽⁴⁾, οἱ μαξελαρομάννες⁽⁵⁾ αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ὡς καὶ τὰ περιβλήματά τους προσώπατα⁽⁶⁾ ἢ κιλύφια⁽⁷⁾ (οἱ μαξιλαροθηῆκες), τὰ σεντόνια⁽⁸⁾, οἱ μπαμπακερές κουβέρτες καὶ οἱ κρεβατόγυροι. Ὑστερα ἔρχονται τὰ καλύμματα τοῦ καναπέ, μακάθια (πανωμάκατο καὶ κατωμάκατο)⁽⁹⁾, τὰ τραπεζομάντηλα, οἱ τραπεζόπετσες, οἱ μακρόπετσες, τὰ ἀσπρόρρουχα τῆς νύφης (ποκάμισα, μεσοφόρια, μπῦστοι), τὰ ποκάμισα τοῦ γαμπροῦ, τὰ μπαμπακερὰ σακκιά καὶ οἱ μπαμπακερές βούργιες καὶ σακκοῦλες.

Στὸ κρεβατοστρώσι δίδεται ἰδιαίτερη προσοχή.

Στὴν ὑπαιθρο κατὰ κανόνα δὲν ἔχουν κρεβάτια πολυτελείας. Τὸ κρεβάτι, ἀκόμη καὶ τὸ νυφικὸ, «ἀπὸ θὰ θέση»⁽¹⁰⁾ τὸ ἀντρόνιο»⁽¹¹⁾, εἶναι τὰ στρίποδα, δυὸ ξύλινοι κινητοὶ

1. Ἡ λ. κρεβατοστρώσι καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. τ. Στ' σελ. 608). Ὁμοίως Πρ. Π. Hesseling καὶ Pernot στ. 62.
2. Καὶ παρὰ Βυζ. Ὀνειροκρ. Ἀχμέτ (ἐκδ. Drexl σελ. 173) καὶ εἰς «Στάθην» (ἐν Ἀλεξίου σελ. 125 III στ. 4).
3. Ἡ λ. καὶ εἰς Ἑρωτ. Α 994, Β 71, Δ 89, Ε 1045.
4. » » » Γ 1619 Δ 583 Δ 1081 καὶ εἰς Κρητ. ἔγγρ. (Σάθα Μεσ. Βιβλ. τ. ΣΤ).
5. Ἡ λ. καὶ εἰς Κρητ. ἔγγραφον (Σάθα Μεσ. Βιβλ. τ. ΣΤ). Ἡ μαξελαρομάννα εἶναι ἓνα μεγάλο μαξιλόρι πλάτους ἕως 0,40μ. τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ κρεβατιοῦ.
6. Ἡ ἐκ μητρὸς μάμμη μου Βικτωρία Κ. Μιγάδη τὰ ἔλεγε προσκεφαλεδόψιδα. Τὴν λέξιν σκεκνοῦμε καὶ εἰς Κρητ. ἔγγραφον (Σάθα).
7. Λέξις τουρκικὴ (εἰλημμένη ἐκ τῆς ἐλληνικῆς κέλυφος).
8. Καὶ εἰς Ἑρωτ. Δ 583.
9. Μακάθια εἶναι τὰ λευκὰ ἐπιβλήματα ἑνὸς στρωτοῦ καναπέ. Τὸ σιούρο κάλυμμα ἐπὶ τοῦ ὁποῖου τίθεται τὸ μακάτι λέγεται μακατιλίκι. Μαξελάρες ἢ προσκεφαλάδες λέγονται τὰ σκληρὰ μαξιλάρια τοῦ στρωτοῦ καναπέ.
10. Λέγεται μὲ τὴν ἔθνοιαν «θὰ κοιμηθῆ γιὰ πρώτη φορά» ἀσχέτως ὅτι τὸ ρῆμα θέτω τὸ ἔχομε γενικῶς μὲ τὴν ἔθνοιαν κατακλίνομαι.
11. Ἀμέσως μετὰ τὴν τέλεση τοῦ γάμου, τὸ ζεῦγος ἀποκαλεῖται ἀντρόνιο. (Μαντινάδα τοῦ γάμου: τ' ἀντρόνιο πού γίνηκε εἶναι δικολογιά μου / καὶ θέλω νὰ περνᾷ καλὰ νὰ χαίρειν' ἡ καρδιά μου).

υποστάτες, πού τοποθετοῦνται σὲ μιὰ γωνιὰ ἢ καὶ στὸ κέντρον τοῦ σοφᾶ. Πάνω στὰ στρίποδα τοποθετοῦν *τάβλες ἀκάρφωτες* καὶ πάνω σὲ τοῦτες μπαίνει τὸ στρώμα⁽¹⁾. Τὸ στρωματόντυμα⁽²⁾ ὑφαίνεται μὲ βαμβάκερὸ νῆμα. Γεμίζεται ἀπὸ μαλλιὰ κατωτέρας ποιότητος, τὰ στρωματσόμαλλα⁽³⁾, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξερὲς φυτικές ὕλες (ξενικόφυλλα, ἀνεβρίδες, ἀσφεντυλιές ἢ καὶ ρουκανίδια καὶ τσούλια ψιλοκομένα⁽⁴⁾). Τὰ μαλλιὰ πλύνονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, οἱ δὲ φυτικές ὕλες ἀντικαθίστανται «ὅτινα κοπριάσουν» (τριφτοῦν). Πρὶν τοποθετηθῆ τὸ στρώμα, μπαίνει ὁ κρεβατόγυρος ἢ γῦρος, γιὰ νὰ κρύδωνται τὰ στρίποδα. Εἶναι στολισμένος μὲ δαντέλλες⁽⁵⁾. Ὑστερα τοποθετεῖται τὸ στρώμα, ἢ μαξελαρομάννα καὶ πάνω σ' αὐτὰ 2-3 σεντόνια μὲ δαντέλλες, κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ φαίνωνται οἱ δαντέλλες κλιμακωτά. Τὸ χειμῶνα μπαίνει τὸ πάπλωμα⁽⁶⁾ καπλαντισμένο μὲ τὸ *γιοργανοσέντονο*⁽⁷⁾ πού ἔχει γύρω γύρω ψιλὴ δαντέλλα ἐν εἴδει μπιμπίλας. Τὸ πάπλωμα μπορεῖ νὰ εἶναι ὀλομετάξωτο (κόκκινο ἢ μπλὲ)⁽⁸⁾ ἢ καὶ ἀπὸ *μαμπακόφχιαλο*⁽⁹⁾. Πάνω

1. Ὄταν παιδιώσῃ τὸ ἀνθρώπινο καὶ πληθύνῃ ἡ οἰκογένεια, στρώνουν τὰ στρώματα χάμω στὸ σοφᾶ καὶ κοιμοῦνται. Τὸ πρῶτὸ σηκώνουν τὰ στρώματα, τὰ κάνουν ρόλο καὶ τὰ τοποθετοῦν ὀριζόντια σὲ μιὰ γωνιὰ τοῦ σοφᾶ. Πάνω σ' αὐτὰ τοποθετοῦν διπλωμένα τὰ σκεπάσματα καὶ ὅλα μαζὺ τὰ σκεπάζουν μὲ ξεχωριστὸ κάλυμμα. Ὅλα μαζὺ, στρώματα καὶ σκεπάσματα, παίρνουν τὸ ὄνομα «σηκωμένα ρούχα». Τὰ στρίποδα — κρεβάτι μεταφέρονται στὸ πρότεγο καὶ εἶναι τῶρα δικαιοσημτικὸ στοιχεῖο, ἔτοιμο ὅμως νὰ φιλοξενήσῃ ἕνα μουσαφίρη πού θὰ ἔρθῃ ἀπὸ τὴ χώρα ἢ ἀπὸ ξένο χωριό.
2. Τῆ λέξη στρωματόντυμα ἐχρησιμοποίησα πρὸς διάκρισιν. Ἡ λέξις στρωματόντυμα δὲν ἀκούεται, λέγεται στρώμα. Στὶς πόλεις μέσα πού παίρνουν ὕφασμα ἀπὸ τὸ ἐμπόριο γιὰ νὰ κάμουν στρώμα, τὸ λένε σήμερα στρωματσόπανο. Ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐλέγτο καὶ σακκὶ (Ἑρωτ. Δ 581) «Μὲ τὴν παλέτσα τῆ χοντρή καὶ μ' ἄχερο τσῆ κάνει / στρώμα καὶ μέσα στὸ σακκὶ πέτρες κι ἀγκάθες βάνει».
3. Στρωματσόμαλλα καὶ ἔχι στρωματόμαλλα ἴσως ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ Βενετοκρατίας τὸ στρώμα ἐλέγτο καὶ στρωμάτσο.
4. Στὶς πόλεις οἱ εὐπορότεροι ἐπιθέτουν στὸ μάλλινο στρώμα καὶ ἕνα βαμβάκενιο, γεμισμένο μὲ καλῆς ποιότητος βαμβάκι τὸ λεγόμενον «χιλτέε». Ἀπαραίτητο νὰ σημειώσωμε ὅτι οἱ στρωτοὶ ξύλινοι καναπέδες καρφωτοὶ ἢ κινητοὶ εἶχαν εἰδικὰ στρώματα στενόμακρα, τὰ μεντέρια. Εἶχαν κατ' ἀποστάσεις ἀνοίγματα, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ μεγάλα στρώματα καὶ καθημερινῶς ἔβραζαν τὰ χέρια τους οἱ γυναῖκες γιὰ νὰ **ἀνεφουφουδιάσουν** τὸ μαλλί, ὥστε νὰ εἶναι φουσκωτὸ τὸ μεντέρι. Οἱ μαξιλάρες τοῦ καναπέ γεμίζονται μὲ τζίβα (χαμαίρωψ ὁ ταπεινός) γιὰ νὰ στέκουν. Στὶς πόλεις ἀλλὰ καὶ οἱ εὐποροὶ χωρικοὶ πού μένουν πλησίον σὲ κεφαλοχώρι ἢ σὲ ἀστικὸ κέντρον τίς ἀγοράζουσι ἔτοιμες. Τὰ μαξιλάρια γεμίζονται στὰ χωριά μὲ **πουλιά** (*trifolium purpureum*) περὶ αὐτοῦ βλέπε Ε.Κ. Φραγκάκι «Συμβολὴ εἰς τὴν δημώδη ὀρολογίαν τῶν Φυτῶν» σ.σ. 170, 172, 219. Ὁ Ἑμμ. Ξ. Βαρδάκης, ἐκ Γεωργιουπόλεως Ἀποκορόνου, μὲ πληροφορεῖ ὅτι τὰ πουλιά στὴν ἐπαρχία του λέγονται πούπουλα καὶ ὅτι οἱ φίλες τῆς νύφης τὰ μαζεύουσι μὲ τραγοῦδια. Οἱ φτωχότεροι γεμίζουσι τὰ μαξιλάρια μὲ τσουλάκια (κομμένα κουρέλια).
5. Σήμερα ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ὑφαντοὺς κρεβατόγυρους χρησιμοποιοῦν καὶ χασεδένιους πού τοὺς κεντοῦν στὴ μηχανή.
6. ἼΙ λ. καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς P. Pr. Hesselring & Pernot σελ. 83 στ. 261
7. ἼΙ λ. σύνθετος ἐκ τοῦ γιοργάνι = πάπλωμα (λ. τουρκικὴ) καὶ σεντόνι. Τὰ σεντόνια ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος διακρίνονται : α) εἰς μονοκοιθιθρικά (τῆς μιᾶς κοίτης) μὲ δύο φύλλα ὑφάσματος, β) τριοφύλλατα (μὲ τρία φύλλα ὑφάσματος — κατωσέντονα — γ) γιοργανοσέντονα (μὲ 4 φύλλα ὑφάσματος).
8. Σήμερα κάνουν καὶ ρεζ παπλώματα.
9. Βαμβάκερὸ ὕφασμα ἀπομίμησις δαμάσκου.

ἀπὸ τὸ πάπλωμα μπαίνουν οἱ πατανίες καὶ τελευταῖα τὰ μαξιλάρια προσώπατα⁽¹⁾ καὶ ριχτάρια⁽²⁾ (ἢ στρογγυλά^{2α}).

Στις πόλεις μέχρι τοῦ α' παγκοσμίου πολέμου ὑπῆρχαν ἀκόμη κρεβάτια γιὰ τὰ ἀντρόγυνα σιδερένια, μὲ κολῶ ες πού τις ἔλεγαν *καρόνια*. Τὰ κρεβάτια αὐτὰ ἐλέγοντο «καργιόγλες»⁽³⁾. Τοῦτα εἶχον καὶ κουνουπιέρες ἄσπρες λουλακισμένες καὶ οὐρανό. Οἱ κουνουπιέρες τῆς καθημερινῆς χρήσεως ἦσαν ἀπὸ ἡμιδιαφανές ὕφασμα τοῦ ἐμπορίου. Οἱ κουνουπιέρες τοῦ λούσου ἦσαν ἀπὸ δαντελλωτὸ ὕφασμα τοῦ ἐμπορίου ἢ *φιλεδένιες* μὲ φιλέ τῆς χειρός. Τίς ἐπλεκαν φιλέ οἱ κοπέλλες μόνες τους καὶ κατόπιν τίς ἐκεντοῦσαν διάφορα σχέδια⁽⁴⁾. Ἐστερεώνοντο σ' ἓνα σιδερένιο πλαίσιο, πού ἐστηρίζετο στὶς κολῶνες, μὲ μικρὰ βυσταγάκια ἢ λινοκόρδελλο, ὅπως καὶ ὁ οὐρανός, πού ἐγίνετο ἀπὸ ἀπλό λευκὸ ὕφασμα. Στὸ σημεῖο συναντήσεως τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς κουνουπιέρας ἐμπκινε γῦρος σουρωτὸς (ἀπάνω-γυρος) ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕφασμα τῆς κουνουπιέρας, (κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ γῦρο πού βάζουμε στὶς κουρτίνες καὶ σχηματίζουν Π). Μερικὲς χωρικτοποῦλες *ξευγενισμένες* ἔκκιναν ἓνα τέτοιο γῦρο καὶ στὰ στρίποδα. Ἐπαιρναν δύο καλάμια καὶ τὰ ἔνωνον καὶ σχηματίζαν γωνία. Τὰ ἐμπηχναν στοὺς τοίχους καὶ πάνω σ' αὐτὰ τὰ καλάμια ἐστερέωναν τὸν ἀπάνωγυρο. Ἔτσι τὰ στρίποδα ἔπαιρναν ἓνα τόνο ἐπισημότητος. Φυσικὰ τὰ στρίποδα ἦταν στημένα ἀποκλειστικὰ σὲ γωνία τοῦ δωματίου, γιὰ νὰ στερεώνωνται τὰ καλάμια.

1) Σεντόνια

α) *Ράσινα*. Εἶναι συνδυασμὸς μάλλινης καὶ βυμβακερῆς κλωστῆς. Ἡ τυλιξὰ καλαμίζεται καὶ τοποθετεῖται στὴν καλκντάρια μαζ' ἰ μὲ κενάρι, εἰς τρόπον ὥστε ἐπιτυγχάνονται ραβδώσεις ὀρθοστήμονες. Ὑφάδι μπαίνει μπυμπάκι, σπανιώτατα δὲ καὶ μετάξι. Στὴν περιφέρεια τῶν Ἀνωγείων τὰ ράσινα σεντόνια πολυτελείας ἔχουν καὶ μετάξι ἀπαραιτήτως. Τοποθετεῖται στὴν καλκντάρια «μιά πόστα τυλιξὰ, μιά πόστα κενάρι». Ὡς

1. Τὰ προσώπατα ἢ κούφια εἶναι δύο εἰδῶν : τὰ κοινὰ μὲ 1. ἄνοιγμα (δὲν ἔχουν ἰδιάζον ἕνομα) καὶ τὰ *στόματα*, ἐκεῖνα δηλ. πού ἔχουν δύο ἀνοίγματα. Καὶ τὰ δύο εἶδη κλείνουν μὲ κορδέλλες ἀπὸ τὸ ὕφασμα τοῦ μαξιλαριοῦ. Τὰ μαξιλάρια ἐγίνοντο ἀπὸ τὸ ὕφαντὸ πού ἐγίνοντο καὶ τὰ σεντόνια. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας τὰ κίνουν καὶ οἱ χωρικτοποῦλες ἀπὸ χασέ.
2. Ριχτάρια = οἱ τετράγωνες μαξιλαροθήκες τῆς φιοῦρας. Ἐλέγοντο ριχτάρια γιὰτὶ ἀρχικῶς ἦσαν ὅπως τὰ σημερινὰ καρέντὲ τὰμπλ (δὲν εἶχαν πλάτη), ἐρρίπτοντο τρόπον τινὰ πάνω στὸ μαξιλάρι καὶ ἐστερεώνοντο μὲ καρφίτσες. Ὑστερότερα προσθέσανε τὴν πλάτη. Τοῦτα ἐγαρνίροντο μὲ δαντέλλες καὶ ἐμαρκίροντο. Ἀλλὰ καὶ κουσκουσελίδικα ἐγίνοντο (βαμβακερά). Τέτοια εἶχε καὶ ἡ μητέρα μου.
- 2α. Ἐλέγοντο στρογγυλά ἀλλὰ ἦσαν ἡμιστρογγυλά παραλληλόγραμμα, μὲ στρογγυλεμένες τίς γωνίες. Μετὰ τὸ 1900 γίνονται καὶ τετράγωνα σὲ μεγάλο μέγεθος.
3. Καριόλες εἶχαν καὶ ἐπὶ Βενετοκρατίας. Τότε τίς εἶχαν καρδένιες ἢ σιδερένιες, ἐπίχρυσες οἱ πλούσιοι ἀστοί. (Βλ. Στέργιου Στεχνάκη. «Ἡ δικθὴ τοῦ Ἀνδρ. Κορνέου» (Κρητ. Χρ. τ.Θ' σελ. 425).
4. Φιλέδες ἐπλεκε καὶ ἡ μητέρα μου μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς καρέκλας καὶ ἐνὸς εἰδικοῦ ὀβελίσκου (σαίττας).

ύφάδι χρησιμοποιεῖται μετάξι· ύφαίνονται σὲ ἀρὸν χτένι, ἀπαλά. Γιὰ νὰ γίνῃ σγουρὸ τὸ ψήνουν τὸ σεντόνι. Παίρνουν ἄθο, τὸν βράζουν μὲ νερό, ἀφήνουν νὰ κατχσταλάξῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ ψήνουν τὸ σεντόνι μὲ σαποῦνι, ὅπως ψήνεται ἡ μπόλια, περὶ τῆς ὁποίας θὰ δοῦμε παρακάτω.

β) *Μπαμπάκι* :

1) *Κεναράτα*. Ἔχουν στημόνι κενάρι καὶ μπαμπάκι ἐναλλάξ. Σχηματίζονται ραβδώσεις ὀρθοστήμονες. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τὸ ἓνα κενάρι ἕως τὸ ἄλλο λέγεται παφτάς. Ὑφάδι χρησιμοποιεῖται μπαμπάκι τῶν 10 ντουραδῶ· γιὰ στημόνι τῶν 8 ντουραδῶ⁽¹⁾.

2) *Σαντρατσιλίδικα*. Λέγονται καὶ καρουδάτα, ἐπειδὴ ἀντὶ ραβδώσεων σχηματίζονται καρρῶ⁽²⁾. Ὑφαίνονται μὲ κενάρι καὶ μπαμπάκι. Ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τῶν τετραγώνων γίνεται ἡ τοποθέτησις τῶν διαφορετικῆς ἀποχρώσεως στημόνων κατὰ τὸ διάσιμο καὶ ύφάδιου κατὰ τὴν ύφανση⁽³⁾. Ὁ τετραγωνισμὸς ἐπιτυγχάνεται μὲ τόση ἀκρίβεια, ὥστε ἡ συρραφή τῶν φύλλων εἶναι σχεδὸν ἀδιάκριτη. Τὰ ἐλλεκτότερα ἀπὸ τὰ σαντρατσιλίδικα σεντόνια εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀνάμεσα στὴ σκουρότερη ράβδωση κ' ἓνα ζαβιδάκι, δηλ. λεπτοτάτη ράβδωσὴ ἀνοικτότερης ἀποχρώσεως (ἀπὸ κενάρι). Γενικὰ τὰ σαντρατσιλίδικα θεωροῦνται ἀνωτέρας κλάσεως ἀνάμεσα στὰ βαμβάκερὰ σεντόνια.

3) *Σαϊτάρικα* : Κατώτερο εἶδος σεντονιοῦ γιὰ καθημερινὴ χρῆση. Τὸ στημόνι δὲν σχηματίζει ραβδώσεις. Κατὰ τὴν ύφανση χρησιμοποιοῦν μπαμπάκι καὶ κενάρι ἐναλλάξ καὶ ἐπιτυγχάνουν ὀριζόντιες ραβδώσεις.

γ) *Μεταξωτά* :

1) *Χαχίλαμάδες* : Γίνονται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ μετάξι καὶ εἶναι δύο τύπων : ὀρθοστήμονα καὶ σαντρατσιλίδικα.

Τὸ μετάξι κλώθεται ἀνήψητο. Στὸ διάσιμο χρησιμοποιεῖται μετάξι δύο χρωμάτων τὸ λεγόμενον κόκκινο καὶ τὸ ἄσπρο. Μία λούρα κόκκινο μία λούρα ἄσπρο. Γίνονται πλατειῆς ραβδώσεις ἐναλλασσόμενες, ἢ μία πλατειὰ πού ἔχει ἐλατέρωθεν στενὲς ραβδώσεις ἐκ τοῦ ἀντιθέτου χρώματος. Γιὰ ύφάδι στὰ ὀρθοστήμονα μεταχειρίζονται ἓνα ἐκ τῶν δύο χρωμάτων. Ἀλλὰ στὰ σαντρατσιλίδικα χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ δύο χρώματα, κανονίζουν τὶς ἀποστάσεις, ὅπως καὶ στὰ βαμβάκερὰ.

1. Ἐνν εἶδος σεντονιοῦ παλαιότερας ύφαντικῆς τέχνης εἰς τὸ Μουσ. Κοσμ. Τεχνῶν Ἀθηνῶν ἐμφανίζει ἐναλλάξ μετὰ τῆς ἀπλῆς ραβδώσεως καὶ μίαν ράβδωσιν **μπουκλέ**. Κρῖμα ὅτι δὲν ύφαίνεται σήμερον.

2. Τὰ καρουδάτα λέγονται καὶ σαντρατσιλίδικα ἐκ τῆς περσικῆς λέξεως σαντρατῆζ = ζατρίκιον — σάκι (Ἡ λ. εἰς Du Cange : ζατρίκιον : Ἀχμέτ 192 Ἀννης Κομνηνῆς Lib 12 Alex. Pag 360 «εἶχε τῶν συγγενῶν τινὰς παίζων ζατρίκιον παιδιὰ καὶ τοῦτο ἐκ τῆς τῶν Ἀσσυρίων τρυφῆς ἐξευρημένην καὶ εἰς ἡμῶς ἐληλυθὸς καὶ Ducac hist Cap 16 «ἐκάθητο μετὰ τῶν αὐτοῦ ἔνδον τῆς σκηνῆς παίζων ζατρίκιον ὃ οἱ Πέρσαι σαντρατῆζ καλοῦσιν». Ὁ κ. Λάμπρος Λαμπροῖδης, ἐτῶν 65, ἐξ Ἰκονίου, μὲ πληροφορεῖ ὅτι σήμερον ἡ λέξις προσφέρεται: σαντρατῆτ (τουριστί).

3. Τὸ κενάρι εἶναι λευκότερον ἀπὸ τὸ μπαμπάκι.

2) *Μεταξοφάδιαστα* : Θεωρούνται κατώτερα από τους χαχιλαμάδες. Γίνονται κατά κανόνα ὀρθοστήμυνα. Στημόνι μπαίνει μπαμπάκι και κενάρι έναλλάξ, ὕφάδι δὲ μόνον μετάξι.

δ) *Λινά* : Γίνονται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ ὄργο (λιναρένιο ψηλὸ νῆμα). Σήμερα τὰ ἀποφεύγουν ἐπειδὴ τὸ κλώσιμο ἀπαιτεῖ κόπο και τεχνική. Παλαιότερα, πρὶν ἀπὸ τὸν 19ο αἰ., τὰ λινὰ σεντόνια τὰ ἐκεντοῦσαν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς μεταξένιες και τὰ χρησιμοποιοῦσαν σὰν εἶδος κλινοσκεπάσματος (1).

2) Πατανίες μπαμπακερές

Γίνονται στὸν τύπο «μπελεντένιες» και ἐπέχουν θέση κουβέρτας, κλινοσκεπάσματος καλοκαιρινοῦ, τῆς φιγούρας. Γίνονται ὀλόλευκες μὲ μπαμπάκι λευκὸ (στημόνι) και μπαμπάκα ὕφάδι. Κι ἐδῶ κυριαρχεῖ ὁ σταυρός, ὅπως και στὶς μάλλινες πατανίες. Τελευταῖα ὕφαινουν τέτοιες κουβέρτες και μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς μερσεριζὲ σὲ χρώματα ρόζ σωμὸν ἢ και θαλασσί. Γαρνίρονται ἀπὸ τὰ τρία μέρη μὲ τραπουζάνι και φουδιάζονται μὲ πλούσια κρόσια.

Και πλεκτὲς ὅμως κουβέρτες ἄσπρες βαμβακερές ἢ μὲ χρωματιστὸ μαλλί (συνήθως βυσσινί) ἄρχισαν νὰ ἔχουν και οἱ χωριατοποῦλες στὴν προῖκα τους. Κλώθουν μόνες τους τὸ λευκὸ μπαμπάκι ἀντὶ νὰ ἀγοράζουν μερσεριζὲ κλωστή ἢ κινδάρες γυαλιστερές, ὅπως γίνεται στὰ ἀστικά κέντρα. Τοῦτες μέχρι τοῦ 1920 τίς ἔπλεκαν εἰδικὲς πλέχτρουσες πρὸς ἓνα χρυσὸ ναπολεόνι τῆ μῖα (2). Οἱ μάλλινες πλεκτὲς κουβέρτες φουδιάζονται μὲ φούντες ποικίλων χρωμάτων : κρασᾶτο, κίτρινο, πράσινο, έναλλάξ τοποθετούμενες.

3) Παλέτσες

Εἶναι πατανίες χονδροκαμωμένες ἐπειδὴ ὕφαινονται μὲ τὰ ὑπολείμματα ποῦ μένουν μετά ἀπὸ τὸ χεροχτένισμα τοῦ λιναριοῦ. Στημόνι ὅμως μπίνει ὄργο. Ὑφαινονται στὸν τύπο «κιλιμάτες». Τώρα τελευταίως οἱ καινούριες ἀνυφαντοῦδες ὕφινουν παλέτσες ποῦ μόνον τὸ ὄνομα ἔχουν. Γιατὶ εἶναι λεπτὲς και μὲ δέξιμο στὸν τύπο «μπελεντένιες». Τὸ στημόνι τους εἶναι μπαμπάκι ἄσπρο τὸ δὲ ὕφάδι ὄργο λινό, βυμμένο συνήθως σὲ χρῶμα βυσσινί ἢ κεραμιδί και γυαλίζουν σὰν μετξωτὲς (3). Γαρνίρονται μὲ δαντέλλα οἱ τρεῖς πλευρὲς και ἔχουν πλούσια κρόσια. Χρησιμοποιοῦνται γιὰ καλοκαιρινὰ κλινοσκεπάσματα τῆς φιγούρας.

1. Τοῦτο ἐγένετο ὅταν ἡ κεντητικὴ ἤμαζε στὴν Κρήτη, ὅποτε και κρεβατόγυροι ἐκεντῶντο μὲ μεταξωτὲς κλωστὲς και μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ κρητικά μοτίβα : δικέφαλος ἀετός, γοργόνα, γαρύφαλλα, ρόδακες. Εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν Γρηγοροπούλων (Legrand Bibl. Hellénique 2. 293), ὁ εἰς τῶν ἀδελφῶν ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἐν Κρήτη ἀδελφόν του νὰ τοῦ ἀγοράσῃ «μετάξι χονδρὸν ἐκ τῶν δέκα τορνεσιῶν, ἵνα γὰζώσω (= κεντήσω) τοῦ υἱοῦ μου σινδόνια ἐκ πάσης ἰδέας».
2. Τέτοια πλεκτὴ κουβέρτα ἔχω προσφέρει εἰς τὸ Λαογρ. Μουσεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, και εἶναι ἔργον τῆς μητέρας μου.
3. Τμῆμα τέτοιας κουβέρτας ἔχω προσφέρει εἰς τὸ Λαογρ. Μουσεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἔχει ὕφανθ ἀπὸ τὴν Μαρίαν Στεφανᾶκη — Κωστᾶκη ἐκ Λατσίδας Μεραμβέλλου. Ἡ ὕφαντρια ἐκαλλιέργησε, ἔκλωσε και ἔβαψε τὸ λινὰ μόνη τῆς.

4) Στρώματα

Ύφαινονται στα δίμιτα, με πλκτειές λουῖρες ὀριζόντιες, πού λέγονται καί ντάμες. Στημόνι μπαίνει μπαμπάκα. Οἱ ραβδώσεις (κόκκινες ἢ μπλέ) γίνονται με μπαμπάκι τοῦ λαδιοῦ. Οἱ νεώτερες ἀνυφαντοῦδες χρησιμοποιοῦν καί κίτρινο (ὠχρας) μπαμπάκι. Ἡ περαμάτισή τους εἶναι «ἄξαργητάρικη» (χαρακτηριστική — εἰδική —) γιατί ἐκτός ἀπό τὸ σχέδιο τοῦ δίμιτου σχηματίζονται καί μικρά ἰδιόρρυθμα τετραγωνάκια καί ἡ εἰδική αὐτῆ περαμάτιση λέγεται στοκόφι.

Γιὰ τὴν σταθεροποίηση τοῦ χρώματος τῶν νημάτων, ἀν καί συνήθως εἶναι σταθερά τὰ χρώματα τοῦ ἐμπορίου, βάζουν τὸ νῆμα 24 ὥρες μέσα σὲ οὔρα. Ξεπλύνονται ἀφοῦ στεγνώσουν, καί μετὰ τὸ νέο στέγνωμα καλαμίζονται.

5) Σακκιά μπαμπακερά καὶ βούργιες

Καί τοῦτα, ὅπως καί τὰ ράσινα, ὑφαίνονται ἀπλὸ δίμιτο. Γίνονται «μπλαβόλουρα» ἢ «κοκκινόλουρα». Ράβονται στὰ πλάγια με τροχὸ ἢ με τσῆ πέρδικας τ' ἀμάτι καί ἔχουν τὰ δεματικά τους πλεγμένα «κουρλάκι».

Τὰ σακκιά αὐτὰ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴ φύλαξη τοῦ ἀλευριοῦ, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἀραλία, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ράσινα φεύγει μιὰ ποσότητα ἀλευριοῦ.

Τὰ σακκιά αὐτὰ ἴσαμε τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο ἐπεῖχαν καί θέση βαλίτσας. Τέτοια ἐχρησιμοποιοῦν καί οἱ ἀστὲς ὅταν ἐπήγαιναν στὰ χωριά νὰ ξεκαλοκαιριάσουν.

Τοῦ ἰδίου τύπου ὡς πρὸς τὴν ὕφανση καί τὸ χρῶμα εἶναι καί οἱ βαμβυκακέρες βούργιες, με τὴ διαφορά ὅτι ἐνῶ οἱ λουῖρες τῶν σακκιῶν εἶναι ὀριζόντιες, οἱ λουῖρες τῆς βούργιας εἶναι κάθετες⁽¹⁾. Γίνονται σὲ διάφορα μεγέθη: μουζουρόβουργιες⁽²⁾, δεύτερες, καί βουργίδια. Στὰ Ἀνώγεια ὑφαίνουν καί ντρουβάδες (ταγάρια) βχμυκακεροῦς ποικιλόχρωμους, τοὺς ὁποίους πλουμίζουν με ἀπλὸ πλουμί.

6) Μπόλιες ἢ πανάκι

Ὁ κοινότερος καί εὐκολώτερος τύπος ἀνυφαντικοῦ, πού ὑφαίνεται με 4 μιτάρια δεμένα σὲ δύο πατητῆρες λέγεται μπόλιες.

1. Γίνονται καί σκουῖρες βούργιες με λεπτὲς ραβδώσεις σὲ χρώματα μπλέ, κόκκινο, ἄσπρο, πορτοκαλί.
2. Μουζουρόβουργιες λέγονται λόγω τῆς χωρητικότητός των· χωροῦν δηλ. ὅσο καί μιὰ μουζούρα. Μουζούρες εἶναι κυλινδρικά τσίγκινα δοχεῖα γιὰ τὸ μέτρημα καί τὴ μεταφορὰ κυρίως ὕγρῶν (λαδιοῦ, κρασιοῦ, νεροῦ) καί εἶναι κατάλοιπον βενετικοῦ μέτρου πού ἴσχυε καί στὴν Κρήτη καί ἐλέγετο μουζούρι. Ἦταν δοχεῖο κυλινδρικό, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε τότε γιὰ τὸ μέτρημα τῶν πρὸς σπορὰν σιτηρῶν. Τοῦτο ἐπρεπε νὰ εἶναι γεμᾶτο «χειλία με χεῖλια». Με τὸν ὄρο μουζουρά προσδιορίζουν σήμερα τὴν ἔκταση ἐνὸς χωραφιοῦ (χωράφι μιᾶς μουζουράς, δυὸ μουζουρῶ κλπ.). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ ἀγρὸς εἶναι ἐκτάσεως τόσης, ὥστε νὰ δέχεται πρὸς σπορὰν σπόρο μιᾶς μουζούρας (18 ὡς ἐγγιστα ἀκάθων). Παλαιότερα ἀντὲν ἤτονε ἄκρα κειροῦ καί εἶχανε τελειώσει τὰ σιτηρὰ ἐδανείζοντο μεταξὺ τους καρπὸ (στάρι ἢ κριθάρι) με τὴ μουζούρα. Στὴν περίπτωση αὐτῆ ἐπρεπε νὰ εἶναι ἀνετρουλαρίκι δηλ. γεμάτη καί πέραν τῶν χειλέων, ὥστε ὁ καρπὸς νὰ κἀνη ἕνα βουναλάκι. (Πληρ. τοῦ πεθεροῦ μου Ἰω. Φραγκάκι).

Στις μπόλιες ύφαινεται τὸ σκέτο πανί (πού μοιάζει με τὸ κάμποτο τοῦ ἔμπορίου) καὶ ὅλα τὰ ἀπλᾶ ὑφαντὰ καθημερινῆς χρήσεως.

«Ἐχω στεμένες μπόλιες» σημαίνει ἔχω ἀγγαρεμένο τὸ τελάρου μου με κοινὸ εἶδος ἀνυφαντικοῦ πού δὲν ἔχει περαμάτηση.

Πιθανῶς ὁ τύπος τοῦτος τοῦ ἀνυφαντικοῦ πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸ ὕψος μπόλια, πού ὑφαινεται με 4 μιτάρια καὶ 2 πατητῆρες (μία πατητῆρα γιὰ τοὺς 2 μπροστινοὺς μίτους καὶ μία γιὰ τοὺς ὀπισθίους).

Ἡ «μπόλια» εἶναι τριῶν εἰδῶν: α) μπαμπακερή, β) μεταξοφάδιαστη, γ) ὀλομετάξωτη.

Ἀνάλογα με τὴν ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποία ὑφαινεται ἡ μπόλια ἐξυπηρετεῖ καὶ ἕνα σκοπὸ.

α) *Μπόλια μπαμπακερή.* Εἶναι ἡ κοινότερη μπόλια. Ὑφαινεται στημόνι φάδι μπαμπάκι. Ἡ λεπτότης της ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς ντουράδες τοῦ μπαμπακιοῦ. Ἄν τὸ μπαμπάκι (στημόνι — φάδι) εἶναι τῶν 8 ντουραδῶ γίνεται πολὺ χονδρὴ (¹). Ἄν εἶναι τῶν 10 ντουραδῶ γίνεται λεπτότερη. Ἄν εἶναι τῶν 14 ντουραδῶ γίνεται πολὺ λεπτή. Με τέτοιου εἶδους λεπτὴ μπόλια γίνονται τὰ γυναικεῖα ὑποκάμισα κλπ. γυναικεῖα ἐσώρρουχα (²). Ἄν κλωσθῇ τὸ ὑφάδι, ἡ μπόλια με τὸ πλύσιμο γίνεται σγουρὴ (κρεπέ), ὅ,τι χρειάζεται γιὰ ἀνδρικὰ ὑποκάμισα (³). Γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦτο ὅταν ὑφανθῇ ἡ μπόλια τὴν πλύνουν σὲ γούρνα καὶ τὴν τρίβουν ἀπάνω σὲ πελεκένια πλύστρα. Τὴν τυλίσσουν ὕστερα ρολὸ ὅπως τὸ χαρτί περιτυλίγματος καὶ σγουραίνει.

1. Στις «μπόλιες» με τέτοιου πάχους χρωματιστὸ ὑφάδι ὑφαινοῦν σκοῦρες πετσέτες καὶ τραπεζομάντηλα (λουρωτὰ ἢ ζαβιδάτα), μπροστοποδιές καὶ ὅλα τὰ ἀπλᾶ σκούρα ἀνυφαντικά. Με λευκὴ μπαμπάκια ὑφαινοῦν τὸ πανί γιὰ τίς ἀνδρικές βράκιες, τὸ ὁποῖον κατόπιν βράφεται.
2. Τὰ γυναικεῖα ὑποκάμισα ἦσαν μικρὰ ἕως τοὺς ἀστραγάλους. Εἶχαν μακρὰ πλατεῖα μανίκια καὶ κυλιότερες ἄνοιγμα λαμποῦ, με σχίσσιμο ἕως τὸ μέσον τοῦ στήθους, τὸ ὁποῖον ἔκλεινε με **θελήκι**. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ λαμποῦ καὶ τὰ ἄκρα τῶν μανικιῶν εἶχαν μπιμπίλα. Οἱ πλαινές ραφές (κατὰ μήκος) ἐκεντῶντο με στενὸ ραβδωτὸ κέντημα. Τὰ ὑποκάμισα τῆς φιγούρας ἐκεντῶντο με μεταξωτὸς κλωπτες εἰς τὰς περυφάς. Τὰ ἄκρα τῶν μανικιῶν εἶχαν πλατὸ κέντημα, διότι ἐφαίνοντο ἀπὸ τὸ ζιπὸν τους ἢ ἀπὸ τὴ «σπλατάρικα» (ζακέτα ἄνευ χειρῶν) βλ. Ε. Κ. Φραγκάκι «Λ.Τ. τῆς Κρήτης Β' Γυναικεῖα Φορεσιὰ».
3. Τὰ ἀνδρικὰ ὑποκάμισα μέχρι τῶν μέσων τοῦ περὶχμένου αἰῶνος εἶχαν πλατεῖα μανίκια (ἦσαν χωρὶς μανικέτια). Κατόπιν προστέθηκαν τὰ μανικέτια. Ἐγίνοντο ἀπὸ μπόλια. Ὅταν ὁ χασὴς εἰσῆχθη στὴν Κρήτη, τὸ ποικάμισο ἐγίνετο ἀπὸ μπόλια, ἀλλὰ τὸ στήθος καὶ τὰ μανικέτια ἐγίνοντο ἀπὸ χασέ. Ἐπίσης καὶ ὁ γικκῆς, ὁ ὁποῖος ἦτο ἡ γυριστός, ὅπως τὰ σημερινὰ ἀνδρικὰ ὑποκάμισα, ἦ στρογγυλὸς χωρὶς πέττα. Τὰ μανικέτια εἰς τὰ Ἀνώγεια ἐκεντῶντο με ἕνα σχέδιο τυπικὸ, πού ἐλέγετο «ἄρνιθόποδας» (διὰ τὸ σχῆμα). Τὰ ὑποκάμισα ἦσαν δύο τύπων, ἀνάλογα με τὸ γελέκι. Ἄν ὁ ἄνδρας ἐφῆρει γελέκι στα ἰρωτὰ, τὸ ποικάμισό του ἦτο ἀπλῶ, ἂν ἐφῆρει γελέκι ἀνοιχτὸ εἶχε καὶ ἀξαρρητάρικο ποικάμισο. Ἄν τὸ γελέκι εἶχε ἄνοιγμα καὶ στὴν πλάτη (ἔκλεινε με **λασάζ**), τὸ ποικάμισο ἦτο πλατύτερο τοῦ συνήθως καὶ ἐβγαίνει πλούσιο ἀπὸ τὰ ἄνοιγματα τοῦ λασάζ. Ἐσυνειθίζετο κυρίως εἰς τὰ Ἀνώγεια καὶ ἐφορεῖτο τὸ καλοκαίρι στὰ πανηγύρια καὶ στοὺς χοροὺς, χωρὶς μεϊτάνι. Τὸ ἀξαρρητάρικο ποικάμισο ἔχει ἐκατέρωθεν τοῦ ἀνοίγματος μικρὰ πιετάνια λοξά. Ἀνάμεσα στὰ πιετάνια κεντᾶται με κόκκινη σταυροβελονιά. Σήμερα δὲν φοροῦνται πλέον. Ὅλοι, φτωχοὶ καὶ πλούσιοι, φοροῦν τὰ συνήθη τοῦ ἔμπορίου. Εἰς τὰ Ἀνώγεια φοροῦν σήμερα χάριν λεβεντιῆς μαῦρα ποικάμισα, ὅσοι φοροῦν καὶ τὴν κρητικὴ φορεσιὰ. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ οἱ ὁποῖοι φοροῦν κυλόττες, φοροῦν μαῦρα ποικάμισα, τὰ ὁποῖα ἐργάζονται οἱ γυναῖκες. Διατηροῦν τὸν τύπο τοῦ ὑποκαμίσου με τὰ λοξὰ πιετάνια, ἀλλὰ χωρὶς κεντήματα.

β) *Μπόλια μεταξοφάδιαστη*. Γίνεται στημόνι μπαμπάκι, ύφάδι μετάξι άκλωστο.

γ) *Μπόλια όλομετάξωτη*. Είναι ή πολυτιμώτερη μπόλια. Γίνεται στημόνι ύφάδι μετάξι. Το μετάξι του στημονιού κλώθεται, το ύφάδι όχι, εκτός εάν την θέλη κανείς να είναι πολύ σγουρή. Μ' αυτήν γίνονται γυναικειά και άνδρικά υποκάμισα. Έπειδή μετά την ύφανση τόσον ή μεταξοφάδιαστη όσον και ή όλομετάξωτη μπόλια είναι *ξυλάτες* δηλ. άκαμπτες έξ αιτίας τής μεταξόκολλας (φυσικής κόλλας του μεταξιού), *ψήνονται* και *άπαλαινουν*. Η μπόλια έψήνετο και στα παλαιότερα χρόνια, καθώς μαρτυρείται από κρητικόν έγγραφον (1).

Στόν τύπο του άνυφαντικου «μπόλιες» ύφαινονται και οι μεταξωτές *μπροστοποδιές*, οι όποιες πλουμίζονται *τριοπατήτηρο* ή και *βουργιδόξομπλο* καθώς και οι διακοσμητικές μακρόπετσες. Έπειδή τα είδη αυτά είναι τής φιγούρας, δέν πλύνονται ποτέ και γι' αυτό ούτε και ψήνονται, για να διατηρηθούν *ξυλάτα*.

Στόν ίδιο τύπο άνυφαντικου ύφαινονται και οι *μπολίτσες* των γυναικων (2) και πολύ πιθανόν άπ' αυτό να ώνομάστηκε και το όλον άνυφαντικό μπόλια. Σήμερα οι μπολίτσες όνομάζονται *σάλπες* (έκ του *écharpe*). Έφορούντο μέχρι του 1920. Δέν συνηθίζονται πλέον.

Πώς ψήνεται ή μετζωτή μπόλια

Σ' ένα μπουγαδοτσικάλο που να μην είναι *παλιογάρι* βάζουν νερό βρυσικό ή βρόχινο και ζύνουν άσπρο σαπούνι *άφόργιο* και το στένουν στη φωτιά να βράση. Για 10 πήχες μπόλια χρειάζεται μισή όκά σαπούνι. Όταν το θερμό αρχίση να παίρνη *χόχλο* ρίχνουν τή μπόλια. Άμα *χοχλακήξη* καλά τήν βγάζουν, χύνουν τή σαπουνάδα, βάζουν άλλο νερό κι άλλο σαπούνι και ξαναβράζουν τή μπόλια. Τουτό γίνεται τρεις φορές. Κατόπιν ξεπλύνουν 2-3 νερά τή μπόλια και τήν *ποσφονιαζουν* στην *ξυλόπλυστρα*. Έστερα σε μιá λευγέρα βάζουν ανάλογο νερό και το χυμό 3-4 λεμονιων και *ποβρέχουν* τή μπόλια. Έστερα από δυό τρεις ώρες τήν ξεπλύνουν και τήν *άπλώνουν*. Όταν είναι *μελίχλωρη* τήν μαζεύουν από τήν *άπλώστρα* και τήν *τυλίσσουν* σε μιάν *άνεμη* ή τήν *άπλώνουν* σε 4 *καρέκλες* που τις έχουν τοποθετήσει έτσι, ώστε οι ψάθες τους να είναι *άντίκρυτα* ή μιá στην άλλη. Η μπόλια έτσι *άπλωμένη* *μοιάζει* σαν *τέντα*. Από κάτω από τήν *τέντα* αυτή βάζουν ένα *γαστρι* με *άναμμένα* *κάρβουνα* και ρίχνουν *άπάνω* *άπύρι* (θειάφι) (3), για να τήν

1. Σάθα Μεσ. Βιβλ. τ. Στ' Κρητ. Διάθ. Νο 21 έτους 1503 «Έτι τή Άνέξη τή έμῃ δουλιδι . . . και μιαν πόλιαν άνεψιταρένη».

2. Η σκέπη, το κάλυμμα τής κεφαλής. Η λέξις μπόλια στα διάφορα λεξικά είναι με την έννοιαν καλύπτρα. Η λέξις και στο «Φορτουπότο». (Πρ. Ε'): «μα τουτοι ποιός ποκάμισα μάς διδει ποιός φιστάνι / ποιός **μπόλια**, ποιός άλλος ποδιά . . . (Βλ. Ε. Κ. Φραγκάκι, «Η Λαϊκή Τέχνη τής Κρήτης» Η Γυναικεία Φορεσιά» σελ. 72 ύποσ. 6). Σήμερα μπολίδα ή μπολίδι λέγεται το λευκό τζεμπέρι που φορούν για τον ήλιο, όταν εργάζωνται το καλοκαίρι στα χωράφια και στους κήπους.

3. Η λ. και εις τον Έρωτ.. Δ 744.

καπνίσουνε (1). "Όταν τήν καπνίσουν σέ άνέμη, έπειδή τυλίσσεται διπλή και τρίδιπλη χρειάζονται δύο καπνίσματα: τήν ξανατυλίσσουν στην άνέμη έτσι ώστε «ή μέσα μερά νά ρθῆ απ' ὄξω».

Με τὸ κάπνισμα ἡ μπόλια παίρνει μεγάλη γυαλάδα. Για νά σγουργιάνη περισσότερο (διότι ἤδη ἔχει σγουρήνει με τὸ ψήσιμο, ἐπειδὴ εἶναι κλωσμένο τὸ στημόνι), τήν περνοῦν ἀπὸ ἓνα καλαμουκάνι και γίνεται «ἓνας ἀφρός» (2).

7) Τραπεζομάντηλα, τραπεζόπετσες, μακρόπετσες

Τὰ εἶδη τοῦτα ἀνήκουν σέ δυὸ κατηγορίες: στὰ καλὰ και στὰ δεύτερα (3). Ἡ ποιότης των ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς κλωστῆς με τήν ὁποῖαν ὑφαίνονται.

α) Τὰ καλὰ ἢ κλωστένια γίνονται στημόνι κενάρι, ὑφάδι μπαμπάκα. Εἶναι ἄσπρα «ὡσάν τσι στοῦπες» (4).

β) Τὰ δεύτερα γίνονται στημόνι μπαμπάκι και ὑφάδι μπαμπάκα ψιλή. Ἡ μπαμπάκα μπαίνει διπλή, ἀλλὰ ἀκλωστη. Ὑφαίνονται και τὰ δύο εἶδη σέ διάφορες περαμάτισες με πολλές πατητήρες. Ὑφαίνονται τυλιχταρές (συνέχεια) και κόβονται κατόπιν στὸ μέγεθος πού τὰ θέλουν και στρυφώνονται. Ἄν γίνουν τραπεζομάντηλα γαρνίρονται και ἀπὸ τίς 4 πλευρές με δαντέλλα πλεκτή, ἐφ' ὅσον προορίζονται για τραπέζι τῆς μέσης. Ἄν προορίζονται για τραπέζι τοῦ γύρου γαρνίρονται μόνο ἀπὸ τίς τρεῖς πλευρές (2 στενές και μία πλατειά) και μαρκάρονται με καμβοβελονιά.

Ἐκτός ἀπὸ τὰ δεξιμάτα τραπεζομάντηλα ὑφαίνονται και τριοπκτῆτηρα στὸν τύπο «μπόλιες», με τήν προσθήκη μιᾶς τρίτης πατητήρας. Πατοῦν τήν τρίτη πατητήρα και κατεβλίνουν οἱ στήμονες πού εἶναι περασμένοι στὸν πισινὸ μίτο. Οἱ ἄλλοι στήμονες μένουν ἐπάνω. Περνοῦν τότε στὸ ἄνοιγμα, με τὴ σαίττα, ἄσπρη μπαμπάκα χοντρή και σχηματίζονται ραβδώσεις πού ἐξέχουν. Τὰ τριοπατήτηρα τραπεζομάντηλα δὲν χρησιμοποιοῦνται για φαγητό, παρὰ μόνον για τραπέζι τοῦ γύρου (5).

Οἱ πετσέτες τοῦ τραπεζιοῦ, τραπεζόπετσες, εἶναι τετράγωνες (ντεγριμί), και μαρ-

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐθίμαζαν τὰ ἔρικα με θεῖον (Κουκουλέ, Βυζ. Βίος και Πολιτισμὸς Β' I, σελ. 190).

2. Σήμερα στὶς πόλεις οἱ κυρίες κεντοῦν διάφορα ἐργόχειρα πάνω σέ ὀλομετάξωτη μπόλια. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ μπόλια δὲν πρέπει νά εἶναι σγουρή. Γι' αὐτὸ παραγγέλλουν στὰ χωριά και τοὺς ὑφαίνουν μπόλια με ψημένο ἀκλωστο μετάξι. Εἶναι πολὺ μαλακὴ και κεντᾶται ὠραιοτάτο μετρητὸ (σταυροβελονιά).

3. Χωριστὴ κατηγορία εἶναι νά σκοῦρα.

4. Κάθε πρῆγμα ἐξαιρετικῆς λευκότητος τὸ παρομοιάζουν οἱ Κρήτες με τὸ χιόνι. Ἡ γιαγιά μου και ἡ μητέρα μου ἔλεγαν πὺς γίνονται ἄσπρες σάν τὸ ντέρμπινο χαρτί. Τὴ λέξη ντέρμπινο τὴν ἔλεγαν και για τὸ πρόσωπο μιᾶς ὁμορφῆς κόρης (ἡ λέξις ἐκ παραφθορᾶς τῆς λ. τέμπρινος = χάρτης ἐκ δέρματος ἐριφίου μὴ ἐργασμένου με ἀσβέστη. Ἡ λέξις και εἰς τὸ «Γεωπονικὸν» Ἀγαπίου Λάνδου).

5. Εὐνόητο πὺς δὲν γίνονται πετσέτες τοῦ τύπου αὐτοῦ.

κάρονται στη γωνιά με κοκκίνη κλωστή καμβοβελονιά. Υφαίνονται και σε μία ειδική περαμάτηση και λέγονται φακάτες. Είναι μαλακώτερες από τις κλωστένιες και φαδιάζονται ένιοτε και με μετάξι (1). Φακάτο πανί μπορεί να γίνη και τραπεζομάντηλα και μακάθια του καναπέ. Όταν το φακάτο είναι φαδιασμένο με μετάξι, ψήνεται όπως οι μπόλιες.

Οι μακρόπετσες (πετσέτες του προσώπου) γίνονται ή με δεξίματα (δεξιμάτες) ή χωρίς δεξίματα (σαϊττάτες), δηλ. από πανί που διακόπτεται με ζαβίδια και ξολούρι με διαφορετικής ποιότητας ύφαντική ύλη, πάντοτε λευκή. Οι καλές μακρόπετσες κεντούνται στις στενές πλευρές με το χέρι καμβοβελονιά, με κόκκινο ή μπλε και κόκκινο χρώμα, εις ζώνες επάλληλες ή απλές(2) και μαρκάρονται με τα αρχικά της κοπέλλας. Στις άκρες έχουν δεσά, δηλ. είδος δαντέλλας που σχηματίζεται με την πλοκή των στημόνων που επίτηδες αφήνονται κατά την ύφανση (3). Εάν θέλουν να κάμουν πολυσύνθετη δεσά προσθέτουν με τη βελόνα στήμονες επί πλέον. Μία καλή μακρόπετσα μπορεί να έχει στις άκρες αντί δεσάς δαντέλλα με το βελονάκι. Συνήθως μια τυποποιημένη δαντέλλα μπκίνει και θυμίζει τους παλιούς ρόδακες των κρητικών κεντημάτων. Οι τέτοιες πετσέτες χρησιμεύουν και για τον καθημερινό διάκοσμο του σπιτιού. Για τις σκόλες το σπίτι κοσμεῖται με μεταξωτές ή λινές, πλουμιστές μακρόπετσες. Οι μακρόπετσες αυτές, που κάποτε στις πόλεις έλεγοντο και βαγιόλια (4), γίνονται από ανήψητο μετάξι και δεν πλύνονται ποτέ. Στρώνονται σαν chemin de table σ' ένα τραπέζι του γύρου ή και κρεμιούνται κατά σειρά κάτω από το ράφι του πόρτεγου του χωριάτικου σπιτιού. Πλουμίζονται στις στενές πλευρές. Στα Ανώγεια λέγονται πεσκιρία (5). Οι καθημερινής χρήσεως σαϊττάτες μακρόπετσες μαρκάρονται απλώς, ή και δεν μαρκάρονται, και έχουν στις άκρες στριμμένους απλά τους στήμονας (κροῦσσα).

Μακρόπετσες ύφαινοντο στο παρελθόν και κουσκουσελίδικες (σκουλαές). Οι βρόγχοι (θηλιές) ήσαν μόνο από την μία όψη, κάπως χοντρές και βρειές. Δεν ύφαινονται

1. Σήμερα ύφαινον στα Ανώγεια φακάτο δίμετάξωτο και το κάνουν μαντήλια κρουσαλιδάτα για κάλυμμα της κεφαλής των ανδρών.
2. Μακρόπετσες κεντημένες καμβοβελονιά, θαυμασίας λεπτότητος, με χαριτωμένες παραστάσεις, ύπάρχουν στο Μουσείον Λαϊκής Τέχνης Αθηνών.
3. Τέτοιαι πετσέτα έχω προσφέρει στο Λαογρ. Μουσ. της Ακαδημίας Αθηνών και εικονίζεται έδω.
4. Βαγιόλια τις έλεγε ή εκ μητρός μάμμη μου.
5. Το σχέδιον πλουμιού που έμφανίζεται έδω είναι από πεσκιρί των Ανωγείων. Ανήκε εις την Ζαφειρένια Κεφαλογιάννη, κληρονομία από την μάμμη της, και είναι περίπου 140 ετών. Την πετσέτα, δι' έμού, προσέφερε ή κ. Κεφαλογιάννη στο Λαογρ. Μουσ. Ακαδ. Αθηνών. Η μπορντούρα του πεσκιριού αναλύεται ως εξής: ξολούρι, ζαβίδι, φακάτο, κουμπεδάκι. Χαρακτηριστικόν είναι ότι δεν έχει μάκκα (αρχικά ψηφία της κατόχου). Οι πετσέτες γενικά αρχίζουν να μαρκάρωνται περί τα τέλη του 19ου αι. Γενικά το πεσκιρί της Κεφαλογιάννη είναι αφθαστής λεπτότητος και τεχνικής. Είναι ύφασμένο με χερίστικο μπαμπάκι. Το πλουμί του πεσκιριού είναι σε χρώματα μπλε και κόκκινο.

σήμερα, ἀφ' ἑνὸς γιατί ἀπαιτοῦν πολὺ χρόνο, ἀφ' ἑτέρου γιατί τὸ ἐμπύριο προσφέρει σὲ ἀφθονία μαλακὲς καὶ ἐλαφρότερες (1).

Στὰ τραπεζομάντηλα πρέπει νὰ κατατάξωμε καὶ τὰ χαβλιά, στενόμακρα τραπεζομάντηλα μὲ δύο φύλλα, κουσκουσελίδικα πάντοτε, τὰ ὁποῖα οἱ ἀστὲς νυφάδες εἶχαν ὡς λουτρικά γιὰ τὸ χαμάμι(2). Οὔτε κι αὐτὰ ὑφαίνονται σήμερα(3).

8) Τὰ σκουράκια

Εἶναι εὐτελεῖ ἀνυφαντικά, τὰ ὁποῖα ὑφαίνονται σ' ἓνα παλιὸ νοικοκυριό. Ὑφαίνονται στὸν τύπο «μπόλιες» καὶ σὰν ὑφάδι χρησιμοποιοῦνται τὰ ξεπαραλίδια ἀπὸ κάλτσες, δαντέλλες, φασκιές, τὰ ὁποῖα κλώθονται γιὰ νὰ γίνουν στερεά. Κάνουν ἐπιλογή τῶν χρωμάτων καὶ ὑφαίνουν ἀρκετὰ ἐμρανίσιμα κανεβάτσα τῆς κουζίνας, μπροστοποδιές γιὰ τοὺς παραγιούς κλπ.

Μὲ τὰ ξεπαραλίδια ἀπὸ φάρδους ὑφαίνουν εὐτελεῖ μπαγκάλια σκουῖρα, γιὰ τοὺς ὑπηρέτες ἢ γιὰ τὸ μάζεμα τῆς ἐλιᾶς κλπ.

9) Τσουλοπατανίες

Πατανίες ποὺ γίνονται ἀπὸ τσούλια — κουρελοῦδες. Τὰ τσούλια κόβονται σὲ λουρίδες πλάτους ἑνὸς πόντου, συρράπτονται καὶ γίνονται κουβάρια. Ὑστερα φιλοκλώθονται καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ ὑφάδι(4). Ἡ Κρητικοπούλα δὲν πετᾷ τίποτε. Καὶ σήμερὰ ποὺ ἡ νάυλον κάλτσα ἔφτασε ἴσαμε τὸ τελευταῖο μετοχάκι, ὅταν ἀχρηστευθῆ δὲν πετιέτχι ἀλλὰ φυλάσσεται γιὰ τὶς τσουλοπατανίες. Ἡ τσουλοπατανία τῆς Κρήτης ἐν συγκρίσει μὲ τὴν κουρελοῦ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος εἶναι καλλιτέχνημα.

Οἱ τσουλοπατανίες ὑφαίνονται στὰ μονά(5). Λόγω τῆς φύσεως τοῦ ὑφάδιου δὲν χρησιμοποιεῖται σαῖττα, ἀλλὰ ἕνας ξύλινος ὀβελίσκος ἢ καὶ κλαμάκι μήκους περίπου 20 πόντων, κατὰ μῆκος τοῦ ὁποῖου τυλίσσεται τοῦτο καὶ περνᾷ εὐχερέστατα ἀπὸ τοὺς ἀνοι-

1. Τέτοιες, μικρόπετσες εἶχε πολλὲς ἢ ἀείμνηστος μητέρα μου' ἐχάθησαν κατὰ τὴν διερπαγὴν τοῦ Ἡρακλείου τὸ 1941.

2. Τέτοιαι εἶχε δύο ἢ μητέρα μου, ἔβλεπα ὅμως στὸ χαμάμι νὰ ἔχουν καὶ ἄλλες γυναῖκες.

3. Οἱ χωρικές μεταχειρίζοντο γιὰ λουτρικά, ὁσάκις γιὰ λόγους ὑγείας ἔκαναν χαμάμι ἢ θαλάσσιαι λουτρά, μονὰ σεντόνια, μονοκοιθίστρια.

4. Στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα τὰ κουρέλια δὲν κλώθονται. Ἔτσι οἱ κουρελοῦδες εἶναι κατωτέρας τεχνικῆς καὶ στὸ πλύσιμο σχηματίζονται ξέφτια. Φθείρονται δὲ καὶ γρηγορότερα.

5. Μονά = 2 μίτοι 2 πατητῆρες. Σὲ κάθε θύρα τοῦ χεινιοῦ περνᾷ μία κλωστή. Διπλᾶ = 4 μίτοι 2 πατητῆρες. Οἱ μίτοι δένονται ἀνὰ δύο σὲ κάθε πατητῆρα. Στὴν κάθε θύρα μπαίνουν δύο κλωστές. Στὰ μονά ὑφαίνονται, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κουρελοῦδες, χιράμια καὶ μπροστοποδιές τῶν χωρικῶν, ἐπειδὴ κηθίζει πολὺ ὑφάδι. Στὰ διπλᾶ ὑφαίνονται μπόλιες, πετσέτες, ζῶνες, κλπ.

κτους στήμονες. Στο χωριό Κεραμέ Ρεθύμνης κάνουν και πλεκτές τσουλοπατανίες. Στρίβουν τὰ τσούλια και πλέκουν ρομβοειδή μοτίφ, τὰ ένώνουν και έχουν ωραίο αποτέλεσμα έξ αίτίας τών ωραίων συνδυασμῶν τών χρωμάτων. Τέτοια προσέφερε δι' έμει στο Μουσ. του Λαογρ. 'Αρχείου ή οικιακή βοηθός μας "Ελλη Πολυχρονοπούλου.

Χ υ τ ά (διάτρητα) — Ajourès

"Ένα είδος ύφαντου έξαιρετικά ωραίου είναι τὰ χυτά. Τὰ λέμε δηλαδή σήμερα χυτά, δανειζόμενες τόν όρο από τὰ χυτά κεντήματα τής χειρός, που διδαχτήκαμε στο σχολείο, κι από τὰ χυτά τής ραπτομηχανής που έμαθην και κεντοῦν και οί χωριατοπούλες. Δέν γνωρίζουμε όμως τόν όρο που έχρησιμοποιοῦν οί ύφάντριες τών άρχών του περασμένου αίῶνος. Στο κέντημα τής χειρός, τὰ χυτά γίνονται διά τής άφαιρέσεως από τὸ πανί ώρισμένου αριθμοῦ κλωστῶν του ύφαιδιου. Περιστρέφομε με τή βελόνα γύρω από τις κλωστές του στημονιοῦ του ύφάσματος κλωστή, ανάλογα με τὸ σχέδιο που επιθυμοῦμε. 'Η απλουστέρα μορφή άζούρ είναι τὸ τρυπογάζι ή στρυφογάζι, τὸ όποιον εύχερωῶ γίνεται και στο τελάρο.

Τὰ χυτά του τελάρου δέν ύφαινονται σήμερα σε εύρεϊα κλίμακx, και εκείνες που κατέχουν τήν τεχνική τήν κρατοῦν για τόν έαυτό τους. Πρέπει να είναι έξαιρετική ύφάντρια εκείνη που θα κατορθώσει να ξεσηκώσει (άντιγράψη) ένα χυτό από άλλο. "Έτσι, ή άείμνηστη άδελφή μου 'Ελένη Μαθιανάκη, ή χρυσοχέρα, ξεσήκωσε χυτό από τραπεζόπετσα συγγενοῦς μας από τὸ χωριό Κιθαρίδα Μαλεβιζίου, και τὸ γεγονός κατέπληξε τις ειδικευμένες. "Όπως πληροφοροῦμαι, και στοῦ Σάρχου (γειτονικό χωριό προς τήν Κιθαρίδα), ύφαινονται χυτά, για τραπεζομάντηλα λούσου, μακρόπετσες κλπ. (1).

Τὰ χυτά του τελάρου, δέν είναι βεβαίως αποκλειστικότης τής Κρητικοπούλας ή κ. "Αλκη Κυριακίδου — Νέστορος εις τὸ βιβλίον της «Τὰ ύφηντά τής Μακεδονίας και τής Θράκης» σελ. 43, αναφέρει ότι εις τὸ Ρουμλούκι τής Μακεδονίας ύφαινονται χυτά (που τὰ λένε περδικλωτά λόγω του τρόπου τής εκτελέσεώς των), για τις καλές τους μεσάλες, και δίδει και εικόνα (ύπ' αριθ. 10). 'Εν τούτοις τὸ σχέδιον τής Μακεδονίας πλησιάζει περισσότερο προς τὰ χυτά τής χειρός και εύχερωῶς θα μπορούσε να πλεχτῆ και με βελονάκι (crochet) ή και με δυὸ βελόνες μικρές σαν κι αὐτές που πλέκαμε άλλοτε τις κάλτσες. 'Εξ άλλου ὁ τρόπος εκτελέσεως τών χυτῶν του τελάρου που περιγράφει ή Νέστορος είναι τελείως διάφορος από τόν τρόπον εκτελέσεως τών χυτῶν τής Κρήτης.

1. Είς τὸ ύπ' αριθ. 15 φύλλον του περιοδικου του Ε.Ο.Ε.Χ. «Quality» βλέπω εικόνα κουρτίνας με χυτό, που ανήκει στο Μοναστήρι της Παναγίας της Καλυβιανής Μονοφατῆου.

Τρόπος έκτελέσεως χυτού Κρήτης (1)

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ χυτὰ ὑφαίνονται στὰ διπλᾶ, 4 μιτάρια δεμένα σὲ 2 πατητῆρες. Κάνεις τὸ ὑφάδι, πού εἶναι συνήθως κουβάρα DMC (τὰ λεγόμενα ἀπὸ τὶς γυναῖκες ντὲ μι σὲ) ἢ καὶ ψημένο μετὰξι κυκλάκι, μὲ ὀλίγη κλωστή (γνωρίζεις ἐκ πείρας πόση κλωστή χρειάζεται γιὰ μιὰ σειρὰ χυτοῦ). Πατεῖς πατητῆρα γιὰ νὰ ἀνοίξῃ τὸ στημόνι, περνᾷς μὲ τὰ δάχτυλα τὸ κυκλάκι γύρω ἀπὸ τοὺς στήμονες, ἀρχίζοντας ἀπὸ δεξιά. Πιάνεις δηλ. τὶς κλωστὲς τοῦ στημονιοῦ ὅπως σοῦ δείχνει τὸ σχέδιο, ὅπως κάνομε καὶ στὰ χυτὰ τῆς χειρός, καὶ ὅταν τελειώσῃ ὅλη ἡ σειρά, γυρίζεις τὸ τέλος τῆς κλωστῆς πρὸς τὰ μέσα, ὥστε νὰ χωθῇ στὸ κέντημα, γιὰ νὰ εἶναι ὁμορφή ἢ οὐγία. Χτυπᾷς ἐλαφρὰ τὸ πέταλο καὶ ἀρχίζεις πάλι ἀπὸ δεξιά μὲ ἄλλο κυκλάκι γιὰ τὴ δευτέρα φάση τοῦ χυτοῦ. Στὸ εἰκονιζόμενον ἐνταῦθα χυτὸ (πού εἶναι παρεμφερὲς πρὸς τὸ τῆς 'I.M.P.K. ὡς ἐλέχθη), ἡ ἐκτέλεσις γίνεται ὡς ἐξῆς: Πατεῖς πατητῆρα, καὶ ἀνοίγουν οἱ κλωστὲς· περνᾷς τὸ κυκλάκι, κλείνεις τὴν πατητῆρα, καὶ πατεῖς τὴν ἄλλη καὶ ἀνοίγουν οἱ κλωστὲς καὶ ξαναπερνᾷς τὸ δεύτερο κυκλάκι. Ἔτσι κάνεις πατῶντας τὶς πατητῆρες ἐναλλάξ ἕως νὰ τελειώσῃ ἡ σειρά. Πέταλο δὲν χτυπᾷς, παρὰ ἀφοῦ τελειώσῃ τὸ σχέδιο. Πέταλο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χτυπηθῇ, διότι δὲν μπορεῖ νὰ δουλεύῃ, ἐφ' ὅσον θὰ εἶναι γεμισμένες οἱ μισὲς κλωστὲς τοῦ στημονιοῦ, καὶ θὰ ἔσπαζε τὸ χτένι. Τὸ χυτὸ αὐτὸ εἶναι μονοπρόσωπο, δηλαδὴ καλὴ καὶ ἀνάποδη ἔχουν τὴν ἴδια ἐμφάνιση, διότι κατὰ τὴν ὑφανση ἢ ἀνάποδη ὄψη εἶναι πρὸς τὰ ἐπάνω, ὥστε βλέπεις καὶ κανονίζεις τὴν τακτοποίησιν τῆς κλωστῆς τοῦ κυκλιοῦ.

Ζ Ὠ ν ε ς

Σημαντικὸ ἐξάρτημα τῆς ἀνδρικήσ στολῆσ τῆς Κρήτῃς εἶναι ἡ ζώνη (2). Φοριέται στὴ μέση σφικτά. Δὲν ἐνοχλεῖ αὐτὸν πού τὴν φέρει γιὰτὶ ἀπὸ μικρὸς ἔχει συνηθίσει. Ἡ ζώνη ἐθεωρεῖτο δεῖγμα ἀρχοντιᾶσ. Τὸ «χαμηλοζώνεσθι» ἐθεωρεῖτο προσβλητικὸ. Μόνο οἱ πολὺ γέροι ζώνονται σήμερα χαλαρὰ καὶ χαμηλὰ καὶ ἀδικφοροῦν γιὰ τὴ διευθέτησή τῃσ. Ὁ Κρητικὸς δὲ βγαίνει στὸ δρόμο πότε ξεζωσμένος. Ἐβγαίνε, θὰ ἔπρεπε νὰ ποῦμε, γιὰτὶ μόνο οἱ μεσήλικεσ καὶ οἱ πολὺ γέροι φοροῦν ἀκόμη τὴν κρητικὴ φορεσιά. Οἱ νέοι μόνο στὰ πανηγύρια ἢ σὲ καμμιά ἐθνικὴ ἐορτὴ φοροῦν τὴν ὠραία στολή, πού ἡ μητέρα τουσ ἔχει φυλαμένη στὴν κασέλα. (Περὶ ζώνησ καὶ γενικᾶ περὶ κρητικῆσ ἐνδυμασίασ βλέπε Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκι, «Ἡ Λαϊκὴ τέχνη τῆσ Κρήτῃς, I, Ἀνδρική Φορεσιά» σελ. 31).

1. Περιγραφή Ἑλένης Μαθιανάκη.

2. Καὶ ἡ γυναικεῖα στολή σάρτζα συνωδεύετο ἀπὸ ζώνη. (Βλ. Φραγκάκι II Γυναικ. Φορ. σελ. 41).

Οι ζῶνες εἶναι τριῶν εἰδῶν : ὀλομετάξωτες, μπαμπακερές, μάλλινες. Ἔχουν δέξιμο τυποποιημένο «φιλό ἀσταχάκι» ἢ «κυπαρισσάκι», πού εἶναι δίμιτο μέ περαμάτηση. (Τέτοιου τύπου ὑφαντό στημόνι μπικπάκι, ὑφάδι μετάξι χοντρό στριμμένο 4 κλωνιές, ἄρχισαν νά χρησιμοποιοῦν μετά τόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο οἱ ἄνδρες τῶν πόλεων γιά καλοκαιρινά κοστούμια. Τό ὑφασμα ψήνεται μετά τήν ὑφανση καί παραδίδεται στό ράφτη). Οἱ ζῶνες ὑφαίνονται ἀπό τίς ἀρραβωνιαστικές καί τίς συζύγους. Ὑπάρχουν καί ἑτοιμες στά καζάζικα. Εὐτελεῖς μπαμπακερές ζῶνες πουλιοῦνται καί στά παζάρια γιά τοὺς πολὺ φτωχοὺς.

Ἡ ζώνη ἔχει μᾶκρος 6 - 8 πῆχες, πλάτος 0,40μ. Καταλήγει σέ κροῦσα μᾶκρους 20 - 30 πόντων. Ὑφίνεται μέ εἰδικό χτένι, τὸ ζωνόχτενο. Οἱ ὀλομετάξωτες ζῶνες, μαλακές ὥστε νά μποροῦν νά περάσουν μέσα ἀπὸ ἓνα ἀρραβῶνα, εἶναι χρώματος μπλε ρουὰ καί κόκκινο, μελανζέ⁽¹⁾. Στά ἴδια χρώματα ὑφαίνεται καί ἡ μπαμπακερὴ ζώνη ἀλλὰ μέ βάρματα.

Οἱ μάλλινες ζῶνες γίνονται ἀπὸ ψιλὴ ρασά, ἄσπρη, πού βάφεται μαύρη ἢ κόκκινη. Μόλις ὑφανθῇ ἡ μάλλινη ζώνη πλύνεται μέ ζεστό νερὸ καί λευκαίνει. Ὑστερα διπλώνεται στὴ μέση, δένονται τὰ κρήσιχ της μεταξὺ τους, καί στεφάνι ὅπως εἶναι περνιέτσι σ' ἓνα γερὸ κλάδο δένδρου, «ὄγορὴ ὡς εἶναι γιά νά στεγνώξῃ»⁽²⁾. Στὸ σημεῖο τοῦ διπλώματος βάζουν ἓνα μαγλινο ποταμότσουρλο γιά νά βραίνῃ. Αὐτὸ τῆς ἔρχεται «ὡς εἶδος σιντέρωμα» ἢ ζώνη ξεστρασουργιῶ καί ντρετώνει». Οἱ ζῶνες τῶν Ἀνωγείων ἦσαν κατὰ κινὸνα κόκκινες καί πάντοτε μάλλινες. Αὐτὲς ὑφαίνονται δίμιτες. Ἡ τυλιξὰ κλώθεται ψιλὴ. Κατὰ τὸ διάσιμο προσθέτουν στίς οὐγες κλωττές ἀπὸ μῦρο μετάξι καί σχηματίζονται μῦρες κάθετες ραβδώσεις. Βάφεται κόκκινη μετά τήν ὑφανση⁽³⁾.

* * *

Ἐνα ὑφαντό ἐξαιρετικῆς τεχνικῆς πού δὲν ὑφαίνεται σήμερα εἶναι ἡ ρωμνέττα⁽⁴⁾, ἢ βελονιά ἢ σειρήτι πού λέμε σήμερα⁽⁵⁾. Μεταξωτὴ, ὑφαίνετο κατὰ δύο τρόπους : ἢ σὲ τελάρο ἀζαργητάρικο, στενὴ ἕως δύο δάκτυλα, μέ πλουμί μεταξωτό, ποικιλόχρωμο, ἢ σὲ κανονικὸ τελάρο. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ὑφαίνετο ὅπως καί τὰ ἄλλα ὑφηντά. Οἱ κοπέλλες ὑφαίναν λευκὸ μεταξωτὸ πανί, ἔκαναν πλουμί δύο δάκτυλα, ἄφηναν λίγο λευκὸ καί οὕτω

1. Πρὶν ἀπὸ τήν ἔνωσι τῆς Κρήτης οἱ κομψοῦμενοι τῶν πόλεων ἐφόρουζ ζῶνες ποικίλων χρωμάτων μέ ὀριζόντιες ραβδώσεις, πού τίς ἔφεραν ἀπὸ τὸ Ἀλγέρι καί τὴν Τριπολιτιδα.

2. Πληροφορία Ἰω. Καλογιαννάκι.

3. Πληρ. Ἑλένης Ευλούρη, ἐξ Ἀνωγείων, ἐτῶν 70.

4. Ρωμνέττα ἐσήμαινε καί τὸ κέντημα τῆς χειρὸς ἢ τὸ πλουμί τοῦ τελάρου πού ἐγάρνιρε τὸν ποδόγυρο ἐνὸς μεσοποριοῦ ἢ ἐνὸς υποκαμίσου, τὸ ὁποῖον συνώδεσε τίς φορεσιές τοῦ παλιοῦ καιροῦ : καρπέτα, σάρτζα, κούδα.

5. Βελονιά λέγεται σήμερα ἡ κεντητὴ ταινία τοῦ ἐμπρίου πού χρησιμεύει ὡς γαρνιτούρα γιά φούστες, μπλοῦζες καί παιδικὰ φορέματα.

καθ' ἐξῆς. Κατόπιν ἔκοβαν σὲ λωρίδες τὸ πανί, τὸ συρράπτανε, τὸ στρουφίζανε καὶ γινόταν ταινία καὶ τὴν ἐτύλισσαν τόπι. Ἐνα τόπι ρωμανέττας εἶχε πολλὲς μάτισσες, ἀλλὰ ἦσαν ἀδιόρατες, ἐξ αἰτίας τῆς ἀψογῆς τεχνικῆς κατὰ τὸ πλούμισμα.

Στὴ ρωμανέττα προσερράπτετο τὸ ἐξάρτημα τῆς γυναικείας φορεσιᾶς σάρτζα, ποὺ ἦταν ὕφασμα πλισσαρισμένο καὶ ἐδένετο σὰν ἐμπροσθέλλα στὴ μέση, καλύπτοντας τὸ ἀριστερὸ τμήμα τοῦ σώματος ἀπὸ τὴν κοιλιά ἕως τὸ ραχοκόκκαλο⁽¹⁾. Μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς φορεσιᾶς ἔπαψε νὰ ὑφαίνεται καὶ ἡ ρωμανέττα καὶ μόνο σὲ Μουσεῖα τὴν συναντᾷ κανεῖς⁽²⁾.

* * *

Ἀπαραίτητο εἶδος ἀνυφαντικοῦ ποὺ ὑφαίνει μιὰ νιόνυφη εἶναι οἱ φασκιές, μὲ τίς ὁποῖες οἱ Κρητικοποῦλες συνηθίζουν νὰ τυλίσουν τὰ μωρὰ τους, γιὰ νὰ κάνουν ὠραῖο σῶμα. Γίνονται ἀπὸ μπαμπάκα λευκὴ μὲ ἐναλλασσόμενες ραβδώσεις σὲ κόκκινο καὶ μπλὲ ἀνοιχτό. Ὑφαίνονται στὸ θέμα «ἀσταχάκι» ἢ πλουμίζονται μὲ ἀπλὸ πλουμί⁽³⁾. Ἐχουν μᾶκρος δυὸ ὄργιες καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὸ μακροτύλιμα, δηλ. τὸ φάσκιομα τοῦ σώματος καθ' ὅλον του τὸ μῆκος. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς φασκιές ἔχομε καὶ τὰ φασκιόνια, φασκιές στενωτέρες (4 δάκτυλα πλάτος), μὲ τίς ὁποῖες τυλίσσουν τὸ μωρὸ κάτω ἀπὸ τίς μασχάλες «γιὰ νὰ μὴν ξενεφρίζεται». Φασκιές καὶ φασκιόνια γίνονται καὶ πλεκτά. Στίς πόλεις δὲν χρησιμοποιοῦνται πιά, ἀλλὰ στὰ χωριὰ ἡ χρῆση τους πρὸς χροὸν σταθερὴ.

Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἀνυφαντικὰ ποὺ ὑφαίνοντο πρὶν ἀπὸ τὸν δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο. Τώρα ποὺ ἡ μόδα εἰσεχώρησε στὴν ὕπαιθρο, ἡ Κρητικοπούλα, τουλάχιστον τῶν χωριῶν ποὺ εἶναι κοντὰ στὰ ἀστικά κέντρα, θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ της ὑποχρεωμένο νὰ ὑφίνη καὶ νὰ πλουμίζη ἀνυφαντικὰ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν νέων ἀναγκῶν, ποὺ τῆς ἐδημιούργησε «ὁ πλουτισμός», εἰς βᾶρος μιᾶς ἀπλῆς καὶ ξένοιαστης ζωῆς, ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ νοσταλγήσῃ⁽⁴⁾.

1. Περὶ σάρτζας καὶ ἄλλων γυναικείων στολῶν τῆς Κρήτης βλ. Εὐαγγ. Κ. Φραγκιάκι, «Λαϊκὴ Τέχνη τῆς Κρήτης», II «Γυναικεῖα Φορεσιὰ».

2. Στὸ Μουσεῖον Λαϊκῆς Τέχνης Ἀθηνῶν ὑπάρχει μιὰ τέτοια ρωμανέττα.

3. Τὴ δική μου τὴ φασκιὰ ἔχω προσφέρει στὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

4. Ὑφαίνει τώρα καὶ κουρτίνες καὶ στὸρ. Ὡς γνωστόν, τὰ παράθυρα τοῦ κρητικοῦ χωριάτικου σπιτιοῦ δὲν εἶχαν παλῆότερα κουρτίνες.

Μαντινάδες πού τραγουδιούνται όταν παίρνουν τὰ προικιά νὰ τὰ πᾶνε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ :

Οἱ φίλες τῆς νύφης :

Ἄντέστε στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὁ γάμος νὰ κινήση
νὰ πᾶν' τσῆ νύφης τὰ προικιά στὸ σπίτι νὰ πρεπίση.

Θωρεῖτε τα τὰ ροῦχα τζη, φάδι ἔχουνε μετὰξι
κι' ἡ πεθερὰ πὸν τὰ θωρεῖ τσῆρχεται νὰ πετάξη.

Θωρεῖτε τα τὰ ξόμπλια τζη τὰ καλοκαωμένα
ἀμοναχὴ τζη τᾶκαμε δὲ ντρέπεται κιανένα.

Τριάντα τὰ χιράμια τζη σαράντα οἱ πατητές τση
κι' ἔξῃντα δυὸ τυληχταρὲς νὰ μὴ λειψτῆ ποτές τση.

Δότε τση τὸ τελάρο τζη μὲ τὸ πολὺ στημόνι
νὰ μὴ μανίς' ἡ πεθερὰ καὶ μᾶς ττηνὲ μαλώνει.

Οἱ συγγένισσες τοῦ γαμπροῦ :

Μὰ μεῖς προικιά δὲ θέλομε μήδε καὶ τὸ τελάρο
τῆ νύφη πὸν θὰ κάμωμε νὰ τσῆ ξεχάση ὁ χάρος.

Μὰ μεῖς πὸν τῆν ἐπήραμε λογᾶται ἴδά παιδί μας
κι' ἀνὲ ντηνὲ μαλώνωμε εἶναι ντροπῆς δική μας.

Κι' ὅσα πλουμίδια νύφη μου ἔχουνε τὰ προικιά σου
ἐτόσοι νᾶν' οἱ χρόνοι σου καὶ τόσα τὰ καλά σου.

(Ὑπαγόρευσις Εὐανθίας Κλουβιδάκι)

Μιά γκαλογρά

Μιά γκαλογρά νελεύκαινε μὲ τρεῖς τση θυγατέρες
 κι ἦτονε κάφες δυνατὲς ἐκεινεσὰς τοῖ μέρες.
 Καὶ λέει τως ἡ μάνα ντως ἀμέτε στὸ περβόλι
 ἀποῦ ἔναι τὰ τειχιά ψηλά κι ἄθροπος δὲ σημόνει.
 Μὰ ὁ χάροντας ἐπέρασε ἀγριομανισμένος
 ποῦ δὲ ντοῦ δίδανε φωνὴ νὰ φάη ὁ καῦμένος.
 Σύρει τως ἄγρια φωνὴ κι οἱ κόρες ἐξυπνοῦνε
 Ποιὸς εἶσαι κι εἶσαι ἄγριος κι ἀποῦ σὲ δῆ φοβᾶται
 τὸ αἷμα τοῦ προσώπου ντου σκορπᾶται καὶ λυγᾶται ;
 Ἐγὼ ἔμ' ὁ πρικοχάροντας κιανένα δὲ φοβοῦμαι
 ἀποῦ τοῖ παίρω τσι ψυχὲς δίχως νὰ τσι λυποῦμαι.
 Σὰν εἶσ' ὁ πρικοχάροντας ἐγὼ ριτζᾶ σου πέφτω
 ν' ἀφίσης μιὰ τση μάνας μας γιὰ νὰ τὴν ἔχη θάρρος.
 Μὰ σὰ ριτζᾶ μου πέφτετε ταχτέρον κι ἀνὲ ζῆτε
 τὴν ἄλλη ξημερώματα στὸν Ἄδη θὰ βρεθῆτε.
 Τὴ μιὰ θὰ θάψω στὴ μηλιὰ τὴν ἄλλη στὸ περβόλι
 τὴν πλειὸ μικὴ τὴ Ζουμπολιὰ θάψω στὸν Ἄη Γιάννη
 Πού ἔταν τὰ κάλλη τζη πολλὰ ἀποῦ δὲν τᾶχεν ἄλλη.
 Ἄχη καὶ τὰ μπαμπάκια σου ποῦ τᾶκλωθες ἔνα μῆνα
 Καὶ δὰ τὰ κάνει ἡ γειτονιὰ τῶν καντηλιῶν τζη φτίλια.
 Ἄχι καὶ τσι καρπέτες σου ποῦ τσ' ἤπλωνες στ' ἀπόι
 κι ἐδὰ τσι διαμοιράζεται ὅλο τὸ δικολόι.

(Ἐκ τῆς ἀνεκδότου συλλογῆς τῆς Μιμῆς Κ. Φραγκάκι.
 Ὑπαγόρευσις Φωτεινῆς Ζαχαριουδάκι,
 ἐκ τῆς Μαρίας Σπανογιαννάκι ἐτῶν 90
 ἐκ τοῦ Χωρίου Ἀλάγνι Μονοφατισίου)

Αινίγματα σχετικά με την ύφαντική

Είναι δυό καλογεράκια και σύρνει ὁ γείς τ' ἄλλοῦ τὰ γένεια.

(Τὰ χειρότεχνα)

Τέσσερα καλογεράκια και ζυγώνουν τό'να τ' ἄλλο.

(Ἄνεμη)

Ἄνεβαίνει κατεβαίνει χῶρις νὰ τρώη πῶς χορταίνει ;

(Ἄρδάχτι)

Ἄπο πέρα βουνό κι' ἀπό πῶδε βουνό και στή μέση κόρη και κηλαϊδεῖ.

(Τὰ 2 ἀντιὰ και τὸ πέταλο)

Ἄπο σέντε μέντε ξύλο κι ἀπό Βενεθιά καλάμι και πατεῖς τὸ σέντε μέντε και σφουρίζει τὸ καλάμι.

(Τὸ τελάρο)

Κασελάκι παινετὸ μέσα κοίτεται νεκρὸς κι' ὄντὲ θέλει ἡ μούρη ντου ἀνοίγει τὸ κιβούρι ντου.

(Τὸ κουκούλι)

Σπέρονω δὲ θερίζω, ἄλωνίζω δὲ λιχνῶ, καλλιὰ ἔχω τ' ἄχερα παρὰ τὸν καρπό.

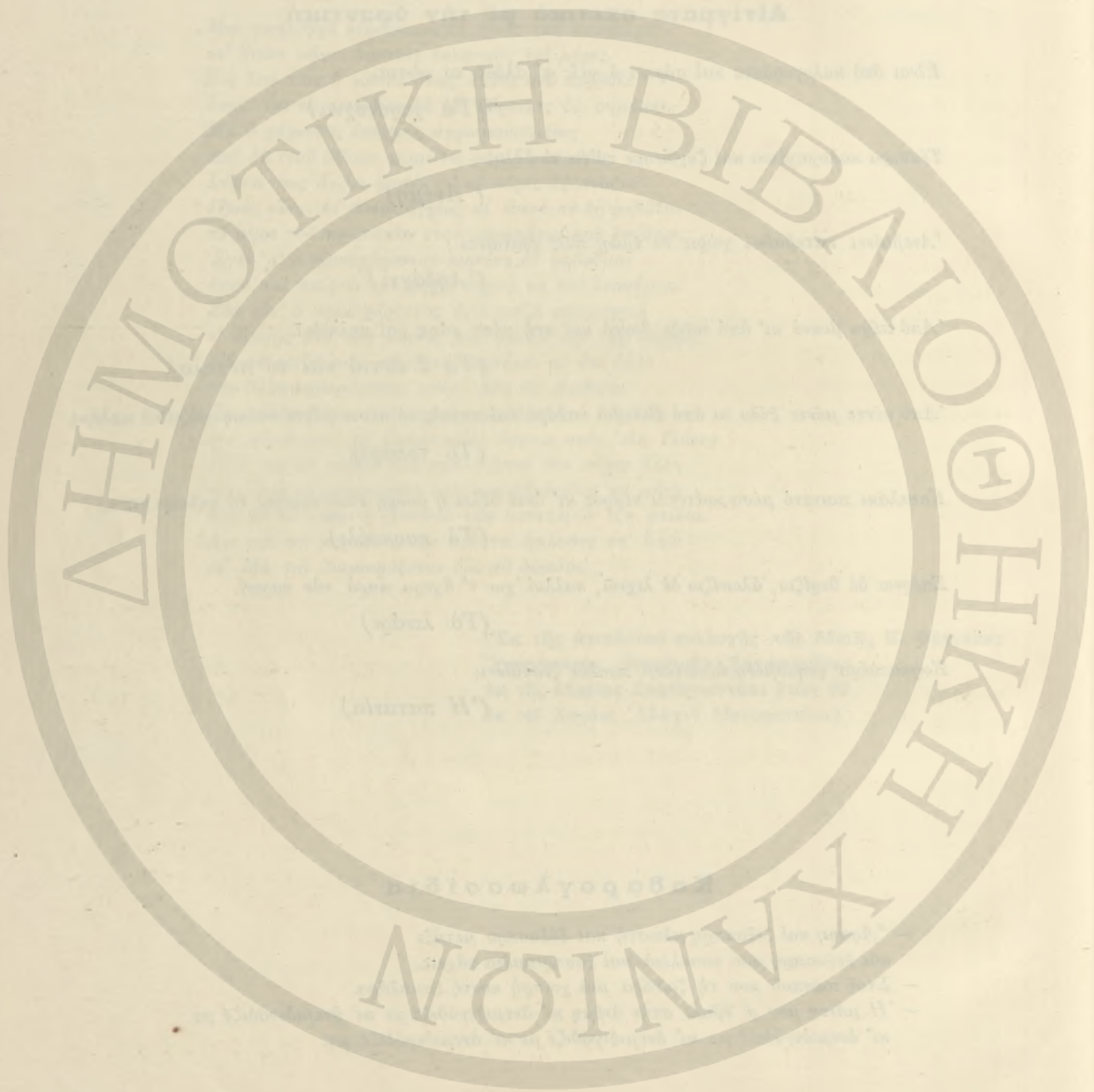
(Τὸ λινάρι)

Καρκατούρα φοφισμένη ἄζωντανὰ πουλιὰ ζεσταίνει.

(Ἡ πατανία)

Καθαρογλωσσιδία

- Ἄσπρη και ξέξασπρη κλωστή και ξέξασπρο μετάξι και ξέξασπρή μου κοπελλιὰ και ξασπρισμένα τᾶχεις.
- Στοῦ παπποῦ μου τὴ ζωνάρα μιὰ χοιτρὴ κοντὴ ξομπλάρα.
- Ἡ μάνα μου μ' ἔβαλε στὴν ἀνέμη κι' ἀνεμιδιγάδιζέ με κι' ἀνεμιδιγάδιζέ με κι' ἀνεμιδιγάδιζέ με κι' ἀνεμιδιγάδιζέ με κι' ἀνεμιδιγάδιζέ με.

Β Α Φ Ι Κ Η

Μετά τὴν ὑφαντικὴν, ἀπαραίτητο εἶναι νὰ ἐρευνήσωμε καὶ τὴν βαφικὴν, ποῦ εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένη μετὰ τὰς ὑφαντικὰς ὕλες, οἱ ὁποῖες βάφονται ἀπὸ τὰς ἴδιαις τὰς γυναῖκες, μετὰ χρώματα φυτικά, φτιαγμένα ἀπὸ φυτὰ ποῦ μόνες τοὺς μαζεύουν «στὸν καιρὸ τοὺς».

Ἡ βαφικὴ, ὅπως καὶ ἡ ὑφαντικὴ, διτηρήθη «ἐκ παραδόσεως» καὶ μεταβιβάζεται ἀπὸ μητέρα σὲ κόρη.

Ὅπως ἀπὸ πολὺ παλιὰ ἐτοίμαζε μόνη τῆς τὰ νήματα ἢ κρητικοπούλα, τὸ ἴδιο καὶ μόνη τῆς τὰ ἔβαφε.

Ἡ σπιτίσια βαφικὴ εἶναι ἀπλῆ, δίδει ὅμως χρώματα στερεά, ποῦ «μούδε νταμπαικιῶνε, μούδε γαλανομουτσουιάζουνε».

* * *

Γιὰ τὸ βάψιμο ἀπαραίτητη εἶναι ἡ πρόστυψις, ποῦ ἔχει σκοπὸ νὰ διαποτιστοῦν οἱ ἴνες ἕως τὸ βάθος τοὺς, μετὰ στυπτικὴν διάλυση, πρὶν βουτηχτοῦν στὴ χρωστικὴ οὐσία, γιὰ νὰ στερεώσῃ τὸ χρῶμα.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν βαφὴν χρησιμοποιεῖται στυπτικὴ οὐσία ἢ καὶ ταυτόχρονα μετὰ τὴν βαφὴν, ἀνάλογα μετὰ τὸ χρῶμα καὶ τὸ εἶδος τῆς βαφικῆς οὐσίας. Ἡ παρατήρησις καὶ ἡ πεῖρα ὠδήγησαν σ' αὐτό, ὅπως, φαντάζομαι, καὶ στὴν ἐφεύρεση τῆς βαφικῆς γενικῆ⁽¹⁾.

Γιὰ προστύμματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γνωστὴν ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια στύψην⁽²⁾, ἔχουν στὴν Κρήτη τὸ ξίδι, τὸν ἄθο, τὰ οὖρα, τὸ ἀλάτι, τὴ θάλασσα.

Ἀπὸ πόσους αἰῶνες χρησιμοποιεῖ ἡ Κρήσσα τὰ φυτικά χρώματα δὲν ξέρομε. Εἶναι ὅμως φανερό, πῶς, ὅπως τὸ ἐνστιχτο καὶ ἡ παρατήρησις ὠδήγησαν τὸν ἄνθρωπο νὰ βρῇ τὰ γυατρικά του, ἀπὸ τὸ περιβάλλον του, ἔτσι ὠδήγησαν καὶ τὴν κρητικοπούλα στὴν ἐφεύρεση τῶν προστυμμάτων καὶ τῶν βαφικῶν ὑλῶν, τὰς ὁποῖαις πάλι γυατρικά ὀνομάζει.

1. Θὰ ἴσως π.χ. φυτικὸς χυμὸς πάνω σὲ λευκὸ πανί καὶ ἔγινε ἓνα στύμμα (λεκέες), ἢ χυμὸς ἀπὸ σκουριασμένον σίδηρο καὶ ἔγινε **σκουρά** (σκουριγιά), λεκέδες ἀνεξίτηλοι.

2. Ὁ Ἡρόδοτος Β' 180 ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἄμασις ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου πρόσφερε στὸν ἔρανο τῶν Δελφῶν κχιλία στυπτηρῆς τάλαντα, γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ κατεστραμμένου ναοῦ.

Τὸ οἰκιακὸ περιβάλλον καὶ ὁ φυτικὸς κόσμος τῆς προσφέρουν τὶς βαφικὲς ὕλες: παλιοσι-
δερικά, καπνιὲς ἀπὸ τὴν καμινάδα, φύλλα τῆς ἀμυγδαλιάς, ρόγδια, φλοῦδες τοῦ πλατάνου,
ἀκονυζά, χαμωλιά, μαντηλίδες καὶ μανουσάκια, ὅλα ἄφθονα στὸ εὐλογημένο Νησί μας,
εἶναι στὴ διάθεση τῆς ἀνυφαντοῦς (¹ καὶ ¹ᵃ).

Ἐκ τῶν βαφικῶν ὕλων τοῦ ἐμπορίου ἐχρησιμοποίησε μόνον τὸ λουλάκι, τὸ λεγόμενον
Μισιργιώτικο, ἐπειδὴ εἰσήγετο ἀπὸ τὸ Μισίρι (Αἴγυπτος) (²), τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο
καὶ γιὰ τὸ βάψιμο τοῦ πανιοῦ τῆς βράκας (³ καὶ ³ᵃ).

Ὁ Χάνδακας ξεχώριζε πάντα γιὰ τὴ βαφικὴ του τέχνη, κ' ἴσαμε τὰ 1920 ποὺ
ὕπῃρχαν πολλὰ μπογιατζίδικα, οἱ μπογιατζῆδες μὲ τὰ αἰωνίως «ἐλόμπλαβα» χέρια τους,
λεβεντόκορμοι καὶ μουστακαλῆδες, ξεχώριζαν ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν βρακοφόρων(⁴).

1. Ἀπὸ τὰ φυτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴ βαφικὴ, ἄλλα ἔχουν τὸ χεῶμα ἢ τὸ πρέστυμα στὴ ρίζα, ἄλλα στὸν
κορμό, ἄλλα στὰ φύλλα, ἄλλα στὰ ἄνθη, ἄλλα στὸν καρπὸ.

1α. Δὲν εἶναι βέβαιον ἂν εἰς παλαιότατα χρόνια ἐχρησιμοποίησε ἡ Κρητικοπούλα στὴ βαφικὴ τὸν κρόκκο, τὴ ζαφορά. Ἡ
ζαφορά γιὰ τὸ σύγχρονον Κρητικὸ εἶναι τελείως ἄγνωστη, ὡς πρᾶγμα. Τοῦ εἶναι γνωστὴ μόνον ἀπὸ παροιμῶδεις
φράσεις. "Ὅτι ὅμως ἡ ζαφορά ὡς ὕρος καὶ ὡς πρᾶγμα τοῦ ἦτο γνωστὴ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους εἶναι ἀναμ-
φισβήτητο. Εἰς Κρητ. ἔγγραφον τοῦ 17ου αἰ. (Κρητ. Διζήκη ἔτους 1603) ἐν «Χριστ. Κρήτη» τ. Α' σελ. 285 καὶ
327) συναντοῦμε τοπωνύμια ζοφορόκηπος, ζοφοροκήπια. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἐκαλλιεργεῖτο ζαφορά κατὰ
τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τοῦ ἔγγραφου. Ἐγγραφον ὅμως τοῦ ἔτους 1572 κίμνει σαφῶς λόγον διὰ **ζαφορόκηπον**.
(Βλ. «Πεπραγμένα Α' Κρητολ. Συνεδρίου» τεύχ. Β' σελ. 252). Πιθανῶς τὸ τοπωνύμιον ἔμεινε ἀπὸ παλαιὰν καλλιέρ-
γειαν ζαφορᾶς. Οἱ κατ'ἀλογοὶ τοῦ Βαρθολομίου Πάξη ἔτους 1557 ἀναφέρουν **δὶς** ὡς εἰσαγομένην τὴν ζαφορά μὲ
τὴν πληροφορίαν μάλιστα ὅτι στὸ Χάνδακα πουλιέται καλὰ. Τὰ Κρητικὰ ποιητικὰ κείμενα τοῦ 17ου αἰ. («Φορτουνᾶ-
τος», «Κατζοῦρμπος», «Γύπαρις») μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οἱ Κρητικοὶ ἐπὶ Βενετοκρατίας ἐχρησιμοποιοῦν τὴ ζαφορά
δηλ. τὰ ἀπεξηραμμένα στίγματα καὶ ἄνθηρας τοῦ κρόκκου ὡς ἀρτυματικὴν γιὰ φαγητὰ καὶ ὡς βαφικὴν οὐσίαν γιὰ τὰ
μαλλιά τῶν κοριτσιῶν. Ὡς βαφικὴ οὐσία γιὰ μάλλινα ὑφάσματα δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ κανένα ἔγγραφο ἢ ποιητικὸν κεί-
μενον. Στοματικὲς πληροφορίες δὲν βρῆκα πλὴν τῆς Μαργίρας Ζαχαριουδάκη ἐτῶν 80 ἀπὸ τὸ Ἄλᾶγνι, ἡ ὁποία μετὰ
πεποιθήσεως λέει ὅτι «ἔχει ἀκουστὰ πῶς οἱ παλαιινὲς ἔβραφαν κίτρινα μάλλινα μὲ ζαφορά ποὺ τὴν ἀγόραζαν ἀπὸ τοὺς
γυρολόγους» Βλέπε καὶ Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκι «Συμβολὴ εἰς τὴν δημόδη Ὀρολογίαν τῶν Φυτῶν» σελ. 92—95.

2. Κυχνὴ βερὴ (λουλάκι) εἰσήγετο εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Βενετοκρατίας καὶ ἀπὸ τὴν Κων/λη. Πάξη
ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 277.

3. Ἐπὶ Βενετοκρατίας ἡ βαφικὴ εἰς πόλεις ἐξησκειτο μὲ συντεχνίας, ἐσυνεχίσθη δὲ ἡ ὑπαρξὶς τῶν συντεχνιῶν καὶ ἐπὶ
τουρκοκρατίας. Βλ. Γ. Σιλαμανάκη «Ἅγιος Μηνᾶς» σελ. 146.

3α. Οἱ εὔποροι κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου ἔστειλαν εἰς πόλεις πρὸς βαφὴν τὸ λευκὸ πανὶ ποὺ ὕφαιναν οἱ γυναῖκες τους γιὰ
τὶς βράκες, μὲ τοὺς κυρατζῆδες, ἀνθρώπους ποὺ ἀνελάμβανον ἐπὶ πληρωμῇ τὶς διάφορες παραγγελίας τῶν συγχωρια-
νῶν τους καὶ ἐπίσης μετέφεραν εἰς πόλεις τὰ διάφορα προϊόντα ποὺ τοὺς ἐμπιστεύονταν οἱ παραγωγοί. Οἱ φτωχότε-
ροι τῆς ὑπαίθρου ἐφόρουσαν εἰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰ. τὶς βράκες τους ἄσπρες - ἄβαφες.

4. Ἀξέχαστοι θὰ μοῦ μείνουν ὁ Μιχαὴλ Μαδαριωτάκης — ὁ Χανιώτης —, ὁ Γεώργιος Σοβολάκης, ὁ Χαιρέτης, καὶ πρὸ
πάντων ὁ Ἰωάννης Στεφανίδης γνωστὸς τὸ περισσότερον ὡς «Μαστρογιάννης Μπογιατζῆς». Τοῦτος ὁ τελευταῖος ἦταν
φίλος τοῦ πατέρα μου καὶ συχνὰ τὸν ἤκουα νὰ λέῃ πῶς τὸ μισιργιώτικο λουλάκι ἦταν τὸ καλύτερον. Ἀγαθότατος τύ-
πος καὶ ἄτεκνος μ' ἄφηγε νὰ περιεργάζωμαι τὰ χέρια του, ποὺ ἦσαν μπλαβόμαυρα καὶ ἐγυάλιζαν σὰν νὰ ἦσαν ἀλειμ-
μένα μὲ ντοῦκο. Ἡ φαντασία μου ἡ παιδικὴ μοῦ ἔλεγε πῶς θὰ βάρη καὶ τὴ **φραντζόλα**, ποὺ τὰ χρόνια ἐκεῖνα
ἦταν ἀσπίδου λευκότητος, καὶ ἔμεινα κατάπληκτη ὅταν τὸν εἶδα κάποτε νὰ κολατσίζῃ χωρὶς νὰ βάρηται τὸ ψωμί.

Μὰ καὶ βαφικὲς πρῶτες ὕλες εἶχε δικές του ὁ Χάνδακας, τὶς ὁποῖες ἔστειλεν κι ἔξω ἀπὸ τὴν Κρήτη, ὅπως δὲ μᾶς πληροφοροῦν οἱ κατάλογοι Πάξη οἱ βαφικὲς ὕλες τοῦ Χάνδακα ἦσαν οἱ καλύτερες ἀπ' ὅσες ἔμπαιναν στὴ Βενεθιά (1).

Τέτοιες ὕλες ἦσαν ὁ κόκκος ὁ βαφικός, ὁ λεγόμενος στὴν Κρήτη *πρινοκόκκι* ἢ *κιρμίζο* (2), κατάλληλος γιὰ τὴ βαφὴ μαλλίνων εἰδῶν καὶ ἰδίως τῶν φεσιῶν (3), τὸ *ριζάρι* (ἐρυθρόδανον) (4), τὰ *δάκρυα* τῆς *Παναγίας* (ἐλίχρυσον ἢ *ἀμάρκντον*) (5) κλπ.

Τὸ πρινοκόκκι, τοῦ ὁποῦ ἡ συλλογὴ μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιον Κοζύρη (6) ἀγόραζαν οἱ χωρικές, καθὼς καὶ τὸ ριζάρι, ἀπὸ τοὺς πρᾶγματευτάδες, πού γύριζαν τὰ χωριά μὲ τὶς σακκοῦλες τους γεμᾶτες «πολυλοῦσιμα γιαιτρικά», ἐπειδὴ ὁ πρίνος καὶ τὸ ἐρυθρόδανον δὲν εὐδοκιμοῦν σ' ὅλες τὶς περιφέρειες τῆς Κρήτης. Ἴσως μάλιστα μερικές, ἀγοράζοντας τὶς ὕλες αὐτές, δὲν ἤξεραν πὼς ἦσαν τῆς πατρίδας τους γιαιτρικά (7).

Ἄξια πολλῆς προσοχῆς εἶναι ἡ ὁμοιότης ὅσον ἀφορᾷ τὶς ὕλες καὶ τὸν τρόπο βαφῆς στὴν Κρήτη, μὲ τὶς ὕλες καὶ τὸν τρόπο βαφῆς πού περιέχονται σὲ δύο παπύρους τῶν Γ' καὶ Δ' μ.Χ. αἰῶνων, πού εὐρέθησαν στὴν Αἴγυπτο καὶ ὑπάρχουν σήμερα ὁ ἓνς στὴν Ὀλλανδία καὶ ὁ ἄλλος στὴ Σουηδία (8).

Δὲν εἶναι ἀνάξιο προσοχῆς τὸ γεγονός ὅτι τὰ προστύμματα πού χρησιμοποιοῦ ἡ Κρητικοπούλα, ἔχουν μέσα τους ὅλα τὰ συστατικὰ πού καὶ ἡ Χημεία — ἀντίπαλος τῆς σπιτίσιας βαφικῆς — χρησιμοποιοῦ σήμερα, γιὰ τὴ βαφὴ τῶν ὑφασμάτων (9).

1. Κατάλογοι Πάξη, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 248, 271, 275.

2. Τὸ κιρμίζο ἐμεῖς τὸ ἀγοράζαμε ἀπὸ τὸ φαρμακεῖο. Ἐβαφε ἡ μητέρα μου μετὰξί γιὰ σαλάνια τοῦ κεφαλιοῦ τῆς μεγάλης μου ἀδελφῆς. Κιρμίζο ἔλεγαν πὼς ἔβαζε στὰ χεῖλια της μιὰ γειτόνισσά μας, σύζυγος ἀξιωματικοῦ τῆς Κρητικῆς Χωροφυλακῆς. Στὰ Χανιά ὑπάρχει καὶ ἐπάνωμυον Κιρμιζάκις. **Κρημιζι** ἐλέγετο ἐπὶ Βυζαντινῶν «Βίος τῶν τετροζῶων» ἐν Wagner «Carmina» σελ. 167 στ. 762 ἀβαμμένα μὲ τὸ κρημιζι ὅλα μὲ τὸ μετὰξιν.

3. Ὁ κόκκος διὰ τῆς Βενετίας εἰσήγετο στὸ Ἀλγέρι καὶ στὸ Φέζ. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ Βενετία εἶχε δικὰ της ἐργοστάσια κατασκευῆς φεσιῶν.

4. Τὸ ριζάρι ἦταν ρίζα τὴν ὁποῖαν ἐκοπάνιζαν καὶ ἐχρησιμοποιοῦν τὴ σκόνη.

5. Πάξη, σελ. 278.

6. Κρητ. Χρονικὰ Α' σ. 585: «Μάιος 1832 εἰς τὰς 5 ὥρας τῆς ἡμέρας ἐπορίσαμε ἀπὸ τὸ Κάστρο νὰ πᾶμε στὸ Μεραμπέλλο νὰ βάλουμε νὰ συνάξουν τὸ πρινοκκοῦκιν». Ὡς γνωστὸν στὴν Κρήτη εὐδοκιμεῖ ἡ θαμνώδης μορφή τοῦ πρίνου (δρῦς ἢ πρίνος), ὁ ὁποῖος λέγεται καὶ ἀζύλακας. Ἐπ' αὐτοῦ ἀναπτύσσεται τὸ ἔντομο κόκκος ὁ βαφικός βλ. Φραγκάκι ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 28. Περὶ φυτῶν τῆς Κρήτης μὲ βαφικὰ συστατικὰ βλ. αὐτόθι, σελ. 219.

7. Ὅπως μὲ πληρορροεῖ ἡ Μιχρίσα Ζαχαριουδάκη ἔβλεπε στὰ παιδικὰ της χρόνια τὴ μητέρα της νὰ περιμένῃ μὲ ἀγωνία νὰ φτάσῃ ὁ γυρολόγος Κακαούλιος γιὰ ν' ἀγοράσῃ «γαιτρικό» γιὰ τὰ κόκκινα.

8. Μουσεῖον Λέυντεν καὶ Ἀκαδημία Στοκχόλμης. (βλ. Ἄννης Ἀποστολάκη «Βαφικὴ», Λαογραφία τόμ. ΙΔ' σελ. 51 - 125. Σημειωτέον ὅτι οἱ συνταγές τῶν παπύρων δὲν ἀφοροῦν εἰς τὴν βαφικὴν βαμβάκερῶν εἰδῶν.

9. Ἀνθρακικὸν κάλιον, ἄλατα νατρίου, θεικὸν ὀξύ κ. ἄ.

ΧΡΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΒΑΦΗΣ

α) Για μάλλινα.

Ἀπαραίτητος ὁ καθαρισμὸς τῶν μαλλιῶν ἀπὸ τὸ μαλλόρουπο. Ἐπίσης σήμερα θεωρεῖται ἀπαραίτητο τὸ κλώσιμο τῶν μαλλιῶν. Σὲ παλιότερα χρόνια τὰ μαλλιά ἐβάφοντο ἀνάκλωστα· καὶ σήμερὰ οἱ ὀλίγες παλιές ἀνυφαντοῦδες τῶν Σφακίων βάφουν τὰ μαλλιά ἀνάκλωστα· ἀλλὰ στὴν περίπτωση αὕτῃ τὸ βάψιμο εἶναι δυσκολώτερο καὶ χωρὶς βέβαιο ἀποτέλεσμα, ὁπότε εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναληφθῇ πολλὲς φορές.

Τὰ μαλλιά βάφονται πράσινα, κίτρινα, καφέ, μυχῦρα, μπλέ καὶ κόκκινα σὲ διάφορες ἀποχρώσεις, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τοῦ ἀνυφαντικοῦ ποῦ θὰ ἐξυπηρετήσουν.

Εὐνόητο πὼς δοκιμάζουν πρῶτα μιὰ ποσότητα μαλλιῶν καὶ κατόπιν ἐπιχειροῦν τὸ βάψιμο ὅλης τῆς παρτίδας (ποσότητας).

Χρῶμα πράσινο.

Ἐπιτυγχάνεται :

α) μὲ τὴν ἀκονυζὰ (κόνυζα ἢ βαρύσομος). Εἶναι θάμνος πολυετής, φυτρώνει σὲ ἀκαλλιέργητους χώρους, σὲ λόφους ἢ σὲ χαλέπες, καμμιά φορά ὅμως καὶ σὲ ἀμπέλια μέσα. Τὰ φύλλα τῆς ὁμοιάζουν μὲ τοῦ δενδρολίβανου ἀλλὰ εἶναι πλατύτερα, μυρίζουν ἄσχημα καὶ τὸν Ἰούλιο ἔχουν ἓνα θαυμάσιο πράσινο φωτεινὸ χρῶμα. Βράζουν μιὰ μεγάλη ποσότητα ἀκονυζᾶς (σύγκλαδη βράζεται, κλαδιά καὶ φύλλα). Σουρώνουν τὸν χυλὸ ἀπὸ πυκνὸ πανί, πετοῦν τὰ ξυλαράκια καὶ κρατίζουν τὰ βρασμένα φύλλα, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν μέσα σὲ μιὰ χρεϊγιὰ (λεκάνη). Ρίχνουν μέσα στὸ ζουμί μιὰ ἢ δυὸ κουταλιές τῆς σούπας στύψης καὶ κατόπιν ρίχνουν τὰ μαλλιά καὶ βράζουν μισὴ ἕως μία ὥρα. Ὑστερὰ ἀνεσύρουν τὰ μαλλιά ἀπὸ τὸ ζουμί καὶ «τὰ κοιμίζουν». Παίρνουν δηλαδὴ μιὰ καθαρὴ σκάφη καὶ τοποθετοῦν πατωσιὰ μαλλιά, πατωσιὰ βρασμένα φύλλα τῆς ἀκονυζᾶς (ἀπὸ τὴ χρεϊγιὰ) καὶ τὰ ἀφήνουν ἔτσι ἓνα μερόνυχτο. Μετὰ 24 ὥρες τὰ ξεπλύνουν μὲ πολλὰ νερὰ καὶ τὰ στεγνώνουν⁽¹⁾. Ἄν θέλουν νὰ γίνουν πολὺ σκοῦρα τὰ μαλλιά ρίχνουν στὸ ζουμί τῆς ἀκονυζᾶς καὶ καρὰ - μπογιὰ (θεϊκὸς σίδηρος) καὶ τὰ κοιμίζουν μὲ ἀνήψητα φύλλα τῆς ἀκονυζᾶς, ἐνῶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ λαντουροῦν (περιχύνουν) μὲ φτώχλιο νερό. Τὴν ἐπομένην, ἀφοῦ ἀφαιρέσουν τὰ φύλλα τῆς ἀκονυζᾶς, ἀλουσι-

1. Συνήθως ἔχουν κρατήσει νερὸ τῆς βροχῆς. Ἐν ἐλλείψει βρόχινου νεροῦ μεταχειρίζονται νερὸ γλυκὸ τῆς πηγῆς ἢ τῆς βρύσης. Ἀποφεύγουν τὸ πηγαϊδίτικο νερό, λόγῳ τῶν ἀλάτων ποῦ περιέχει.

διάζουν (1) τὰ μαλλιά και κατόπιν τὰ ξεπλύνουν, τὰ άπλώνουν στόν άσκιανό για να στεγνώσουν (2).

Με την άκονυζά βάζουν με άπλούστερο τρόπο στο χωριό Καραβάδω Πεδιάδος, ως έξης : Βράζουν τή στύψη και βουτοϋν τὸ μαλλί. Μετά από τή στύψη τὸ βράζουν σε άφέψημα άκονυζᾶς επί μισή ώρα· κατόπιν τὸ στεγνώνουν σε σκιά και άφοϋ στεγνώση τὸ ξεπλύνουν με καθαρό νερό (3).

β) Με φύλλα τῆς άμυγδαλιᾶς και τῆς ρογδιᾶς(ροιά ή κοινή), με τή βοήθεια καρά-μπογιαᾶς (4). Βράζουν φύλλα τῆς ρογδιᾶς και τῆς άμυγδλιᾶς. Αϋγουστιάτικα φύλλα να είναι για να είναι μεστωμένα. Τὰ σουρώνουν και ρίχνουν στο ζουμι καρά μπογιαά τόση, όσο σκουρότερο θέλουν να γίνη τὸ χρῶμα. Ρίχνουν μέσα τὰ μαλλιά και βράζουν όλα μαζί. Τὰ στεγνώνουν και κατόπιν τὰ ξεπλύνουν.

Χρῶμα κίτρινο.

Ἐπιτυγχάνεται με 6 τρόπους :

α) με τή χαμωλιά (5) : Χαμωλιά είναι ή Χαμελαία τοϋ Διοσκορίδη. Τὰ φύλλα της έχουν τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος και τὸ πάχος τῶν φύλλων τῆς έλιᾶς. Είναι φακωτάρι (δηλητηριῶδες φυτόν). "Όταν ένας άνθρωπος φάη σαλιγκάρι που έχει φάει χαμωλιά φακώνεται και πεθίνει. Χαλάει τὰ δόντια και τήν μεταχειρίζονται με προσοχή :

*«Μιά χαμωλιά καθαρίζα να κάμω μάκια φάδια
και πέσανε τὰ δόδια μου και δέ μιλω καθαρία».*

Μαζεύεται τὰ πρωτοβρέξα, «τότες άπού'χει όλη τζη τή δύναμη». Δίδει χρῶμα κίτρινο με τή βοήθεια τῆς στύψης. Τήν βράζουν σύγκλαδη (κλαδιά και φύλλα μαζί), σουρώνουν τὸ ζουμι και ρίχνουν στύψη μιᾶ κουταλιά τῆς σούπας για κάθε κούκλα μαλλί και τὰ βράζουν όλα μαζί. Κατόπιν στεγνώνουν τὸ βαψίδι στη σκιά και έπειτα τὸ ξεπλύνουν.

"Άλλος τρόπος είναι με προϋποστυφή (6). Βράζουν δηλ. τή στύψη και τὰ μαλλιά μαζί, τὰ στεγνώνουν, κατόπιν έχουν έτοιμο τὸ άρέψημη τῆς χαμωλιᾶς, τὰ βράζουν, τὰ στεγνώνουν, τὰ ξεπλύνουν.

1. Τὸ βουτοϋν σε άλυσίβα — κατασταλαχή.

2. Ἐτσι έβαφαν οί θειάδες μου στο χωριό μου τοϋς Σκυλλοϋς (νϋν Κιλλονή) Πεδιάδος. Τίς είχα παρακολουθήσει πολλές φορές να βάζουν.

3. Πληροφορία Ἐλευθερίας Λιουδάκι διδασκαλίσης εις τὸ χωριόν Καραβάδω Πεδιάδος.

4. Καρά μπογιαά. λ. τουρκική = μαύρη βαφή (θεικός σίδηρος).

5. βλ. και Ἄνναν Ἄποστολάκη, εν Λαογραφία, τ. ΙΔ', σελ. 118.

6. Πληροφορία Ἐλευθ. Λιουδάκι.

β) Με ρίζα τῆς *ξινῆς ρογδιᾶς* (1), φλούδια καὶ τσίπες (μεμβράνες) τοῦ ρογδιοῦ, φρέσκα φύλλα τῆς ρογδιᾶς καὶ ξερὰ φύλλα τῆς ἀμυγδαλιᾶς. Βράζουν ὅλα μαζὺ τὰ φυτὰ αὐτά, σουρώνουν τὸ ζουμί, ρίχνουν μέσα τὸ ὄργο καὶ τὸ βράζουν. Ἐπιτυγχάνουν κίτρινο σκοῦρο. Δὲ χρειάζεται πρόστυμμα, λόγω τῆς ταννίνης ποὺ περιέχουν ἡ ρίζα καὶ οἱ μεμβράνες τῶν ρογδιῶν.

γ) Με τὰ *μανοῦσα* (μονὰ μανουσάκια) (2) ἢ με λουλούδια τῆς *ὄξινης* (ὄξαλις) (3). Βράζουν τὰ λουλούδια με ἀνάλογη στύψη καὶ ἀλάτσι χοντρό, τὰ σουρώνουν, ρίχνουν μέσα τὸ μαλλί, τὰ στεγνώνουν καὶ κατόπιν τὰ ξεβγάζουν (4).

δ) Με ξερὰ φύλλα τῆς ἀμυγδαλιᾶς με «προῦποστυφήν». Μαζεύουν τὸν Αὔγουστο τὰ φύλλα τῆς ἀμυγδαλιᾶς καὶ τὰ ξεραίνουν σὲ σκιά. Τὰ βράζουν, τὰ σουρώνουν, ρίχνουν στύψη σ' ἓνα σκουτελάκι νὰ λύση, καὶ κατόπιν τὴν ρίχνουν σὲ περισσότερο νερό. Βουτοῦν τὸ ὄργο καὶ τὸ ἀφήνουν μέσα 3-5 ὥρες. Ὑστερα τὸ στεγνώνουν. Κατόπιν ρίχνουν τὸ προστυμμένο ὄργο, στεγνὸ, μέσα στὸ ἀφέψημα καὶ τὸ βράζουν ἕως μία ὥρα. Τὸ ἀπλώνουν νὰ στεγνώση. Κατόπιν τὸ ἀλουσιδιάζουν «νὰ μείνη καμμιὰ ὥρα μέσα στὴν ἀλουσά». Τὸ ἀπλώνουν «δίχως νὰ τὸ ποσφονιάξουν». Ἄμα στεγνώση τὸ ξεπλύνουν καλά (5).

ε) Με φύλλα τῆς *βερυκοκκιάς*. Προῦποστυφή στὴ στύψη. Στέγνωμα, βράσιμο στὸ ἀφέψημα. Στέγνωμα. Ἐέπλυμα.

στ) Εἰς τὰ Ἄνώγεια καὶ γενικῶς στὴν Δ. Κρήτη οἱ χωρικές βάρουν με ρίζα καὶ ξύλο καὶ καρπὸ τῆς *λουτσαῖς* (βερβερὶς) μάλλινα καὶ μεταξωτά. Δὲν χρειάζεται πρόστυμμα. (Πληροφ. Ζαφειρένιας Κεφαλογιάννη ἐτῶν 85 ἀπὸ τὰ Ἄνώγεια Μυλοποτάμου. Δὲν ἐπειραματίσθη).

Χρῶμα καφεδί. Ἐπιτυγχάνεται :

- α) Με φυτικές οὐσίες
- β) με τὴ σκουρὰ
- γ) με τὴν καπνιά

α) Φυτικές οὐσίες γιὰ τὸ ἀνοικτὸ καφὲ χρῶμα εἶναι τὰ *στράφυλα* (στέμφυλα), καὶ ὁ φλοιὸς καὶ τὰ φύλλα τῆς *πλατάνου*. Τὰ στράφυλα πρέπει νὰ μὴ εἶναι πολὺ φρέσκα,

1. Βλέπε καὶ Ἄποστολάκι, ἐνθ. ἀν. σελ. 118.

2. Τὰ μονὰ μανουσάκια (νάρκισσος ὁ κωπελοφόρος) φυτρώνουν κατὰ χιλιάδες στὴν Κρήτη. Ἀραιροῦν τὰ ἄσπρα πέταλα καὶ μένει ὁ κίτρινος κύκλος τῆς στεφάνης με τοὺς στήμονες ποὺ ἔχουν ἄρθρον γύρω. Δίδουν χρῶμα ζωρὸ κίτρινο.

3. Ξερώνουν τὰ ἄνθη τῆς ὄξαλιδας στὴ σκιά καὶ μέσα στὸ σπύτι, ἀπλώνοντάς τα σὲ ἐφημερίδες. Δίδουν χρῶμα ὀχροκίτρινο.

4. Πληροφορία Ἐλευθ. Λιουδάκη καὶ Μαριόφας Ζαχαριουδάκη.

5. Πληροφορία Ἐλ. Λιουδάκη.

ΣΗΜ. Ὀχροκίτρινο γιὰ μάλλινα ἐπέτυχα με τοὺς στήμονες τῆς ἀνεβρίδας (*Iris Cretensis*) ἀλλὰ χρειάζεται μεγίστη ποσότης στημόνων. Δὲν ἤκουσα νὰ βάρουν σήμερα με ἀντωνάδα (τεύκτριον τὸ πολὺν) περὶ οὗ βλέπε εἰς σελ. 93.

ἀλλὰ νὰ ἔχουν σκουρύνει. Καὶ γιὰ τὶς δυὸ αὐτὲς φυτικές οὐσίες χρειάζεται πρόστυμμα (στύψη).

Γιὰ σκοῦρο καφέ χρῶμα χρησιμοποιοῦνται οἱ πράσινες καρυδόκουπες, πού λαμβάνονται ἀμέσως μετὰ τὸ ράβδισμα τῆς καρῆς (1), ἐν συνδυασμῷ μὲ τρυφεροὺς κλώνους (στέλεχος καὶ φύλλα). Δὲ χρειάζεται πρόστυμμα, λόγῳ τῆς ταννίνης πού περιέχουν οἱ οὐσίες αὐτές. Τὰ βαφόμενα μὲ καρυδόπουκες λέγονται καρυδάκια (2).

β) Ἡ βαφή μὲ τὴ σκουρὰ γίνεται ὡς ἐξῆς: Μαζεύουν ὅσον τὸ δυνατόν πολυσκουριασμένα σιδηρικά. Τὰ βάζουν στὸ νερὸ μερικὲς ἡμέρες, ὅπου «παλαίνουने κι ἀπολοῦνε σκουρὰ». Τὰ συρῶνουν μετὰ καὶ παίρνουν τὸ ζουμί, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶναι ἀρκετό, ὥστε νὰ καλύπτεται ἡ ποσότης τοῦ μαλλιῶ πού θὰ βιάψουν. Ρίχνουν μέσα ξίδι παλιὸ «ἀδυνατὸ πού νὰ τρώη τὰ μάρμαρα» ἂν ἔχουν νὰ ρίξουν καὶ τρυγιά «τόσον καὶ καλύτερα» (3).

Βράζουν ὅλα μαζὺ (ὕλικά καὶ ὄργο) ἕως μισὴ ὥρα, κατεβάζουν τὸ καζάνι ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ ἀφήνουν μέσα τὰ μαλλιά καμμιά ὥρα, ὅχι περισσότερο, γιὰ τὴν τρώει ἡ σκουρὰ καὶ τὸ ξίδι καὶ γίνονται σπασάρικα. Τὰ ξεπλύνουν πολλὰ νερὰ καὶ ἐπιτυγχάνουν ἕνα ὄραϊο καφέ χρῶμα, τὸ λεγόμενον στὸ ἐμπόριο rouille (4).

Στὶς Ἀτσιπάδες Μονοφατσίου, ἀντὶ ξιδιοῦ χρησιμοποιοῦν ξιδιασμένα ἀποπλύματα τῆς σκάφης τοῦ ζυμωτοῦ. Τὸ Σάββατο, ἀφοῦ ζυμώσουν τὸ ψωμί, ξεπλύνουν τὴ σκάφη καὶ διαλύουν μέσα στὸ νερὸ ὅσο ζυμάρει ἔχει μείνει κολλημένο ἐπάνω. Τὸ ἀπόπλυμα αὐτὸ τὸ ἀφήνουν σὲ μιὰ γωνιά, νὰ ὑποστῇ ζύμωση, «νὰ ξιδιάση». Κατόπιν βιάφουν πρῶτα τὸ ὄργο ἢ τὴ ροσχὰ μὲ καρυδόκουπες. Ἀπλώνουν τὸ μαλλὶ καὶ ὅταν εἶναι «μελίχλωρο», ἀνα-

1. Τὸ ράβδισμα τῆς καρυδιᾶς γίνεται ἀμέσως μετὰ τὴν 15ην Αὐγούστου, ὅποτε τὰ καρύδια εἶναι «λαδωμένα». Ἀφαιροῦν τὸν καρπὸ, τὸν ὁποῖον τρώνε ὠμὸ ἢ βιάζουν σὲ σουτζούκια καὶ κρατίζουν τὶς καρυδόκουπες (φλοῖο καὶ ξύλινο περίβλημα), γιὰ τὸ βαψίδι.
2. Ἡ γηρικὰ κυρία Δέσποινα Καλογιαννάκι ἐτῶν 80 μὲ πληροφορεῖ ὅτι καὶ στὸ χωριὸ τῆς καὶ σὲ ἄλλα χωριά τῆς Μεσσαρῆς (Πριναῖς, Φαραγκιανὰ, Ἀτσιπάδες κλπ.) ἀκούεται ἡ φράσις «ἤβαψα καμπόσα καρυδάκια» = μάλλινα (ὄργο ἢ ρασά). Πρβλ. πρὸς καρυδόβαφος (ἐν Du Cange = Nic. Notaras in epist. ad Theodorum Carystenum. M.S. de equo ὁ τὴν τρίχα βεβαμμένην τῆ φύσει ὑπόξανθον, οἷα πρὰ τῶν μοναζουσῶν εἴθισται τὰ ἔρια χλωροῖς ἀροδρῶσις ἐλύθροις βάπτεσθαι. καὶ τούτου ὁ δημῶδης λόγος ὀνομάζειν εἶωθε τὸν ἵππον καρυδόβαφον.
3. Διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ξιδιοῦ σχηματίζεται ἕνα ὑποξειδίου τοῦ σιδήρου, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται καὶ ὑπὸ τῶν χημικῶν. Ἐκτὸς τούτου τὸ ξίδι ἔχει καὶ στυπτικὴν ιδιότητα.
4. Βαφὴν πορφύρας μὲ σκουριᾶς σιδήρου περιέχει καὶ πάπυρος: Ἀποστολάκη, ἐνθ. ἀν. σελ. 78.

«Τῆ μιχ τῶν ἐρίων σκορίας σιδήρου μιᾶς
δ ροῆς ὀξείας χοίνικα, εἰ δὲ μὴ ὕζους χοῦν
ὑδατος χροῖς ἡ κάε, ἕως τὸ ἥμισυ ἐκλείπη
τοῦ ὑδατος, εἶτα ὑφελῶν τὸ πῦρ ἐμβαλε τὰ
ἔρια τὰ πεπλυμένα καὶ ἔασον, ἕως ἂν τὸ ὕδωρ
ψυχρὸν γένηται, εἶτα ἐξελῶν ἀπόπλυσε
καὶ ἔσται ἐστυμμένα».

κατεύουν τὸ ζουμι ἀπὸ τὰ σιντερικὰ μὲ τὰ ἀποπλύματα (σουρωμένα), τὸ βάζουν καὶ παίρνει μιὰ βράση καὶ κατόπιν ρίχνουν καὶ τὰ μαλλιά νὰ βράσουν ἕως 20'.

γ) Ἡ βαφή μὲ τὴν καπνιά γίνεται ὡς ἐξῆς (1):

Παίρνουν καπνιὲς ἀπὸ τὸ τζάκι, λίγες μαῦρες καὶ περισσότερες πρὸς τὸ καφέ χρώμα, τὶς βράζουν μαζὺ μὲ βελανιδόκουπες· ἀφήνουν τὸ ἀφέψημα νὰ κατασταλάξῃ καὶ κατόπιν τὸ σουρώνουν. Βάζουν τὸ ὑγρὸ νὰ βράσῃ καὶ κατόπιν ρίχνουν τὸ ὄργο νὰ βράσῃ καὶ αὐτὸ ἕως μία ὥρα. Τὸ «ἀνεσύρουν» καὶ τὸ στεγνώνουν καὶ κατόπιν τὸ ξεπλύνουν. Δὲ χρειάζεται προϋποστύψῃ μὲ στύψῃ, ἐπειδὴ τὰ βελανίδια περιέχουν δεψικὸν ὄξύ.

Μὲ καπνιὲς χωρὶς καμμιά φυτική οὐσία βάφεται μαλλὶ στὸ καφέ χρώμα, μὲ τὴ βοήθεια στύψῃς (2). Οἱ καπνιὲς ἄνευ προστύμματος δὲ δίδουν σταθερὸ χρώμα.

Χρῶμα μαῦρο. Ἐπιτυγχάνεται μὲ τρεῖς τρόπους:

- α) μὲ φυτικές οὐσίες
- β) μὲ καπνιὲς καὶ κάρβουνο
- γ) μὲ σκουρά

α) *Φυτικές οὐσίες.* Μιὰ κυρίως φυτική οὐσία χρειάζεται, τὸ ρόγδι, ἐνισχυμένο μὲ καρὰ μπογιά. Παίρνουν ρογδόφλουδες καὶ ἀρκετὰ συρνωμένα ρογδάκια, τὰ ὁποῖα περιέχουν καὶ καρπούλακια. Τὰ βάζουν στὸ νερὸ καμμιά βδομάδα καὶ κατόπιν τὰ βράζουν ἔτσι ὅπως εἶναι μὲ τὸ ἴδιο νερὸ, περίπου μιὰ ὥρα. Ἄμῃ κρυώσῃ τὸ ἀφέψημα τὸ σουρώνουν καὶ ρίχνουν μέσα καρὰ μπογιά ἀρκετὴ (ἄζύγιστη τὴ βάζουν, ἀλλὰ ὑπολογίζουν μὲ τὸ μάτι). Βράζουν ὅλα μαζὺ, ὑλικά καὶ ὄργο. Βράζουν ἕως 3/4 τῆς ὥρας καὶ τὰ ἀφήνουν κατόπιν ἕως ὅτου κρυώσῃ τὸ ὑγρὸ. Ἐν συνεχείᾳ «ἀνεσύρουν» τὸ ὄργο καὶ τὸ στεγνώνουν καλὰ καὶ κατόπιν τὸ ξεπλύνουν ἢ στὴ θάλασσα ἢ σὲ σαλαμούρα (ἄλμη).

Προτιμότερο νὰ εἶναι τὸ ὄργο ἀπὸ μαῦρες ἀρνιές (3).

β) *Μὲ τὶς καπνιὲς καὶ μὲ τὸ κάρβουνο.* Κάνουν κάρβουνα ἀπὸ γέρικες ἀμπελοκουρμούλες καὶ λίγα δεσπολοτσίκουδα (κουκούτσια ἀπὸ μούσμουλα) Ξεραίνουν τὰ δεσπολοτσίκουδα καλὰ καὶ τὰ κοπανίζουν. Τὰ ψιλοκοσκινίζουν καὶ κατόπιν μαζεύουν τὶς μαῦρες καπνιὲς ἀπὸ τὴν καμινάδα καὶ τὶς ρίχνουν μαζὺ μὲ τὴ σκόνῃ στὸ τζιγκάκι μὲ βρυσικὸ νερὸ καὶ βράζουν κάμποση ὥρα καλὰ καλὰ. Ἦστερα σουρώνουν τὸ ζουμι ἀπὸ ψιλὸ ντουλπέντι καὶ ἀφήνουν τὸ ὑγρὸ νὰ κατασταλάξῃ. Ὅταν κατασταλάξῃ καλὰ καλὰ, σχηματίζεται στὴν ἐπιφάνεια μιὰ ἀπανωλαδιά, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἔναι φρέσκες οἱ καπνιὲς,

1. Βλέπε καὶ Ἀποστολάκη, ἐνθ. ἀν., σελ. 119 παράγρ. 3.

2. Πληροφορία τῆς ἀδελφῆς μου Ἑλένης Μαθιανῆς.

3. Πληροφορία Μαριόρας Ζαχαριουδάκη. Ἐκαμῃ ἐπαλήθευσιν τῶν περισσότερων συνταγῶν. Τὸ μαῦρο χρώμα διὰ τοῦ ὡς ἄνω τρόπου ἐπιτυγχάνεται πολὺ καλὰ καὶ σὲ ἄσπρο ὄργο (ὅχι μόνο σὲ μαῦρες ἀρνιές).

ὥστε νὰ γίνεται λαδομουζουδιά στὰ χέρια. Ὑστερα μεταβάνουν τὸ ζουμί σὲ καθαρὸ τζιγκάκι, ρίχνουν καὶ στύψη ἀλελεσάπι, ρίχνουν καὶ τὸ ὄργο καὶ βράζουν ὅλα μαζὺ καμμιὰ ὥρα. Τὸ ἀφήνουν μέσα στὸ τζιγκάκι νὰ κρυώσῃ, τὸ ἀπλώνουν σὲ σκιά καὶ ἐπιτυγχάνουν ἓνα μαῦρο κοργιάλι (1).

γ) *Μὲ τὴ σκουρά.* Βάφεις πρῶτα καφεδιά τὰ μαλλιά. Ὑστερα ἔχεις ζουμί ἀπὸ παληοσιντερικά. Βουτᾶς τὸ ὄργο καὶ βράζει. Τὸ στεγνώνεις καὶ ξανά τὸ βουτᾶς πολλές φορές (2).

Χρῶμα μπλάβο (μπλέ). Τοῦτο σήμερα ἐπιτυγχάνεται μὲ χρώματα τοῦ ἐμπορίου. Στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ἔβραφαν μὲ τὸ μισιργιώτικο λουλάκι, τὸ λουλάκι τῶν βαφῶν, χωρὶς προστύμματα, ἐπειδὴ τὸ φυσικὸ λουλάκι βάφει μάλλινα ἀπ' εὐθείας καὶ σταθερά. Ἦτο συμπεπυκνωμένο σὲ σκληρὰ στιλπνὰ πλακίδια. Ἡ ἀνοικτότερη ἢ σκουρότερη ἀπόδοσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποσότητα τοῦ λουλακιοῦ.

Σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια οἱ Κρητικοποῦλες θὰ ἔβραφαν μπλέ μὲ ἰσάτιδα βοτάνην, ἢ ὁποία, «παρὰ τοῖς πολλοῖς λουλάκιον λέγεται», ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἴω. Λυδὸς εἰς τὸ «Περὶ μηνῶν» ἔργον του σελ. 80,12. Τοῦτο συμπεραίνω ἀπὸ τὸ ἐξῆς: Στὸ νομὸ Ἡρακλείου ἔχομε μιὰ παράδοσι, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ νεράϊδες εἶπαν μιὰ συνταγὴ (ἐλλειπῆ ὅμως) γιὰ γυναικεῖα μαλλιά: «Νὰ κατέχαν οἱ κοπέλλες πῶς τὰ κάνουν τὰ μαλλιά· ἀντωναῖδα καὶ λουλάκι κι' ἄλλον ἓνα χορταράκι». Ἐπειδὴ τὸ φυτὸν ἀντωναῖδα (τεύκριον τὸ πολιὸν) χρησιμοποιεῖται ἐπειδὴ περιέχει κίτρινη βαφικὴ οὐσία, γιὰ γυναικεῖα μαλλιά (καὶ κατ' ἐπέκτασιν γιὰ ἔρια), τὸ φυτὸν λουλάκι (ἴσατις βαφικὴ), ποὺ περιέχεται στὴ συνταγὴ τῶν νεράϊδων, (πιθανῶς γιὰ στερεωτικὸ τῆς κόμης), δὲν θὰ ἦταν ἄγνωστο «τῷ καιρῷ ἐκείνῳ» καὶ θὰ ἐκαλλιεργεῖτο καὶ θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ στὴ βαφικὴ.

Χρῶμα κόκκινο. Πῶς ἔβραφαν οἱ Κρησσοί μὲ τὸ πρινοκκόκι (κόκκος ὁ βαφικὸς) δὲν ξέρομε. Πιθανῶς ἔβραφαν μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀναφέρει συνταγὴ παπύρου (3), χρωματίζοντας δηλ. πρῶτα μὲ λουλάκι τὰ μαλλιά καὶ κατόπιν βουτῶντας τα σὲ διάλυση κόκκου. Πιθανῶς νὰ ἔβραφαν καὶ μὲ τὶς κουτσουνάδες (μῆκων ἢ ροιάς), ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες (4), ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μόνον εἰκασία. Δὲν ἔχομε ἐνδείξεις ἀπὸ

1. Πληροφορία Εὐαγγελίας Στειανάκη ἀπὸ τὸ Πενταμόδι Μαλεβιζίου. Ὁ τρόπος καὶ τὰ ὕλικά πολὺ ἀξιοπρόσεκτος διότι καὶ ἡ χημεία ἔχει ὡς βάσιν τῆς μαύρης βαφῆς τὸ «φυτικὸν μέλαν» τῶν ἐξ ἀπανθρακώσεως ξύλων ἀμπέλου. Σημαντικὸν συστατικὸν εἶναι καὶ ἡ αἰθάλη «διὰ τὴν ἀντοχὴν τῆς εἰς τὸν ἀέρα καὶ τὸ φῶς». Πληροφορίαι Ξενοφῶντος Λυδάκη, χημικοῦ. Βλέπε καὶ Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη ἐν λ. αἰθάλη.

2. Πληροφορία Εὐανθίας Κλουβιδάκη.

3. Βλ. Ἀποστολάκη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 93: «λαβὼν στύψον τῆ ἰσάτιδι, ὃ ἐστὶ γλευκισμὸς καὶ πλύνας ξήραινον, εἶτα λαβὼν κόκκον καὶ ὕδωρ κόπτε, ἕως ἀνθῆ καὶ τότε μετῆσον φῶκος χαρικὸν καὶ ἔψε οὕτως καὶ χάλα τὰ ἔρια καὶ ἔσται κόκκος».

4. Ἀριστοτέλους «Περὶ Χρωμάτων» 796x, 37, «τῆς δὲ μήκωνος τὸ μὲν ἄνθος φοινικοῦν», «καὶ τὰ μέλανα πυρωθέντα πάντα εἰς χρῶμα μεταβάλλονται φοινικοῦν». Σημ. Μὲ κουτσουνάδες εἶδα νὰ βάφῃ ἀγὰ τοῦ Πάσχα ἡ Μαρία Ἀλειφεροπούλου ἐκ Ρόδου.

πουθενά. Τὸ πρινοκόκκι ἢ κιρμίζο θὰ ἐχρησιμοποιοῦν συνειδητὰ μόνον οἱ χωρικές πού τὸ μάζευαν μόνες τους. Οἱ ὑπόλοιπες θὰ ἔδωξαν μὲ πρινοκόκκι, μὰ τὸ ἀγόραζαν σὰ «γιατρικὸ» καὶ πιθανῶς ἀγνοοῦσαν τὸ ὄνομά του καὶ τὴν προέλευσή του (1). Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἔδωξαν καὶ δάφουν μὲ ἐρυθρόδανο, οἱ ὀλίγες βέβαια, αὐτὲς δηλ. πού τὸ ξέρουν ἐπειδὴ φυτρώνει στὴν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ τους. Στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ λέγεται *ριζάρι* ἢ *ἀγριορριζάρι* (2). Ἴδου πῶς δάφουν: Παίρνουν τὶς ρίζες, ἀφαιροῦν τὰ χῶματα, τὶς κόβουν μικρὰ κομματάκια καὶ τὶς ξεραίνουν σὲ μέρος ἀερινό. Τὶς κοπανίζουν στὸ πετροχάδανο (πέτρινο γουδί) μὲ σιδερένια μάτσα, τὶς διπλοκοσκινίζουν καὶ δένουν τὰ ἀποχοντρίδια (μικρὰ κομματάκια πού δὲν κοπανίζονται πλέον) σὲ ἓνα πανάκι. Βράζουν νερὸ καὶ ρίχνουν μέσα τὴ σκόνη καθὼς καὶ τὸ πανὶ μὲ τὰ ἀποχοντρίδια (δεμένο τὸ πανὶ στὰ αὐτιά τοῦ καζανιοῦ), ρίχνουν στύψη, καὶ βουτοῦν καὶ τὸ ὄργο καὶ ξανὰ βάζουν τὸ καζάνι σὲ δυνατὴ φωτιά. Ἄμα ἀρχίσῃ νὰ βράζῃ ἀνκατεύουν μὲ ξύλινη κουτάλα τὸ περιεχόμενο τοῦ καζανιοῦ καὶ ἅμα βράσῃ ἀρκετὰ, κατεβάζουν τὸ καζάνι ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ ἀφήνουν μέσα τὸ μαλλὶ ἕως νὰ παγώσῃ. Τὸ τραβοῦν κατόπιν ἀπὸ τὸ ὑγρὸ, τὸ στεγνώνουν σὲ σκιά καὶ κατόπιν τὸ ξεπλύνουν μέσα σὲ νερὸ τῆς θάλασσας ἢ σὲ «ἀλαφρὰ σαλαμούρα» (ἄλμη). Τὸ στεγνώνουν «ἡλίου βασιλέματα» τὸ καλοκαίρι, γιὰ νὰ μὴ ξεβάφῃ (3 καὶ 3^a).

β) Γιὰ θαυμακερά

Χρῶμα κίτρινο (πρὸς τὸ πορτοκαλί, κίτρινο ὄχρα, κίτρινο λεμονιοῦ, κίτρινο πρὸς τὸ ρόζ, ὠχροκίτρινο):

α) *Κίτρινο πρὸς τὸ πορτοκαλί ἐπιτυγχάνεται κυρίως μὲ τὰ ἄνθη τῆς κίτρινης μαν-*

1. Πρακτικὴ μάξι ἐξ Ἐλκινίου ἢ Ἐλένη Χρονάκη ἔβαφε μέχρι τοῦ 1920 κόκκινα, μὲ κιρμίζο, πού τὸ διέλυε σὲ νερό-ξίδο, ἀλλὰ κατὰ πληροφορίαν τῆς θυγατρὸς τῆς Μαρίας Ζαχαριουδάκη, δὲν ἔβαφε «καρνάδο», ἀλλὰ πρὸς τὸ μελιτζάνι (φουρνεοῦν).
2. Τὸ ἐρυθρόδανον γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Διοσκορίδου. Καὶ ὁ Ἡσύχιος τὸ ἀναφέρει: «ρίζα τοῦτ' ἐστὶν ἐρευθέδανον ἐρυθραίνει, πυρὸν ποιεῖ».
3. Βλ. καὶ Ἀποστολάκη σελ. 104.
- 3α. Ἡ Ἐλενθ. Κουμάκη Δ/σσα στὸ χωριὸ Κραβιάδω Πεδιάδος, μοῦ ἀπέστειλε ποσότητα ριζαριοῦ (κλάδους καὶ φύλλα χωρὶς ρίζα) μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι «ὅπως ἀκούει ἀπὸ τὶς γερόντισσες τοῦ χωριοῦ τὸ ριζάρι τὸ καλλιεργοῦσαν χρόνους περᾶζόμενους». Τὸ ριζάρι πού μοῦ ἔστειλε τὸ βρῆκε ἢ Κουμάκη σὲ χωράφια ἀκαλλιέργητα. Ἴσως εἶναι κατάλοιπον πλακιδῶ καλλιεργείας. Οἱ κλάδοι τοῦ φυτοῦ ὅσο πλησιάζουν πρὸς τὴ ρίζα εἶναι κόκκινοι. Γενικῶς νομίζεται πὸς μόνον ἡ ρίζα εἶναι βαρική. Ἐγὼ ἐπειραματίσθην μόνον μὲ τὰ στελέχη καὶ ἐπέτυχα χρῶμα βυσσινὶ διὰ θαυμακερά. Χρειάζεται πρόστυμα. Ἡ Κουμάκη μὲ πληροφορεῖ ἐπὶ πλέον ὅτι οἱ παλαιῆς ἐβάφανε μὲ τὸ ριζάρι μπλάβα (κυανᾶ) μάλλινα. Κατὰ πᾶσιν πιθανότητα προσέθεταν καὶ γάλα ὡς ἀναφέρει ἢ Ἀποστολάκη ἐνθ. ἀνωτ. σ. 94—95. Τὸ γάλα, κατὰ τὴν συγγραφέα, ἀναφέρεται καὶ εἰς παπύρους. Δυστυχῶς ὅταν μοῦ ἔγινε γνωστὴ ἢ Βαρική τῆς Ἀποστολάκη δὲν εἶχα ἄλλο ριζάρι γιὰ νὰ περματισθῶ γιὰ κυανᾶ, ἢ δὲ Κουμάκη λόγῳ ἀσθενείας δὲν μπόρεσε νὰ ἀνταποκριθῇ στὸν νέον αἴτημά μου.

τηλίδας (χρυσάνθεμον τὸ στεφανωματικόν) μετὰ τὴ βοήθεια τῆς στύψης. Οἱ κοπέλλες τὶς μαζεύουν πρὸς τὸ τέλος τοῦ Μαΐου, «γιατὶ νὰ ᾿ναι μεστωμένες».

«Τσῆ μαντηλίδας τὸν ἄθὸ μάζωνε κακομοῖρα
θαρρεῖς πὼς τὰ πολλὰ προικιά τὴ φέρουνε τὴ μοῖρα»; (1)

Βράζουν τὴ στύψη καὶ βουτοῦν τὸ νῆμα νὰ ποτισθῆ καλά. Μετὰ τὸ βουτοῦν στὸ ἀφέψημα τῆς μαντηλίδας καὶ τὸ βράζουν ἕως 20'. Κατόπιν τὸ στεγνώνουν. Μετὰ τὸ στέγνωμα τὸ ξεπλύνουν σὲ σαλαμούρα, τὸ ξαναστεγνώνουν, τὸ ξεπλύνουν καὶ εἶναι ἔτοιμο. Τὸ χρῶμα εἶναι βαθύτερο ἢ ἀνοιχτότερο ἀνάλογα μετὰ τὴν ποσότητα τῆς μαντηλίδας.

β) *Κίτρινο ὄχρα*. Ἐπιτυγχάνεται μετὰ ἄθου (στάχτη) καὶ καρὰ μπογιά. Τὸ νῆμα ποὺ βάφεται μετὰ τὸ χρῶμα αὐτὸ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὰ στρώματα (σημερινὴ μύδα) καὶ γιὰ τραπεζομάντηλα καὶ πετσέτες φαγητοῦ καθημερινῆς χρήσεως.

Βράζουν νερὸ καὶ καρὰ μπογιά ἀλελεσάπι (ἄφθονη). Βουτοῦν τὸ μπαμπάκι καὶ τὸ ἐκθέτουν στὸν ἥλιο. Αὐτὸ τὸ κάνουν πολλές φορές, ἕως ὅτου ἐπιτύχουν τὸ χρῶμα ποὺ θέλουν. Ὑστερα μπουγαδιάζουν τὸ νῆμα. Παίρνουν μιὰ κοφινίδα καλαμένα, στρώνουν στὸν πάτο ἕνα ἄσπρο πανὶ καὶ στοιβάζουν τὰ νήματα. Ὑστερα τοποθετοῦν ἀπὸ πάνω ἄλλο ἄσπρο πανὶ καὶ πάνω ἀπ' αὐτὸ βάζουν τὴν ἄθουμαντήλα. Βάζουν 3-4 ὀκάδες στάχτη κοσκινισμένη καὶ χύνουν τὴ μπουγάδα. Ρίχνουν δηλ. ζεματιστὸ νερὸ καὶ περιχύνουν τὴ στάχτη, μέχρι ποὺ νὰ τρέξῃ ζεματιστὸ τὸ νερὸ ἀπὸ τὸν πάτο τῆς κοφινίδας, τόσο ζεματιστὸ «ποὺ νὰ μὴν τὸ δέχεται ἡ χέρα σου». Τὴν ἄλλη μέρα ξεπλύνουν τὰ φάδια μετὰ κρύο νερὸ «βρυσ'κὸ» (τῆς βρύσης), τὰ στεγνώνουν καὶ εἶναι ἔτοιμα.

γ) *Κίτρινο λεμονιοῦ*. Ἐπιτυγχάνεται μετὰ τὰ ρογδόφυλλα καὶ τὰ συρνωμένα ρογδάκια μετὰ πρόστυμμα ἀπὸ στύψη. Τοῦτο τὸ ἀφέψημα πρέπει νὰ εἶναι «δεύτερο χέρι». Ὅταν δηλ. βάψουν μάλλινα μετὰ τὸ ἀφέψημα τῶν ρογδιῶν δὲν τὸ πετοῦν, ἀλλὰ τὸ φυλάσσουν γιὰ μπαμπακερὰ νήματα, προσθέτοντας ἀρκετὴ ποσότητα στύψης.

δ) *Κίτρινο πρὸς τὸ ρόζ* (περίπου ὅπως τοῦ τσαγιοῦ τὸ χρῶμα) ἐπιτυγχάνεται μετὰ τὰ ἀποξώφυλλα τῶν κρομμυδιῶν μετὰ τὴ βοήθεια τῆς στύψης. Κίτρινο χρῶμα ἐπιτυγχάνεται καὶ μετὰ ἀφέψημα ἀπὸ φύλλα τοῦ πλατάνου μετὰ τὴ βοήθεια ποτάσσης. Ἡ ἐργασία εἶναι ἡ συνήθης.

ε) *Ὠχροκίτρινο ἐπέτυχα* μετὰ τοὺς στήμονες τῶν κίτρινων κρινακίων (στερνβέργια).

Χρῶμα πράσινο.

Ἐπιτυγχάνεται μετὰ χλωρὰ φύλλα τῆς ἀμυγδαλιάς, μετὰ τὴ βοήθεια τῆς στύψης καὶ τοῦ ἄθου (στάχτης).

1. Αὐτὸ τὸ δίστιχο ἀφορᾷ ἐκείνες ποὺ ἔχουν πολὺ ταμάχι γιὰ τὰ προικιά λέγεται ἀπὸ κείνες ποὺ δὲν πρόφθασαν νὰ μαζέψουν πολλές μαντηλίδες.

Βράζουν τὰ φύλλα καμμιά ὥρα, ἕως νὰ λυώσουν. Διαλύουν τὴ στύψη σὲ νερὸ καὶ μουσκεύουν καλὰ καλὰ τὰ νήματα 2-3 ὥρες. Κατόπιν τὰ βράζουν στὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων. Ἔχουν ἔτοιμη ἀλουσὰ κρύα καὶ τὰ βουτοῦν ζεστὰ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὸ βράσιμο. Τὰ ἀφήνουν μέσα καμμιά ὥρα, ὕστερα τὰ τραβοῦν καὶ τὰ στεγνώνουν. Κατόπιν τὰ ξεπλύνουν μὲ κρῦο νερὸ καὶ τὰ ξαναστεγνώνουν. Τὸ στέγνωμα σὲ σκιά.

Χρῶμα μπλάβο.

Ἄλλοτε ἔβαφαν μὲ λουλάκι τοῦ μπογιατζῆ. Σήμερα ποὺ τὸ λουλάκι δὲν εἶναι καλὸ, βάφουν μὲ χρώματα χημικά. Ὡς τόσο ἔμαθαν καὶ βάφουν γαλάζια μὲ λουλάκι καὶ μαλλόρουπο, ἐπειδὴ τὸ λουλάκι δὲν ἀπορροφᾶται τελείως ἀπὸ τὰ βαμβακερὰ νήματα. Ἡ μέθοδος εἰσήχθη στὴν Κρήτη ἀπὸ γυναῖκες ποὺ μεταβαίνουν σὲ λουτροπόλεις (Αἰδηψός, Σμόκοβο), ὅπου συγχρωτίζονται μὲ χωρικές ἀπὸ ἄλλες ἐλληνικές περιφέρειες.

Διαλύουν ἀνάλογο λουλάκι σὲ φτώχλιο μαλλόρουπο καὶ ρίχνουν τὰ νήματα νὰ ρουφήξουν καμμία βδομάδα (1). Ὑστερα τὰ στεγνώνουν. Κατόπιν τὰ βουτοῦν σὲ μιὰ λεκάνη μὲ κατρουλιά (2), (νὰ σκεπάζονται καλὰ) καὶ τὰ ἀφήνουν μέσα 24 ὥρες (3). Ὑστερα τὰ στεγνώνουν σὲ σκιά, τὰ ξεπλύνουν μὲ κρῦο νερὸ καὶ εἶναι ἔτοιμα.

Χρῶμα μαῦρο.

Ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸν ἄθο καὶ τὴ καρὰ μπογιά. Ὁ καλύτερος ἄθος εἶναι τῆς κουρμούλας τοῦ ἀμπελιοῦ. Ὄταν ξεπατώσουν ἓνα γεροντάμπελο φυλάσσουν τὶς κουρμούλες καὶ τὶς καῖνε μοναχές, χωρὶς νὰ τὶς ἀνακατέψουν μὲ ἄλλα ξύλα. Κρατίζουν τὸν ἄθο μόνο καὶ μόνο γιὰ τὸ βαψίδι (4). Βράζουν τὸν ἄθο «ἀλέλεσάπι» ἀκοσκίνιστο, νὰ ἔχη καὶ μερικὰ καρβουνάκια, μέσα σὲ νερὸ βρυσικὸ καὶ κάνουν βαρὰ ἀλουσὰ. Τὴν ἀφήνουν καὶ κατασταλάσει καὶ τὴ σουρώνουν. Καὶ πάλι τὴν ἀφήνουν νὰ κατασταλάξῃ ξανά καὶ τὴ ξανασουρώνουν ἀπὸ πολὺ ψιλὸ πανί. Βάζουν τὰ νήματα μέσα στὴν κατασταλα-

1. Τοῦτο γίνεται διὰ τὸ λίπος ποὺ περιέχει ὁ μαλλόρουπος. Ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐλαιώδη οὐσία ποὺ περιέχουν τὰ νήματα τοῦ ἐμπορίου, τὰ λεγόμενα «μπαμπάκια τοῦ λαδιοῦ».

2. Συνταγὴ πικύρων ἀναφέρουν οὖρον καμήλιον (Ἀποστολάκη, ἐνθ., ἀν. σελ. 107, 113).

3. Τὰ οὖρα γιὰ τὴ στερέωση τοῦ χρώματος χρησιμοποιοῦν οἱ Κρήσες καὶ γιὰ τὰ ἐγχρώμα νήματα τοῦ ἐμπορίου, γιὰ τὰ ὅποια δὲν τρέφουν μεγάλη ἐμπιστοσύνη.

4. Ὁ κ. Ξενοφῶν Λυδάκις Χημικός, μὲ πληροφωρεῖ, ὅτι κύριο συστατικὸ τῆς τέφρας τῆς ἀμπέλου εἶναι τὸ ἀνθρακικὸν κάλι (ποτάσσα) καὶ μάλιστα στὴν ἀναλογία ποὺ χρειάζεται. Ἡ χημεῖα χρησιμοποιεῖ τὸ ἀνθρακικὸν κάλι ἐν συνδυασμῶ μὲ χρωμικὸν κάλι καὶ ὄξινον ἄλας.

Σημ. Ὁ Γεώργιος Ἰω. Τζαγκαράκις ἐν Νίπκου Ἀποκορόνου ἐτῶν 75 κάτοικος Χανίων καὶ πωλητὴς ἀρωματικῶν φυτῶν μὲ πληροφωρεῖ ὅτι ἡ μητέρα του ἔβαφε **μαῦρο** πανί γιὰ τὴ βράνα τοῦ πατέρα του μὲ **φλούδια τοῦ πλατάνου** καὶ . . . κάτι ἄλλο. (Δὲν ἐπειραματίσθη γιὰ νὰ εὑρω ποιοὶ εἶναι τὸ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ ὑποθέτω θὰ εἶναι ἡ καρὰ μπογιά).

γμένη άλουσα να σταθοῦν 3-4 ὥρες, να ρουφήξουν καλά. Ὑστερα τὰ «ἀνεσύρουν» καὶ τὰ ἀπλώνουν να στεγνώσουν καλά. Κατόπιν παίρνουν τὴν καρὰ μπογιὰ καμπανιασμένη, να ἔχη βάρος ὅσο εἶναι καὶ τὸ νῆμα καὶ 50 δράμια παραπάνω. Τὴν λυώνουν σὲ ζεστὸ νερὸ καὶ βουτοῦν τὸ μπαμπάκι καὶ τὸ ἀφήνουν καμπόση ὥρα. Ὑστερα τὸ ἀνεσύρουν καὶ τὸ ἐκθέτουν στὸν ἥλιο να στεγνώση. Τὸ βουτοῦν πολλές φορές μιὰ στὴν άλουσα μιὰ στὴν καρὰ μπογιὰ, ἴσαμε να ἐπιτύχουν ἕνα καλὸ μαῦρο. Ἡ βαφή τοῦ μαύρου μπαμπακιοῦ γίνεται κατὰ κανόνα καλοκαίρι πού εἶναι «οἱ μέρες μεγάλες καὶ ὁ ἥλιος πυρὺς», γιὰ να στεγνώνουν γρήγορα τὰ νήματα.

Χρῶμα βυσσινί γιὰ βαμβακερὰ δίδει ὁ ἀλάδανος (ἡ κομμεορητίνη τοῦ φυτοῦ Κίτσος ὁ Κρητικός), κατὰ πληροφορίαν τῆς καθηγητρίας Μαρίας Ζωγράφου ἀπὸ τὸ Κράσι Πεδιάδος.

Χρῶμα λι ντέ βέν διὰ βαμβακερὰ δίδει ἡ ἀπεξηραμένη ρίζα τοῦ φυτοῦ *νευρίδα* *Polygonum Idaeum* ἢ *aviculare*, πού φυτρώνει στὸ ὄροπέδιο τῆς Νίδας (Ψηλορείτης), καὶ πού χρυσώνει τὰ δόντια τῶν προβάτων. Τὰς βαφικὰς ιδιότη-
τας τοῦ φυτοῦ ἀνεκάλυψα τυχαίως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐρευνῶν μου γιὰ τὰ φυτὰ τῆς Κρήτης (1).

Χρῶμα τοῦ τσαγιοῦ γιὰ κεντήματα πάνω σὲ ὕφασμα ἔταμιν τοῦ ἐμπορίου, ἐπι-
τυγχάνουν σήμερα οἱ Κρητικοποῦλες, μὲ ἀμυγδαλόκουπες (σκληροὺς φλοιοὺς τῶν ἀμυγδάλων). Μόλις ραβδιστοῦν τὰ ἀμύδαλα καὶ προτοῦ ἀκόμη φύ-
γη ἡ σχετικὴ ὑγρασία, πού διατηρεῖται μεταξὺ πράσινου καὶ ξυλῶδους φλοιοῦ, σπάζουν τὰ ἀμύδαλα καὶ παίρνουν τὸ ξυλῶδες περίβλημα, τὸ βράζουν, σουρώνουν τὸ ἀφέψημα, βου-
τοῦν τὸ κέντημα καὶ τὸ στεγνώνουν σὲ σκιά. Σὲ δυὸ μέρες τὸ σιδερώνουν. Ὄταν μετὰ
παρέλευσιν χρόνου τὸ ἔταμιν ξεθωριάση ἐπαναλαμβάνουν τὴ βαφή τὸ προσεχὲς καλοκαίρι.

1. Βλ. Εὐαγγ. Φραγκάκι ἐνθ. ἀνωτ. σ. 151-159.

ΛΞΕΙΛΟΓΙΟΝ ΥΦΑΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΑΦΙΚΗΣ

(Ἰ)γγαρεύω
 ἄγκιναρίδες
 ἄγούδουρας
 ἄδερφωσά (ἦ)
 ἄθομαντήλα

ἄθος (ὀ)
 ἄλέλεσάπι
 ἄλιαστα
 ἄλύπητο
 ἀνάλεμα
 ἀνήψητο
 ἀντέστε
 ἀντίκρυτα
 ἄξανάστρουφη
 ἀπάρθενη
 ἀπογιάζω
 ἀπόκειας
 ἀπυργιάζω
 ἀραλίκι
 ἀργά
 ἀρίφνητος
 ἀρχινῶ
 ἀσκιανός
 ἀσφεντυλιές
 ἀτζιγκανόκουνια

ἀφόργιο
 βασταγερός

καταλαμβάνω χώρον τινά ἐπ' ἄρκετόν χρόνον
 μικρές φουσκάλες
 οὔλον τὸ ὑπερικόν φυτόν φρυγανῶδες
 ἡ στενή συγγένεια (ἀδέλφια καὶ πρῶτα ἐξαδέλφια)
 χοντρὸ τετράγωνο πανὶ ἀπὸ πυκνῆ λινάτσα ποῦ τίθεται ἐπάνω στὸ
 μπουγαδοκόφινο καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοποθετεῖται ὁ ἄθος
 στάκτη
 ἐν ἀφθονίᾳ ἀλλ' ἀνυπολόγιστον
 τὰ μὴ ἐκτεθέντα στὸν ἥλιο
 ἄφθονο ἀλλ' ἀνυπολόγιστον
 λέγεται ἀντὶ τῆς βλασφημίας ἀνάθεμα
 ὠμὸ
 ἐλάττε (λέγεται καὶ ἐλάσσε)
 ἀντικρὺ
 ἡ ἀνάποδη ὄψις ἐνὸς ὑφάσματος ἢ τῆς χειρὸς
 ἡ νέα ποῦ δὲν ἔχει δῆ τὰ ἔμμηνά της
 ἐκθέτω εἰς τὸ ἀπότι (ψῦχος νυκτερινὸ)
 κατόπιν (ἀπ' ἐκεῖ χρονικῶς)
 ὑποθυμιῶ μὲ θεῖον (ἀπύρι)
 κενόν. (Χρονικῶς σημαίνει εὐκαιρία φρ. ἡῦρεν ἀραλίκι καὶ τοῦ μίλησε)
 τὸ ἐσπέρας
 ἀναρίθμητος
 ἀρχίζω
 σκιά
 ἀσφόδελοι
 πρόχειρη φορητὴ κούνια ὅπως τῶν τσιγγάνων, τὴν ὁποίαν οἱ χωρικές
 ὄρισμένων χωριῶν παίρνουν μαζὺ τους καὶ πηγαίνουν στὰ χω-
 ράφια. Τὴν κρεμοῦν σ' ἓνα δένδρο καὶ τοποθετοῦν μέσα τὰ βρέφη
 τους, ὅταν πρόκειται νὰ διημερεύσουν γιὰ τὸ θερισμὸ ἢ τὴ συγ-
 κοιμιδὴ ἐλαιοκάρπου
 ἀχρησιμοποίητον, ἐντελῶς καινουργές
 ἀντοχικός

βαστάγι	κορδονάκι
βήσσαλο	τουῦβλο
βλυχὺ	γλυφὸ
βουλῶ	βυθίζομαι, βουλιάζω
βρυσ' κὸ	βρυσικό, νερὸ τῆς βρύσης
γαλανομουτσουιάζει	ἐπὶ χρωμάτων ξασπρίζει
γαστρι (τὸ)	πήλινο θυμιατήρι
γροικῶ	ἀκούω, ἀλλὰ καὶ αἰσθάνομαι φρ. γροικῶ ἕναν πόνο . . .
γυρογιαλί	ἡ ἀκρογιαλιά
γύρος	ἄκρα
διαγουμίζω	διαρπάζω
διαρμισμένος	συγυρισμένος, καλῶς διευθετημένος χῶρος
δικολοῖ	οἱ συγγενεῖς
ἐντυμασά (ἡ)	ἐνδυμασία
ἔξαμο	ὑπόδειγμα
ἔχνη (τὰ)	ποντίκια, σαῦρες κλπ.
κακανέθρεφτος	δυσκολοανάθρεφτος
καλοκαταστεμένος	καλῶς τακτοποιημένος, καλοντυμένος
καρά (ἡ)	καρδιά
καρκατούρα (ἡ)	αἰξ
καρόλι	πηνίον, κουβαρίστρα
καρπὸς	τὰ σιτηρὰ
κατρουλιά (τὰ)	οὔρα
κατσουριδιοῦνε	στρίβουν
κατώφιλιο	κατώφλι
καῦλωμένος	καμένος
κάψα	ζέστη
κιλινγκίρης	σιδηρουργὸς
κιντινάρι	έκοτοντὰς
κνισάρα (ἡ)	κόσκινο
κόλυμπος	λάκκος ὅπου μαζεύονται τὰ νερά τῆς βροχῆς
κομματσουλάκι	κομματάκι
κοντογόνατος – κοντογονᾶτοι	φυτὸν ποῶδες ὅμοιον πρὸς τὸ μάραθον
κοπριῶ ἢ κοπριάζω	κονιοποιοῦμαι (ἐπὶ ξηρῶν φυτῶν)
κοργιάλι	μαῦρο χρῶμα ποὺ γυαλίζει
κοτζάκαρη	τιμητικὴ προσφώνησις τῶν ἀνδρῶν πρὸς τὴν σύζυγόν τῶν. (Παρ' Ἑσυχίου συναντᾶται ἢ λ. κοτζάκα = ἡ παρθένος)
κοτσιπίδας ἢ κοτσιπίδα	σκῶρος
κουρτέσα	κομφενομένη
κουσκουσουρεύω	κουτσομπολεύω
κούτρολη καθέγλα	ἡ ἐξ ὑπαρχῆς ἄνευ πλάτης καρέκλα. Τίς καρέκλες αὐτὲς τίς κατασκευάζουν μόνον τοὺς οἱ χωρικοὶ
κουτσουνάδες	οἱ παπαροῦνες

κουφοί	ποντίκια
κρεμανταλιά (ή)	όρμαθός
κρυγίδος	ψυχρός (ἐπὶ καιροῦ, φαγητοῦ, ὑγρῶν). Κατ' ἐπέκτασιν ἐπὶ νεκρῶν κατάρα : «νὰ σὲ δῶ κρυγὶὸ καὶ ντρέτο»
λαδομουζουδιά	ἐλαιώδης μουτζούρα
λαθρακιῶ ἢ λαθρακιάζω	ἐπὶ ξύλων μόνον· ὁ σαρακοφαγωμένος ἀπὸ κάποιο σκουλήκι ἢ ἀπὸ τὸν μήκητα <i>Merulius lacrymans schum.</i>
λαθρακισμένος	στρογγυλὴ χάλκινη λεκάνη ὕψους 0,30 μ. διαμέτρου ἑνὸς μέτρου πε- ρίπου
λεγγέρα	σπάνιος
λιγόβριστος	θεωρεῖται
λογᾶται	ραβδώσεις
λοῦρες	στενὴ ταινία ὑφάσματος
λουρίδι	διαλυθῆ
λύση	ἀποθήκη
μαγατζές	λεῖος καὶ στίλβων ταυτοχρόνως
μαγλινός	καμπόσα
μάκια	φιλονικία
μαλιά (ή)	ἐνώσεις
μάτισσες (οἱ)	γυδόχρο
μάτσα (ή)	τὸ φυτὸν <i>verbascum undulatum</i>
μελισσαντροῦ	ἡμίστεγνος
μελίχλωρος	ἀράχνες, σαρανταποδαροῦσες κλπ.
μιαρά (τὰ)	συγκεντρωμένος, συγκεντρωμένοι
μονιταρισμένος, μονιταριστοῖ	ἐπαινετὰ
μπαινάμικα	ἐξογκωματάκια
μπαμπουνάδες	ἐπιχρισμένος με ἀσβέστη
μπαντανισμένος	δυνατός, χειροδύναμος
μπορεζάμενος	σουρουπώνει
μωχριά	φήμη
νάμι (τὸ)	συμβολαιογράφος
νοδάρος	ἀρχίζω
ντακαίρνω	ἐπὶ χρωμάτων μόνον, ἀποκτῶ μίαν ἀγλὴν
νταμπακιῶ, νταμπακιάζω	ἰσιώνει
ντρετώνει	καθυστερῶ ἀπὸ τῆ δουλειά μου
ξαργῶ	οἱ χιτῶνες ποὺ περιβάλλουν τὸ καλαμπόκι
ξενικόφυλλα	ξυλώνεται
ξεπαραλεῖ	κῆπος μὴ ποτιστικὸς (ἀναγραμματισμὸς τῆς λέξεως ξεροκῆπι)
ξερσπῆκι	γίνεται ὁμαλὸ τὸ ὑφάσμα σὰν σιδερωμένο
ξεστρεσουργιά	ἐπὶ ἀντικειμένων σημαίνει ἀντικείμενον τοῦ ὁποίου ἔχει ἀφαιρεθῆ ὁ πυθμῆν· ἐπὶ φυτῶν ξερριζωμένος
ξεπατωμένος	ἐπὶ ἀνθρωπίνης κόμης καὶ ἐπὶ μαλλίνων νημάτων· ξεμαλλιάζομαι, μπερδεύομαι
ξεχουρδίζομαι	βροχὴ δυνατὴ, ὄμβρος
ὄμπρὰ	

παλιογάνι
παρμακλίκι
πεδιξεύγομαι
πελεκένια (ή)
περδιγάρι

πετροχάβανο

πολυλοΐσιμος
πόρος
ποσφονιάζω
ποταμότσουρλος
πράξη
πρεπίζει, ἐπρέπισε
προκοσύνες
πρωτογόνατη
πυρὺς
ρεοσέρνει
ρεσπέρης
ριτζᾶς
ροδαρά
ροζονάρω
ριζίτες
σελάδα (ή)
σέρνω
σκαλώνω
σκουρά (ή)
σοπατερός
σοφρᾶς

σταυροχεριασμένη
στιβὸς
στουμπώνω
στοῦπες (οί)
σύζηλο
συρκωμένα
σφάκα
ταχτέρου
τζαερές
τζιγκάκι

τὸ ἀπὸ μακροῦ χρόνου κασσιτερωμένο χάλκινο σκεῦος
ἢ χειρολαβὴ τῆς σκάλας
ἐπιτηδεύομαι εἰς κάτι
ἢ ἐκ παρολίθου
μὴ ποτιζόμενος χώρος εὐρισκόμενος ἔμπρὸς ἢ πίσω στὸ σπῆτι ἐνὸς
χωρικοῦ
γούδι ἀπὸ μάρμαρο. Συνήθως γίνονται ἀπὸ κιονόκρανα ἢ καὶ κολῶ-
νες ἀρχαῖες. Τὸ γουδόχερό τους εἶναι σιδερένιο.
ποικίλος (ἐπὶ χρωμάτων καὶ ἀντικειμένων)
ἢ εἴσδος ἐνὸς χωραφιοῦ μνηδρωμένου
στρίβω τὰ ροῦχα νὰ πέση τὸ νερὸ
ποτάμιος λίθος
ἢ πεῖρα
ταιριάζει, ὁμορφαίνει κάτι
γρηγοράδες. Προκομένη γυναῖκα
ἢ πρώτη ἀπὸ τὰ παιδιά μιᾶς οἰκογένειας
καυτερός
ἀναπτύσσεται
γεωργὸς
παράκλησις
ἢ τριανταφυλλιά
συνομιλῶ
οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰς ὑπάρειας
καμπύλη
τραβῶ ἀλλὰ καὶ ὑποφέρω
ἀναρριχῶμαι
ἢ σκωρία τῶν μετάλλων
ἐπίπεδος
στρογγυλὸ χαμηλὸ τραπέζι διαμ. 0,90 μ. ὕψους 0,30 μ. ἐπὶ τοῦ ὁποίου
οἱ γυναῖκες πλάθουν τὰ ψωμιά. Σὲ μερικὰ χωριά τῆς Ἀνατολικῆς
Κρήτης χρησιμοποιοῦν τὸ σοφρᾶ καὶ ὡς τραπέζι φαγητοῦ· γιὰ κα-
θίσματα ἔχουν τὰ κουτσούργια δηλ. κομμάτια ἀπὸ κορμούς δένδρων
καὶ οἱ τουρκοκρηῆτες τῶν πόλεων ἔτρωγαν καθισμένοι γύρω στὸ
σοφρᾶ.
ἢ μὲ σταυρωμένα χέρια καθημένη
ὄγκος ἀπὸ μαλλί, ἀπὸ στᾶρι κλπ.
σφραγίζω μιὰ φιάλη
νυφάδες χιονιοῦ
ἀντιζηλία
καχεκτικά
πικροδάφνη
αὔριον
τὰ τρόφιμα τῆς χρονιᾶς
κυλινδρικό δοχεῖο ἀπὸ τσίγκο

τράτος (ὑστερος τράτος)

τρυγιά
 τσέστο
 τσούλι
 τσουρλῶ
 φάμπρικα (ή)
 φιρῶ
 φτώχλιος
 φυτευτός στῦλος
 χαλέπες
 χάσικος

χτήμα
 ψακῶνομαι
 ψή (ή)
 ψωμαθιά (ή)
 ὠβριακή

Ἡ τελευταία στιγμή τῆς ζωῆς. Λέγεται καὶ μετὰ τὴν ἔννοια χρονικοῦ περιθωρίου φρ. δὲν ἔχω τράτο νὰ περάσω ἀπὸ τὸ σπίτι σου (δὲν μοῦ περισσεύει ὥρα).

ἡ τρυγιά
 πανέρι ἀπὸ ράπες, πλουμισμένο μετὰ ράπες διαφόρων χρωμάτων
 ράκος
 καταρυκῶ
 ἐλαιοτριβεῖον
 ὀλιγοστεῦω
 χλιαρὸς
 ὁ στερεωμένος στὴ γῆ στῦλος
 πετρώδη ἄγονα ἐδάφη μὴ καλλιεργήσιμα
 κατάλευκος ὡς ὁ χασές, ὡς τὸ λευκὸ βαμβακερὸ ὕφασμα τοῦ ἐμπορίου
 μεταφορικὸ ζῶο : γαῖδούρι, μουλάρι
 δηλητηριάζομαι
 ψυχή
 μεγάλο ψέμμα
 ἡ συνοικία τῶν Ἑβραίων

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Τελειώνοντας τὴ μελέτη αὐτή, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς :

α) Μὲ ὅσο ἔδοσα παραπάνω, δὲν σεμνύνομαι πὼς ἐξήντηλα τὸ θέμα «*Υφαντικὴ - Βαφικὴ τῆς Κρήτης*».

β) Δράττομαι τῆς εὐκαιρίας νὰ θέσω ἐδῶ — ἐνῶ ἴσως δὲ θά 'πρεπε — πληροφορίες γιὰ τὸ σπίτι, τὶς τροφές, τὰ ἔθιμα· νὰ δώσω τραγούδια καὶ αἰνίγματα· τὸ ὅλον ὁμως πόνημα ἔχει χαρακτῆρα λαογραφικὸ καὶ... συγχωρεῖ κάπως τὴν αὐθαιρεσία. Οἱ ἰδιωματικὲς ἐκφράσεις εἶναι δοσμένες ὅπως βγῆκαν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν πληροφοριοδοτῶν, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους βρίσκονται σήμερα σὲ κόσμους φωτεινούς. Ἡ ὀρολογία ὄφειλε νὰ εἶναι — καὶ εἶναι δοσμένη — εἰς τὸ κρητικὸν ἰδίωμα.

γ) Δὲν ἐχρησιμοποίησα γιὰ τὶς ὑποσημειώσεις, ὅσες ἀναφέρονται σὲ ποιητικὰ κείμενα, τὰ Ἔργα τοῦ καθηγητοῦ Λίνου Πολίτη (ἔκδοσις Γαλαξία), γιατί τὸ πόνημα γράφτηκε σὲ πολὺ παρωχημένη ἐποχὴ.

δ) Ἡ «*Υφαντικὴ καὶ Βαφικὴ*» εἶναι πόνημα ἀγάπης. Καίτοι στερεῖται ἐπιστημονικῆς διατυπώσεως, δίδει στοιχεῖα ἀκριβῆ καὶ ὑπεύθυνα. Ἄν κάποτε σταθῆ χρήσιμη, θὰ εἶμαι πολὺ εὐτυχῆς νὰ τὸ μάθω...

ε) Διὰ τὴν ἔκδοσιν πολὺ συνετέλεσεν ἡ Κρατικὴ χορηγία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν.

Ε. Κ. Φ.

Φιλοθέη 1954 — 1974

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Είσαγωγή	σελ. 7
Τὸ ἀργαστήρι ἢ τελάρω	» 15
Ἐργαλεῖα βοηθητικὰ γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ὑφαντικῶν ὑλῶν	» 20
Ἐφαντικὲς ὕλες	» 22
α) Μαλλί	» 22
β) Λινῶρι	» 27
γ) Μπαμπάκι	» 31
δ) Μετάξι	» 35
ε) Σύρμα	» 40
στ) Ξεπαραλίδια	» 41
ζ) Τσουλία	» 41
Προεργασία γιὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς ὕφανσης	» 42
Θέματα ὑφαντικῆς	» 48
Τὰ Ράσινα	» 50
1) Ρασὰ	» 50
2) Πατανίες	» 53
3) Τὰ σακκιά	» 59
4) Βούργιες πλούμιστὲς	» 60
Ἐόμπλιασμα ἢ πλούμισμα	» 63
Πῶς γίνεται τὸ ἀρπαχτὸ δερματικὸ	» 65
Τὰ Λινούδια	» 66
1) Σεντόνια	» 68
2) Πατανίες μπαμπακερῆς	» 70
3) Παλέτσες	» 70
4) Στρώματα	» 71
5) Σακκιά μπαμπακερὰ καὶ βούργιες	» 71
6) Μπόλιες ἢ πανάκι	» 71
7) Τραπεζομάντηλα, τραπεζόπετσες, μακρόπετσες	» 74
8) Τὰ σκουράκια	» 76
9) Τσουλοπατανίες	» 76
Χυτὰ (διάτρητα) Ajourés	» 77
Μαντινάδες κ.λ.π.	» 81-83
Βαφικὴ	» 86
Χρώματα καὶ τρόποι βαφῆς	» 88
α) Γιὰ μάλλινα	» 88
β) Γιὰ βαμβακερὰ	» 94
Λεξιλόγιον	» 99
Ἐπίλογος	» 105
Πίναξ Περιεχομένων	» 107

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ

Συμβολή στα Λαογραφικά τῆς Κρήτης
Τὸ Κρητικὸ παραμῦθι (μελέτη καὶ συλλογή) Ἑπαινος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἄσσια Φιλοθέη

Ἡ Λαϊκὴ Τέχνη τῆς Κρήτης Α' Ἀνδρική Φορεσιά

Ἡ Λαϊκὴ Τέχνη τῆς Κρήτης Β' Γυναικεία Φορεσιά
Φχιορεντίνος

Ἀντώνιος Βορειάδης Κρής

Συμβολή εἰς τὴν δημώδη ὀρολογίαν τῶν Φυτῶν

Πῶς εἶδε μιὰ μητέρα τὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν

Τὸ χωριό μου οἱ Σκυλλοὶ

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΚΝΩΣΟΣ (Ἀθῆναι)

Ἑλληνικὴ Δημιουργία (Ἀθῆναι)

Κρητικὴ Ἑστία (Χανιά)

Ξενία (Ἀθῆναι)

Τουριστικὴ Κρήτη (Ἀθῆναι)

Κρητικὴ Πρωτοχρονιά (Ἀθῆναι)

Ἐπιθ. «Ἡὼς» ἀφιέρωμα Κρήτης (Ἀθῆναι)

Ἐπιθ. «Ἀρχιτεκτονικὴ» ἀφιέρωμα Κρήτης (Ἀθῆναι)

Ἐπιθ. «Μέριαν» ἀφιέρωμα Κρήτης (Ἀμβουῦργον)

Ἐπιθ. «Ἑλληνικὰ Θέματα» (Ἀθῆναι)

Λεύκωμα Συλλόγου Κρητῶν Καναδᾶ (Μόντρεαλ)

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ

«Πατρίς» (Ἡράκλειον)

Κρητικὸς Κόσμος (Ἀθῆναι)

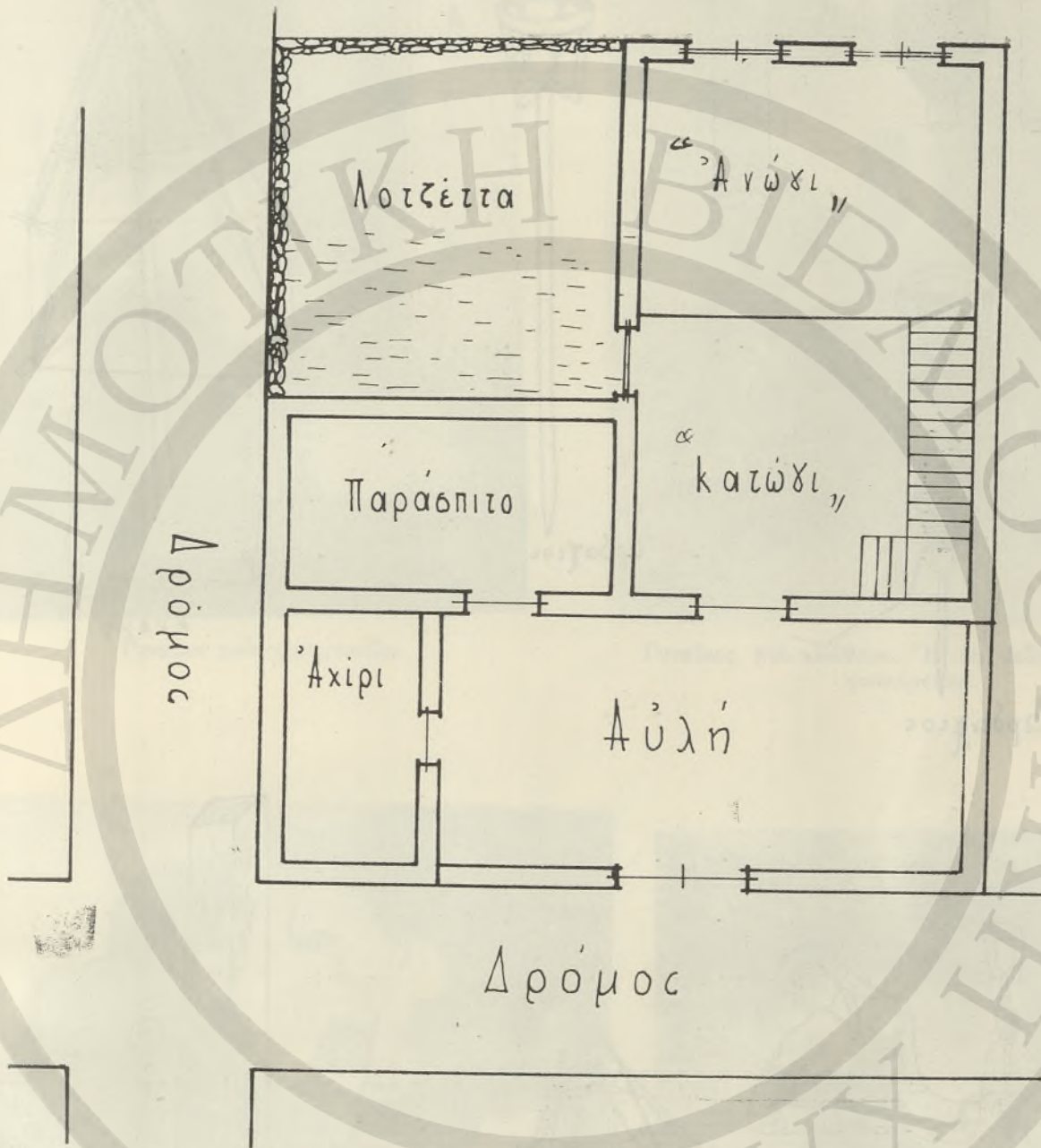
Κρητικὴ Ἐνότης (Ἀθῆναι)

Ἀμαρυσία (Ἀμαρούσιον)

ΕΤΟΙΜΑ ΠΡΟΣ ΕΚΔΟΣΙΝ

Ἡ Δημώδης Ἱατρικὴ τῆς Κρήτης

Τὸ κρητικὸ σπίτι ὅπως τὸ περιγράφει ὁ Κορνάρος. Τέτοιο ἀκριβῶς ἦταν τὸ σπίτι τῆς θειᾶς τῆς Στελιανάκαινας στὸ χωριό μου, τοὺς Σκυλλοὺς, γύρω στὰ 1912.

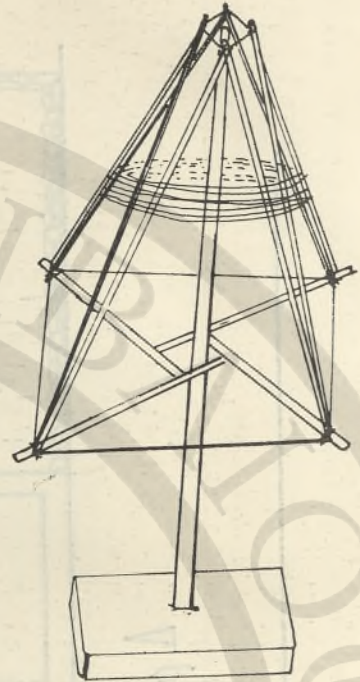
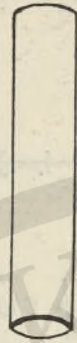
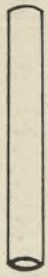
(Σχέδιον Δ. Παπακωνσταντίνου)

Μαεούρι

άδειο

γεμάτο

καλαμουκάκι

άρδαχτιος

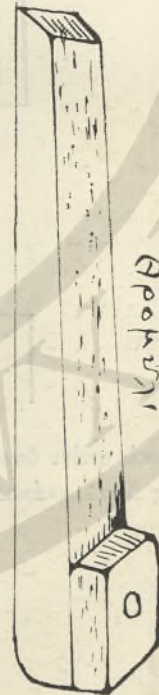
Άνεμη

άρδαχτιος

Γυναίκα πού καλαμίζει.

Θρονήλι

(Σχέδια Άλέκου Παπαγλιοπούλου)

Γυναίκα πού γεροχτενίζει.

Γυναίκες πού κλώθουν. Ἡ ἐκ δεξιῶν κλώθει μὲ φουκόροκκα.

Γρηούλα πού κλώθει στὸ φῶς τοῦ λύχνου.

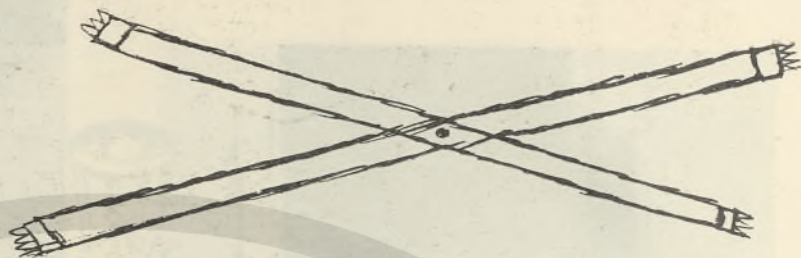
Τὸ διάσιμο.

(Φωτογραφίες Κ. Κουτουλάκη)

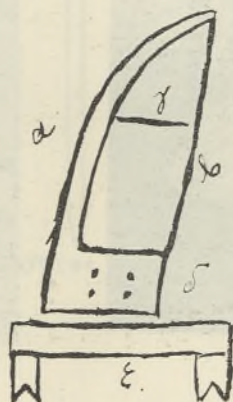

Τυλιγάδι, καλάμι.

(Σχέδιον Μιμῆς Φραγκάκι)

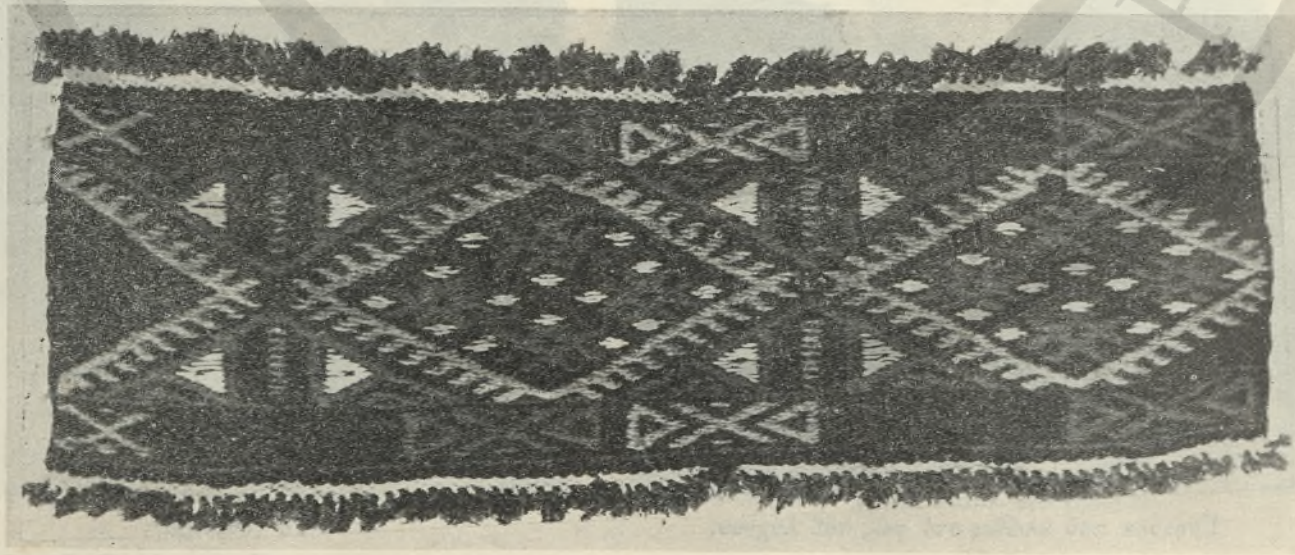
Εύγκλες.

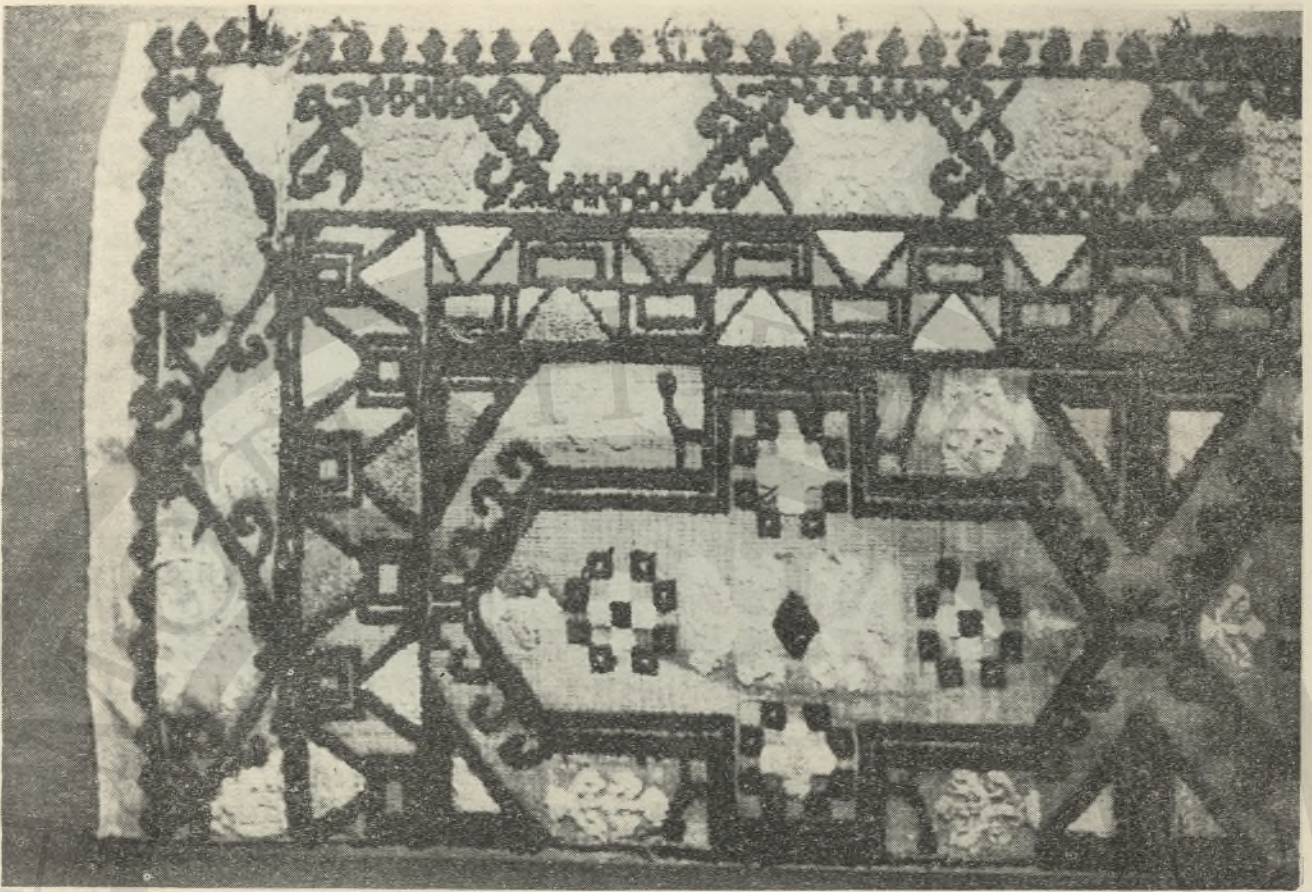
Δοξάρι.

- α) = δοξάρι
- β) = κórδα
- γ) = γκάρδιος
- δ) = τρύπες στις οποίες στερεώνονται τὸ δοξάρι καὶ ἡ κórδα
- ε) τὸ σκαμνὶ

(Σχέδιον Ἰω. Καλογιαννάκη)

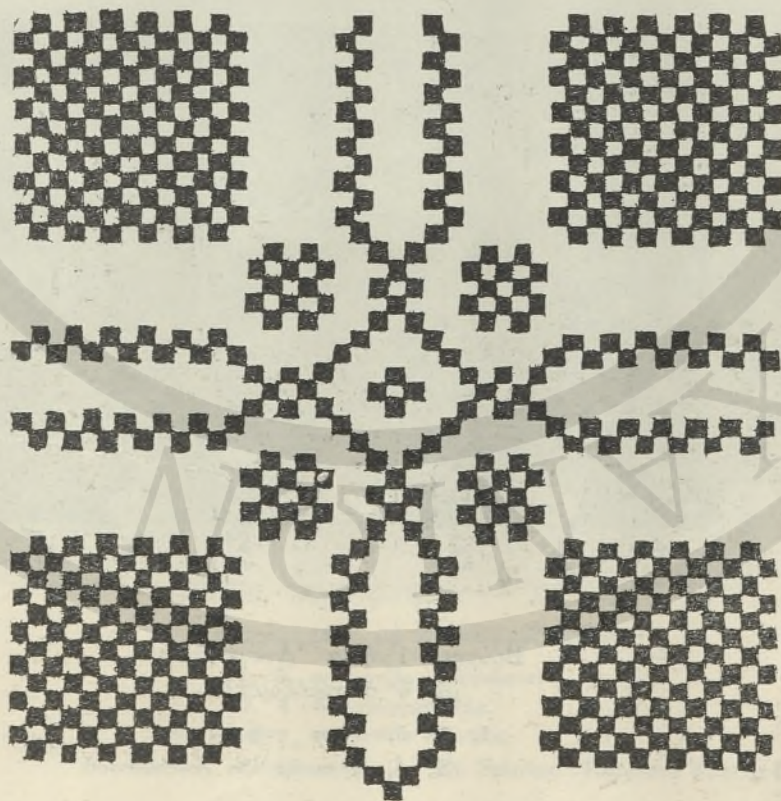

Τὸ προσώμι τῆς Καλλιόπης Φραγκάκι.

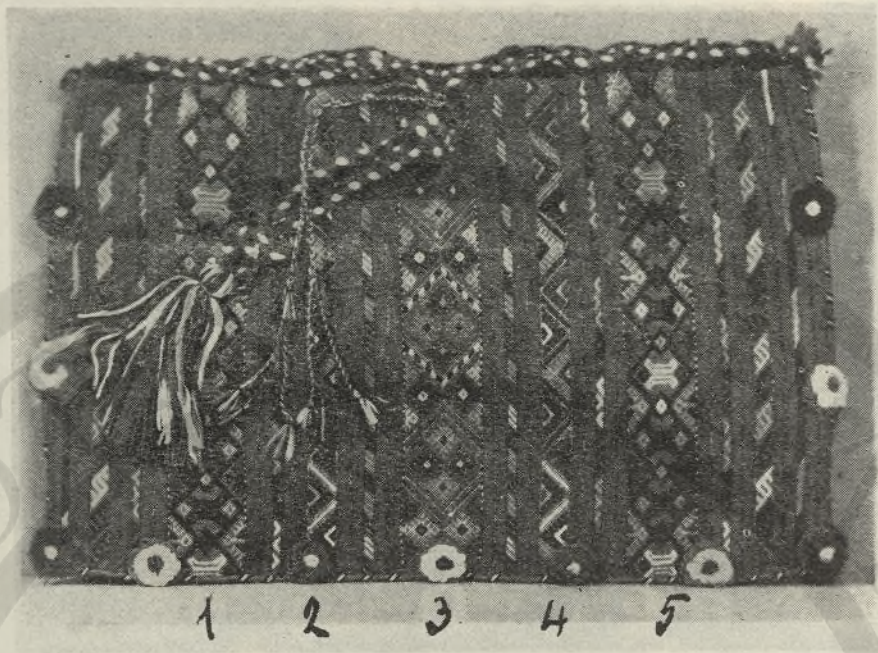
Τμήμα πατανίας κουσκουσελίδικης κατασκευής Ἀνωγείων ἔτους 1925, κατατεθειμένον παρὰ τῷ Λαογραφικῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

(Φωτογρ. Μ. Δροσάκη)

Μπελεντένια πατανία.

(Σχέδιον Μιμῆς Φραγκάκι)

Βούργια Γνήσια σκουτέλα :

- 1, 5 = μεσόροδα
- 2, 4 = σουφρόξομπλα
- 3 = μοτίβο σκουτέλα

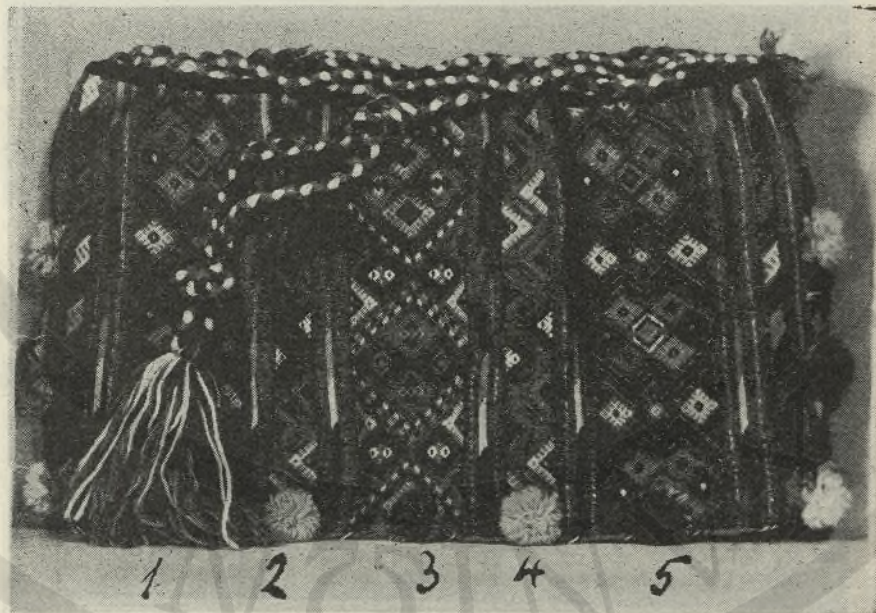
Βούργια Γνήσια 'Ανεγνώσταινα
 με 4 σουφρόξομπλα.

- 1, 3, 5, 7 = σουφρόξομπλα
- 2, 4, 6 = μοτίβο 'Ανεγνώσταινα

Βούργια Σκουτέλα 'Ανεγνώσταινα :

- 1, 3, 5, 7 = σουφρόζομπλα
 2, 6 = μοτίβο Σκουτέλα
 4 = » 'Ανεγνώσταινα

Βούργια 'Ανεγνώσταινα — Σκουτέλα

Μαυροτρογάτη με 2 σουφρόζομπλα

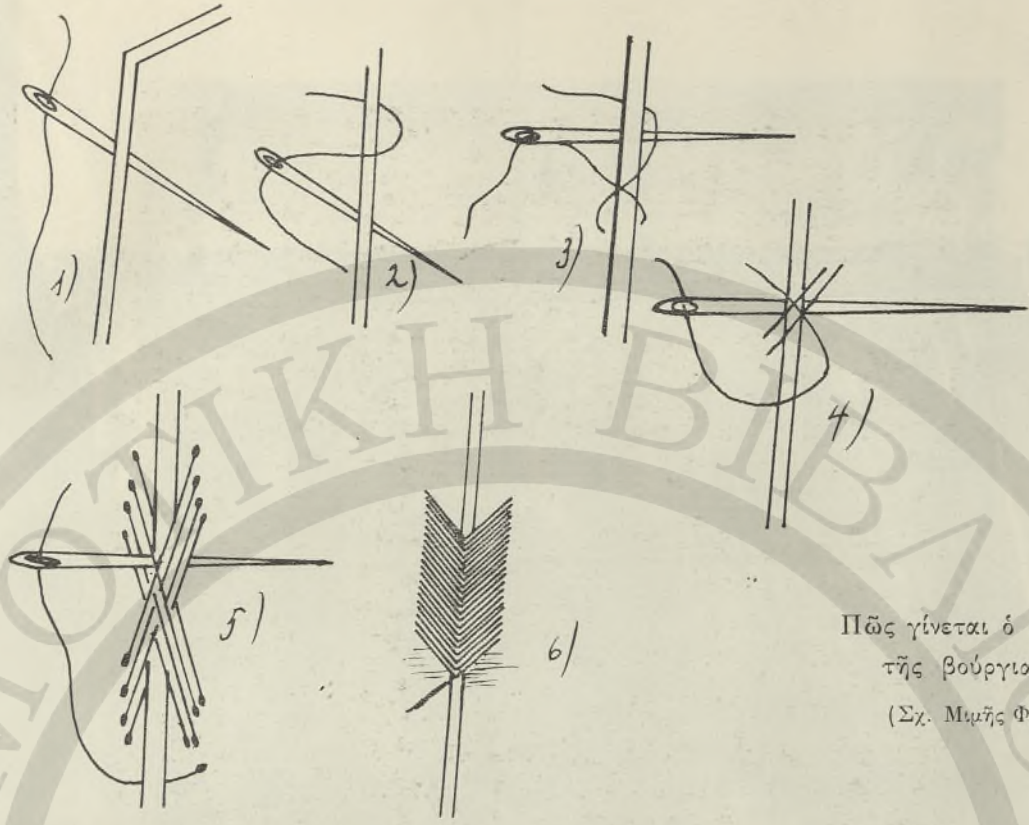
- 1, 5 = μοτίβο 'Ανεγνώσταινα
 2, 4 = σουφρόζομπλα
 3 = μοτίβο σκουτέλα

(Φωτογραφίαί : Ν. Ευλούρη. 'Ηράκλειον Κρήτης έτους 1959)

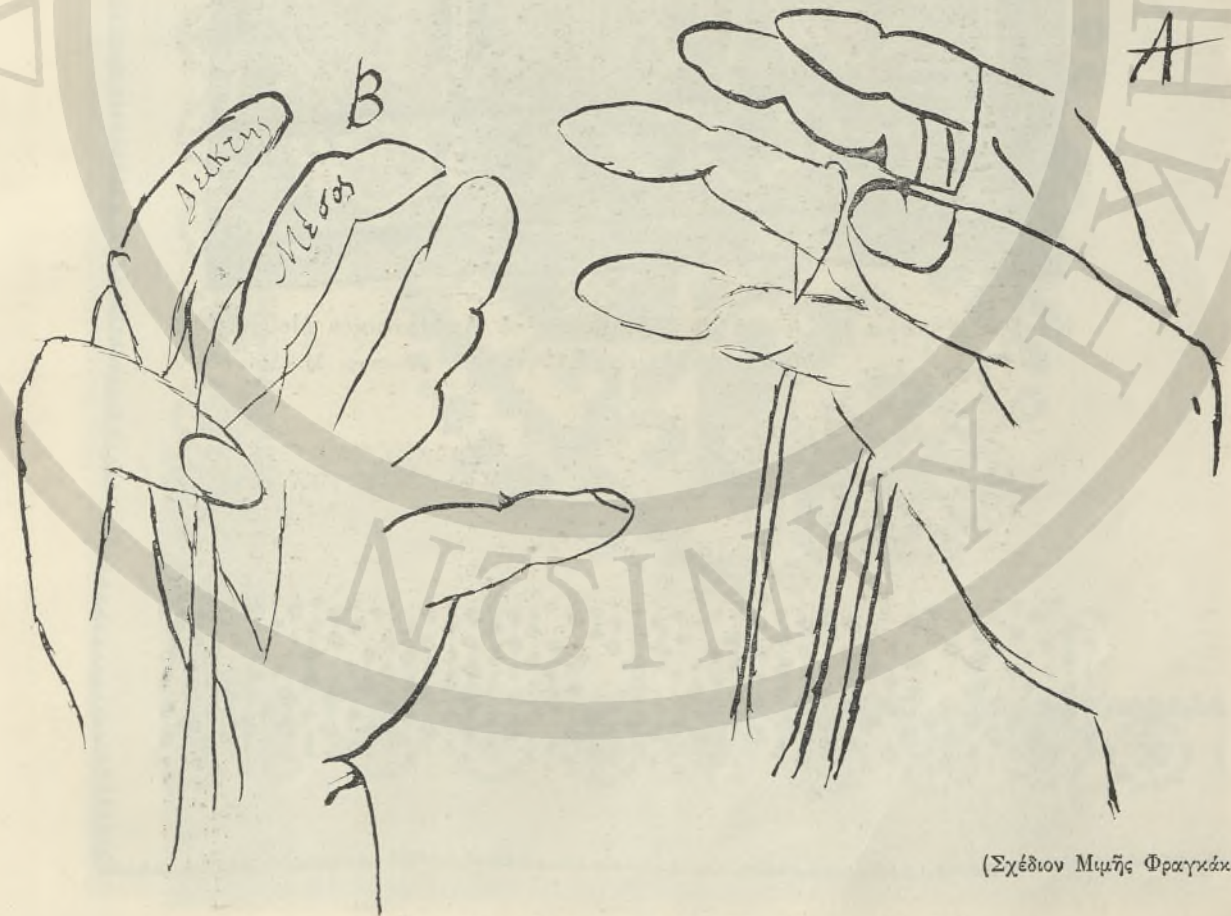

Τὸ κιλίμι τῆς Ζηνοβίας Μαραγκουδάκη.

(Φωτογραφία εὐγενῶς παραχωρηθεῖσα
ὑπὸ τῆς ἰδίας)

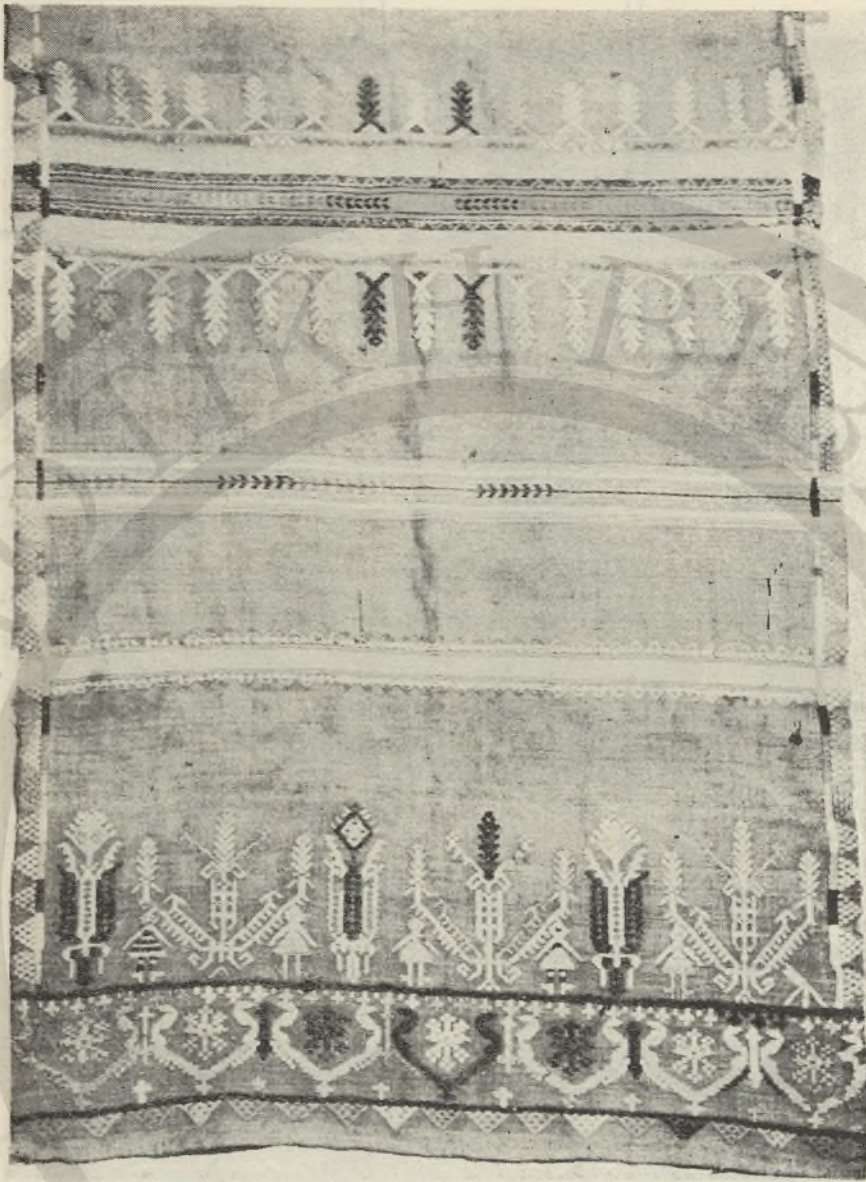

Πώς γίνεται ο τροχός
τῆς βούργιας.
(Σχ. Μιμῆς Φραγκάκι)

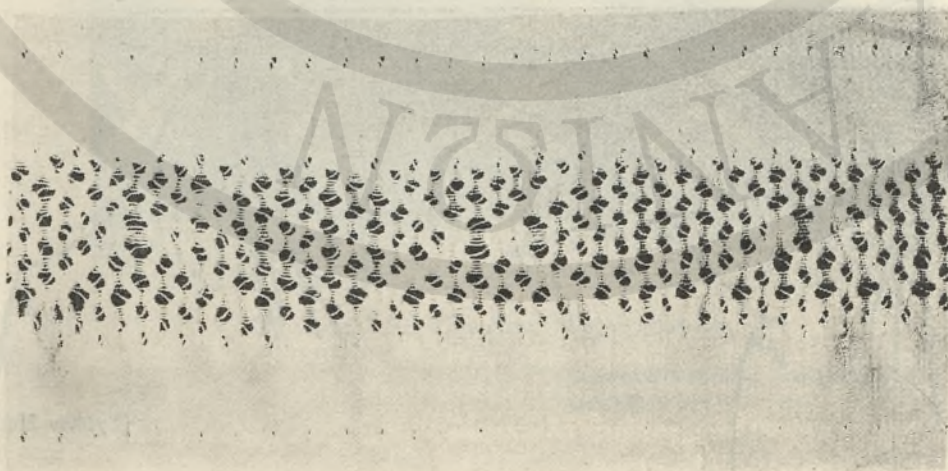

(Σχέδιον Μιμῆς Φραγκάκι)

Πῶς ἀρχίζει τὸ ἀρπαχτὸ δερματικόν.

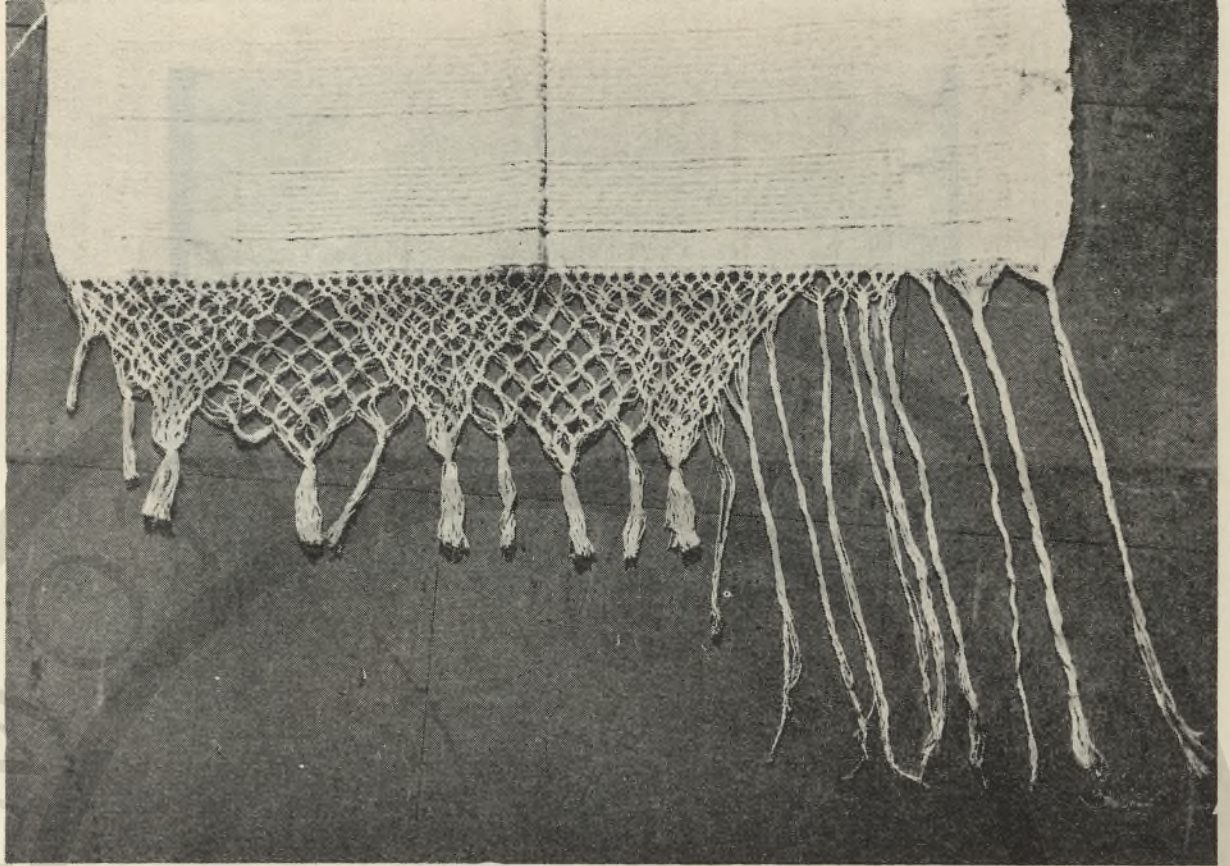
Κασελοσκέπασμα ἐξ Ἀνωγείων δωρηθὲν εἰς τὸ Λαυραφικὸν Μουσεῖον
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. (Φωτογρ. Μ. Δροσάκη)

Χυτὸν τῆς Κρήτης.

(Φωτογρ. Μ. Δροσάκη)

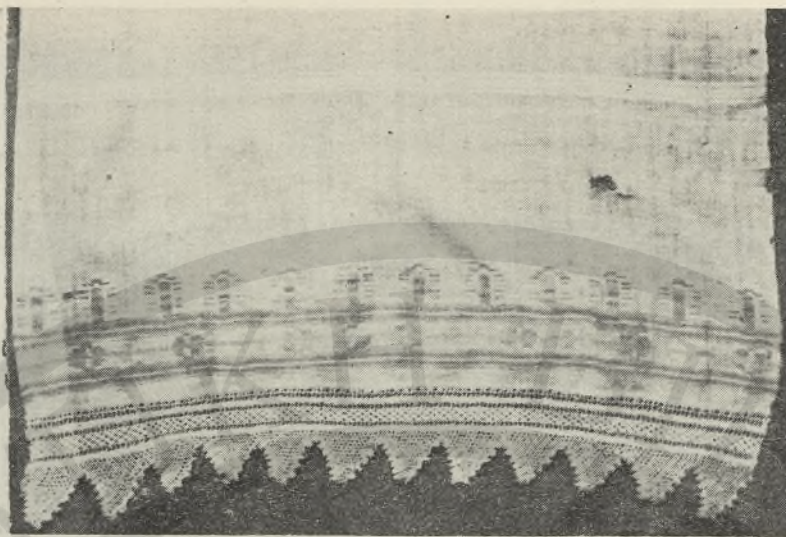

Πώς γίνεται ἡ δεσὰ τῆς μακρόπετσας.

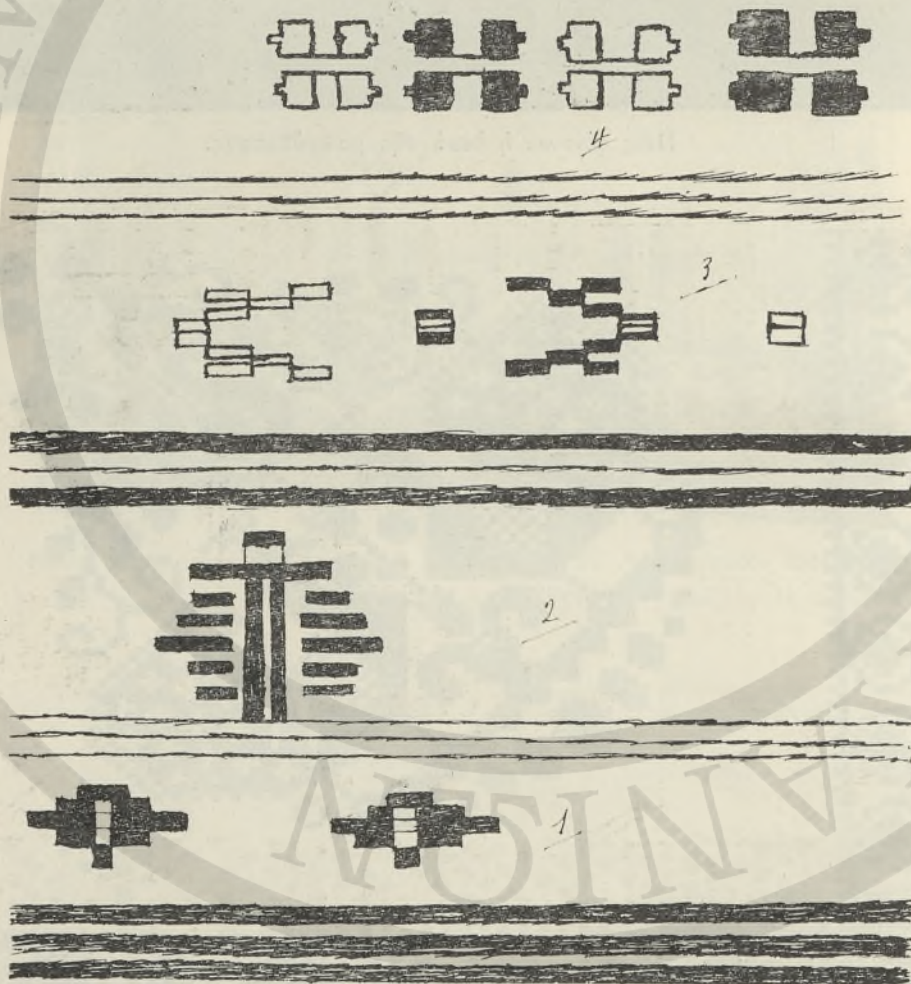

Λεπτομέρεια ἀπὸ τραπεζομάντηλο μὲ πλουμί τρισπατήτηρο.

(Φωτογρ. Μ. Δροσάκη)

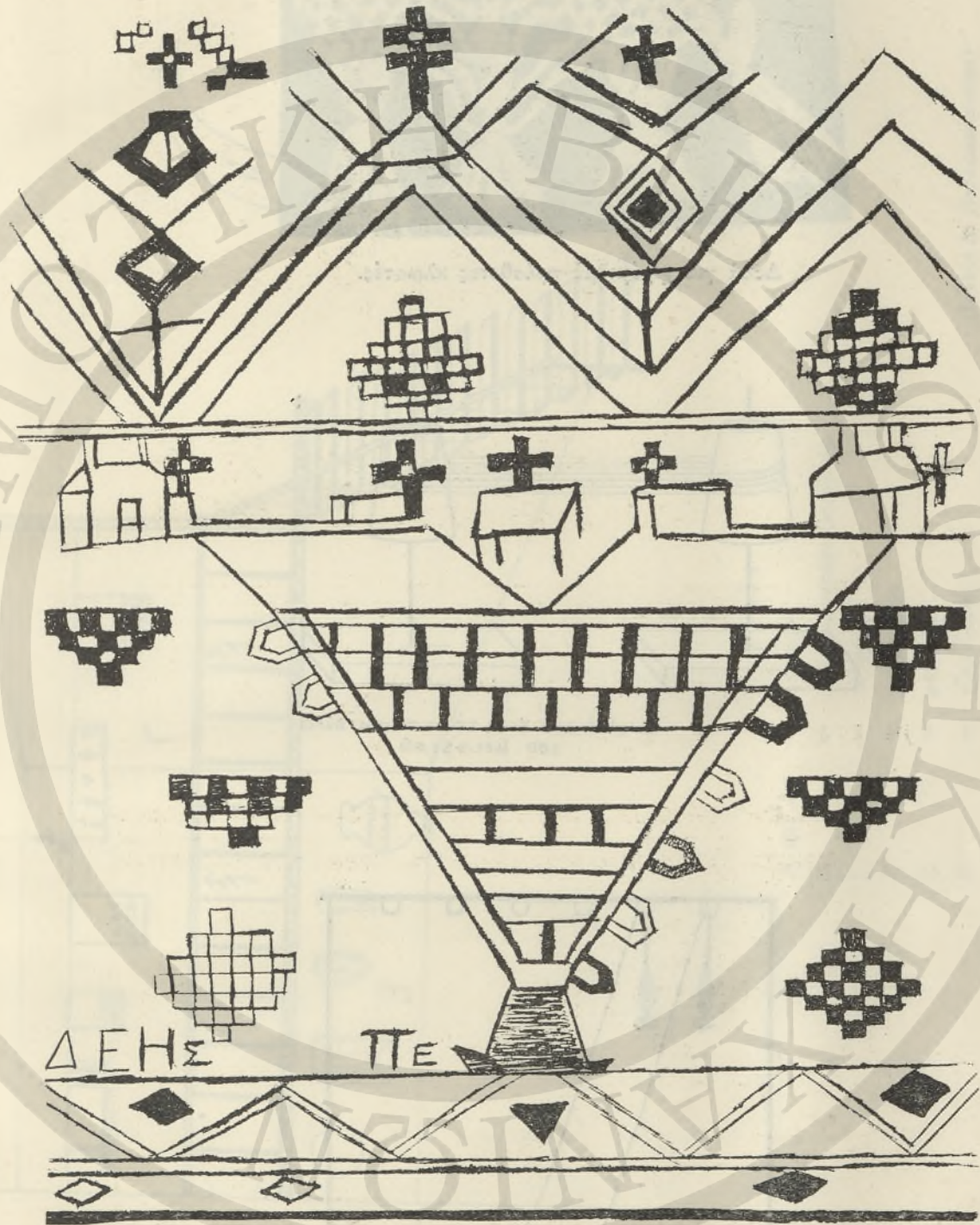

Τὸ πεσκήρι τῆς Κεφαλογιάνης.

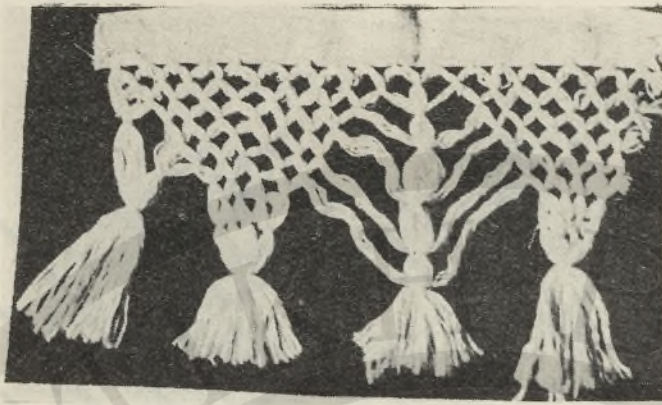

Τὸ πεσκήρι τῆς Κεφαλογιάνης

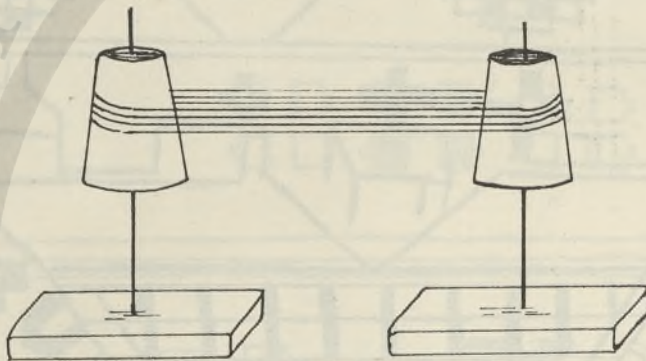
- 1 = ξωλούρι
- 2 = ζαβίδι
- 3 = φακᾶτο
- 4 = κουμπεδάκι

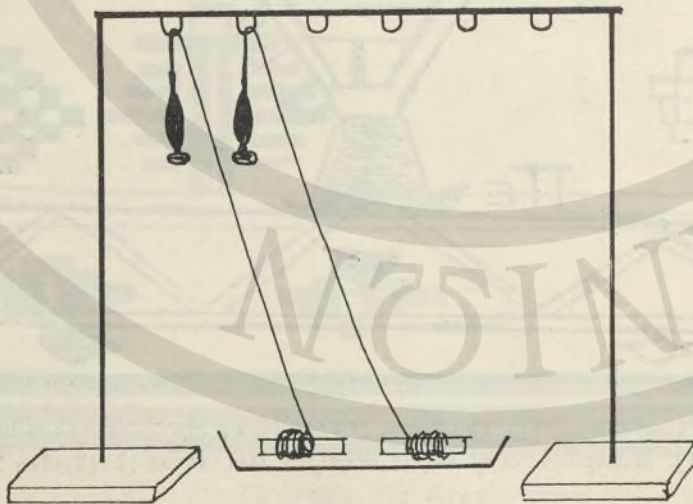
Τὸ ἡμιεμφαρμένον σεντόνι (κάλυμμα Ἁγ. Τραπέζης ;) τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγκαράθου (Ν. Ἡρακλείου). Διακρίνονται οἱ λέξεις δέησις Πε(λαγίας ;) (Σχέδιον Μιμῆς Φραγκάκι)

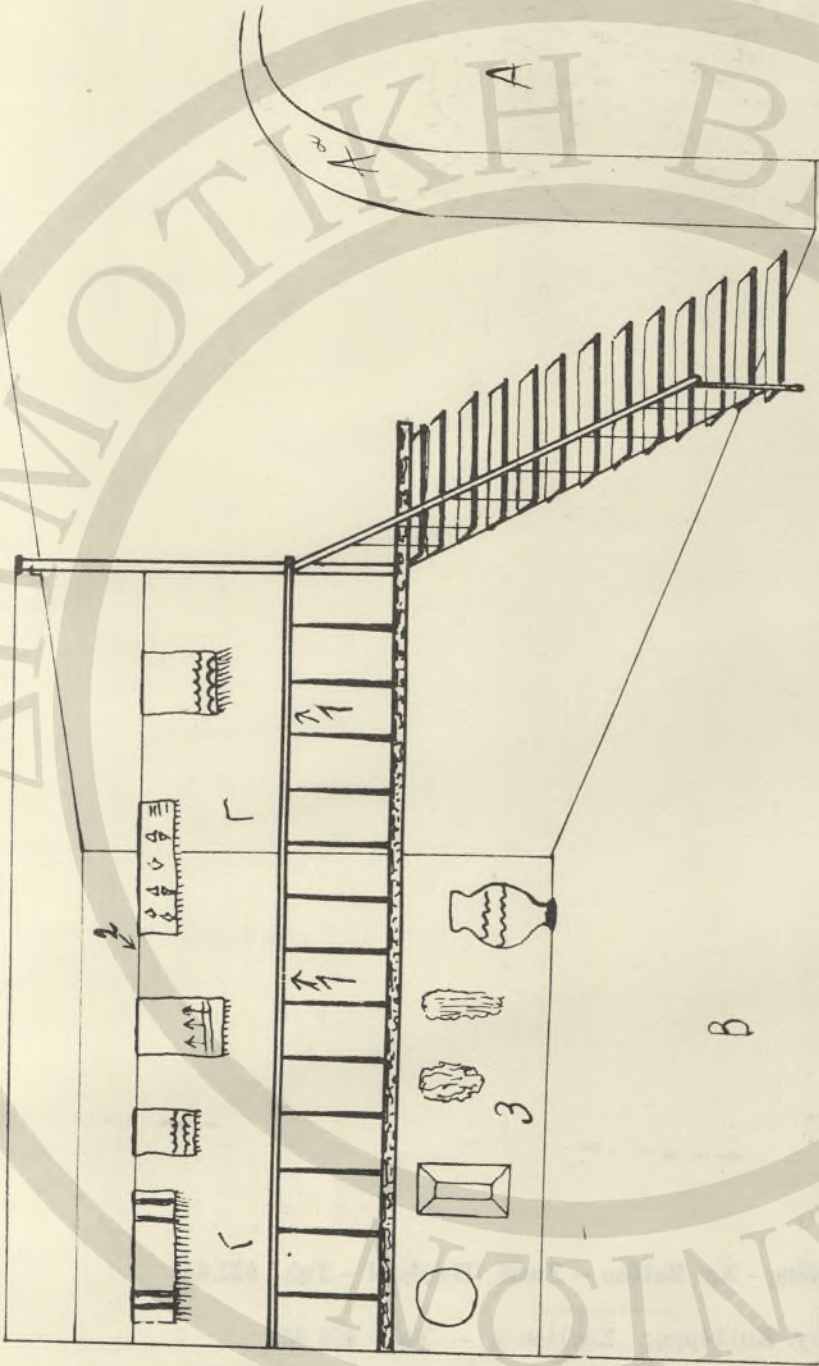
Δεσά για χιράμι με πρόσθετες κλωστές.

άνεμάκια δια το καλάκιεκα
του μεταξιού

Για το κλώσιμο
του μεταξιού

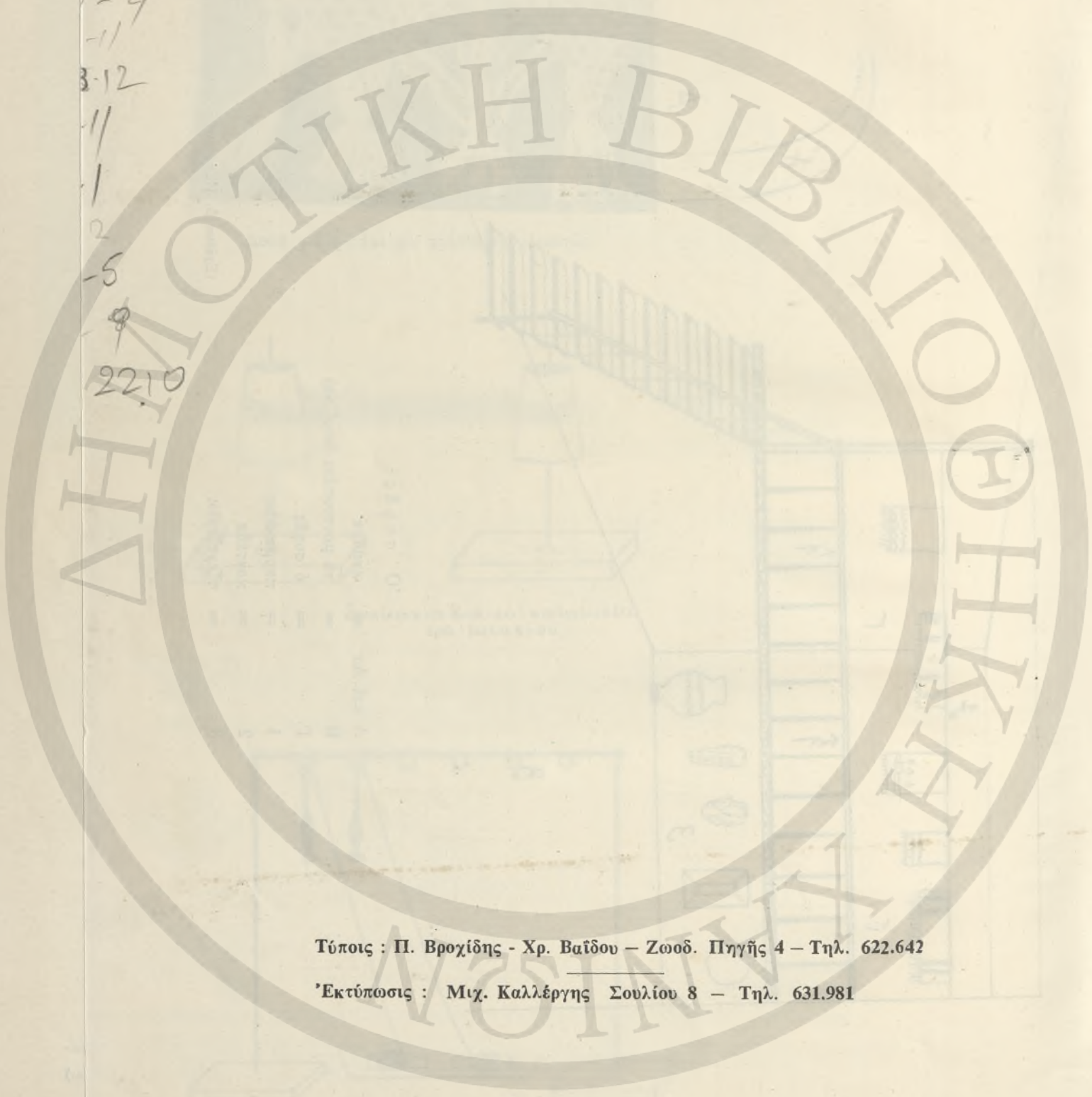

- Ὁ σοφᾶς
- A καὶ Aα = καμάρα
  - B = τὸ μουτουπάκι (κουζίνα)
  - Γ = ὁ σοφᾶς
  - 1 = παραμαχίλι
  - 2 = κοντάδα
  - 3 = τζετζεμίλι

(Σχῆδον Δ. Παπακωνσταντίνου)

0-3
7-7
0-8
0-4
-11
3-12
11
1
2
-5
9
2210

Τύποις : Π. Βροχίδης - Χρ. Βαΐδου - Ζωοδ. Πηγής 4 - Τηλ. 622.642

Έκτύπωση : Μιχ. Καλλέργης Σουλίου 8 - Τηλ. 631.981

ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΧΕΡΙ
ΤΗΛ. 96890 - ΧΑΝΙΑ
ΒΙΒΛ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

